

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

REVISTA
DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953.
Apare din 1990.

2 (144)
2007

Chișinău 2007

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR – ȘEF

Ivan Rusandu, doctor în filosofie

REDACTOR – ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Andrei Timuș, membru-corespondent

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Teodor Dima, membru-corespondent al Academiei Române

Arcadie Ursul, academician

Aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

© Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice
al Academiei de Științe a Moldovei, 2007

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare de text și machetare: **Nicolae Bodean**

Corector-operator: **Tatiana Maimescu**

CUPRINS

CONTENTS

FILOSOFIE

PHILOSOPHY

Arcadie Ursul	Право третьего тысячелетия: методологические аспекты	5
Ana Pascaru	Raport și motivare în condiționarea valorilor societale	14
Lidia Troianowski	Valori estetice: globalizare versus universalitate (II)	22
Valeriu Capcelea	Funcțiile normelor sociale	29

ȘTIINȚE POLITICE

POLITICAL SCIENCE

		pag.
Alexandru N. Roșca	Considerente cu privire la modelele contemporane ale libertății și protecției sociale	39
Pantelimon Varzari, Ion Tăbârță	Factorul etnonațional în procesul de democratizare a spațiului postcomunist (I)	47
Vladimir Anikin	Институт социального партнерства: проблемы и перспективы развития	54
Aurel Sîmboteanu	Capacitatea administrativă în contextul descentralizării și autonomiei locale	59
Victor Juc	Diversificarea teoriilor relațiilor internaționale în anii 70-90 ai sec. XX	69
Yuri Josanu	Schimbările de regim în Europa postcomunistă	79

SOCIOLOGIE

SOCIOLOGY

		pag.
Andrei Timuș	Știința în slujba societății	87
Gheorghe Călcâi	Sărbătorile ca valori sociale	95
Iosif Cobzac	Calitatea vieții: elucidarea conceptului	100
Vladimir Blajco	Международное сотрудничество в еврорегионе «Верхний Прут»: проблемы, перспективы	107
Victor Mocanu	Modul de trai și obiectivele populației referitor la propria sănătate	113

Angela Mocanu	Probleme sociale ale educării personalității în cadrul procesului de învățământ	122
Oxana Isac	Probațiunea – proces asistențial al individului infractor: aspecte teoretice	125

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

RESEARCH COMMUNICATIONS

		pag.
Mariana Măscăuțeanu	Impactul transformărilor socio-economice asupra stării sănătății populației țării	132
Carolina Cheianu	Criterii de clasificare și ierarhizare a valorilor la Tudor Vianu și Lucian Blaga: studiu comparativ	139
Lilia Plugaru, Olga Danii	Rolul educației și formării profesionale în dezvoltarea capitalului uman	146
Vitalie Rotaru	Fenomenul războiului și conștiința socială	153

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SCIENTIFIC LIFE

		pag.
Gheorghe Călcâi	Conferința științifico-practică internațională consacrată dezvoltării umane	159

ПРАВО ТРЕТЬЕГО ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

The problem of formation of the law of sustainable development is analyzed as a new stage of juridical consciousness adequate to a stable future of the third millennium. Main attention is given to methodological and conceptual aspects

Согласно решениям Всемирного саммита по устойчивому развитию, состоявшегося в 2002 г. в Йоханнесбурге, с 2005 – 2014 гг. начинается переход мирового сообщества к устойчивому развитию (УР). Каждая страна, в соответствии с Планом выполнения решений этого саммита, должна на национальном уровне «содействовать достижению устойчивого развития «посредством, в частности, принятия и обеспечения соблюдения четких и эффективных законов в поддержку устойчивого развития», а также осуществить другие меры по укреплению институциональной базы УР[1, с.186].

Такой переход возможен только в том случае, если он обретет международно-глобальный характер, ибо переход к УР в принципе невозможен в одной отдельно взятой стране либо какой-то их группе. Глобальный характер перехода к новой цивилизационной парадигме требует формирования новых международных отношений, которые руководствовались бы новыми нормами и принципами, составляющими новую систему (форму) права – право устойчивого развития. Именно глобальный характер УР свидетельствует о приоритетности международно-правового регулирования по сравнению с регулированием национального (государственного) права (хотя приоритет международного права признается и в модели неустойчивого развития). Эта достаточно очевидная особенность права УР проявляется в том, что основные рекомендательные акты, составляющие в настоящее время концептуально-ориентационную основу права УР, были приняты в рамках ООН на ее различных форумах.

В связи с указанными решениями Всемирного саммита представляется актуальным и перспективным исследование правовых аспектов перехода к УР, причем в более широком плане, чем это обычно делалось в рамках экологического права. Однако сейчас можно сформулировать идею о выделении нового направления юридической науки и правовой деятельности – права УР как права третьего тысячелетия. Рассмотрим далее некоторые проблемы, связанные с возможной реализацией этой новой для современного права идеи.

Современное понимание устойчивого развития: от проблем экологии к обеспечению безопасности. Функции мягкого права УР

Понятие УР проходит этап осмысления, причем в последние годы происходят существенные трансформации в интерпретации этого понятия. В докладе Брундланд было дано определение понятия УР как развития, «которое удовлетворяет потребности настоящего времени, но не ставит под угрозу способность будущих поколений удовлетворять свои собственные потребности[3, с.50]. В дальнейшем были предложены и другие определения, которых в настоящее время насчитывается не один десяток.

Так или иначе многие авторы акцентируют внимание на связи социально-экономического развития с вопросами экологии, прежде всего с охраной окружающей

среды, или несколько шире – с обеспечением экологической безопасности. Так, одно из последних определений этого понятия – это «форма социоприродного развития, которая обеспечивает выживание и непрерывный прогресс общества и не разрушает окружающую природную среду (особенно биосферу)»[4, с.4]. Подобная «традиция» связи понятия УР с экологией (главным образом с экологической безопасностью) имеет свои основания и очень редко можно встретить иную точку зрения.

Сейчас стало понятным, что будущее УР будет состоять как минимум из трех своих составляющих: социальное устойчивое развитие, экономическое устойчивое развитие и экологически устойчивое развитие[5, с.23]. Все эти три составляющих единого устойчивого социоприродного развития становятся именно устойчивыми типами развития, если на них накладываются определенные ограничения и все они увязываются в единую систему, которая отличается от экономоцентрического неустойчивого развития, характеризуемого в основном экономической эффективностью[6].

Наряду с таким, назовем его «системно-концептуальным» пониманием УР, в последнее время стало развиваться представление об УР как в той или иной степени безопасном развитии[7]. В самом деле, выявление связи УР с проблемой экологической безопасности, как оказалось, свелось к определению тех ограничений, которые выражают предельно допустимую (несущую) емкость экосистем и биосферы в целом. Согласно К.С. Лосеву, несущая емкость экосистем – предельно допустимое возмущение локальной или глобальной экосистемы (биосферы) хозяйственной деятельностью человека, после превышения которого она прекращает функционировать как регулятор и стабилизатор окружающей среды, переходит в неустойчивое состояние и со временем может полностью необратимо деградировать»[8, с.692]. УР оказывается таким типом развития, которое происходит в пределах несущей емкости экосистем. Впрочем подобное понимание выражает в основном экологический аспект УР и позиционируется как экологобезопасное развитие.

Однако, если рассматривать не только экологически безопасное, но и другие формы и виды безопасного развития, то можно определить определенные границы (пределы) безопасного в том или ином отношении развития. Это касается экономически безопасного развития, социального, информационного, технического и всех других форм и видов развития и соответствующих им форм обеспечения безопасности. Развитие системы в целом оказывается устойчивым, если оно происходит в рамках соответствующего «коридора безопасности», т.е. той или иной «несущей емкости» антропогенной деятельности.

В этом смысле экологическая безопасность не отличается от других видов безопасности, но важно то, что понятие УР впервые было сформулировано лишь в связи с экологией. И до осознания связи понятий «развитие и окружающая среда» изучались и другие виды безопасности наряду с экологической, но концепция УР была создана на пути экологического осмысления развития. Лишь позже стало понятным, что наряду с экологической безопасностью важно включить и другие характеристики реального процесса развития – т.е. экономическое его измерение, социальное и т.д. Правда, при таком системном синтезе не очень понятно, почему мы должны включать лишь те характеристики, которые связаны с соответствующим видом безопасности – экономической, социальной и т.д.

В том, что необходимо обеспечивать все виды безопасности и прежде всего экономическую и социальную достаточно очевидно, ибо развитие как целостная

характеристика систем не обретет необходимую системную устойчивость. Однако обеспечение безопасности во всех необходимых аспектах еще не гарантирует, что развитие будет устойчивым. Для феномена УР важно, чтобы наряду с обеспечением безопасности, т.е. возможностью развития в определенном коридоре, происходило бы не просто развитие, а именно – прогрессивное развитие, что создает возможность непрерывного прогрессивного развития на главной его магистрали, которая получила наименование супермагистрали универсальной эволюции[9].

При обеспечении безопасности прогрессивно эволюционирующих, т.е. самоорганизующихся систем реализуется тот тип развития, к которому мы сейчас стремимся, потому что он дает возможность выживания и дальнейшего неопределенно долгого (перманентного) прогрессивного развития человеческого рода. Таким образом, УР состоит из двух взаимосвязанных форм социальной деятельности – прогрессивного развития субъекта (цивилизации) социоприродной системы и обеспечения ее безопасности во всех возможных направлениях. Эта взаимосвязь прогресса и безопасности «работает» на будущее, позволяя удовлетворять жизненно важные интересы и потребности не только нынешним, но и будущим поколениям в условиях сохранения природных условий как естественного фундамента существования человечества.

В принципе концепция УР могла появиться и не в «экологоцентрической» форме, если бы было осознано, что в принципе необходимо менять курс развития всего мирового сообщества в силу иных обстоятельств. И хотя исторически это впервые получилось благодаря экологии, все же нельзя УР связывать только с реализацией экологических императивов. УР – это все-таки безопасный тип развития во всех отношениях, который реализуется в достаточно узком эволюционном коридоре (в рамках несущей емкости экосистем). Поэтому на определенном уровне осознания сути УР важно констатировать, что этот тип социоприродного развития характеризуется глобальностью, системностью, непрерывностью, безопасностью и принятием опережающих решений.

И поэтому осмысление УР не обязательно должно идти только «через экологию». Можно УР интерпретировать и «через безопасность», и через другие, входящие в его систему направления развития (и обеспечения безопасности), ранее изучающиеся как относительно автономные формы человеческой деятельности.

В широком смысле УР трактуется как процесс, обозначающий новый тип существования и развития мировой цивилизации, основанный на радикальных изменениях исторически сложившихся ориентиров во всех, практически, параметрах бытия: экономических, социальных, экологических, культурологических и др. При таком понимании УР речь идет об оптимальном управлении не только природно-ресурсным потенциалом, но и всей социокультурной сферой (экономикой, культурой, государственно-правовыми институтами и т.д.).

Переход к УР невозможен без использования государственно-правовых институтов, которые при этом сами должны претерпеть существенные изменения. Принципы и императивы УР требуют новых форм правосознания, новых правовых норм, новой системы управления. Индивидуальное, групповое, общественное правосознание должны отойти от стандартов узко-индивидуального, группового и даже национального эгоизма. Большинство людей не осознает, что при

существующих методах хозяйствования и построения межгосударственных отношений их потомков ожидает экологическая катастрофа (или иные глобальные катаклизмы), предотвратить которую невозможно иначе, чем объединенными усилиями всего человечества. Объединение таких усилий требует новой концепции государственной власти и государственного суверенитета, которая выходит за пределы корпоративных и классовых интересов и в ряде случаев даже собственно государственных интересов. Из основных форм властных отношений на первый план во всем мире выходят ныне наиболее разумные формы демократии и управления, особенно ненасильственно-консенсусные, информационно-коэволюционные.

Смысл перехода к УР, таким образом, состоит в существенном уменьшении негативных явлений и опасностей, угрожающих цивилизации. Причем такой переход неизбежно влечет за собой необходимость повышения качества жизни, прежде всего в бедных странах, совершенствования форм хозяйствования, управления, демократии. Важно отметить также, что в модели УР безопасность личности, общества и государства обеспечивается не только через защиту и противодействие возникающим угрозам, а в основном путем предотвращения возникновения самих угроз.

В отличие от нормообразования на основе обычаев (обычной нормы) как сложившейся практики поведения людей, которая складывается длительное время, в процессе «всеобщих», единообразных и повторяющихся действий субъектов права, право УР не может формироваться на этой основе. Уже в модели неустойчивого развития становление обычных норм не успевало за потребностями правового регулирования и поэтому на смену кодификационной деятельности пришло формулирование новых правил поведения, которые не установились в качестве обычая, т.е. речь идет о прогрессивном действии права, в частности становлении норм в области охраны окружающей среды. Особое значение приобретают рекомендательные акты, к которым относятся декларации, резолюции, заявления, доктрины, концепции, планы, программы, особенно в международном праве (что относят к так называемому «мягкому праву»). Примером может служить Декларация тысячелетия, принятая ООН в 2005 г., в которой предложено восемь целей, являющихся по сути дела важнейшими задачами перехода цивилизации к УР. К такого рода декларациям относятся и декларации, принятые на Стокгольмской конференции ООН по окружающей среде 1972 г., на ЮНСЕД и ВСУР, резолюция Специальной сессии Генеральной Ассамблеи ООН «Рио+S» и т.д. Упомянутые и другие рекомендательные акты способствуют выявлению норм международного права, предвещают формирование обычных и договорных норм и играют важную роль в формировании общих принципов и концептуального аппарата права УР. Как показывает практика нормотворчества, так или иначе основные идеи и положения рекомендательных актов как производных источников международного права (особенно предложенных на форумах ООН) находят свое дальнейшее воплощение в принятых законах и международных конвенциях.

Право УР будет формироваться в основном как реакция на предварительные рекомендательные акты, принимаемые на форумах ООН и других аналогичных международных совещаниях, где заранее достигаются в ходе согласительных процедур и предложений правила дальнейших действий субъектов мирового сообщества. Согласительный характер международных рекомендательных актов

предваряет заключение будущих двух- и многосторонних договоров, регулирующих поведение субъектов международно-правовых отношений, выключающих в себя соответствующие нормы. Эти рекомендательные акты выполняют также моделирующую функцию, формируя концептуальную установку в области перехода к УР на глобальном, региональном, национальном и местном уровнях.

Именно так были сформулированы официальные документы по переходу к УР во многих странах, которые взяли для себя в качестве образца–модели Рио-де-Жанейрскую декларацию по окружающей среде и развитию и особенно – Повестку дня на XXI век, адаптируя их содержание к своим странам.

Уже принятые национальные концепции, стратегии, программы и им подобные официальные прогнозные документы, а также принятые всеми странами ООН (179 – в Рио-де-Жанейро и 191 – в Йоханнесбурге) рекомендательные документы выполняют координирующую функцию, поскольку и в национальных рекомендательных актах отражаются уже согласованные на международном уровне общеприемлемые императивы и действия в тех или иных областях, признанных в качестве приоритетных при переходе к УР.

Координирующая функция принятых ООН рекомендательных актов, вполне естественно, дополняется ориентационно-объяснительной функцией, которая в случае заключения международных договоров или принятия национальных законов трансформируется в основную – регулирующую функцию права, устойчивого развития в созидании нашего общего будущего. Без этого будет невозможен согласованный переход к УР всех субъектов мирового сообщества и их составляющих (в случае союзов, федераций и т.д.).

Международные рекомендательные акты по УР имеют также информационно-коммуникативную функцию для всех коллективных и индивидуальных субъектов, поскольку ознакомление с ними, а тем более их реализация означает получение новой информации и свершения коммуникативных действий по формированию ноосферного сознания и миропонимания.

Формирующееся право УР в отличие от ныне действующего права будет иметь опережающий характер, и тем самым будет выполнять упреждающе-прогностическую функцию. Ведь УР представляет собой нормативный прогноз, который может реализоваться лишь в случае создания и реализации права УР, причем создание «устойчивого будущего» должно идти благодаря действиям современных поколений людей.

Если ранее, т.е. в модели неустойчивого развития формирование правовых норм, в особенности обычных норм, требовал продолжительного периода времени (до ста и более лет), то в праве УР нормы должны носить императивно-опережающий характер. Это дает основание в известном смысле считать право УР «опережающим правом» в отличие от ныне действующего международного и национально-государственного права, которое можно в этом ракурсе считать «отстающим правом».

От экологического права к праву устойчивого развития.

Два направления законотворческого процесса

В том, что необходимы законы, в которых присутствуют идеи УР, сейчас уже мало кто сомневается, хотя это не казалось очевидным более десяти лет тому назад[10]. Однако первые попытки законотворчества в этом направлении в России

и других странах показывают, что они были преимущественно связаны с проблемами экологии и соответственно, с экологическим правом. Подобная «экологическая» тенденция в законодательстве об УР в какой-то мере была оправданной лишь на раннем этапе развития этого направления правовой деятельности, поскольку об УР, как уже отмечалось, впервые заговорили в связи с решением проблем экологии.

Экологическое право, как известно, существует всего лишь несколько десятилетий; его международно-глобальным стимулятором стала Стокгольмская конференция ООН по окружающей среде (1972 г.). Следующая конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 г. –ЮНСЕД) жестко «связала» экологию и УР, что нашло отражение в ряде национальных нормативно-правовых актов, созданных на основе ее рекомендаций. Примером может служить «Закон об устойчивом развитии», принятый 22 февраля 1995 г. в Эстонии, в котором УР рассматривалось исключительно сквозь призму экологического видения будущего и фактически отождествлялось с обеспечением экологической безопасности. Названный закон устанавливал основы национальной стратегии УР, но в основном в плане бережного использования окружающей природной среды и природных ресурсов. Это, по сути дела, был не закон об УР в его системном видении, а редакционное некое «продолжение» экологического права, получившее новое модное наименование. Аналогом подобного закона в нашей стране стал российский закон «Об охране окружающей природной среды» (1991 г.), в котором, однако, понятие УР отсутствует.

1 апреля 1996 г. Указом Президента Российской Федерации была утверждена Концепция перехода Российской Федерации к УР. В ней намечены задачи, направления и условия перехода к УР, изложены критерии принятия решений и показатели этого типа социоприродного развития. Концепция исходила из широкого понимания УР и должна была стать стимулом для формирования соответствующей законодательно-правовой базы. И в этом отношении она уже сыграла немалую роль. Появились законы, цели которых, как указано в них, реализуются на основе принципа УР. И здесь уместно обратить внимание, что проникновение идей УР в законотворческий и многие другие социальные процессы происходит в двух направлениях (формах). Исторически первичной является та форма, которая предполагает использование идей УР во вновь создаваемых законах, какими, например, являются принятые в России Водный либо Лесной кодексы и т.д. Сейчас происходит рост числа подобных законов, и если бы идеи УР были бы связаны только с экологией, то эту тенденцию можно было бы характеризовать как экологизацию законотворческой деятельности.

Однако подобная тенденция носит более системный, содержательный и широкий характер, как это следовало из изложенного в предыдущем разделе статьи. Это и внедрение в законы идей обеспечения безопасности, и системной взаимосвязи экологии с экономикой и социальной сферой и т.д. Можно подобную тенденцию именовать ноосферизацией, поскольку согласно упомянутой выше Концепции перехода РФ к УР, конечной целью этого перехода является становление ноосферы (сферы разума).

И хотя становление права УР исторически идет через экологическое право, но его становление теоретически возможно и через другие отрасли, фрагменты и направления развития правового сознания и деятельности. Не исключен вариант развития права УР через формирование «безопасного» законотворчества,

юридической экспликации идей об обеспечении безопасности во всех возможных направлениях. Мыслимы и многие другие пути вхождения на «территорию» права УР, а не только через экологическое право. Современный «экологический центризм» нарождающегося права УР обусловлен исторически преходящими обстоятельствами, но он уже зафиксирован в современной литературе по экологическому праву и праву УР[2].

Второе направление развития законотворческой деятельности в области УР состоит в формировании специального закона (законов, кодексов) об УР, возможное влияние которого на развитие права трудно переоценить. Однако существуют трудности в разработке концепция названного закона.

Так, существует мнение, что это должен быть закон, в котором устанавливаются конкретные нормы хозяйственной и иной деятельности, которые должны носить в основном экологодопустимый характер. Но в ходе последующего обсуждения "нормативно-экологической" концепции закона выявилось ее несоответствие нынешнему пониманию этих проблем в научном сообществе. Было признано, что не следует ограничиваться лишь теми критериями и нормами, которые уже имеются в экологическом праве, ибо такой подход ничего нового не вносит в законодательство, а лишь фактически отождествляет право УР с экологическим правом. Вместе с тем, до сих пор не выявлены в достаточной мере критерии и нормативы, необходимые для перехода к УР, не только в области экологии, но и, что не менее важно, в экономике, социальной и других сферах деятельности (разрабатываются пока лишь индикаторы и индексы УР). Нельзя не отметить и такое обстоятельство, как отсутствие общепринятого в научной литературе определения понятия УР и связанного с ним «куста» понятий, которые составили бы концептуальную основу закона об УР.

Нелишне заметить, что само экологическое право в модели неустойчивого развития, т.е. ныне существующая отрасль права, в принципе не может остаться без существенных изменений при переходе к модели УР. Укажем лишь на две особенности экологического права, ориентирующегося на переход к УР. Во-первых, в качестве приоритетных для такого экологического права должны выступать не только соответствующие международные договоры, но и те глобальные императивы и принципы, которые не эксплицированы в международном праве, а существуют лишь в качестве политических рекомендаций ООН или выявленных пока только наукой результатов исследований, обосновывающих стратегию УР (так называемое «мягкое право» УР).

Во-вторых, экологическое право, ориентирующееся на УР, будет отличаться даже в своих нормах и принципах тем, что будет более системно связано с другими правовыми нормами и принципами, регулирующими экономику, социальную, политическую и другие сферы деятельности (увязывая в единую систему обеспечения безопасности и прогрессивное развитие).

Это сопряжено с тем новым системным эффектом, который появляется в праве, когда в нем последовательно закрепляются принципы УР. В этом случае у права как системы взаимодействующих и согласованных между собой юридических норм формируется новое качество – направленность на решение задач перехода к УР. Специфический системный эффект права УР будет заключаться в том, что все нормы и принципы в различных его отраслях будут взаимосвязаны прежде всего с позиции соответствия их задачам обеспечения УР. В

силу сказанного выше нет оснований говорить о формировании в составе ныне действующего права особой отрасли – права УР, подобно, например, экологическому праву. Такое развитие событий трудно представить себе даже теоретически: разве может существовать в рамках нынешней модели права неустойчивого развития особая отрасль – право УР? Ведь в общей теории права общепринятым является тезис о том, что все структурные элементы системы права должны внутренне едиными, согласованными между собой. Невозможно говорить о праве УР как особой отрасли российского или иного национального или международного права и по другой причине: у такой отрасли должен быть особый предмет и метод правового регулирования, которыми характеризуется любая отрасль права. Сейчас делать какие-либо прогнозы о содержании такого предмета и метода говорить, по меньшей мере, преждевременно. Вероятно, в будущем право УР сможет выступать не в виде отдельной отрасли права, наряду с другими отраслями, но как качественная характеристика, принцип формирования и функционирования всей системы правовых норм. Окончательно это произойдет тогда, когда вся система права во всех его структурных элементах (все нормы, институты, отрасли права) трансформируется в систему устойчивого права.

Между прочим, изложенное ранее вовсе не означает, что в настоящее время нельзя вести речь о формировании особой отрасли национального законодательства – законодательства УР. Именно это законодательство (совместно с международными договорами и «мягким правом» – рекомендациями ООН) выступит в качестве того механизма и стимулятора, который постепенно преобразует всю существующую правовую систему, ориентированную пока что на модель неустойчивого развития, приведет ее в соответствие с новой цивилизационной моделью.

Необходимо иметь в виду, что любой национальный закон об УР должен кардинально отличаться от уже принятых и принимаемых законов. Он будет знаменовать дальнейший отход от традиционного антропоцентрического видения системы права к новой социоприродной системе, который уже был начат в результате формирования экологического права как юридического способа реализации экологической функции государства. Закон будет иметь и свой, специфический, предмет правового регулирования. В отличие от экологического права, он должен дать юридическую экспликацию не только экологической, но и иных функций государства с позиции реализации ими принципов УР. Речь идет, таким образом, не просто об «экологическом расширении» границ правового регулирования, а о законе, который, по сути дела, стал бы трамплином между экологическим правом и фактически всеми иными разделами права и «преобразовал» бы все другие, уже принятые законы. В силу этих обстоятельств экологическому праву «уготована» важная роль в «переводе» современного права в будущее право УР.

Предмет правового регулирования нового закона об УР должен, наряду с экологическим аспектом (ориентацией на сохранение экосистем и биосферы в целом и деятельность в рамках несущей емкости экосистем), учитывать также и цели выживания народонаселения нашей страны, возможность воспроизводства здоровых поколений, которым не будет угрожать антропогенная, экологическая или другие катастрофы. То есть экологическая функция закона в понятиях, принципах и нормах закона должна быть соединена в одно целое с другими аспектами УР.

Широкий круг вопросов, который должен получить отражение в законе об УР, подводит к выводу о том, что необходимо работать не просто над законом, а уже и над соответствующим кодексом, включающим различные аспекты правового регулирования деятельности государства, общества, органов самоуправления, граждан по переходу к УР. Можно предполагать, что первый закон (кодекс) такого рода станет в значительной степени «рамочно-мировоззренческим», в котором будет изложена стратегия УР и который введет в юридическую теорию и практику идеи, принципы и базовые нормы УР. Конечно, до появления закона (кодекса) об УР должны пройти этапы научного обоснования самой этой идеи и разработки стратегии и понятийного аппарата теории новой цивилизационной парадигмы. Поэтому, например, в Комиссии по проблемам УР Государственной Думы Российской Федерации третьего созыва было решено вначале разработать научную основу стратегии УР, что и было завершено в 2002 г.[11].

Библиография:

1. План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию // Использование и охрана природных ресурсов в России. 2002, № 9–10, с. 142–187.
2. Бринчук М.М., Урсул А.Д., Мاستушкин М.Ю. Правовые проблемы устойчивого развития. Учебное пособие. – М.: Ступени, 2005. – 308 с.
3. Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) / Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 376 с.
4. Урсул А.Д., Демидов Ф.Д. Устойчивое социоприродное развитие. Учебное пособие. – М.: РАГС, 2006. – 330 с.
5. Шагапсоев С.Х., Мурзаканова А.С. Экологические проблемы горных территорий и обеспечение их природно-экологической устойчивости (на примере Кабардино-Балкарской республики) // Юг России: экология, развитие, 2007, № 1, с. 22–34.
6. Урсул А.Д. Концептуальное моделирование устойчивого развития // Экология урбанизированных территорий, 2006, № 2, с. 22–32.
7. Урсул А.Д. Безопасность и развитие: концептуально-методологические аспекты // Безопасность Евразии, 2007, № 1, с. 335–355.
8. Лосев К.С. Несущая емкость экосистем // Глобалистика. Энциклопедия / Гл. ред. И.И. Мазур, А.Н. Чумаков. – М.: Радуга, 2003. – 1328 с.
9. Урсул А.Д., Урсул Т.А. Универсальный эволюционизм (концепции, подходы, принципы, перспективы). – М.: РАГС, 2007. – 328 с.
10. Урсул А.Д. Нужен закон о переходе РФ к устойчивому развитию // Зеленый мир, 1995, № 16.
11. Научная основа стратегии устойчивого развития Российской Федерации. – М.: Государственная Дума, 2002. – 232 с.
12. Нерсисянц В.С. Право // Новая философская энциклопедия. Том третий. – М.: Мысль, 2001, с. 305–308.
13. Лосев К.С. Экологические проблемы и устойчивое развитие России в XXI веке. – М.: Космоинформ, 2001. – 399 с.
14. Хартия Земли. Принципы. – М.: Локус станди, 2003. – 14 с.
15. Урсул А.Д. Путь в ноосферу. Концепция выживания и устойчивого развития цивилизации. – М.: Луч, 1993. – 278 с.
16. Романович А.Л., Урсул А.Д. Устойчивое будущее (глобализация, безопасность, ноосферогенез). – М.: Жизнь, 2006. – 512 с.

RAPORT ȘI MOTIVARE ÎN CONDIȚIONAREA VALORILOR SOCIETALE

Recenzent: Vitalie Ojovanu, doctor în filosofie, conferențiar cercetător

In this paper is looking through transformation like an expression of deep changing's to analyses their impact on the values in the society. The author try to inquire the values of transformations not only their impact on values in the society. What the motivation means concerning social values and their addiction on status of the society. Also the factors relation influences on values in developing society like moldavians.

Transformările cu care se confruntă societățile contemporane reflectă în mare profunzimea schimbărilor declanșate și insuficienta lor sensibilizare la toate nivelele ierarhiei comunitare întru a face față provocărilor. Timpul social al schimbărilor reflectă un tratament diferențial/politic soldat cu marginalizarea/stigmatizarea și aprecieri inadecvate ale transformărilor manifeste în interconexiunile și interacțiunile în/dintre societăți. Cu atât mai mult cu cât manifestările transformărilor schimbării au provocat pînă și obișnuitele frontiere dintre societăți, indiferent de statutul acestora, înlocuindu-le cu transfrontalitatea. Provocările transfrontalității asupra societăților înglobează chit-esența transformărilor schimbărilor înveșmîntate în fapte, tendințe, procese cu un nivel sporit de conexiune între ele.

În fond, are loc modificarea cadrului intra și implicarea tot mai agresivă a intersocietalului, alimentîndu-i bulversările de durată a societății, inclusiv pilonii valorici și valorile constitutive ale acesteia. Complexitatea transformărilor schimbării în egală măsură se răsfrînge și asupra societăților stabile și a celor în curs de dezvoltare. Parafrazîndu-l pe Im. Kant(1922), asupra încălcării dreptului într-o parte din lume mai devreme sau mai tîrziu se răsfrînge nu numai asupra celor care l-au comis, dar și a celor care de departe n-au fost implicați. Cu remarca că, în societățile prospere impactul se încearcă a fi stăvilit prin stabilitatea raportului dintre valorile naționale și general-umane consolidate în legile scrise și nescrise, în timp ce tentativele de acest gen în noile democrații din Centrul și Estul Europei din care face parte și cea moldoveană nu arareori se contestă .

Astfel, considerentele enunțate au stat la baza derulării cercetării transformărilor schimbării diverse/diferite/divergente din perspectiva condiționării valorilor în mediul intra și extracomunitar. Or, cunoașterea motivelor condiționării facilitează găsirea de oportunități la abordarea circuitului valorilor în societate de la sistemul de valori, tipul de activitate, pînă la fructificarea lor întru perpetuarea valorică a transformărilor schimbării. De asemenea, impactul condiționărilor la modificarea/stăvilirea statutului valorii între valoare- scop la valoare- mijloc și viceversa în societate. Studiul dat face parte dintr-o cercetare mai amplă asupra condiționării valorilor în societate și este axat pe identificarea căilor de implicare a raportului dintre factorul intern vs extern asupra valorilor în societate (inclusiv cea moldavă). Elucidarea motivațiilor care alimentează raportul dintre factorii enunțați asupra valorilor comunitare în condițiile de interconexiune și interdependență dintre societăți care este direct proporțional regîndirii sistemului de valori întru și pentru habitatul uman.

Dat fiind contextul transformărilor, s-a mers pe oportunitățile decodificării motivației perceperii valorii schimbărilor profunde cu care se confruntă societățile contemporane, în special redimensionarea sistemului de valori. În această ordine de idei

sinequanonul redimensionării este cultura (arealul cultural), care integrează și orientează valorile și nicidecum invers (P. Andrei, 1997). Desigur, nici cultura nu rămîne intactă datorită transformărilor profunde, transformări care modifică sistemul de valori, dar și acesta în dependență de statutul societății le influențează, cu toate că, la cumpăna dintre milenii, domină influența extracadru și nu intracadru asupra cadrului comunitar. Astfel, dominația extracadru îndreaptă cadrul social spre multiculturalism, fenomen care în condițiile schimbărilor profunde înseamnă starea raportului dintre factorul intern vs factorul extern, adică ce predomină echilibrul/dezechilibrul sau supremația unuia dintre ei. De aici și gradul de penetrare a sistemului de valori prin valorile comunitare responsabile de asigurarea conexiunii dintre cele naționale și general-umane. Ceea ce presupune că, implicațiile factorilor enunțați sunt în consens cu starea naturală de nevoi/necesități și nu alimentează crearea uneia artificială.

Pedalaria ideii că ținta schimbărilor sunt societățile postcomuniste sau în curs de democratizare apărute după prăbușirea sistemului comunist s-a soldat cu ratări de proporții la capitolul valori. Tratarea la începutul anilor 90 ai sec. XX drept urgențe doar pentru societățile respective a condus la întârzieri în sensibilizarea încetățenirii transformărilor ca expresie a schimbărilor profunde, valorificarea lor, dar și a valorilor din societăți. O analiză succintă a elaborărilor de strategii și modul de aplicare a acestora prin prisma timpului social reliefează caracterul lor contracronometru la scară intra și extrasocietală, regională etc., pentru că omiterile produse ca urmare a strategiilor enunțate în loc de diminuare sporesc dubiile și incoerența acțiunilor întreprinse, iar rezultatele obținute de departe nu împlinesc așteptările. În atare condiții întâmplările-eveniment evoluează și tind să preia locul faptelor sociale, devenind o pregnantă în realitățile în curs de prefigurare.

Cea mai succintă analiză a prefigurărilor realității reflectă că, de rînd cu nivelul în plină constituire tot mai mult se conturează și cel al realității virtuale. Prefigurările se înveșmîntează nu numai în diverse fenomene sociale, dar și în cele de ordin virtual se intervine în cromatica realității. Independent de statutul societății fenomenele sociale sunt interconexe, înglobînd evenimente răzlețe, fapte sociale, tendințe, procese, în timp ce cele virtuale în general încearcă să constituie un mediu transnațional/planetar. Interconexiunile se produc fie în baza pilonilor valoric/nonvaloric, fie în detrimentul raportului dintre valorile naționale și cele general-umane. Prin urmare, mecanismele interconexiunii sunt mai mult formale decît de conținut, deoarece nu se ține cont de obișnuitele frontiere intersocietale, regionale sau planetare. Iar dacă se intervine din partea societăților stabile sau a organismelor internaționale prin intermediul cadrului legal, echivalentul lor seamănă mai mult a urgență decît de durată.

Contabilizarea exemplilor cu care se confruntă la acest capitol noile democrații care încearcă să se elibereze de tributul moștenirii comuniste și societățile prospere la cumpăna dintre milenii indică fragilitatea realității din punct de vedere al sistemului de valori. Este o realitate în care interconexiunea și interdependența de rînd cu facilitarea beneficiilor de oportunități indică că problemele nesoluționate se datorează crizei de la cea socială, economică, politică pînă la cea a valorilor. Or, criza valorilor în egală măsură este o prezență și pentru societățile prospere. De asemenea, tratarea diferită a societăților postcomuniste și nu arareori operarea dublului standard în relațiile cu acestea și reflectat în raportul dintre factorul intern vs extern devine bumerang, întorcîndu-se împotriva tuturor. Deși, costurile transformărilor prin care se trece le susțin comunitățile sociale mai puțin pregătite, evenimentele din 11 septembrie 2001 SUA, 1 septembrie 2004 din Rusia

sau octombrie 2005 din Franța au evidențiat vulnerabilitatea valorii siguranței și securității membrilor societății. Evenimentele enunțate de departe nu sunt singurele care au evoluat, conturându-se în fapte-tendințe dintre societăți marginalizează/stigmatizează valorilor naționale și general-umane. Or, dincolo de dezbaterile teoretice asupra valorilor naționale ca componentă a celor general-umane, în mediul comunitar au loc debusolări ale circuitului valorilor al dinamicii dintre valorile naționale și general-umane, și nu arareori nonvalorile tind să substituie valorile. În plus, criza valorilor se suprapune cu celelate crize de care au parte comunitățile, ceea ce facilitează impunerea nonvalorilor, inclusiv în comportamentul și acțiunile membrilor societății.

În contextul dat, efectele reformărilor conturează în societăți realități în care similitudinile sunt pe cale să alimenteze diferențele/ divergențele așteptărilor preconizate grație nivelului de interconexiune. Astfel, așteptările nesatisfăcute catalizează excesul de utilizare –consumare a valorilor din mediul social în detrimentul valorificării similitudinilor nu doar a societăților în curs de dezvoltare, pentru că motivele sunt diverse doar la suprafață, deoarece conexiunea fiind asigurată de cauze care alimentează oportunitățile transformărilor schimbării devin dificil de controlat/prognozată. Au loc devieri în semnificația oportunităților din mediul intracomunitar, acestea ținând mai degrabă de cel extracomunitar.

Prefigurările realității raportate la așteptările preconizate relevă devieri, disonanțe și efecte cu consecințe dificil de analizat/pronosticat. Or, prefigurarea realităților în transfrontalitatea schimbărilor configurează un alt nivel de interconexiune și interdependență dintre societăți în care factorul extern devine tot mai influent în raport cu cel intern. Contururile unor atare realități determină în mare situația internă a societății, inclusiv depășirea problemelor inerente cu care aceasta se confruntă. Astfel, inerența problemelor specifice societății și multiplicarea lor în cele de curînd apărute se completează cu complexitatea/dificultatea soluțiilor pentru acestea, pentru că soluțiile la problemele acute care de departe nu se mai află în arealul intrasocietal, ci cu precădere în afara spațiului comunitar respectiv. Notabil că, în caracterul realităților manifeste tot mai mult se regăsește virtualul(imaginarul) decît realul, depășind frontierele economice, politice, culturale și mai puțin cele profesionale.

Cu riscul de a fi contestate argumentele cu care se operează în demonstrarea impactului raportului dintre factorul intern și extern în tratarea conflictelor interetnice declanșate în sud-estul Europei în ultimul deceniu al sec. XX devin mai mult decît edificatoare, fiindcă nu este exclus ca în procesul mondializării tratamentul diferit/divergent al conflictelor respective să se regăsească în problemele societăților stabile departe de hotarele în care s-au declanșat. Conflicte care în societatea contemporană(preponderent multiculturală) pînă de curînd erau considerate o componentă a conflictelor sociale, de aici și soluțiile pentru diferendele care apar/ se caută în interiorul societății, cum de altfel s-a procedat în cazul Marii Britanii(1998). Situație demarată de evenimentele din Sud-Estul Europei, ce a condiționat lipsa de impunere a factorului intern de care a facilitat factorul extern, susținînd decupări a diferendelor interetnice de la componenta socială, împingîndu-le spre polemologie (arta războiului). Scoaterea lor din contextul intra societal le-a internaționalizat conturîndu-le dimensiunea intersocietală, interregională sau mondială (soluțiile propuse de ONU 2007 în cazul provinciei Kosovo din Serbia). Este vorba de o revizuire a oportunităților, dar și a căilor pe care o societate le întreprinde întru propria perpetuare, găsind soluțiile eficiente în depășirea neînțelegerilor interetnice. De asemenea, căile propuse de societate fac diferența dintre conflictele cu caracter natural și cele artificiale.

Astfel cromatica situațiilor din Sud- Estul Europei din perspectiva raportului dintre factorul intern și cel extern că în spatele soluțiilor cu care se vine, cu toate referirile la respectarea cadrului legal internațional, violează la prima etapă vădit valorile din societate, începînd cu drepturile omului, consfințite de Convenția de la Geneva(1948, ratificată de toate țările membre ONU) și terminînd cu valorile comunitare, ceea ce nu exclude escaladarea tendinței respective și asupra societăților stabile, datorită interacțiunii dintre colectivități, or în condițiile sociale prioritatea dreptului colectiv se realizează din contul și în detrimentul celui individual și general-uman. Fără îndoială, acordarea de drepturi colective într-o societate în care drepturile cetățenești au fost consfințite de Legea fundamentală(Constituția în cazul Republicii Moldova din 1994), indiferent de apartenența etnică, confesională sau mediu de reședință automat conduce la denaturarea valorii libertății și privarea valorificării ei în cotidianul social multicultural nu doar pe reprezentanții etniei majoritare, dar și majoritatea minoritarilor. Drepturile obținute din contul mării majorități catalizează autoizolarea/marginalizarea colectivității minoritare, cu toate că se invocă motivul lipsei de pregătire, în realitate aceasta este tributul pe care beneficiarii trebuie să-l plătească celor cărora le-au slujit acceptînd a fi la intersecția intereselor politicianiste. Pentru că, de oportunitățile apărute *ad hoc* beneficiază o parte ne semnificativă, printre care se numără și cei ce au fost susținuți, dar și la rîndu-i au militat pentru implicarea cît mai discretă a factorului extern.

În contextul societății moldovene raportul dintre factorul intern și cel extern începînd cu sfîrșitul anilor 80 ai sec. XX continuă să rămînă unul inechitabil și defavorizat, stare de fapt care de la început a fost alimentată doar de factorul intern. **Primo**, lipsa de experiență a factorului intern care n-a fructificat la justa valoare condițiile propice apărute după destrămarea Uniunii Sovietice. În calitate de stat și societate de drept internațional, RM s-a constituit după Declarația de Independență(1991), a moștenit Programul de dezmembrare a sa, elaborat la sfîrșitul anilor 80 pentru a contracara și discredită mișcarea de eliberare națională(ulterior Frontul Popular), ca de altfel și celelalte foste republici unionale. **Secundo**, întîrzierile în instituționalizarea activităților interne, identificarea vectorului principal și promovarea în relațiile cu societățile vecine, organismele internaționale drept o continuitate a politicilor interne și nu invers(adică ajutor în soluționarea problemelor proprii internaționalizate). **Terțio**, diversificarea politicilor internaționale din perspectiva interesului pentru promovarea valorilor naționale și general-uman și nu a grupurilor de interese. **Cuadro**, degradarea pozițiilor inițiale ale RM în politicile interne, divizarea societății a aprofundat criza social-economică, social-politică și culturală soldate cu devalorizarea standardelor de viață a membrilor societății care nicidecum n-a constituit suport impunător în relațiile cu factorul extern. **Cinque**, cu toate neîmplinirile, factorul intern în raport cu factorul extern se confruntă cu efectele geopoliticii, costurile căreia sunt din contul membrilor societății și a valorilor manifeste în cadrul comunitar, dat fiind identificarea tardivă a oportunităților care se deschid și nevalorificarea lor la maximum.

Stare de fapt care continuă să fie un impediment al factorului intern în edificarea unui raport echitabil de facto cu cel extern pentru că orice neregulă internă îl facilitează pe cel din urmă în realizarea obiectivelor proprii. Monitorizînd intervenția factorului extern în exteriorizarea diferendelor conflictului social din spațiul ex-sovietic, inclusiv în RM comparativ cu cel din fosta Iugoslavie prin prisma condiționării valorilor, se evidențiază tendința vădită de a le declanșa cu orice preț și a veni cu soluții de suprafață. Cercetările longitudinale realizate de autor de la 1990 pînă în prezent denotă un

comportament machiavelic în conținutul tratatelor care s-au dus și au fost semnate. Acordurile încheiate începând cu 1992 au fost recunoscute neviabile și moarte din start atât de experții locali, cât și de cei streini, deoarece acestea se excludeau reciproc, iar enunțurile contribuției lor valorice au fost doar de formă fără conținut.

Realizăm, stângăciile factorului intern au fost utilizate de factorul extern nu numai la internaționalizarea diferendului transnistrean, transformându-l dintr-unul ideologic în unul cu caracter inter-etnic. Aprofundând nesiguranța și instabilitatea internă a RM, factorului extern i-a reușit să transforme insurgenții de ieri în parteneri cu drept de negociatori la masa tratatelor să excludă România și Bulgaria din formatul inițial, iar trupele Armatei a 14-ea care a înarmat detașamentele paramilitare și participante la conflictul armat de pe Nistru (Război civil nedeclarat, decembrie 1991-iulie 1992) să se transforme în Forțe de menținerea păcii în regiune conform Notei din 29 iulie 1992 semnată de Federația Rusă și Republica Moldova la Moscova.

Evident, transformările schimbărilor influențate și de diferendul din Stînga Nistrului au afectat toate domeniile de activitate a mediului moldav, inclusiv pilonii și sistemul lui valoric. Pentru societatea moldoveană transformările influențate de diferendul transnistrean și cu contribuția esențială a raportului dintre factorul intern și cel extern au bulversat circuitul valorilor în comunitate. Astfel, încercările etniei majoritare de revenire la valorile naționale, identitare a fost la maximum exploatate nu numai de factorul extern prin exponenții săi din interior (despre care deja s-a menționat anterior), dar și de factorul intern. În ceea ce privește valorile identitare ale etniei majoritare abolite de matricea culturală au fost politizate și manipulate, *sine dubio*, incredibil: la 16 ani de la Declarația de Independență a RM așa și nu s-a recunoscut că Limba oficială este Româna, ca de altfel și în privința identității. Altfel spus, valorile etniei majoritare n-au reușit să devină centrul de atracție pentru cele ale minorităților naționale și să asigure comunicarea dintre valorile naționale și cele general-umane. Acest lucru, datorită influenței factorului extern continuă să și-l însușească/mențină în mod divers minoritatea rusă confirmată și de rezultatele Etnobarometrului în Republica Moldova efectuate în 2006. Contururile componentelor evidențiate penetrează realitățile societății moldave, intervenind în circuitul natural al valorilor și în mare la schimbarea scalei de valori în trăirile, atitudinea și comportamentul membrilor colectivității. Ceea ce în limbajul social semnifică divizarea valorilor între ale noastre și străine (cu nivel scăzut de toleranță); nerespectarea/suspectarea valorilor etniei majoritare și viceversa; renunțarea/abolirea valorilor în scopul obținerii de bunuri materiale de durată apropiată/medie, dar cu convingerea că în timp vor deveni sau că acestea reprezintă valoarea propriu-zisă.

În continuare susținerea argumentelor puse în dezbatere se realizează de autor în baza măsurărilor opiniei publice efectuate după 1990 prin metoda longitudinală. Astfel, contrar informațiilor vehiculate pentru opinia publică internațională (războiul informațional RM îl pierduse deja fiind deposedată de stația de retransmitere de la Grigoriopol (Stînga Nistrului) că, încălcarea drepturilor minorităților naționale a condus la acțiuni beligerante. Dinamica măsurărilor prin rezultatele obținute denotă că, subiectul relațiilor interetnice, despre care se susținea că au fost grav deteriorate, n-a constituit unul de referință în preferințele respondenților (între* - 2% - 5,2%). În schimb, continuă prioritar să rămână opțiunile respondenților pentru găsirea de soluții la problemele cu care se confruntă și-i împiedică în perpetuarea valorilor individuale (familia, sănătatea copiilor, educația), oportunitățile care facilitează găsirea unui loc de muncă bine remunerat*.

Tabelul 1. *Curba problemelor prioritare în viziunea respondenților.

	Feb. 1998	Mar. 1998	Aug. 2000	Feb. 2001	Nov. 2001	Mar. 2002	Nov. 2002	Apr. 2003	Nov. 2003	Mai 2004	Nov. 2004	Feb. 2005	Dec. 2005	Apr. 2006	Nov. 2006
Care sunt lucrurile ce vă îngrijorează cel mai mult în prezent? (total 3 răspunsuri)															
Sărăcia	59%	66%	60%	64%	47%	56%	56%	53%	53%	64%	53%	56%	61%	60%	59.5%
Prețurile	56%	55%	33%	32%	20%	25%	32%	27%	31%	50%	52%	54%	54%	56%	64.2%
Șomajul	53%	49%	30%	39%	25%	28%	31%	28%	22%	35%	36%	37%	41%	40%	36.2%
Criminalitatea, Infracțiunile	34%	33%	28%	24%	25%	28%	25%	25%	26%	19%	17%	19%	16%	17%	15.3%
Corupția	25%	34%	23%	25%	17%	17%	17%	21%	21%	23%	23%	24%	22%	24%	24.3%
Foamea	*	*	32%	27%	25%	23%	19%	26%	21%	17%	15%	11%	13%	12%	12.5%
Viitorul copiilor	*	*	53%	49%	48%	50%	47%	44%	41%	52%	42%	51%	45%	47%	38.3%
Relațiile interetnice	4%	3%	2%	3%	*	4%	4%	3%	4%	2%	3%	5%	4%	4%	5.2%
Calamitățile naturale (inundații, alunecări de teren și altele)	8%	8%	10%	12%	12%	8%	13%	11%	9%	2%	5%	6%	6%	6%	3.8%
Un război în zonă	*	*	*	*	34%	29%	17%	24%	15%	9%	14%	9%	6%	10%	6.3%
Instaurarea unei dictaturi	*	*	*	*	5%	5%	5%	5%	8%	3%	4%	5%	5%	2%	4.2%
Boală	33%	33%	29%	29%	36%	26%	29%	27%	28%	17%	18%	17%	14%	15%	12.2%
Lipsa încălzirii în perioada rece	*	*	*	*	*	*	*	*	10%	5%	8%	7%	9%	7%	13.1%

*Barometrul de opinie publică Republica Moldova, februarie 1998- noiembrie 2006

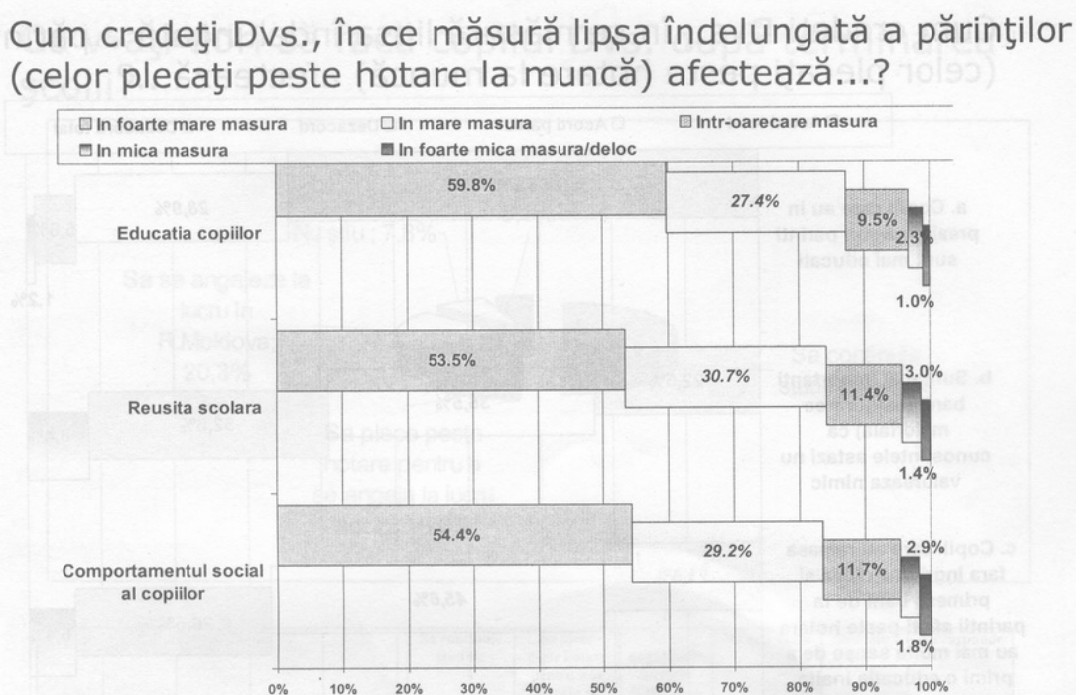
Începînd cu cercetările întreprinse de Institutul Național de Sociologie sub conducerea lui O.Bădină, din 1991 și pînă în prezent se evidențiază necesitatea elaborării și implementării de politici social-economice la nivel regional pentru a menține cea mai mare parte a capitalului uman în arealul societății moldovene atît întru valorificarea acestuia, cît și la contribuția lui la producerea de bunuri de valoare. Lipsa acestor genuri de politici au marginalizat membrii societății, conducînd la tendințe care au declanșat procesul imigrării în cea mai mare parte ilegale. Ceea ce în cadrul analizei asupra raportului dintre factorul intern și cel extern înseamnă contribuția celui din urmă la slăbirea consistenței și a factorului intern de a găsi soluții eficiente, dar și a sistemului de valori. Or, imigrările ilegale înglobează de la părăsirea cîmpului valoric în care ai fost format, acceptarea/integrarea pînă la marginalizarea/autoizolarea în noul spațiu sociocultural. Explicația recurgerii la acest gest conform cercetărilor din tabel țin de imposibilitatea întreținerii și educării copiilor, pentru propria promovare în cazul nefamiliștilor. Imigrarea după 2000 influențează nu numai situația financiară a membrilor familiilor care beneficiază de ea, instituțiile de stat, private și internaționale, dar și circuitul valorilor în societate. Renunțările de care au avut parte cei plecați devin tot mai manifeste în mediul moldav. Pedalarea valorilor economice, preponderent pe însemnul banilor și nu pe cel al finanțelor, în special bani- gheață. Este un însemn forte cu care se operează tot mai frecvent în soluționarea problemelor, inclusiv și legate de sistemul de valori.

Considerat a fi unul dintre cele mai sărace state din Europa în Republica Moldova, disparitățile legislative și în domeniul educației au proliferat pe de o parte, emigrarea capitalului uman cu pregătire înaltă spre societățile prospere/stabile, acceptînd angajări cu o calificare inferioară, pe de alta, fenomenul erodării valorii educației. Deoarece, după anii 90 ai secolului trecut s-a produs o explozie numerică de instituții universitare particulare, care de rînd cu cele de stat au acordat diplome de calificare înaltă independent de capacitățile și pregătirea profesională a deținătorilor. Într-un fel banii trimiși din afară constituie suport material și propriilor copii și cadrelor didactice. Utilizați în acest mod însemnele bănești evident că nu pot fi trecute la investiții de durată, doar în acest caz se poate vorbi de valoarea lor, ci mai degrabă la consumul excesiv de orice gen. Ineficiența investițiilor nu sunt de durată și pentru că sumele obținute din contracte, instituțiile prea puțin le-au îndreptat în logistică(asigurare cu condiții de studii

performante-n.a.), iar în *curriculum universitar* tot mai ne semnificative au devenit disciplinele care îndeplinesc funcția de a gândi dincolo de specialitatea aleasă (filosofia, inclusiv filosofia științei pentru cercetători), despre specificul societății întru aplicarea cunoștințelor și pregătirea profesională (sociologia, sociologia organizațiilor), în timp ce științelor politice li se acordă o pondere direct proporțională nivelului de politizare a societății moldovenești.

În același context se înscrie și valoarea educației în familie. Cu toate că, emigrarea în masă se consideră a fi pentru asigurarea unui viitor copiilor. Mulți dintre copiii deținători de diplome universitare merg pe mâna părinților, adică emigrează și acceptă posturi de muncă care nu necesită o calificare înaltă. Și foarte neînsemnat este numărul celor care reușesc să se angajeze conform pregătirii profesionale, dar în ambele cazuri investiția nu aduce profit în afara spațiului moldav, ci altor medii societale. Stare de fapt ce întregeste cercul vicios al condiționării valorilor în societatea moldavă, deoarece are loc periclitarea (fracturarea) procesului continuității generațiilor. Sporește în dimensiuni ruptura dintre generații și continuitatea lor este pusă sub semnul întrebării. Studii realizate de UNICEF și alte ONG-uri indică că mulți dintre copiii intervievați din categoria părinți lipsă susțin că atunci când vor fi maturi nu sunt dispuși să-și întemeieze o familie, deoarece doar dispărțirea; o parte dintre ei au probleme de comunicare cu semenii lor; iar profesorii din instituțiile preuniversitare cer cu insistență unități de psiholog pentru trierea copiilor afectați de lipsa părinților și nu numai. Nu este o excepție și suplinesc aceste informații și opțiunile respondenților maturi participanți la un alt studiu și reflectate în următorul tabel:

Tabelul 2* Impactul neprezenței părinților în educația copilului

* Barometrul de Opinie Publică Republica Moldova, noiembrie 2006

Remarcăm cu regret că, comunicarea dintre generații la nivel de familie și de comunitate în societatea moldovenească s-a schimbat dramatic. Comunitățile duc lipsă de oameni care se încadrează în categoria capitalului de aur a oricărei societăți (25-55 ani)

și completată cu transferul rolului de părinte în cel mai bun caz cu rudele de gradul I și banii trimiși pentru întreținere. Neprezența competitivă a acestor piloni valorici în viața societății devalorizează semnificația comunicării în perpetuarea valorilor materiale și culturale. Dat fiind situația creată frecvent acțiunile temporale sunt înlocuite cu cele de pe termen scurt. Altfel spus, părinții plecați, tot mai des sunt asociați în comportamentul copiilor, cu o mașinărie care produce bani, deoarece aceștea nu cunosc munca pe care o prestează, astfel și ea (munca ca valoare) este viciată. Iar necunoașterea valorii muncii cu siguranță nu facilitează accesul copiilor de ieri, maturilor de azi la valorificarea valorilor și crearea de bunuri materiale care în competiție cu timpul se transformă în valori adevărate, astfel distingînd valoarea de nonvaloare.

Bibliografie:

1. Constituția Republicii Moldova. Chișinău, 2003
2. Legea despre cetățenie. Chișinău, 1990
3. Hayek, F., (1996) Drumul către servitute. Humanitas, București, (1996)
4. Kant, Im. Spre pacea eternă. Un proiect filosofic, cu o notă biografică și un Cuvînt introductiv, traducere de Ion Gorun. Ed. I. Brănișteanu, București, (1922)
5. Pascaru, A., Societatea între conciliere și conflict. Cazul Republicii Moldova. ARC, Chișinău, 2000
6. Pascaru, A., Unele considerații asupra confluențelor postmodernismului în societate / în Studii și cercetări din domeniul științelor Socio-umane. Vol.15. ARGONAUT, Cluj- Napoca, 2006
7. Petre Andrei Filosofia valorilor. Polirom, Iași, 1997
8. Raport Național de Dezvoltare Umană. Calitatea creșterii economice și impactul ei asupra dezvoltării umane în Republica Moldova. Chișinău, 2006

VALORI ESTETICE: GLOBALIZARE *VERSUS* UNIFORMIZARE (II)

Recenzent: Ana Pascaru, doctor în filosofie

This article searches the specificity of aesthetic values in globalization terms. Elements proper to tradition of national culture specificity in process of accents shifting from national to global and global local have been emphasized, an identification of creation disparage has been achieved as well: the kitsch, consumption art and non-values.

Tentativa supunerii unui examen ansamblul valoric estetic atât universal, cât și național propriu ultimelor două decenii ne determină să luăm caz de fenomenele, procesele socio-politice, economice și culturale care în mod direcționat lasă o evidentă amprentă asupra statutului lor: globalizarea, postmodernismul. Sub influența, mai ales a globalizării, transformări susceptibile suferă nu numai valorile de ordin estetic, dar și celelalte categorii. Astfel, azi asistăm la un proces ireversibil și ineluctabil orientat spre uniformizarea tuturor categoriilor valențiale, fenomen care mai cu seamă afectează sfera tradiționalului și visavi de care deja există mai multe teorii. În scopul elucidării adecvate a factorilor ce au demarat și alimentează tendința de uniformizare, vom încerca să punem în dezbatere din perspectiva pro și contra rolul globalizării și al postmodernismului ca părți complementare ale ei. Deși fiecare în parte lasă amprente distincte asupra tradiționalului, totuși în unele cazuri este aproape imposibil să facem o delimitare strictă între influențele și prezențele lor în calitate de rezultat final. În virtutea celor susținute, vom evidenția trăsăturile, principiile postmodernismului care, în concepția noastră, influențează în mod indubitabil valorile estetice tradiționale, simultan raliindu-ne la testarea/aprecierea rolului, aportului globalizării în opera de uniformizare, standardizare, creolizare a valorilor cultural-estetice naționale.

Așadar, identificat ca o orientare intelectuală a ultimelor decenii, postmodernismul are un impact sensibil asupra tuturor domeniilor de activitate umană: artă, știință, religie. Alimentându-și rădăcinile din filosofia protofascistă a lui M.Heidegger, postmodernismul cu nonșalanță adoptă ideea lipsei existenței adevărului moral și a adevărului în general. Orientat la distrucționarea sistemelor normative tradiționale și a legislațiilor, încălcarea flagrantă a canoanelor, excelând în intenția deja compromisă de modelare a lumii și a accentuării negativului în plan rațional, postmodernismul distruge ierarhiile, dând naștere/încurajând haosul și grotescul. Acest fenomen critică valorile tradiționale, raționalismul, umanismul, istorismul, neagă posibilitățile personalității de a fi responsabilă de faptele, deciziile și comportamentul propriu, și incapacitatea individului uman de a se contrapune stereotipurilor social-politice și ideologice. În opoziție cu tradiționalul și modernismul, postmodernismul postulează cu insistență importanța eliberării de forța puterii, debarasării de norme, reguli, dependențe sociale, or scepticismul, relativismul, tendințele nihiliste rămân a fi particularitățile sale peremptorii. Pe acest temei, consemnăm că postmodernismul trebuie cercetat ca o diagnoză a culturii contemporane, dar nu ca starea ei actuală.

Încercarea de a da apreciere valorilor estetice particulare epocii contemporane presupune mai întâi de toate o elucidare pluridimensională a rolului globalizării asupra statutului valorilor estetice tradiționale, cât și a factorilor, tendințelor, a instrumentariului cu care operează postmodernismul.

Contribuții ponderabile la procesul de uniformizare, standardizare a valorilor în general și celor estetice în particular, impune procesul mereu în ascendență a globalizării. Glosând asupra facturii, particularităților acestui proces, ne propunem să abordăm în acest context influențele suportate de mediul cultural tradițional, teoriile pro și contra pe marginea lui, prezențele vădite și absconse în cultură orientate spre deplasarea, detașarea de tradițional ș.a. Fără a ne aventura în tentativa de a da niște aprecieri generale procesului nominalizat, care se caracterizează printr-o impetuoasă complexitate vectorială, vom rămâne în albia segmentului cultural și estetic-valoric, nu însă fără a desemna că pentru globalizare factorul determinant reprezintă dezvoltarea ascendentă în masă a tehnologiilor și mijloacelor de comunicare ce transformă integral lumea, conform opiniilor unor filosofi, într-un teatru global. Așa, de exemplu, sociologul german Jurgen Habermas colportează în lucrarea *Tehnica și știința ca ideologii* că în lumea contemporană tehnica își modifică statutul, manifestându-se predominant ca cultură și ideologie. Ea este „reprezentată omului contemporan sub formă de produse[construcții, design, parametri tehnici ș.a.], sub formă de idei[particularități de percepție a realizărilor tehnice din punctul de vedere al modelului, sensului și scopului], care luate în ansamblu influențează asupra lumii interioare a omului”[1].

Re vera, aceasta conduce nu numai la apariția conștiinței tehnocratice la majoritatea membrilor societății contemporane, dar și la o sensibilă denaturare a scării valorilor estetice clasice, o deplasare regretabilă din sfera tradiționalului, cât și tendințe manifeste de acceptare, asimilare chiar vogă la unele valori de calitate îndoielnică, dubioasă. O altă lucrare și alt autor care relevă analogii, similitudini, dimensiuni congenere alături de rolul tehnicii în viața contemporană, mai bine zis, perioada postindustrială, reprezintă *Cultura postmodernului* semnată de sociologul german P. Kozlovskii, lucrare ce nu numai că se înscrie în același segment ideatic, dar pune în dezbatere, descifrează aspecte și situații provocate de dezvoltarea tehnologiilor informaționale – TV, Internet, fără de care nu ne putem imagina cotidianul, însă, care au o influență decisivă și nu întotdeauna pozitivă asupra valorilor estetice tradiționale. Așadar, sociologul speculează cu maximum de efecte că tehnica în cotidianul actual are o influență mai mare decât arta, religia sau chiar în general cultura. Simultan, P.Kozlovskii lansează ideea care în cazul invocat nu ni se pare discutabilă/provocatoare, și anume că conștiința tehnocratică se asimilează la oamenii depolitizați, nereligioși, deideologizați ce au pierdut orientarea spre valorile tradiționale. Conform lui, simbolul esteticii contemporane reprezintă „apoteoza infidelității, indiferenței absolute față de configurație și context”[2]. Argumentele înaintate de Kozlovskii rezidă în faptul că tehnica modernă este asemeni unui model lipsit de contur, or absolvită de o formă și conținut integru, ea este supusă unor transformări continue. Prin urmare, TV nu este un simplu translator al esteticii tehnocratice, dar prin intermediul ei se difuzează principalele valori și principii, care, la rândul lor, impun și determină comportamentul, atitudinile, interesele, idealurile omului în epoca contemporană.

Aserțiunile celor doi sociologi cu privire la corelația dintre tehnica modernă, comportament, deprinderi sunt justificate de practica cu care ne confruntăm în permanență și anume că pătrunderea activă în cotidian a tehnologiilor informațional-telecomunicaționale largesc procesul de internaționalizare a legăturilor nu numai economice și politice, dar și celor socioculturale. Televiziunea, Internetul creează condiții optime individului uman indiferent de așezarea geografică, cenă de vârstă, studii, apartenență socială, oferindu-i posibilități nelimitate să ia caz de tradițiile, experiența,

istoria și cultura altor popoare. În rezultat, devenim martorii unei situații ce nu reclamă precizări sau elucidări suplimentare: contactul cu alte culturi, tradiții nu numai că lărgesc orizontul individului, făcându-l mai amplu și complex, dar lasă amprente asupra bazelor religioase și naționale, stimulează erodarea tradițiilor etnice, corectează, mai precis, escamotează percepția arhetipurilor culturale proprii oricărei societăți.

Ancorat în solul problematicii nuanțate – globalizarea în general, și tehnica în particular ca factori definitorii în tendința de uniformizare culturală, cercetătorul C. Moskovici în lucrarea *Știința despre mase* opinează că realizările tehnico-științifice de ultimă oră au capacitatea de a uni oamenii în imense comunități supranaționale, cu nuclee gigantice de orașe și piețe în număr de milioane, iar rețelele informațional-comunicaționale impulsionează spre a adopta niște reguli de consum și trai similare. Din perspectiva celor elucidate, este simplu de a conchide că tendința de uniformizare în mod ascendent derivă **homogenizarea** societății, fenomen ce la rândul său nu garantează că valorile generale la care se va orienta umanitatea, vor fi racordate spre un dialog cultural echitabil. Desemnată, mai exact abordată din aspectul prognozelor, teoriilor pe marginea globalizării – homogenizarea sau cantonarea de culturi (kulturschmelze) este analizată ca o trăsătură nonpozitivă a societății secolului XXI care suscită deplasarea culturilor de la autonomie și originalitate[relativ în ambele cazuri] sub presiunea fluxului informațional, teoriilor și mărfurilor de menire comună. Încă un factor ce imprimă procesului globalizării o nuanță supiciune mai ales în segmentul european este faptul că marea majoritate a mărfurilor, tehnologiilor ce susțin rețeaua informațional-comunicațională au o proveniență occidentală, ca rezultat și globalizarea este privită ca o formă impusă de americanizare. Culturile naționale trebuie să țină cont că globalizarea ca proces mondial are drept turnantă valorile occidentale, verticala cât și vectorul[destul de mascat] ei reprezintă cultura americană/occidentală.

Pledoariile în favoarea procesului la care replicăm și a tendințelor de uniformizare, creolizare, standardizare a valorilor estetice tradiționale, cât și dimpotrivă, critica acerbă a acestor fenomene complementare mondializării, deși provoacă polemici controversate, totuși mai rămân sub formă de ecuație nerezolvată, deschisă unor interpretări și caracteristici diferențiate, au la bază o premisă destul de categorică- oamenii, care îngrijindu-se mai mult de liniștea, confortul personal „acceptă pasiv influențele străine”, orbește se închină la conerenele multinaționale nesăbuit acceptă concepțiile despre morala de la eroii telenovelelor americane”[3].

Avizându-ne asupra dispozițiilor spirituale și sociale din ultimii ani, se poate demonstra cu pregnanță că în pofida prognozelor referitoare la mondializare, ca proces de îmbogățire a culturilor datorită dialogului echitabil, sesizăm dimpotrivă că ea se transformă într-o armă de omogenizare, impersonalizare a culturilor și valorilor tradiționale, deoarece se erodează mai ales specificul național. Efectul de armonizare a unui dialog echitabil dintre culturi provoacă o modă falsă, nefirească față de tot ce ține de tradiție, valoare, folclor și, în rezultat, ne ciocnim de insistente încercări de a muzeifica tradiționalul și a impune un sens exotic, distractiv.

Menținându-ne în logica celor susținute, consemnăm că dialogul dintre culturi presupune nu numai colaborare, comunicare între diverse formații spirituale ce se cuprind în hotarele unor zone geopolitice, dar și apropierea regiunilor culturale[la toate nivelele – economic, politic, social-spiritual], care deja au în activ o gamă complexă de particularități specifice, cât și opera de familiarizare a fiecărei personalități în parte cu tezaurul acestor formații. Ipotetic vorbind, cultura reprezintă un imens spațiu polivalential, asemeni unei creații artistice, care pentru complexitate, vivacitate are

nevoie în permanență de colaborare cu alte tradiții. Dialogul dintre diverse tipuri culturale, dacă este organizat rațional, bilateral și neforțat, îmbogățește cultura, îi imprimă forță, putere, inteligență și prospețime. Această relație bilateral-echitabilă are capacitatea de a familiariza și contagia omul de universul spiritual, anume colaborarea dată, metaforic nominalizată de unii teoreticieni[4] „concert”, „operă artistică”, prilejuiește apariția naturii ambivalente a culturii.

Momente relevante pe marginea subiectului abordat depistăm în demersul analitic al lui V. Bibler care compară cultura cu personajul mitologic Ianus[5]. Simultan orientată spre alte civilizații, cât și spre interiorul propriei existențe, cultura în opinia lui Bibler este în permanență căutare, intenție de a schimba, modifica, completa personala realitate. Dincolo de cele elucidate, constatăm că anume dialogul cultural[cu condiția respectării echitabilității și fără pretenții de uniformizare, creolizare, americanizare] reprezintă pentru contemporaneitate o șansă reală în vederea depășirii complexelor contradicții de ordin politic/ideologic și crizelor economice, socio-culturale, chiar și celor ecologice. În această ordine de idei, notabil că imperativul numărul unu al acestui început de secol rămâne „înțelegerea mediului cultural al manifestărilor celui alt pentru evitarea unor drame născute din ciocnirea culturilor și civilizațiilor”[6].

Sistematizarea datelor despre carențele și aspectele atractive ale globalizării pentru valorile tradiționale, naționale ne obligă a nu face abstracție de faptul că o grijă exorbitantă pentru păstrarea intactă a valorilor poate condiționa situația ca la un moment să devenim importanți și interesați numai la nivel local, adică doar în orizontul propriilor valori naționale, moment ce devine egal cu izolarea spirituală. Orientarea spre uniformizarea valorilor poate da naștere unei culturi bazate pe stereotipuri în care nimeni nu va găsi trăsături proprii tradiției sale autohtone. O cultură absolvită de subiect este distructivă din punct de vedere moral și estetic, de calitate joasă, puțin tangențială cu spiritualul. O astfel de cultură se disipează ușor, transformându-se într-un set de reacții formale la diferite situații și, în mod natural, încetează de a-și onora funcțiile sale directe: conferirea de sens a existenței umane și susținerea omului în lumea cotidiană. Rămâne ineluctabil că atât globalizarea, cât și regionalizarea[procesul ei invers] rămân a fi două aspecte proprii contemporaneității ce se completează reciproc și vin să caracterizeze unul și același proces pe care teoreticienii îl desemnează cu noțiunea de **globalizare**, menită a nuanța că „coexistența dintre sinteză și dezintegrare, integrare și divizare nu este întâmplătoare și este imposibil de a fi evitată sau anulată”.[7]

Este natural și admisibil ca valorile culturale proprii unei nații să nu suscite un interes constant din partea altor popoare. O cultură devine importantă prin valorile sale specifice, în ele se înglobează viziunea despre lume, sensul existenței și idealurile umane, ea[cultura] trebuie să aibă datoria de a educa, altoi tezaurul său valențial omului – purtătorului ei prin intermediul lui ea supraexistă, evoluează, or în originalitatea spirituală a omului se reflectă cultura general-umană.

Anrahia valorică a lumii postmoderne/postindustriale lovește nu numai în tradițional/național, ea conform opiniilor expuse de unii dintre cei mai neordinari filosofi ai secolului XX: D.Bell. *Toward Year 2000. Work in Progress* (1986); G. Himmelfarb. *The Roods to Modernity: The British, Freench and american Enlightenments* (2004); S.Levinson. *Constitutional Faith* (1998) etc., discreditează etica creștină, creând terenul propice pentru dezvoltarea unor valori de calitate inferioară. În postmodernism etica societății este dictată nu de religie, ci de știință, anume ea , devine altar de plecăciune pentru epoca postindustrială. Totodată, constatăm că și situația științei este destul de

ambiguă, mai ales dacă ținem cont că postmodernismul neagă orice fundament etic, sistem religios sau legi morale, astfel și ea la un moment oportun poate înceta de a mai fi simbol al credinței, situație ce constituie în opinia noastră o contradicție culturală. Avem sentimentul că derapajul de la valorile clasice, tradiționale în albia pragmatismului, scepticismului, consumerismului cotidian provocat de postmodernism/mondializare mai devreme sau mai târziu multe din calitățile și virtuțile apreciate și respectate de-a lungul evoluției umane așa ca inteligența, generozitatea, omenia, bunătatea, gratitudinea ș.a. va dicta interpretarea lor ca moralizatoare și ipocrite. *In summa*, schimbarea de accente valorice devine clară și indiscutabilă.

Consumerismul, fluxul informațional conform statisticilor cunoaște o creștere de câteva zeci de ori în comparație cu prima jumătate a secolului XX, situație ce derivă o schimbare a vectorului valoric, a existenței sociale: orientarea la muncă[fizică, intelectuală] este schimbată cu orientarea spre distracții, carnaval, sărbători care nu necesită implicare personală în organizare. Dacă înainte individul era obligat să-și ralieze comportamentul, idealurile, gusturile la valorile, normele morale și legitățile sociale, acum societatea își coordonează activitatea cu interesele individului. Așa imperative ca *Totul pentru binele omului, Totul pentru confortul omului, Clientul întotdeauna are dreptate* – ultima devine valabilă nu numai în situația „vânzător-cumpărător”, dar este absolută pentru toate sferile de activitate umană, uneori chiar primind o încărcătură ridicolă, în mare măsură au capacitatea de a-l absolvi pe om nu numai de griji, dar și de voință, individualitate, chiar și de demnitate. Omul contemporan, în goana după confort și modă, se lasă ademenit de valori netradiționale culturii, nivelului propriu spiritual „no problem – este lozinca lui, el, obosit de viață, demult se comportă după stereotipuri și mod de viață impus, nu dorește să se îngrijească de inovații, de aceea la cele mai excelente modele ale culturii naționale privește ca la niște articole ale lumii iluzorii”[8].

În mod cert, situația creată în cultură în general, cât și în artă în particular, alimentează criza spirituală, criza valorilor, emoțiilor, intelectului, sentimentelor și sufletului. Asistăm la o nivelare încurajată a hotarelor dintre cultură/artă de elită și cea de masă. Alături de fast-food-uri se dezvoltă „fulminant” fenomenul literaturii rapide. Prin „arta de masă” subînțelegem diversitatea de genuri care vin să satisfacă așa-numitele cerințe „spirituale” manifeste în filme, cărți, reviste ș.a., or valorile, conform multor cercetători, se prezintă ca un fundament limitativ al liberului arbitru.

Intenția de a pătrunde în consubstanțialitatea veridică și pluridimensională a esenței, cauzelor, principiilor culturii de masă care oglindește prin esența sa o palpabilă tentativă nu numai de estompare a hotarelor dintre arta de elită și cea de masă, dar și de anihilare a granițelor dintre tradiții, identități, dintre centru și periferii, occident și cealaltă parte a lumii, ne obligă să clarificăm că cultura de masă, fiind în esența sa o cultură orientată spre un anumit segment populațional, cu o pregătire și un nivel intelectual mediu, de multe ori însă mesajul cuprins de operele care desemnează acest gen de cultură „asaltează” și „agresează” inclusiv alți actori ai procesului de captare a informației – elitele intelectuale. Cultura de masă apare la comandă, sub presiunea puterilor dominante în economie, politică și ideologie. Se caracterizează acest gen de cultură prin: orientarea la ofertă[apropierea maximală de elementul comercial]; sensibilitate naturală; emoționalitate primitivă; obedinență ideologiei dominante; simplitate ca produs. Ca produs comercial, prost voalat, cultura de masă apare sub titlul de creație în literatură, industria modei, design, cinematografie, muzică și, *sine dubio*, reclamă.

A adiționăm pe parcursul definitivării fenomenului culturii de masă că ea deconspiră proprietăți pe care le depistăm în ambele registre ale scării valențiale – pozitiv

și negativ. Cel pozitiv se manifestă prin: crearea impresiilor, aparențelor despre confortul vital; promovarea unui mod sănătos de viață; realizarea unor pași serioși în direcția socializării; susținerea constantă a business-ului legat de producția de masă ș.a. Când privește particularitățile peremptorii negative generate de consecințele impactului cu utilizatorii, se profilează cam în următoarea componență: alimentarea, încurajarea psihologiei de consumator, a infantilismului și ignoranței spirituale; posedarea unui arsenal nemediat de posibilități pentru manipularea conștiinței.

Decodarea semnificațiilor fenomenului culturii de masă ca parte complementară a globalizării și instrument de aprofundare a operei de uniformizare a gusturilor, tradițiilor și idealurilor ne obligă să evidențiem încă o trăsătură caracteristică fenomenului desemnat și anume, dacă în societatea tradițională valorile sunt structurate pe o verticală valorică rigidă, atunci în cadrul „dominației” culturii de masă are loc o platizare a turnantei valențiale, toate valorile sunt nivelate, aduse la un numitor comun, ca consecință, transformându-se într-un soi de rubricatori de piață.

Se înțelege că cel mai simplu însă și cel mai incorect ar fi să ne exprimăm oprobiul față de cultura de masă, calificând-o în categoria produselor și fenomenelor negative ale contemporanității, totuși să nu uităm câteva momente destul de esențiale, care ne permit să ne creăm o imagine nu numai amplă, dar și veridică despre para-cultură. Para-cultura sau cultura de masă, constatăm, nu este cu nimic mai inferioară decât creațiile de aceeași talie din epocile trecute pe care ne-am deprins să le privim printr-o prismă romantică și să le apreciem mai puțin rigid. Pur și simplu, la momentul oportun, în epocile anterioare, cu siguranță s-au îngrijit de introducerea acestei specii de creație în modelul paradigmatic al artei.

Argument în favoarea imaginii culturii de masă ne poate servi și raționamentul că tendința de nivelare, apropiere a stratului elită cu cel popular poartă un caracter ciclic. Criza este condiționată de diminuarea rezervelor spiritual-intelectuale și, în rezultat, cultura se adresează la stratul popular/vulgar, ultimul reprezintă un adevărat izvor de scheme, idei, modele care impun artei putere, frumusețe, pasiune, cu condiția atitudinii selective a limbajului utilizat.

Fără a ne lansa într-o temerară anticipare care, în final, ar putea anula prognozele noastre despre această specie de cultură, menționăm că în ultimii ani ea deconspiră o redirecționare, încă destul de lentă, către cultura elită. Pe acest temei, atestăm apariția unui gen de cultură care nu-și alimentează potența din soborul modernism, dar din postmodernism, astfel constatăm debutul culturii de post-masă, dacă este acceptabilă și rezonabilă o astfel de noțiune. Diferența dintre cultura de masă și post-masă în linii mari este similară cu deosebirea dintre modernism și postmodernism.

În conformitate cu cele enunțate mai sus, remarcăm că globalizarea în cultură devine manifestă prin influențele tehnologiilor de masă și a mijloacelor de comunicare asupra societății și spiritualității. În sens univoc, în domeniul comunicării azi prevalează materialele cu conținut translat, difuzat, moment ce implică apariția fenomenului „societății virtuale”. Această manieră de integrare se realizează și poate fi atestată pe două direcții: reală și virtuală, ultima datorită instrumentariului pe care-l posedă nu numai că poate, dar chiar și influențează serios asupra realităților/evenimentelor cotidiene, creând condiții optimale pentru dezvoltarea așa-zisului fenomen al „transculturii”. Demarată de tehnologiile mediatice din spațiile culturale, de arsenalul nelimitat al rețelelor informaționale, de integrarea în spațiul național-statal al altor civilizații, transcultura nu cunoaște/recunoaște ierarhii, hotare istorice și mentale, ea este o

multitudine de culturi vii, virtualitate în procesul comunicării. Un model mediocru al transculturii îl constituie – monocultura, despre care destul de pesimist se pronunță cercetătoarea T.Andrianova, care opinează că, „persistența omogenității la scară globală este destul de periculoasă”[9].

Aspectele elucidate ne permit să conchidem că intenția de a lupta sau cel puțin a dezrădăcina această manifestare socioculturală s-ar sconta cu un eșec total în conjunctura actuală. Mai simplu și rațional ar fi să ne contrapunem tendințelor obiective de nivelare spirituală, de uniformizare culturală și de negare/neglijare a valorilor tradiționale , neadoptând orbește moda, cel mai frecvent de calitate dubioasă.

Ultima ratio, transformările produse de mondializare au capacitatea de a influența nu numai culturile, dar și modul de percepție și interpretare a lor. Homogenizarea globală ca instrument de unificare a sferei materiale a culturii, constatăm, a generat criza valorilor propriii și străine. Numai păstrarea potențialului cultural tradițional va crea premise valabile pentru anihilarea fenomenului de uniformizare și creolizare a valorilor spiritual-naționale instigat de mondializare.

Note:

1. Habermas S. Technik and Wissenschaft als „Ideologie”. - Frankfurt-a-M., 1974, p.90.
2. Козловски П. Культура постмодерна. - Москва 1997, p.230.
3. Breidenbush I. Zukrigl I. Parallele Modernen. Kampf der Kulturen oder McWorld?//Deutschland, 2000, N 3, p.41.
4. Померанц Г. Диалог культурных миров. Лики культуры: Альманах, Т. 1.- Москва, 1995; Библер В. Диалог культур. Вопросы философии, 1989, N6.
5. Divinate romanică – zeul tuturor începuturilor, reprezentat cu două fețe – un simbol al Lunii, alta - simbol al Soarelui. Îl întâlnim sub numele Ianus Bifrons[Ovidiu]; Ianos Biformis[Virgiliu]; Ianos Quadrifrons[Dominițian]
6. Balan-Mahailovici A. Istoria și cultura civilizației creștine. - București, Editura Oscar Print, 2000, p.8.
7. Орлов Ф.И. Социальные издержки глобализации.//Социологические исследования, 2001, Nr.7, p.22.
8. Косаченко А. Национальные культуры в процессе глобализации//Электронный Информационно-аналитический бюллетень. N.9/www.orda.kz.
9. Андрианова Т.В. Геополитика и культура: Аналитический обзор. – Москва, ИНИОН РАН, 2001, p.75.

FUNȚIILE NORMELOR SOCIALE

Recenzent: Svetlana Coandă, doctor habilitat în filosofie

The present article depicts the main functions that accomplish the social norms in the process of social life: organizing social life on reasonable grounds, and their influence on individuals through collective impact to provide a social consensus, a model of social behaviour, social control, to provide coordination among people's interests and to socialize individuals. There is an attempt of systematizing these functions and a special interest is paid to the function of social control and its appearance in the modern conditions namely in the Republic of Moldova.

Pentru a soluționa problema în cauză este necesar de a lua în considerație și a utiliza o serie de principii metodologice formulate în știință care ar sta la baza investigațiilor ce țin de sistematizarea funcțiilor normelor sociale: 1) o anumită funcție a normelor sociale nu poate fi în mod absolut independentă, ci se află într-o corelație dialectică cu alte funcții; 2) formele de manifestare a lor depinde, în mare măsură, de caracterul variat al normelor sociale; 3) conținutul concret al unei sau alte funcții poate fi determinat de tipul concret-istoric al normei sociale.

Cu părere de rău, în procesul investigației normelor sociale, mulți savanți nu iau în calcul și nu apreciază aceste principii metodologice la justa lor valoare. Se acceptă, spre exemplu, de a examina funcția reglementativă a relațiilor sociale și a conduitei oamenilor în calitate de funcție determinantă a normelor sociale. După opinia noastră, funcția în cauză poate fi examinată nu numai ca funcție a normelor sociale, dar, mai ales, în calitate de obiectiv social care se concretizează printr-un sistem definit de funcții sociale. În același timp, unii savanți atribuie, în mod greșit, normelor sociale funcția de administrare[1]. Este evident că mecanismele administrării sociale includ în conținutul lor normele sociale care sunt un element important și, din această cauză, ele exercită, într-un mod specific, funcția de administrare socială. În pofida acestui fapt, rolul și locul normelor sociale nu se reduc numai la administrarea socială, or ele depășesc în mod considerabil aceste limite, de vreme ce și funcțiile normelor sociale sunt independente și specifice în cadrul lor.

De obicei, în literatura de specialitate este elucidat în mod adecvat specificul funcțiilor sociale, însă totul se reduce la o trecere în revistă a acestor funcții și nu se dezvăluie caracterul lor sistemic. Este necesar de a menționa și faptul că multifuncționalitatea proprietății reglementative a normelor sociale și caracterul specific al manifestării lor în diverse norme ne oferă posibilitatea de a efectua o diversificare a bazelor de sistematizare a funcțiilor normelor sociale, pe motiv că oricare funcție e îndreptată spre realizarea unor obiective concrete, reieșind din anumite scopuri ale normelor sociale, dintr-o detalizare mai mare sau mai mică a valorificării acestor obiective.

Metodologia unei astfel de abordări poate fi elaborată în limitele metodei programatice cu un anumit scop, care presupune crearea unui „arbore a scopurilor” la baza căruia trebuie să fie plasat scopul fundamental al mișcării sistemului în cauză, se va împărți în scopuri instrumentale la diferite niveluri.

În concepția sociologului francez E. Durkheim, normele sociale exercită următoarele funcții importante: 1) asigură organizarea vieții sociale pe baze raționale,

obligând societatea să funcționeze ca o „conștiință colectivă”[2], independentă de voințele individuale, de la care emană regulile și obligațiile ce asigură existența în comun și care fixează și transmite, de la o generație la alta, dezirabilitatea sau inddezirabilitatea unei acțiuni sau conduite; 2) exercită asupra indivizilor o „constrângere” sau o presiune colectivă, care asigură consensul social, coeziunea și ordinea socială, prin stimularea solidarității sociale și a participării la obiective comune[3].

Cercetătorul estonian L. Khjakhrik elucidează următoarele funcții ale normelor sociale: socializarea personalității; motivele și evaluarea comportamentului; unificarea conduitei; neutralizarea conflictelor; orientarea socială; mijloc de coordonare a intereselor de creație; mijloc de control[4], care după opinia noastră, este destul de reușită. Însă el se limitează numai la enumerarea funcțiilor, și nu încearcă să elucideze corelația dialectică dintre ele, caracterul lor sistemic.

Noi considerăm că la baza sistematizării funcțiilor sociale ar fi rațional de a plasa obiectivul fundamental al normelor sociale, formulat ca mecanism de reglementare a relațiilor și a comportamentului social al oamenilor. Reieșind din acest obiectiv, pot fi evidențiate o serie de funcții concrete care reflectă cele mai importante aspecte ale influenței reglementative a normelor sociale asupra relațiilor sociale prin intermediul comportamentului personalității sau grupului social.

În această ordine de idei, poate fi plasată în prim plan funcția normelor sociale ca model de comportament și mijloc de armonizare a conduitei. Funcția în cauză poate fi prezentată sub forma unor nivele particulare, spre exemplu, excluderea sau cel puțin limitarea particularităților și a subiectivismului în comportamentul oamenilor cu scopul de a asigura astfel de forme de conduită care ar stabili, ar reglementa relațiile sociale, ar stimula procesul transformării unor forme de comportament în deprinderi, ar determina formele de conduită și controlul social. Asemenea niveluri sunt suficiente pentru a efectua o sistematizare a funcțiilor normelor sociale.

Însă o asemenea sistematizare, spre regret, nu poate înlocui, în totalitate, lipsa interacțiunii dintre elemente în sistemul de funcții ale normelor sociale. Pentru a depăși această carență, e necesar, după opinia noastră, a examina sistemul funcțiilor normelor sociale prin prisma mecanismelor de manifestare a acțiunii lor. Astfel de studii ne va oferi posibilitatea de a analiza mai profund acțiunea social-normativă cu un scop bine determinat din partea societății asupra dezvoltării și perfecționării relațiilor sociale prin reglementarea comportamentului uman. Prin urmare, mecanismul acțiunii unei funcții concrete posedă o serie de trăsături comune, și în același timp, particularități distinctive, specifice, care emană din deosebirea dintre obiectivele care sunt fixate lor.

Mecanismul funcționării normelor sociale poate fi reprezentat, într-un anumit sens, sub forma interacțiunii succesive a elementelor lui constitutive. Primul element ține de apariția și dezvoltarea continuă a normelor, iar al doilea - de conceperea și asimilarea de către individ a normelor societății, a grupului sau a comunității care poate deveni un jalon important în valorificarea obiectivului de „socializare a personalității” sau a „includerii individului în societate”. Concomitent, e necesar să remarcăm că, conținutul acestui proces nu se epuizează odată cu transformarea simplă, mecanică a normelor sociale din cadrul conștiinței sociale în conștiința și conduita individuală. În aceste condiții normele sociale sau a grupului social pot să se transforme, în mod necesar, în norme ale personalității, în structuri intrinseci, caracteristice omului, ce vor fi în stare să determine poziția socială și comportamentul lui. Numai în aceste circumstanțe este posibilă o acțiune eficientă a normelor sociale asupra conduitei sociale și a relațiilor sociale. Al treilea element îl constituie acțiunile concrete, faptele reale ale

comportamentului omului ca rezultat al realizării cerințelor normative față de personalitate ce se manifestă în conduita practică, care ocupă locul central în procesul reglementării social-normative a relațiilor sociale și a comportamentului uman. Cu alte cuvinte, în procesul practicii se clarifică cât de profund au intrat în conștiința personalității normele sociale, fiindcă prin consecințele acțiunilor de conduită a oamenilor se constituie relațiile sociale. Ele ne oferă posibilitatea de a evalua eficiența funcționării atât a sistemului normativ, cât și a unor părți componente ale lui. Elementul următor îl reprezintă evaluarea și controlul comportamentului social care, pe de o parte, reprezintă o funcție independentă a normelor sociale, iar, pe de altă parte, un element important în mecanismul acțiunii fiecărei funcții a normelor, pe motiv că în acest caz se dezvăluie caracterul, tipul și gradul respectării sau devianței de la normă ce duce, în mod automat, spre aplicarea unor sancțiuni sociale. Societatea utilizează acest mecanism pentru ca oamenii să respecte în conduita lor normele sociale în vigoare.

Reieșind din acest mecanism și dintr-un șir de alți factori, e posibil de a elucidă funcțiile normelor sociale și de a constitui un astfel de sistem în care fiecare funcție ar fi independentă, dar, în același timp, ar interacționa reciproc. În literatura de specialitate, în principiu sunt elucidate funcțiile în cauză la care ne raliem și noi: 1) orientarea socială a acțiunilor comunităților, grupurilor sociale, a instituțiilor sociale și a personalității în conformitate cu necesitățile și interesele obștești și personale și „modelelor de comportament” elaborate în baza lor; 2) asigurarea coordonării intereselor oamenilor (societății, comunităților, straturilor, grupurilor, personalității) pe calea fixării în normele sociale a unor condiții respective, a unei astfel de coordonări sub forma unor cerințe normative și directive. Ultimele există sub formă de mijloace și metode de depășire a unor posibile distonanțe dintre interesele umane pe calea determinării frontierelor comportamentului și stimularea lor cu scopul de a realiza necesitățile și interesele sociale; 3) asigurarea controlului social (sancțiunile sociale: pozitive sau negative), corijarea comportamentului deviant[5].

Totodată, sistematizarea funcțiilor normelor sociale poate fi efectuată reieșind și dintr-un alt unghi de vedere, în baza analizei mijloacelor de utilizare a normelor sociale. Derivând din el, în literatura de specialitate sunt evidențiate următoarele funcții: 1) normele sociale – mijloc al controlului social și al influenței sociale; 2) normele sociale – mijloc de reglare a conduitei personalității și a grupului social. Este evident că funcțiile în cauză sunt cele mai importante, însă în afară de ele mai există un șir de funcții despre care vom vorbi în continuare.

Cel mai important mijloc al realizării funcțiilor normelor sociale în cadrul existenței sociale îl reprezintă acțiunile bine chibzuite și organizate ale sistemului de control social. Noțiunea de control social a fost inclusă în circuitul științific de către școala americană a „jurisprudenței sociologice” reprezentată de O. W. Holmes, L. Brandeis, E. A. Ross, R. Pound, în legătură cu identificarea mecanismelor și pârghiilor esențiale prin care orice societate își asigură coeziunea, stabilitatea și funcționalitatea. În concepția generală a școlii „jurisprudenței sociologice” un rol important a fost acordat normelor sociale, dar mai ales dreptului, considerat a fi cel mai perfecționat mijloc de control social.

E. A. Ross susține că este necesar un sistem general de control, în cadrul căruia controlul poate fluctua între „puternic” și „slab”, „rigid” sau „elastic”, în funcție de structura societății, ierarhia formelor de control fiind variabilă, totuși dreptul fiind cel mai specializat și organizat mecanism al controlului, deși formele „interioare”, ca instrucția și sugestia, ar fi de preferat”[6].

În același timp, W. G. Sumner relevă importanța controlului exercitat prin mijloace informale, cum ar fi, spre exemplu, obiceiurile sau tradițiile populare, moravurile, ce se manifestă ca o forță spontană, inconștientă, anonimă și difuză, și care prin penetrația lor socială, ca și prin caracterul lor invariabil și universal dobândesc caracteristici imperative și regulative pentru conduita indivizilor, având un rol important de mediere și gradație în cadrul complexului instrumental al controlului social[7].

Ch. A. Elwood este de părerea că controlul social se bazează pe „idealul social”, care „încarnează” latura spirituală a vieții sociale reprezentată prin „valorile, ideile, idealurile culturale cele mai înalte”. Acest ideal inspiră și orientează controlul social, exprimă afinitatea acestuia față de moralitatea socială, drept, religie, educație în calitate de forme ce sunt legate în mod direct de realizarea idealurilor în viața societății. La rândul său, menționează Ch. A. Elwood, controlul social influențează raționalizarea și spiritualizarea societății, contribuie la progresul acesteia[8].

Conform concepției lui R. Pound, controlul social presupune interacțiunea a trei elemente fundamentale: un „element ideal” din domeniul valorilor; un element „de putere, de influență, de presiune” ca structură reală; un element „de organizare și planificare socială”[9].

În cazul că ne vom referi în mod concis și la alte unghiuri de vedere, putem să menționăm că H. Garfinkel, reprezentantul „etnometodologiei” și E. M. Lemert, reprezentantul „interacționismului simbolic”, relevă faptul că controlul social nu este numai o „reacție socială” față de devianță și nonconformism, ci și o „variabilă independentă” capabilă ea însăși să provoace acte de devianță[10].

În procesul utilizării normelor ca mijloc de control și a influenței sociale apar o serie de probleme dificile de ordin metodologic, axiologic, social și etic. Pentru societate și om este deosebit de important: 1) în ce mod, cu ajutorul căror mijloace poate fi realizat controlul social la nivelul individului, adică controlul social al comportamentului uman și al conștiinței personalității; 2) în ce măsură, în ce limite și în ce sfere este adecvat anume controlul social; 3) în ce măsură societatea prin intermediul instituțiilor sociale care realizează un asemenea control poate și trebuie să reglementeze conduita individului, care este gradul de „libertate”[11] a individului și care sunt frontierele „independenței” lui, a „ocrotirii” de la mijloacele și scopurile controlului social „lărgite” în mod neadekvat.

Justețea formulării acestor probleme este determinată de „expansiunea” mijloacelor și metodelor controlului social în societatea contemporană, mai ales în condițiile Republicii Moldova. Normele sociale și alte mijloace ale controlului social sunt utilizate pe larg pentru a „dirija” și a „modifica comportamentul” social al indivizilor cu scopul de a soluționa un șir de probleme ale societății noastre, pentru „instituționalizarea” mijloacelor presiunii sociale și a orientării sociale, influenței insistente, forțate a mijloacelor comunicării de masă în condițiile noastre. Din păcate, se creează impresia că această funcție a controlului se manifestă prea exagerat și nu întotdeauna justificat și are loc o anumită cotitură, întoarcere dialectică la etapa inițială „pe baze noi” în spiritul dialecticii lui Hegel, spre epoca totalitaristă de tristă faimă. Acest control iese deseori dincolo de limitele normale ale protecției și apărării sociale ce există în societățile democratice, deoarece utilizează, cu precădere, mecanismele coercitive bazate pe forță și represiune a indivizilor.

Prin urmare, este necesar de a conștientiza faptul că menirea de bază, scopul controlului social este reproducerea de către indivizi a comportamentului social. Din această cauză, ponderea controlului social nu constă în influența negativă asupra devierii

de la normele și standardele de grup care s-au produs deja, dar mai ales prin determinarea indivizilor spre modele sociale semnificative și valorice de comportament în societate. N-ar strica să ne amintim de spusele marelui îndrumător al omenirii Confucius, care remarca că o guvernare dreaptă trebuie să se îngrijească de trei lucruri: de suficientă hrană, de o forță armată suficientă și de păstrarea încrederii poporului în stăpânire, pe motiv că atunci „când stăpânitorii iubesc bunele moravuri, poporul se va lăsa condus cu ușurință”[12].

Ar fi cazul ca noi să înțelegem că procesul internalizării normelor și valorilor unui grup social presupune treptat transformarea controlului social în autocontrol și modificarea comportamentului de la o formă normativă ce este reglată extrinsec la o formă normală ce este motivată intrinsec. La realizarea acestui obiectiv poate să contribuie atât presiunea grupului, cât și necesitatea motivată social, ca acțiunile individului să fie în concordanță cu scopurile și cerințele grupului din care face parte. Este necesar să înțelegem că funcționarea adecvată a societății noastre este dependentă de consensul care se stabilește între membrii săi, în legătură cu scopurile sociale care trebuie materializate. În acest sens, socializarea poate să favorizeze acest consens și va permite indivizilor de a reproduce, prin intermediul conduitelor învățate, modelul cultural și normativ al societății din care fac parte.

Este evident faptul că, în condițiile actuale, cel mai eficient mijloc de control social îl constituie sistemul normelor de drept. Filosoful american T. Parsons atrăgea atenția asupra faptului că dreptul este cel mai important mecanism de control care funcționează în aproape toate sectoarele vieții sociale, acționează diferențiat în funcție de diferitele tipuri de societăți, iar juristul german H. Luhmann evidențiază că eficacitatea dreptului depinde de adaptarea normelor juridice la cerințele raționalității și controlului, ce decurg din complexitatea și nivelul de dezvoltare a sistemului social[13].

În acest context, în care, așa cum remarca juristul italian N. Bobbio, teoria sociologică a dreptului examinează dreptul ca sistem dependent de sistemul social global, funcțiile ca prestații acționale care satisfac o nevoie sistemică au fost definite pe teren juridic ca „direcții (orientări) fundamentale ale acțiunii mecanismului juridic la îndeplinirea cărora participă întregul sistem al dreptului (ramurile, instituțiile, normele dreptului), precum și instanțele social abilitate cu atribuții în domeniul realizării dreptului”[14].

Profesorul italian V. Ferrari susține că dreptul realizează: a) funcția de reglementare socială; b) funcția de tratare a conflictelor declarate; c) funcția de legitimare a puterii[15]. Așa cum remarca profesoara română S. Popescu, V. Ferrari plasează analiza funcțiilor dreptului la nivelul cel mai general și cel mai inteligibil din punct de vedere logic[16].

T. Parsons consideră că funcția primară a sistemului juridic este funcția integrativă, dreptul având rolul de a „calma” elementele potențiale de conflict și de „a unge” mecanismul social în condițiile în care sistemul de norme pentru care există adeziune este unitar și coerent, punându-se problema legitimării sistemului de norme, interpretării normelor dreptului, sancțiunilor și jurisdicției[17].

H. Bredemeier susține că sistemul normelor sociale, mai ales normele juridice, poate fi considerat în calitate de mecanism integrativ care contribuie la coordonarea societății, fapt ce se realizează prin „intrări” provenind din alte sisteme ale societății și care sunt recepționate de sistemul juridic, și prin „ieșirile” sistemului juridic către alte subsisteme ale societății.

Totodată, W. Evan distinge: a) o funcție pasivă de control social direct, adică de codificare a obiceiurilor, regulilor morale și cutumelor existente într-o societate; b) o funcție activă de instrument de modificare a comportamentelor și valorilor existente într-o societate. Cu privire la cel de-al doilea tip de funcție, autorul în cauză remarcă că dreptul poate genera două procese corelative: procesul de instituționalizare, adică de întărire a unei norme prin înzestrarea ei cu mijloace necesare pentru aplicarea sa și procesul de interiorizare a modelului de comportament, adică de asimilare a valorii sau a valorilor implicate în aceste norme, aspect cu privire la care s-a remarcat că dreptul exercită o funcție care poate fi calificată ca funcție educativă[18].

Analiza opiniei exprimate de W. Friedman accentuează faptul că în acest considerent se relevă interacțiunea dintre sistemul juridic și contextul social, care este condiționată și dirijată de cultura juridică, dreptul nefiind însă o entitate independentă și autonomă, ci este sensibil la presiuni extrinseci, reflectând dorințele și puterea forțelor sociale care primează[19]. Funcțiile sistemului juridic după acest autor fiind: a) atenuarea conflictelor; b) soluționarea controverselor; c) controlul social; d) ingineria socială; e) schimbarea comportamentelor.

În această ordine de idei, putem să amintim, de asemenea, și distincția lui N. Bobbio între funcția represivă a dreptului prin care se consacră libertatea și ordinea prin intermediul sancțiunii juridice și funcția stimulatивă prin care se condiționează comportamentul uman, având în vedere nivelul complex al sancțiunii juridice, nu numai punitiv ci și pozitiv, stimulatив[20].

Profesorul român N. Popa relevă că dreptul exercită: a) funcția de instituționalizare sau formalizare juridică a organizării social-politice; b) funcția de conservare, apărare și garantare a valorilor fundamentale ale societății; c) funcția de conducere a societății; d) funcția normativă. Aceste funcții înfățișează dreptul în toată complexitatea sa, ca sistem juridic[21].

În același timp, putem conchide că acțiunea dreptului în cadrul sistemului social este mereu imperfectă, dar care se poate desăvârși și poate avea efecte pozitive asupra vieții sociale în cazul realizării funcțiilor dreptului. Există de multe ori și situații în care relația drept - sistem social este supusă unor grave fenomene de tulburare, acțiunea benefică a dreptului nu se poate exprima, este denaturată sau ineficace, încât putem vorbi despre adevărate disfuncții ale dreptului; astfel: a) în situația absenței dreptului în relații sociale sau domenii unde ar fi avut vocație teoretică să fie prezent, fenomen pe care sociologul francez J. Carbonnier îl numește „nondrept” putem întâlni ca forme de manifestare[22]: autolimitarea dreptului în timp și spațiu, în care dreptul însuși își ia „timp de repaus” și își amenajează „spații verzi” (zilele de sărbători legale în care nu se judecă procese judiciare, nopțile pentru perchezițiile domiciliare, inviolabilitatea domiciliului etc); autoneutralizarea dreptului, când dreptul se anihilează pe sine însuși, ca urmare a propriilor sale exigențe (eliminarea în afara dreptului a tot ceea ce nu poate fi dovedit); rezistența faptului la drept, când, deși faptele cad sub incidența normelor juridice, din diverse motive sancțiunile juridice nu sunt aplicate; b) lipsa de validitate și eficacitate a dreptului determinată de cauze intrinseci sau extrinseci dreptului, ca spre exemplu în cazul legilor care nu respectă condițiile de tehnică legislativă sau anumite principii juridice, sau în situația în care legile nu corespund așteptărilor opiniei publice și se lovesc de rezistența tacită sau manifestă a opiniei publice devenind inefective sau caduce; c) dreptul nedrept, în situația în care unele norme juridice lezează grav valorile societății, ideea de justiție socială; d) dreptul represiv (opresiv), în care efectele nocive ale normelor juridice injuste se manifestă generalizat asupra unor clase sau categorii sociale, se încalcă drepturile și libertățile fundamentale ale omului[23].

Normele sociale se nasc în procesul comunicării umane și asigură posibilitatea și originalitatea calitativă a diverselor forme de comunicare. Ele definitivează diversele tipuri de comunicare mijlocită și nemijlocită dintre oameni, diversele tipuri de cooperare a activității și a eforturilor oamenilor, reglează problemele comunicării conflictuale. Exercițierea de către normele sociale a unor funcții sociale este posibilă numai prin eficacitatea lor în calitate de mijloc de reglare a comportamentului omului. Orice reprezentări despre ceea ce se cuvine, ideal, dispoziție normativă, rămân cuvinte frumoase dacă nu sunt asigurate cu mecanisme eficiente de acțiune asupra omului și a materializării în practica conduitei sale a reprezentărilor, valorilor și idealurilor. Sistemele normative sau codicile rămân niște coduri formale dacă nu sunt utilizate legitățile psihologice și social-psihologice ale organizării și reglării comportamentului uman și a relațiilor interumane. Acțiunea oricărui institut social și a nivelului instituțional al administrării și reglării poate fi redusă la zero dacă încetează să acționeze mecanismele proprii normelor sociale la nivelul personalității și a grupului social. Experiența socială acumulată rămâne neutilizată dacă ea nu este translată omului real prin canalele normelor sociale. Prin urmare, una din cele mai importante funcții ale normelor sociale este asigurarea asocierii cerințelor extrinseci adresate personalității, a condițiilor și a obiectivelor societății cu comportamentul real al personalității.

Prin intermediul normelor sociale, societatea constituie, evaluează, susține, ocrotește și reproduce valorile necesare care sunt în conformitate cu natura omului, realizează idealurile, asigură existența, reproduce și dezvoltă tipurile de comunicare și conduită, conștiința personalității în calitate de membru al societății în cauză. Omul, într-o anumită măsură, asimilează, evaluează, acceptă sau respinge aceste norme, se conformă lor în mod orbește sau în mod conștient, în mod activ le realizează în conduită, sau le desconsideră, în mod pasiv reproduce stereotipul, sau în mod activ le validează, sau le schimbă în mod corespunzător. Prin toate aceste acțiuni el își exprimă atitudinea sa nu numai față de norme, dar și față de societate. Prin faptul cum se construiesc și se realizează procesele, corelațiile și condiționarea reciprocă a societății și a membrilor ei se manifestă caracterul sistemului de norme sociale și caracterul corespunzător al societății în cauză. Formarea și dezvoltarea personalității este determinată de asimilarea și însușirea sistemului de norme sociale elaborat în cadrul existenței sociale. Normele sociale exercită și o funcție deosebită – ele sunt utilizate în calitate de condiții și determinări ale dezvoltării sociale a personalității.

Prin intermediul normelor sociale se realizează toate procesele de socializare a personalității. Majoritatea savanților care investighează problema normelor sociale consideră socializarea ca fiind cel mai important proces prin care indivizii își însușesc normele, valorile și regulile de comportament specifice unui anumit grup social din care fac parte sau reprezintă procesul de interiorizare a modelului etico-normativ și cultural în conștiința și conduita fiecărui membru al unei societăți. De obicei, termenul de socializare este utilizat în literatura de specialitate într-un sens larg și îngust. În sens larg, procesele socializării conțin în sine legitățile asimilării și însușirii de către individ în procesul dezvoltării ontogenetice a experienței acumulate pe parcursul istoriei dezvoltării societății, cunoștințelor, deprinderilor, mecanismelor, valorilor etc., iar în sens îngust, la socializare se reduc procesele ce asigură încadrarea omului într-un anumit grup social. Socializarea se realizează prin intermediul formării și cristalizării facultăților personalității ce sunt necesare pentru societate și comunitate, a caracteristicilor ei statutare, în cadrul asimilării de către personalitate a sistemului de norme și valori ale

grupului social. În acest caz, sistemul normelor sociale caracterizează situația socială a dezvoltării omului. Așadar, procesul de socializare poate fi definit, în ansamblul său, ca „transmitere și însușire a unor modele cultural-normative prin intermediul cărora indivizii dobândesc conduite socialmente dezirabile și își însușesc procedurile sau regulile necesare pentru a putea dezvolta acțiuni dezirabile, „normale”, predictibile pentru așteptările colectivității”[24]. Concomitent, apartenența indivizilor la multiple grupuri sociale conduce la aceea că procesul de socializare se desfășoară în raport cu o diversitate de modele cultural-normative, care acționează și ca multiple instanțe de control social al comportamentului și acțiunii sociale. Din această cauză procesul de socializare nu are o direcție sau finalitate unică. Cercetătorul român Gh. Basiliade susține că socializarea poate fi în concordanță cu normele și valorile socialmente dezirabile sau poate fi în discordanță cu exigențele impuse de modelul cultural-normativ dominant, dar compatibilă cu cerințele rolurilor și seturilor de norme ori valori ale subculturii sau contraculturii de care aparține sau o ia ca bază de referință[25]. Astfel, prin socializare are loc „transferul” ordinii sociale la nivelul vieții individuale, se facilitează și se determină procesul de învățare socială[26] pentru a se conforma și a asimila imperativele de ordine ale sistemului social.

Normele sociale în calitatea lor de mijloace și forme ale exprimării reprezentărilor deontice și a reflectării sferei deontice a conștiinței sociale determină faptul că dezvoltarea personalității se realizează într-o situație deontică. Dezvoltarea personalității are loc în situația interacțiunilor și comunicării. Orice interacțiune și comunicare se asigură, se reglementează, se fundamentează pe sistemul normelor sociale, asigurarea acestor procese fiind legată de un șir de funcții ale normelor sociale. Normele sociale, în genere și normele grupului social, în special, asigură existența, funcționalitatea grupului, includerea individului în grupul dat, în procesele și mecanismele interacțiunii lui. Normele grupului social sunt utilizate nu numai pentru reglementarea comportamentului intrinsec și al contactelor, interacțiunilor și raporturilor interpersonale, dar și la transformarea interacțiunilor interpersonale într-o conduită normativă în grupul, comunitatea sau societatea în cauză.

Normele sociale sunt utilizate și pentru perfectarea și specificarea interacțiunilor și relațiilor dintre grupurile umane, contribuind la includerea grupului în asociații sociale mai complicate. Definitivarea și reglementarea acestor interacțiuni și relații prin intermediul normelor sociale contribuie la sporirea pronosticării conduitei individului în grupul social, diminuează incertitudinea în interiorul sistemului de interacțiuni sociale.

În procesul realizării funcțiilor sale, normele sociale se includ în sistemul condițiilor extrinseci și intrinseci și a mijloacelor de reglare a conduitei, dar în mod special formează acest sistem. Normele sociale sunt mijloace și conductori ale diverselor influențe ce reglează și determină conduita umană. Ele formează particularitatea normativă a condițiilor comportamentului, adică determină faptul că conduita omului se desfășoară într-o lume deosebită, socială.

Reglementând comportamentul uman, normele sociale interacționează cu numeroși factori ai reglării sociale, ai determinării și condiționării comportamentului și ai facultăților personalității. Influența socială, „contaminarea”, presiunea socială, imitarea, reglarea formelor de masă a conduitei numai în mod aparent se contrapune formei categorice a reglării prin intermediul normelor sociale, dar, de obicei, utilizează acest canal de reglare.

Deosebit de esențiale sunt acele forme și mijloace extrinseci și intrinseci ale reglării comportamentului în care normele sociale sau sunt canale prin care se efectuează

influența socială, sau ele înseși se realizează prin aceste canale de reglare. La ele se referă mai întâi de toate determinarea valorică a conduitei, materializarea căreia este practic de neînchipuit în afara sistemului de norme morale și a esenței corelației dintre norme și valori. Normele sociale se includ în alte mijloace și modalități de reglare a comportamentului care există și sunt utilizate în societate - tradițiile, obiceiurile, ritualurile etc.

În procesul reglării, normele sociale exercită funcția de factori de reglementare a comportamentului atât din punct de vedere intrinsec, cât și extrinsec. În cazul în care normele sociale sunt însușite și interiorizate de către individ, ele se transformă în factori ai lumii intrinseci a omului și pot să influențeze comportamentul prin intermediul sistemului de factori intrinseci ai reglării normative – autoconștiința și autoevaluarea, sistemul motivațional, înțelegere și directive.

Conform opiniei noastre, e necesar de a examina încă o problemă, destul de importantă, ce se referă la funcțiile normelor sociale. În literatura de specialitate, de multe ori, normele sociale sunt examinate numai în calitate de anumite limite, frontiere ale comportamentului uman[27]. Este incontestabil faptul că „normele-limite”, „normele-interdicții” joacă un anumit rol în optimizarea intereselor și a reglării comportamentului, dar ele reprezintă numai cerințele minimale față de conduita oamenilor îndreptate spre respectarea intereselor sociale. Însă, după cum ne denotă practica, numai cu anumite cerințe despre ceea ce este permis sau ce este interzis, cu anumite interdicții nu este posibil de a asigura activitatea socială a oamenilor, pentru că ea, în mod necesar, mai trebuie să fie și stimulată. În această ordine de idei, o deosebită importanță o au „normele-stimulente”, care pot deveni un factor esențial în sporirea activității sociale a oamenilor.

Note:

1. A se vedea, spre exemplu: Пеньков, Е. М. Социальные нормы: управление, воспитание, поведение. - Москва: Изд-во Высшая школа, 1990, сар. IV.
2. Analiza acestei categorii, vezi, spre exemplu: Коржева, Э. М. Категория коллективного сознания и ее роль в концепции Эмиля Дюркейма // Вестн. Моск. ун-та. Сер. философия, 1968, nr. 4.
3. Vezi: Durkheim, E. Judecăți de valoare și judecăți de realitate // Filosofie contemporană: texte traduse de A. Boboc; I. Roșca. - Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1998, p. 116.
4. Кяхрик, Л. К вопросу о структуре и функциях социальных норм // Известия АН ЭССР. Общественные науки, 1974, Т. 23, Nr. 3, p. 322.
5. A se vedea: Дашдамиров, С. А.; Кордон, С. И.; Пеньков, Е. М. Социальные нормы: систематика и функции // Филос. науки, 1987, Nr. 3, p. 33.
6. Ross, E. A. Social Control. A Study of the Foundations of Order. - New York: The Macmillan Co., 1901, p. 416.
7. Sumner, W. G. Folkways. A Study of the Sociological Importance of usages, Manners, Customs and Morals. - Boston: Gins, Co, 1906.
8. Elwood, Ch. A. Sociology and Modern Social Problems. - New York, 1920.
9. Pound, R. Social Control through Law. New Haven, 1942, p. 17 – 18.
10. Garfinkel, H. Studies in Ethnomethodology. Prentice Hall, 1967.

11. Pentru detalii a se vedea: Capcelea, V. Antimoniile libertății – condițiile și limitele ei în posttotalitarism // Democrație și drepturile omului. - Bălți: Ed. Presa univ. bălțeană, 2006, p. 38-45.
12. Apud Jaspers, K. Oamenii de însemnătate crucială. Socrate. Buddha. Confucius. Iisus. - București: Ed. PIADEIA, 1996, p. 100.
13. Parsons, T. The Law and Social Control // „Law and Sociology?”. - New York, 1962; Luhmann, N. Rechtssoziologie. - Hamburg, 1972.
14. Popa, N. Teoria generală a dreptului. - București, 1992, p. 80.
15. Ferrari, V. Funzioni del diritto. Saggio critico ricostruttivo. - Bari, 1987.
16. Popescu, S. Sociologie juridică. - București: UNEX-AZ, Complex Universitar 1991, fasc. 1, p. 97.
17. Parsons, T. The Law and Social Control, The Free Press of Glencoe. - New York, 1962, p. 58 și urm.
18. Popescu, S., op. cit., p. 105 -106.
19. Ibidem, p. 108-109.
20. Bobbio, N. Della Struttura alla funzione. Nuovi Studii di teoria del Diritto. - Milano, 1977, p. 110.
21. Popa, N., op. cit., p. 82 -84.
22. Carbonnier, Jean. Ipoteza nondreptului // Sociologie franceză contemporană (Antologie de I. Aluș și I. Drăgan). - București: Ed. Politică, 1971, p. 741.
23. Banciu, Dan. Control social și sancțiuni sociale. -București: Ed. Hiperion XXI, 1992, p. 10.
24. Rădulescu, S. Homo sociologicus (Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană). - București: Ed. Șansa, 1994, p. 236-237.
25. Vezi: Basiliade, Gh. Socializare, integrare și comportament deviant. București: Centrul de cercetări pentru problemele tineretului, 1976.
26. A se vedea: Бандура, А. Теория социального научения. Пер. с англ. А. Бандура. - Санкт-Петербург: Евразия, 2000.
27. A se vedea, spre exemplu: Пеньков, Е. М., op. cit., cap. III; Basiliade, Gh., op. cit., p. 146-147.

CONSIDERENTE CU PRIVIRE LA MODELELE CONTEMPORANE ALE LIBERTĂȚII ȘI PROTECȚIEI SOCIALE

This study is dedicated to the analyses of liberties and social protections phenomena from the view of liberal, communists and social-democrats concepts. According with those three ideological systems are obvious three models of liberty and social protection. From those first two are trenchant opposite, the third one is intermediary. Individualist model and communist model of liberty (without the context of social protection) were analyzed by the others researchers. The author researched and analyzed the relation „liberty-social protection” and therewith it is necessary to dignify social-democratic model named here „consensual”.

Îndemnul la reflecții asupra problemei în cauză vine din perspectiva acelor norme de orânduire socială care urmează să se afirme în țările ex-socialiste aflate încă în curs de reformare a sistemului lor economic, social-politic și valoric. Corelarea rațională a acestor două fenomene – „libertate” și „protecție socială” - prezintă anumite dificultăți de ordin teoretico-metodologic, dar care totuși pot fi depășite prin abordări capabile să direcționeze procesul investigațional într-o albie cât mai largă și mai productivă. Scopul care ni-l propunem aici este determinarea unor principii, puncte de reper privind formarea cadrului general teoretic care ar putea surprinde legăturile principale dintre libertatea și protecția socială a individului.

Unul din aceste puncte de reper îl pot constitui principalele concepții ale libertății analizate de sociologul Albrecht Wellmer[1] în recentele sale studii. El menționează că ideea libertății poate fi dezvoltată preponderent din punctul de vedere al individului și preponderent din punctul de vedere al colectivului. În dependență de aceea care din aceste orientări predomină, în filosofia politică se evidențiază două concepții generale diametral opuse ale libertății: „individualistă” și „comunalistă”[2].

Concepția individualistă a libertății pornește de la indivizii izolați care, dispunând de anumite drepturi naturale, își urmăresc interesele personale asumându-și riscurile comportamentale și responsabilitățile pentru propriul destin. Conform acestei concepții, libertatea are un caracter individual, iar comunitatea este în contradicție de neîmpăcat cu individul și libertatea sa. La timpul său Herbert Spencer, filosof și sociolog englez (1820-1903), scria că fiecare membru al comunității ca individ este un sclav al comunității în întregimea ei[3].

Concepția comunalistă este opusă celei individualiste, ea pornește de la aceea că indivizii umani prin esența lor sunt indivizi sociali, că sursa libertății se află nu în individul izolat, ci în structurile, institutele și normele societății. Conform acestei concepții chiar și libertatea individuală este de proveniență colectivistă. Adepții concepției comunaliste a libertății pornesc, printre altele, și din următoarele stipulări: 1) individul este o ființă socială și de aceea orice manifestare a vieții sale, chiar și atunci când aceasta nu erijează în formă colectivă, este o manifestare și afirmare a vieții sociale; 2) numai în colectiv individul dobândește mijloacele, care îi oferă posibilitatea dezvoltării multilaterale a aptitudinilor sale, și, prin urmare, numai în colectiv este posibilă libertatea individuală.

Acestor două abordări teoretice opuse ale libertății (prima de inspirație liberalistă, a doua de inspirație socialistă) le corespund două viziuni contrare asupra protecției sociale.

Doctrinile liberaliste, promovind modelul individualist al libertății, exagerând virtuțile acestuia, minimalizează sau chiar reduc la zero necesitatea protecției sociale a indivizilor. Pornind în economie de la principiul „laissez-faire”- iui, iar în politică de la cel al statului „ca paznic de noapte”, al statului „minimal”, al guvernământului „limitat”, plasând în centrul vieții sociale individul autonom care își croiește singur soarta, postulatele doctrinare liberaliste nu prevedeau măsuri ample de protecție socială a grupurilor dezavantajate. În cea mai relevantă expresie aceste postulate le găsim, mai cu seamă, la Herbert Spencer, la care deja ne-am referit, precum și la contemporanul său american William Graham Sumner (1840-1910), ambii fiind protagoniști ai liberalismului neoclasic și ai darwinismului social.

Conceptiile social-filozofice și politice ale lui Spencer vizavi de subiectul dat au fost expuse mai ales în lucrarea sa *Individul împotriva statului*. Această operă a filosofului și sociologului englez conține prea multă aversiune față de indivizii umani, care nu și-au găsit realizarea și nu se pot autoafirma în orânduirea socială edificată în conformitate cu principiile gândirii liberaliste, al cărei reprezentant a fost și el însuși. Mizând exclusiv pe individul disociat și completamente autonom, Spencer condamna cu vehemență intervențiile statului în sfera socialului, precum și tutelarea omului de către tot felul de asociații și comunități. În această ordine de idei el sublinia că, cu cât intervențiile statului devin mai numeroase, cu atât mai mult în rândurile cetățenilor crește convingerea că pentru ei totul trebuie să se facă de sus, iar de la ei nu se cere nimic, decât să se conformeze și să fie supuși. În opinia sa mentalitatea și convingerile că scopul dorit trebuie să fie atins prin energia personală, prin alegerea liberă a variantelor devin cu fiecare generație tot mai străine oamenilor, pe când încrederea că scopurile trasate trebuie să fie atinse cu ajutorul guvernului devine tot mai firească. „Fiecare nouă intervenție a Statului, - menționa Spencer, - întărește ideea, că e datoria Statului să vindece toate relele și să asigure toate beneficiile”[4]. El admitea că cetele de oameni de nimic, crescuți și înmulțiți de agenții publici și privați, au suferit din pricina diferitelor intervenții dăunătoare ale societății mai mult, decât ar fi suferi altfel[5]. Mai mult ca atât, în percepția sa, a-i ajuta pe săraci și pe cei mai slabi este un impediment pentru libertatea individuală și progresul social, trăgându-i pe cei puternici îndărăt. Anume Spencer a lansat faimoasa expresie „supraviețuirea celui mai potrivit.”[6],

Este semnificativ faptul că Spencer califică protecția socială a celor mai puțin norocoși drept agresiune: așa-numita protecție totdeauna implică agresiune, iar numele „agresionist” ar trebui să ia locul cuvântului „protecționist”[7] El se întreabă: „...nu-i oare crud să mărești suferințele celor mai buni pentru a micșora suferințele celor mai răi dintre oameni?”[8] Nu vom delibera în jurul acestei retorici pentru a ne dumeri cine sunt, în accepțiunea autorului citat, „oamenii buni” și cine sunt „oamenii răi”. Totul este destul de clar, inclusiv și inconsistența viziunii savantului asupra problemei în cauză.

Așadar, din raționamentele unuia din cei mai duri reprezentanți ai liberalismului neoclasic depistăm ideea conducătoare că societatea nu trebuie să intervină în viața individului nici cu un fel de măsuri reglatoare, ea nu poate juca un rol activ și constructiv în treburile omului. De aici rezultă și ignorarea de către filosofia politică liberalistă a necesității protecției sociale a celor care, chipurile, din cauza propriilor vicii n-au reușit să-și creeze un trai decent. Din filosofia social-darwinistă a lui Spencer rezultă

că protecția socială a celor „răi” și „de nimic” este dăunătoare întrucât contravine luptei pentru existență și, prin urmare, înrăutățește caracterul societății, ordinea de lucruri în ea.

Nu a fost mai generos în ajutorarea celor oropsiți nici William Graham Sumner. Concepțiile sale social-darwiniste sunt în unison cu ale lui Spencer, ambii pronunțându-se categoric împotriva egalității sociale și încercărilor statului și individului de a-l „...ajuta pe celălalt, indiferent cât de slab sau cât de disperat poate fi, cu excepția cazului în care îi oferă protecție împotriva forței și fraudei”[9]. De remarcat că Sumner acceptă rolul activ al statului, dar numai în crearea condițiilor ca în lupta pentru supraviețuire fiecare să poată participa liber și cinstit. În percepția sa trebuie de asigurat libertatea „... învingătorilor de a păstra și gusta din fructele propriei victorii fără să fie nevoiți să le împartă cu altcineva și în mod cert nu cu săracii, care sunt săraci pentru că au pierdut în această competiție pe viață și pe moarte”[10].

După cum vedem, teoriile lui Spencer și Sumner vin în susținerea unei societăți dominate de regulile junglei, la care indivizii trebuie să se conformeze necondiționat și de care trebuie să se conducă în lupta acerbă pentru existență. Idei și practici de natură social-darwinistă au avut ecou larg, îndeosebi în rîndurile oamenilor de afaceri din țările vorbitoare de limbă engleză, ele mai persistă și astăzi în diverse variații, dar, de regulă, acolo unde este pus un accent exagerat pe viața particulară a indivizilor izolați, îndemnați să acționeze reieșind exclusiv din interesele proprii și mizând numai pe forțele sale, pe autoprotecție. În cazul în care dimensiunea socială a existenței omului este subestimată, dimensiunea biologică (în dependență de metodă poate fi și cea psihologică) devine preponderentă.

Este incorect (ca să nu spunem antiuman) să pui pe seama individului întreaga responsabilitate pentru nereușitele sale, precum este incorectă și viceversa: să pui totul pe contul societății. A-i da omului libertate goală e mult mai ușor, decît a avea o careva grijă pentru a-l ajuta în caz de nevoie. Conform rezultatelor obținute de știința genetică din mai multe țări, moștenirea intelectuală de la părinți constituie doar circa 50 de procente, restul depinzînd de impactul mediului, educației, instruirii etc. Însă, este de conștientizat că accesul la instruire, educație și cultură nu a fost niciodată (cu o anumită excepție în perioada ex-sovietică) și cu atât mai mult nu este nici acum egal pentru toate grupurile sociale, aceasta fiind meteahna societății și nu a individului. Prin urmare, o mare parte a participanților la competiție pe piața muncii nu vor putea să aibă un adaos substanțial la moștenirea genetică pentru a se afirma la cote valorice necesare, iar unii vor rămîne în general de izbeliște. În astfel de condiții cine este cu vina și responsabilitatea: individul sau societatea?

În linii mari, deosebirile esențiale dintre modelul individualist și cel comunist al libertății și al protecției sociale pot fi cu mai multă claritate deduse aplicînd modelul din trei trăsături propus de Gerald MacCallum[11], de care am luat cunoștință din opera citată aici a cercetătorilor T.Ball și R.Dagger. Este vorba, mai degrabă, de o formulă din trei elemente: A) un agent (mai putem spune și „subiect” – n.a.); B) un obstacol, sau barieră blocînd agentul; C) un scop la care aspiră agentul[12]. Este important de reținut că ideologiile diferă între ele anume în baza faptului ce conținut concret includ ele în fiecare din aceste trei elemente ale formulei libertății.

Examinînd libertatea prin aplicarea formulei de mai sus, urmează să conștientizăm cine este agentul (A) și dacă el este /nu este liber din cauza lui (B) să realizeze, să fie /să devină (C). Concepțiile care recunosc în calitate de agent numai individul și vorbesc numai de libertatea individuală sunt, de regulă, liberaliste. Iar ideile fixate nu numai pe

individ, dar și pe clase, grupuri sociale constituie modele comuniste de gândire și de acțiuni practice.

Oricine ar fi conceput ca agent (individul sau clasa), libertatea pentru el înseamnă lipsa constrângerii, obstacolelor, barierelor în calea realizării scopurilor și dezvoltării sale. Liberalismul clasic și neoclasic au considerat drept obstacol în devenirea individului statul, grupul, societatea. Monarhiile absolute au fost într-adevăr astfel de obstacole, însă atitudinea liberalismului față de astfel de tip statal a fost extrapolată asupra statului în general. Neamestecul statului în treburile individului, în mod deosebit ale întreprinzătorului privat, a însemnat pentru unele curente liberaliste, iar pentru altele înseamnă și pînă acum principalul sens al libertății. Aceasta se referă și la conservatorismul individualist (ca variantă specifică a liberalismului contemporan) ai căror exponenți au fost și sunt ex-senatorul american Barri Goldwater, ex-președintele Ronald Reagan, ex-premierul Margaret Thatcher. Conform acestui curent de gândire, societatea este un agregat care funcționează destul de simplu și, prin urmare, nici nu este nevoie de un stat activ; multe probleme apar, chipurile, din prea mult guvernămînt. De aceea se propune limitarea guvernămîntului, reducerea maximală a programelor de protecție socială, lăsarea pieței libere să funcționeze din plin și numai în așa mod toți vor avea de profitat

Așadar, liberalismul clasic, neoclasic, conservatorismul individualist privesc statul, grupul și societatea drept obstacol principal în calea libertății individuale. Însă conservatorismul individualist, spre deosebire de ideile lui Spencer și Sumner, face un mic pas spre recunoașterea unei anumite protecții sociale pentru a depăși unele situații sociale în stare să blocheze libertatea individuală. Despre aceasta ne mărturisesc ideile economistului și politologului austriac contemporan, laureat al Premiului Nobel, Friedrich August von Hayek. În opera sa *Drumul servituții* Hayek se pronunță pentru o protecție socială limitată, considerând-o în corespondență cu relațiile de piață și cu principiile libertății individuale. Este vorba despre protecția acordată în legătură cu diferite insuficiențe fizice, despre un minimum garantat pentru toți (în ce privește alimentarea, locuințele și îmbrăcămintea) ceea ce, după părerea lui, nu pune în pericol normele concurenței libere, precum nici cele ale funcționării societății comerciale. O atenție deosebită acordă Hayek protecției sociale în perioadele de declin economic, când crește vertiginos șomajul, precum și în cazurile de invenții tehnice, când multe profesii se devalorizează și cei ce le-au practicat își pierd sursele de existență de altădată. În astfel de împrejurări, subliniază el, guvernele trebuie nu numai să aplice măsuri pentru asigurarea minimumului necesar celor care au de suferit, dar și să le garanteze un venit stabil la nivelul de odinioară, adică să-i apere de vicisitudinile economiei de piață[13].

Deci, Hayek recunoaște numai necesitatea unei protecții sociale relative și respinge modelele protecției sociale absolute, care, după cum constată el, pot exista numai în condițiile controlului asupra pieței sau lichidării ei complete. El remarcă că stabilizarea prețurilor și a salariilor, prin influența statului asupra mecanismului economic, contribuie la întărirea pozițiilor și statutului social al unor grupuri și la zdruncinarea pozițiilor și statutului social al acelor grupuri care ar putea contribui mai din plin la progresul societății. De aceea, cu cît mai mult tindem spre o asigurare economică generală, cu ațit mai mică devine protecția reală a oamenilor. „Și ceea ce e mult mai rău, aceasta duce la sporirea discrepanței dintre situația părții privilegiate a societății și situația acelor care sunt lipsiți de privilegii[14].

Principalul în modelul protecției sociale propus de Hayek este că fiecărui individ apt de muncă i se oferă posibilitatea de a alege liber formula de activitate și de a merge la

risc nemizând prea mult sau nemizând deloc pe protecționismul statal, precum și pe cel venit de la diferite organizații obștești. În cazul dat, principiul individualist domină în modul de viață, în opțiuni și în luarea deciziilor, iar reglarea de stat a economiei, intervenția societății în treburile membrilor săi sunt recunoscute ca necesare numai atunci când este vorba de asigurarea unui nivel elementar de trai pentru grupurile dezavantajate și când se cere repararea prejudiciilor cauzate de circumstanțele ce nu țin direct de calitățile subiective ale oamenilor.

După cum am văzut mai sus, în conformitate cu modelul individualist al libertății, agentul (A) al acesteia este individul, obstacolele (B) în calea ei sunt reglementările din partea statului, la care conservatorismul individualist mai adaugă și unele situații accidentale de ordin social-economic, iar scopul (C) rezidă în asigurarea funcționării optime a antreprenoriatului privat, eficientizarea economiei, concentrarea bogăției în mâinile celor care o pot gestiona efectiv mai întâi în interesele proprii, iar mai apoi și în interesul general.

Cu totul altfel este construit modelul protecției sociale derivat din concepția colectivistă (comunistă) a libertății. Fiind bazat exclusiv pe proprietatea obștească de proprietate și pe rolul activ al statului în dirijarea proceselor economico-sociale, acest model presupune o intervenție masivă a organelor de guvernământ (prin lansarea planurilor de dezvoltare economică, prin legislații și asigurări speciale) în soluționarea pe plan larg (și în mod pretins a fi echitabil) problemelor fundamentale ale tuturor grupurilor sociale și ale fiecărui individ luat aparte. În concepția ideologilor acestui model, indivizii răzlețiți și lăsați în voia soartei sunt, în linii mari, mai puțin liberi și mai supuși vicisitudinilor în stare să le zădărnicească activitatea și afirmarea în corespundere cu aptitudinile lor personale.

Deci, modelele generale ale protecției sociale pe care le analizăm aici diferă între ele prin amploarea măsurilor prevăzute în acest sens de fiecare din ele. Modelul liberalist, punând accentul pe rolul determinant al libertății individuale, pe viața particulară a omului, care trebuie să-și rezolve autonom problemele existenței în limitele capacităților sale, protejează individul numai în măsura necesară pentru supraviețuirea sa în situații dificile, în condiții pe care el nu și le-a ales singur. Modelul construit pe fundamentul concepției comuniste (colectiviste) a libertății, pe rolul determinant al societății în viața individului pretinde să confere programelor de protecție socială dimensiuni mult mai largi, orientate spre crearea unui mediu social în cadrul căruia fiecare membru al societății, indiferent de apartenența sa de grup, ar putea să-și afirme plenar aptitudinile sale și să se integreze multilateral în societate. Parametrii și articulațiile definitorii ale acestui model permit încadrarea deplină a libertății indivizilor în spațiul scopurilor și acțiunilor comunității, interesele căreia, în linii generale, sunt, chipurile, convergente celor personale ale fiecăruia. Atragem atenția că în această accepțiune a corelației libertății și protecției sociale, libertatea nu este privită ca valoare autonomă, scop în sine, ci ca o derivată a anumitor relații sociale, ca o condiție a manifestării și dezvoltării nestingerite a tuturor indivizilor umani. În contextul unor astfel de interpretări se înscriu și concluziile lui Constantin Noica, deși orientarea sa ideologică generală este de altă natură: „Abia când te-ai instalat în general ești sau poți fi liber”[15]. Și încă: „Așa-zisa libertate a individului de a-și da orice determinații nu reprezintă adevărata libertate, ci posibilitatea goală...”[16].

Este, deci, o abordare care încearcă să explice și să rezolve problemele protecției sociale a omului prin integrarea sa în societatea din care, după părerea adepților acestor concepții, tocmai și poate izvorî adevărata libertate a individului.

Vom analiza modelul comunist (colectivist) al libertății, implicit al protecției sociale, utilizînd formula de mai sus propusă de Gerald MacCallum, care se aseamănă foarte mult cu cea emisă anterior de Vladimir Lenin: libertate pentru cine (pentru care clasă socială), în ce (de la ce) și pentru ce (în ce scop). Conform modelului comunist, variantei sovietice a acestuia, calitatea de agent al libertății aparține nu numai individului, dar și grupului (clasei), societății în ansamblu. Mai mult ca atît, eliberarea clasei muncitoare era considerată condiție preliminară a eliberării tuturor indivizilor umani descendenți din toate grupurile sociale, chiar și din clasa burgheziei. Cît privește obstacolele din calea libertății, acestea, în interpretarea marxist-leninistă, sunt considerate în primul rînd diversele forme ale exploatării de clasă, după lichidarea căror mai rămân încă pe un anumit timp delimitări de clasă, condiții economico-sociale insuficiente pentru a săvîrși „saltul din împărăția necesității în împărăția libertății”. Și, în sfîrșit, scopul libertății îl constituie dezvoltarea multilaterală și armonioasă a fiecăruia. Acest scop urma să fie realizat mai întîi printr-un sistem amplificat și atotcuprinzător al protecției sociale, implementat de organele de guvernămînt, iar mai apoi și prin eforturile individuale ale fiecăruia. Știm, însă, din experiența acumulată în perioada respectivă, că astfel de abordări adeseori contribuiau la înrădăcinarea paternalismului social, făcîndu-i pe mulți să-și leze destinele totalmente în grija statului, așteptînd să fie tutelați sub toate aspectele și cerînd să li se asigure beneficii crescînde. Nu erau atît de rare cazurile în care persoane cu comportament deviant învinuiau societatea în faptul că, chipurile, ea nu îi educă, ei însuși nedepunînd efort în a corespunde normelor sociale.

Meritele primului model, adică ale celui individualist constau în orientările lui spre activizarea individului și spre combaterea psihologiei paternalismului social-statal. Drept neajuns al acestui model putem releva „expulzarea” omului din societate, ignorarea acesteia din urmă ca mediu de realizare a libertății omului. După cum menționează sociologul american James Campbell, ar fi incorect să presupunem că „societatea maximal liberă este prin consecință și o societate bună, că cei care trăiesc în ea sunt dotați cu toată plenitudinea existenței”[17]. Dacă totul constă numai în a-i oferi individului libertatea de a prospera în mod solitar, de a se dezvoltă fiind lăsat în voia soartei, atunci evident că natura sa socială este prin aceasta negată, iar prin consecință este ignorată și necesitatea protecției sale sociale.

Deficiențele modelului comunist (colectivist) s-au manifestat, pe de o parte, în accentul exagerat pus pe libertatea de clasă și a societății, iar pe de altă parte, în diminuarea rolului libertății individuale ca sursă a progresului social-istoric. Teza lui Karl Marx, că din moment ce societatea va lua sub stăpînire mijloacele de producție se va sfîrși lupta pentru existența izolată, a fost prea simplist înțeleasă și aplicată în practică, în așa mod încît socializarea exhaustivă a mijloacelor de producție lărgise la maximum sfera intervenției statului în viața economică[18], implicit în cea socială, limitînd substanțial aria riscurilor și eforturilor personale ale fiecărui individ.

Este de remarcat că implementarea modelului comunist al libertății, și respectiv al protecției sociale, reprezintă o sarcină mult mai dificilă în comparație cu implementarea modelului individualist. Explicația constă în aceea că primul pune accent pe prevederile publice, pe societate, considerînd-o drept sistem foarte complex, cu multiple interdependențe dintre diferite subsisteme, în care individul trebuie să fie plenar

integrat. Pe cînd cel de-al doilea pune accent exclusiv pe individ, considerînd societatea ca un agregat nesemnificativ, sau chiar ignorînd-o ca realitate concretă.

Din cele relatate putem deduce că modelele libertății și protecției sociale examinate ulterior sunt opuse unul altuia prin toate dimensiunile lor definitorii, deși aceasta nici într-un caz nu înseamnă lipsa oricăror posibilități de consens dintre ele.

De aceea întrebarea poate fi pusă nu în sensul: care din aceste modele este mai acceptabil, da cum de obținut integrarea lor, cuprinzând elementele valoroase ale fiecăruia și eliminându-le pe cele negative. Pentru țările în curs de reformare această problemă capătă o semnificație deosebită și este de o actualitate neîndoielnică. Ar fi greșit să credem că stînd în fața a două alternative contradictorii ar trebui să alegem : ori una ori alta - *tertium non datur*.

Între aceste două modele tranșant opuse ale libertății și protecției sociale se plasează modelul de sorginte social-democrat, pe care am putea să-l numim consensualist, deși termenul probabil nu este îndeajuns de potrivit.

Pentru doctrinele social-democratice, apărute după cum se știe ca reacție la doctrinele liberaliste de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea, sunt caracteristice încercările de a echilibra libertatea și egalitatea, eficacitatea economică și protecția socială efectivă, sectorul privat și sectorul public, interesele individuale și cele colective. Dacă liberalismul tratează aceste fenomene ca opuse unul altuia, apoi social-democrația propune modalități pentru a le aduce la un numitor comun (în cadrul societății capitaliste) și a le promova într-o coerență satisfăcătoare, sau poate chiar maximal posibilă. Aceasta este o poziție din stînga spectrului ideologic, însă de dreapta în raport cu ideologia comunistă din perioada sovietică.

Examinarea modelului consensualist al libertății și protecției sociale prin aplicarea formulei de mai sus („agent –obstacole - scop”) este mai dificilă, deoarece în doctrinele social-democratice nu fiecare din aceste trei elemente are contururi bine definite. În corespundere cu spiritul și litera acestor doctrine agentul libertății ar părea să fie întregul popor, care în condițiile unei societăți capitaliste înnobilate (cu chip uman) activează în conformitate cu interesele generale și cele individuale. Drept obstacole în calea libertății ar putea fi considerate mecanismele pieței libere, care în condițiile dominației omniprezente și depline a proprietății private tind să promoveze un totalitarism economic, însoțit de rata înaltă a șomajului, de diferențierea socială aprofundată, inegalitatea șanselor, distorsiunile spontaneității, precum și de alte circumstanțe susceptibile de a sugera mereu maselor largi sentimentul apăsător al insecurității și neîncrederii în ziua de mîine. Toate acestea constituie îngrădiri ale libertății, impedimente serioase în mobilizarea muncii și în dezvoltarea potențialului de creativitate a unor numeroase categorii de oameni. În opoziție cu astfel de ordine socială, modelul consensualist este bazat pe pluralismul formelor de proprietate și controlul statului asupra economiei, iar în sfera politicului - pe statul asistenței sociale.

Scopul libertății și protecției sociale pe care îl deducem pentru modelul consensualist din doctrinele social-democratice constă în abolirea sărăciei și alienării, asigurarea egalității șanselor, includerea tuturor în cîmpul social, promovarea cooperării și solidarității într-o măsură mai mare ca competiția și individualismul, depășirea intereselor polarizate dintre sectorul public și cel privat etc.

După cum vedem, sunt temeuri de a vorbi despre un al treilea model al libertății și protecției sociale bazat pe principiile social-democrației contemporane, care ca mișcare,

doctrină și practică prezintă o mare varietate de orientări, forme și metode, dar care în linii mari poate fi abordată ca un tot întreg.

Este știut că pînă în prezent cea mai relevantă expresie practică a concepțiilor social-democratice a fost semnalată în așa țări ca Danemarca, Suedia și Norvegia. Acest model se distinge prin înalte cheltuieli sociale, sector public extins, protecție socială destul de largă și o egalitate reală pentru întreaga populație. Vom remarca că statul bunăstării de tip scandinav a realizat și continuă să aplice efectiv în practică principiile socialiste, fapt recunoscut și enunțat de social-democrații europeni

Note:

1. Albrecht Wellmer, profesor la Universitatea Liberă din Berlin, născut în anul 1934, discipol al lui Jürgen Habermas.
2. Vezi: Альбрехт Виллтер. Модели свободы в современном мире //Социо-логос, Москва, 1991, № 1, с.11.
3. Herbert Spencer . Individul împotriva statului, p. 56.
4. Ibidem, p. 45.
5. Ibidem, p. 28.
6. Expun din: Terence Ball și Richard Dagger. Ideologii politice și idealuri democratice.- București, Polirom, 2000, p.83.
7. Ibidem, p. 100.
8. Ibidem.
9. Citez interpretarea autorului Terence Ball și Richard Dagger din opera lor menționată mai sus, p.83.
10. Ibidem.
11. A se vedea: Gerald MacCallum, Jr., „Negative and Positive Freedom”, Philosophical Review 76 (1967): 312-334.
12. Terence Ball și Richard Dagger. Op.cit., p.28.
13. Vezi: Хаик Ф.А. Дорога к рабству // Вопросы философии, 1990, № 11, с.150.
14. Ibidem, p. 154.
15. Noica C. Șase maladii ale spiritului contemporan. - București, Editura Univers, 1978, p. 155.
16. Ibidem, 154.
17. Кэмпбелл Дж. Свобода и сообщество // Вопросы философии. 1992, № 12, с.113.
18. În astfel de condiții omul era privat de libertatea activității economice private, ceea ce pentru gîndirea social-politică liberalistă înseamnă privare de libertate în general.

FACTORUL ETNONAȚIONAL ÎN PROCESUL DE DEMOCRATIZARE A SPAȚIULUI POSTCOMUNIST (I)

Recenzent: Victor Juc, doctor în filosofie

This article is focused on some conceptual aspects of the nationalism's phenomenon in the western theory and practice. A special remark is given to the examination of different types of nationalism and to the relationship between the democracy, modernization and nationalism, emphasizing the specifics of etnonationalism. These and other problems are researched in the context of democratic transition of the NIS on the background of ex-USSR's collapse.

În știința politică modernă, în discursul politologic, probabil, nu există mai multă confuzie ca în cazul provocat de tematica referitor la naționalism. Ambiguitatea discuției provine de la provocatoarea întrebare: ce este o *națiune*? În literatura occidentală în materie de știință politică naționalismul este perceput drept ideologie și practică, sistem ideatic, care conține în sine apelul la „interesele” unității naționale. Structura apelativă a acestei ideologii se compune din două elemente: generalizarea mitului despre aceeași origine și proiectarea pozitivă a „sortii comune” în viitor. Anume aceste două elemente – retrospectiv-mitologic și proiectiv-utopic – asigură condițiile de existență și acțiune ale naționalismului: *mobilizare* (în scopuri de apărare internă și externă) și *legitimitate* (are drept scop menținerea ordinii politice existente în societate). Totuși existența naționalismului într-o anumită societate este posibilă numai în cadrul unui sistem instituțional. În continuare vom evidenția și examina unele aspecte conceptuale și praxiologice ale problemei discutate.

Două tipuri de naționalism

Gânditorii politici timp de câteva secole sunt implicați în discuții interminabile în încercarea de a găsi explicația la fenomenul naționalismului. Nu există o interpretare teoretică unică despre *națiune* și *naționalism*. În știința politică occidentală discuțiile divergente despre națiune au oscilat între două modele de baza: „modelul german” și „modelul francez”. „Modelul german” își ia începutul, în mare măsură, de la filozoful și poetul Johann Herder. Pentru Herder națiunea are un caracter etnocultural, iar termenii de *popor* și *națiune* după părerea lui sînt sinonime și cvasipersonale[1].

Kulturnation-ul, sau națiunea etnoculturală, se identifică cu o limbă, se bazează pe istorie, tradiție și obiceiuri comune. Cu alte cuvinte, principiul identificator major este cel al comunității „de sânge”. „Naturaletă” acestui tip de națiune, în opinia autorului menționat, duce la o legitimitate superioară asupra oricărui altui tip de națiune și se situează deasupra statului.

„Modelul francez” de definire a națiunii are drept punct de plecare principiile Revoluției Franceze din 1789. Strămoșul spiritual al „modelului francez” îl are pe Jean Jacques Rousseau, însă părintele ideologic al acestui curent în gândirea occidentală este considerat francezul Ernest Renan. După Renan, națiunea are un caracter electiv și este o comunitate pe bază de voință[2]. El este inspiratorul doctrinei democrat-statale a *națiunii*, care are dimensiune politică și voluntaristă, și, totodată, este „o comunitate de cetățeni”.

Aceste două modele, deși abordează diferit problematica *națiunii*, se raportează direct sau indirect la noțiunea de *stat*. Ideologii național-statali, în mare majoritate

francezi, fac referință la așa țări precum Franța, SUA, Marea Britanie și Elveția, unde după revoluțiile burgheze, *națiunea* a fost concepută ca o comunitate politică de cetățeni, egali în fața legii, indiferent de origine, ierarhie socială, religie și limbă. Ideologiile germani național-culturali se referă, în special, la Germania și Italia, unde în lipsa statului identificarea la o anumită comunitate era făcută pe bază de limbă și cultură.

Anume unitatea politică sub denumirea de *stat* a fost cea care a dus la cristalizarea celor două curente de interpretare a *națiunii*. La francezi, la care statul exista deja, identitatea națională a fost rezultatul înțelegerii voluntare, care pune pe prim-plan drepturile cetățenești. La germani, care nu dispuneau de stat, cercurile intelectuale încercau să trezească conștiința națională a maselor, făcând apel la categorii prestatale ca origine, limbă și cultură. Pentru ei, statul trebuie să fie determinat națiune, care are la bază originea, limba și cultura comună a membrilor comunității.

Disputa noțiunilor „națiune statală” *versus* „națiune culturală” în literatura de specialitate a fost aprofundată de antagonismul politic dintre Franța și Germania, existent aproape o sută de ani între cele două țări. Disputa în jurul Alsaciei scoate în evidență contradicția dintre cele două „modele ale națiunii”. După „modelul francez”, Alsacia este franceză, iar după „modelul german” ea se transformă în *land* german.

„Modelul național-statal” în literatura de specialitate este denumit vestic, pe când „modelul cultural-statal” este cunoscut ca central sau sud-estic. În esență, interpretarea echivocă a națiunii se datorează în primul rând logicii imaginarului. Diferența există mai întâi de toate în conștiința celor care interpretează noțiunea de *națiune*. Contextul statal este acela care face diferit unghiul de privire al națiunii. În aceste condiții, națiunea nu este o realitate istorică obiectivă, ci mai mult un proiect ideal.

Naționalism și modernizare

Naționalismul ca forță unificatoare și curent ideologic este creațiunea epocii moderne. Până la revoluțiile burgheze din sec. XVII-XVIII, Europa nu cunoștea ce este *națiunea* și *statul-națiunea*. Procesul de modernizare, a cărui finalitate a fost trecerea de la societatea tradițională la cea industrială, pe lângă schimbările economice, sociale și politice a dus la transformarea Europei regiunilor în cea a națiunilor și a statelor-națiune.

Ernest Gellner în celebra lucrare *Națiuni și Naționalism*[3] tratează naționalismul drept efect al modernizării, în special, în primele ei faze. Gellner din start delimitează două tipuri de societate: *agrară alfabetizată și industrială avansată*. Societății agrare îi este caracteristică o cultură rudimentară care este „modul de viață” în desfășurare. Modul de viață izolat a contribuit la formarea unei culturi lingvistice regionale particulare. Cuvântul *națiune* poate fi atribuit nobilimii, care datorită libertății politice și funcțiilor administrative pe un anumit teritoriu manifesta tendințe de omogenizare culturală. Restul categoriilor sociale sunt mai degrabă dezbinat decât unificate cultural. În astfel de societăți sfera culturală are puține legături cu cea politică, iar națiunea nu „există ca atare”.

Al doilea tip de societate, după E. Gellner, este cea industrială avansată, care este radical diferită de societatea agrară alfabetizată. Noua societate se bazează pe creșterea continuă a resurselor productive și a productivității muncii. O primă trăsătură a unei astfel de societăți este creșterea economică. Aceasta din urmă depășește creșterea demografică, iar calitatea muncii deja nu mai depinde de numărul angajaților. Toate acestea au implicații asupra stratificării sociale și culturii societății. Vechea ierarhie a comunității bazată pe principii de origine este perturbată de apariția unei noi pături sociale – burghezia – activă și influentă economic, însă lipsită de orice

drepturi politice. Societatea industrială solicită omogenitatea culturii, care datorită progresului tehnico-științific devine una „înaltă”. Statul este propus să-și asume rolul în realizarea acestei omogenizări culturale. Cu alte cuvinte, cultura înseamnă un stat, iar un stat înseamnă o cultură. Naționalismul este cel propus în înfăptuirea acestui mariaj între cultură și stat.

Rezumând ideile lui E. Gellner, vom specifica că modernizarea și industrializarea din statele Europei de Vest au dus la formarea națiunilor. Statul modern este rezultatul procesului de unificare a culturii și a instruirii populației. După același Gellner, națiunile nu existau în societate până în epoca modernă, ele derivă din conexiunea dintre cultură și politică.

Teza conexiunii dependente a originii naționalismului de modernizare a fost susținută, deși prin viziuni alternative față de E. Gellner, în anii '80 ai sec. XX de către Miroslav Hroch și Anthony D. Smith. M. Hroch, spre deosebire de Gellner, pornește de la faptul că națiunile existau până la apariția naționalismului, care a fost generat de trecerea de la un „mod de producție” la altul (în sens marxist)[4]. Conform lui Smith, naționalismul este rezultatul crizei ideologice a religiei de la hotarul epocilor medievale și moderne. Criza de sens și autoritate a ierarhiei stărilor sociale a dus la concentrarea eforturilor pentru identificarea caracteristicilor comune a unei colectivități de oameni. Anume naționalismul a devenit factorul de coeziune în societate care a înlocuit religia[5].

Fără discuții, naționalismul a fost în Europa unul dintre factorii principali și, totodată, produsul trecerii de la orânduirea feudală absolutistă organizată conform stărilor sociale la societatea modernă industrială de tip burghez. Revoluțiile europene din 1848-1849 au fost o tentativă a burgheziei naționaliste din Europa de a prelua în mâinile sale conducerea într-o societate în plină schimbare.

Naționalism și democrație

Perioada modernă, pe lângă faptul că a dat naștere naționalismului ca ideologie și mișcare social-politică, a redescoperit omenirii democrația ca formă de organizare a oamenilor în societate. Este adevărat că, spre deosebire de perioada antică, în epoca modernă democrația a suferit unele modificări, dintre care, indiscutabil, cea mai majoră și importantă este apariția instituției reprezentative sau, cu alte cuvinte, a parlamentului. De la reapariția sa, democrația a cunoscut o evoluție continuă și a avut o contribuție directă și în procesele de schimbare la față și în esență a naționalismului.

Procesul de democratizare, alimentat de doctrina liberală, din sec. XVII-XIX este legat de două procese paralele – suveranitatea și constituționalitatea – care au contribuit decisiv la formarea structurilor politice contemporane. Societatea civilă, în apariție, prin suveranitate înțelegea transferul puterii politice pe un anumit teritoriu de la monarh (suveran) la popor (națiune), iar prin constituționalitate percepea preîntâmpinarea eventualelor abuzuri ale puterii politice, limitându-i acțiunile printr-un cadru de legi.

Democrația presupune o societate cu un înalt grad de raționalitate formată din indivizi liberi și conștienți și care își urmăresc propriile interese. În democrațiile occidentale, anume liberalismul a fost doctrina care a fundamentat raționalitatea libertății individuale a persoanei în baza propriului interes.

Ideologia naționalistă, ca și liberalismul, a apărut în epoca modernă. Naționalismul, ca și liberalismul, propagă ideea demnității umane, însă nu cea individuală, ci cea colectivă în jurul ideii de autodeterminare. Naționalismul din sec. al

XIX-lea a fost unul de inspirație liberală și democratică. Expresia naționalismului liberal și democratic o găsim în două evenimente majore: Marea Revoluție Franceză și în evenimentele din primăvara anului 1848.

În vara anului 1789 deputații stării a treia (care alcătuiau circa 96% din populație) din statele generale din Franța, în tentativa de a repudia Vechiul Regim, formează *Adunarea Națională* ca expresie a poporului francez. Anume atunci se formează sensul politic al termenului de *națiune*, care semnifică poporul ca valoare simbolică. Anul 1848 este o manifestare puternică a naționalismului inspirat din liberalism al popoarelor fără stat, multe din ele aflate sub dominație străină.

După ce unele deziderate exprimate în 1848 au fost realizate de unele popoare, cumulate cu schimbările sociale survenite după revoluția industrială, naționalismul trece printr-un serios proces de transformare, care a deviat substanțial de la democrație. Astfel, în ultimele decenii al sec. al XIX-lea naționalismul este destul de confuz, cu serioase devieri spre stânga socialistă și dreapta radicală. Perioada anilor 1870-1914 poate fi caracterizată ca o febră adevărată a națiunilor, în special a micro-națiunilor din Imperiul Otoman și cel Austro-Ungar, totul culminând cu triumful *națiunilor* după Primul Război Mondial. Această schimbare la față și sens a naționalismului s-au datorat schimbărilor social-politice survenite după revoluția industrială și situația internațională create după 1870 odată cu apariția unor noi state în bază principiului național. Anume în această perioadă are loc devierea naționalismului de la normele democratice și doctrina liberală, ca până la finele Primului Război Mondial el să ajungă, după cum îl numește E. Gellner, iredentist triumfător și autodestructiv în Europa[6], ca apoi să devină unul cu o tentă autoritară și chiar radicală sub formă de fascism sau comunism, ceea ce Eric J. Hobsbawm apreciază drept apogeul naționalismului[7].

Iredentismul de la hotarele sec. XIX-XX a luat capăt prin Primul Război Mondial, satisfăcând multe revendicări, în special cele ale învingătorilor. Principiul *autodeterminării*, exprimat în celebrele „14 puncte ale președintelui american Woodrow Wilson”, a fost realizat în procesul de aplicare a păcii în anii 1919-1920 la Paris și a constituit forța motrică în formarea statelor naționale. Totodată, un alt fenomen, care s-a impus în masă după 1918, a fost democrația liberală, care n-a reușit să facă față consecințelor social-economice ale Primul Război Mondial, contribuind astfel la ascensiunea naționalismului de tip extremist.

După 1945, cei care îmbrățișaseră naționalismul au fost înfrânți, începe o nouă eră în dezvoltarea ideologiei naționale și a democrației liberale. Perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial a adus o prosperitate economică fără precedent. Noua revoluția industrială, sau postindustrială cum mai este numită, a pus începutul unui nou proces de schimbare a structurii sociale și trecerea la cel de-al „treilea val” în concepția lui Alvin Toffler – postmodernismul în Europa[8]. Drept urmare, valorile moderniste, inclusiv naționalismul, își pierd din importanța ideologică care au avut-o până la acel moment în societățile occidentale.

Mișcările naționaliste, interzise în Europa Occidentală imediat după război, se regăsesc într-o formă mai moderată în mișcările populiste, care nu sunt altceva decât reacții la procesul de postmodernizare, sau „frustrațiile modernizării”, cum le numește Urs Altermatt[9].

Etnonaționalismul

În înțelegerea naționalismului o importanță majoră îl are conceptul de *etnicitate*. Este o noțiune relativă nouă care a început să fie folosit pe larg după cel de-al Doilea Război Mondial în SUA în locul conceptului de *națiune*, concept discreditat de cele două războaie mondiale. În SUA conceptul de *națiune* nu avea așa rezonanță emoțională și sentimentală ca în Europa din cauza elementului migraționist în compoziția statului american.

În anii '60 ai sec. XX atitudinea americanilor față de această problemă a fost revăzută în condițiile crizei societății americane. Afro-americanii, hispano-americanii, americanii de origine asiatică, iar apoi indienii aborigeni uniți în grupuri culturale au reușit să se impună politic și social. Concluzia sociologilor americani, preocupați de problema acestor grupuri culturale din SUA, a fost că națiunea americană s-a constituit nu în baza factorului etnic, ci a celui civil. În așa mod, în SUA a crescut interesul pentru etnicitate, ulterior răspândindu-se în întreaga lume

La creșterea atenției acordată conceptului de *etnicitate* a contribuit în modul cel mai direct prăbușirea imperiilor coloniale și naționalismele separatiste din Europa Occidentală (Țara Bascilor, Catalonia, Corsica, Tirolul de Sud etc.). *Etnicitatea* ca concept a dus la o schimbare de mentalitate în perceperea dualității dintre poporul unui stat și naționalitate. Astfel, polemicele interminabile despre națiune au fost completate cu noi noțiuni – etnie și grup etnic.

Ca și în cazul dezbaterilor despre naționalism, aici avem două direcții: constructiviștii și primordialişti. Primordialişti consideră etnia ca ceva natural, chiar biologic, și este determinată de origine și cultură. Bunăoară, Natan Glazer și Daniel P. Moynihan atribuie etniei numai caracteristici religioase și lingvistice și nicidecum nu se referă la clase sau grupuri politice[10].

Constructiviștii, dimpotrivă, susțin că etnicitatea constituie expresia modernă de organizare politică și socială a deosebirilor culturale. După constructiviști, cultura și limba se află într-un continuu proces de evoluție și schimbare. Spre deosebire de primordialişti, care văd în etnie ceva prestabilit, constructiviștii apreciază etnia ca ceva situațional, care prinde formă în interacțiune cu alte grupuri[11].

O altă întrebare care „chinuie” cercetătorii problematicii date este: în ce constă deosebirea dintre o etnie și națiune? Unii autori consideră că națiunea este formată din mai multe grupuri etnice, iar alții consideră că un popor cuprinde mai multe naționalități. Mulți sociologi privesc națiunea ca o creație a epocii moderne, pe când etnia este un fel de rămășiță a comunității tradiționale, iar alți autori, dimpotrivă, văd în grupurile etnice forme moderne de organizare politică și socială. Ghia Nodia, spre exemplu, susține că naționalismul este asemănător unei monede cu două fețe: una politică și alta etnică. Însă naționalismul, în realitate, nu există într-o formă pură a uneia dintre aceste fețe, ci este întotdeauna atât politic, cât și etnic, deși una dintre aceste laturi poate predomina într-o măsură sau alta. Ideea de naționalitate este una politică, însă substanța naționalismului este etnică[12].

În această dispută tindem să-i dăm dreptate profesorului E. J. Hobsbawm, care deosebește naționalismul, ca program politic, de etnicitate, fiind un sentiment real al identității de grup. Cu alte cuvinte, naționalismul ține de teoria politică, etnicitatea de sociologie sau antropologie socială[13]. Într-un anumit context, naționalismul și etnicitatea se pot suprapune. Anume această suprapunere Katherine Verdery o definește ca etnonaționalism[14].

Naționalismul estic

Procesul de conturare a hărții politice a Europei a început la sfârșitul sec. al XVIII-lea în partea de Vest a continentului și decurge până la ora actuală în Estul lui. U. Altermatt vorbește în acest sens despre patru zone istorico-temporale în trasarea granițelor național-statele[15]:

1. Vestul Europei, unde procesul de omogenizare statală a început înainte de 1789, însă a luat amploare după Revoluția Franceză. Către mijlocul sec. al XIX-lea, în această zonă a

Europei procesul de crearea a statului-național era, în mare parte, finisat.

2. A doua zonă cuprinde teritoriile fostului Imperiu Roman de Națiune Germană, unde instituțiile medievale au rămas intacte până în sec. XIX. Influența burgheză aici s-a simțit pentru prima dată în timpul revoluțiilor din 1848-1849. Statele-naționale se formează în această zonă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea prin unificarea Germaniei și Italiei.

3. Estul Europei Centrale și Sud-Estul continentului. Procesul de omogenizare națională în această regiune a început, la fel, la mijlocul sec. al XIX-lea, însă, spre deosebire de Germania și Italia, a luat sfârșit tocmai după Primul Război Mondial din cauza că acest teritoriu era ocupat de trei imperii multinaționale: austro-ungar, otoman și țarist. După destrămarea acestor trei imperii s-au format sau și-au definitivat formarea statele-naționale din această zonă.

4. În sfârșit, teritoriul fostei Uniuni Sovietice. Popoarele din această zonă, practic, nu au istorie național-statală, deoarece pe parcursul istoriei ele au fost parte componentă fie a Imperiului țarist, fie a Uniunii Sovietice. Construcția național-statală în această zonă începe abia după 1990, odată cu „parada suveranităților” și apariția „noilor” democrații pe fundalul destrămării fostei URSS.

Dihotomia națiune culturală – națiune statală devine acută din punct de vedere politic atunci când aceste două entități suferă o strămutare din Vestul în Estul Europei. În Europa de Vest etnonaționalismele au preponderent un caracter cultural. În Estul continentului însă considerentele etnonaționalismului sunt politice. Această diferență se datorează faptului că în partea occidentală a Europei, indiferent dacă exista statul centralizat sau nu, existau culturi lingvistice bine definite calitativ. În răsăritul Europei popoarele nu posedau nici o cultură încheșată, nici o comunitate politică. De asemenea, lipseau și granițele tradiționale și recunoscute dintre state. În Estul Europei trebuia creată, înainte de toate, uniunea dintre cultură și stat. Elita intelectuală a reînviat limba, cultura și tradiția populară, pe baza cărora a luat naștere „conștiința colectivă” a propriului trecut etnic.

O conștiință națională nu se bazează neapărat pe o amintire colectivă. Dimpotrivă, tocmai „uitarea colectivă” a fost condiția principală pentru apariția identității naționale în țările apusene. Francezii au trecut peste faptul că sunt bretoni, burgunzi, provansali etc. La fel au stat lucrurile și în Marea Britanie, Elveția sau alte state din Vestul Europei. În schimb, popoarele din Imperiile Habsburgic și Otoman, redescoperind rădăcinile lor lingvistice și culturale, și-au creat pe baza lor noi identități.

În sfârșit, popoarele din fosta Uniune Sovietică abia după 1990 au început să-și edifice o identitate națională. Popoarele din fostul Imperiu țarist, spre deosebire de cele din Imperiile Habsburgic și Otoman, nu au avut acea „gură de oxigen” etnic din perioada interbelică. Ele dintr-un stat multinațional autoritar, Imperiul țarist, au pășit într-un stat multinațional totalitar, Uniunea Sovietică. Identitățile naționale în fosta URSS erau oficial considerate rămășițe ale societății „burgheze” și erau reprimare

printr-un intens proces de rusificare. E.J. Hobsbawm este de părerea că situația fierbinte din anii 1988-1992 din fosta Uniunea Sovietică a fost, de fapt, pregătită încă din 1918-1921[16]. La momentul actual, în această zonă urmărim o tranziție incertă atât cantitativ, cât și calitativ, de la „homo sovieticus” spre identitățile naționale proprii ale popoarelor foste sovietice.

Note:

1. Vezi: Hermet G. Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa. – Iași, 1997, p. 144-151.
2. *Ibidem*, p. 157-161.
3. Gellner E. Națiuni și naționalism. – București, 1997.
4. Hroch M. Social Preconditions of National Revival in Europe. – Cambridge, 1985.
5. Smith A. D. The Ethnic Origins of Nations. – Oxford, 1986.
6. Gellner E. Mitul națiunilor și mitul claselor // Polis, 1994, nr. 2, p. 17-58.
7. Hobsbawm E. J. Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent. – Chișinău, 1997.
8. Toffler A. Al treilea val. – București, 1997.
9. Altermatt U. Previziunile Sarajevo. Etnonaționalismul în Europa. – Iași, 2000.
10. Glazer N., Moynihan D. P. Ethnicity, Theory and Experience. – Cambridge, 1976.
11. Barth F. (ed.). Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference. – Oslo, 1969.
12. Nodia G. Naționalism și democrație // Polis, 1994, nr. 2, p. 87-106.
13. Hobsbawm E. J. Etnicitate și naționalism în Europa contemporană // Polis, 1994, nr. 2, p. 59-69.
14. Verdery K. Hobsbawm în Est (comentariu) // Polis, 1994, nr. 2, p. 70-77.
15. Altermatt U. Op. cit.
16. Hobsbawm E. J. Națiuni și naționalism..., p. 30-33.

Владимир Аникин

ИНСТИТУТ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Рецензент: Пантелимон Варзарь, доктор философии, доцент

The article discusses at the established Institute of the Social Partnership the problems and prospects of the development in the Republic of Moldova. When a legal and policy aspects of social partnership highlights the active role of the tripartite Interaction – State patronage and trade unions.

Одним из положительных результатов социально-экономических и политических преобразований в нашей стране является создание нового социального института – института социального партнерства. Как известно, значительный опыт регулирования социального взаимодействия конфликтного характера так называемым «мирным путем» (путем партнерства участников этого взаимодействия) мировое сообщество накопило ко второй половине XX века.

Цивилизационный по своему характеру процесс движения постсоветских обществ к демократии, в том числе и в Республике Молдова, ускорил практическое осуществление идеи социального взаимодействия. «Достижением сегодняшнего дня, - как подчеркивает исследователь Г.Ю. Семигин, - является осознание того факта, что в широком понимании именно партнерство как баланс интересов, достигаемый сторонами социального взаимодействия на основе компромисса, является наиболее действенным условием для достижения в обществе стабильности и процветания»[1].

Поскольку идея партнерского типа отношений исторически сформировалась и развивалась прежде всего в производственной сфере, большинство авторов и рассматривают социальное партнерство как форму сотрудничества в области социально-трудовых отношений. Эксперты Международной Организации Труда (МОТ) определяют суть социального партнерства (трипартизм) «как механизм, посредством которого предприниматели, представители трудящихся и правительства разрабатывают комплекс согласованных и многосторонних действий для решения всех важнейших вопросов экономической и социальной политики в национальном масштабе путем поиска компромиссов»[2].

Однако следует подчеркнуть, что осознание необходимости формирования новой идеологии – идеологии социального партнерства и ее институционального оформления стало возможным благодаря наличию / существованию соответствующих предпосылок / условий как объективного, так и субъективного характера. Прежде всего важны демократия и гражданское общество. Хотя становление институтов демократии и гражданского общества в Молдове продолжается, тем не менее их критическая масса со временем стала достаточной для формирования трипартизма. Во-вторых, существовала объективная потребность в социальном партнерстве (переход к рынку, создание института частной собственности, необходимость преодоления патерналистских отношений между работниками и администрацией предприятий, сложившиеся в условиях социализма и др.).

Немаловажным условием зарождения и развития социального партнерства становится сформированность и институциональная оформленность *групповых*

интересов – работодателей (или патроната), профсоюзов и государства. Основная задача союзов работодателей заключается в согласовании коллективных тарифных договоров с профсоюзами: устанавливать заработную плату рабочих и служащих и прочие условия труда в той или иной отрасли экономики; защищать общие социально-политические интересы работодателей перед государством; проводить консультации по вопросам трудового и социального права и, если необходимо, представлять их интересы в суде.

По-существу, объединениям предпринимателей принадлежит ключевая роль в реализации возможности функционирования системы социального партнерства: содействие развитию частного предпринимательства, рыночной экономики, совершенствование трудовых отношений вообще и с профсоюзами в частности, защита интересов предпринимателей перед лицом государства и т.д. Конечно, не все объединения предпринимателей в равной степени проявляют заметную активность в социально-трудовой сфере. Однако подавляющая часть отечественных предпринимателей, похоже, связана прямыми отношениями с выступающими от их имени профсоюзами. Вместе с тем сплоченное выступление профсоюзов как единого субъекта социального партнерства в определенной степени тормозится существованием по существу двух профсоюзных центров – Конфедерации профсоюзов Республики Молдова и Конфедерации свободных профсоюзов Республики Молдова «Solidaritate».

При формировании политико-правовых аспектов социального партнерства на рынке труда особая роль принадлежит государству. Принимая законы и устанавливая общеобязательные нормы, государство, во-первых, реализует важнейшую функцию – формирует основы реализации права на труд и гарантирует защиту труда. Во-вторых, в рамках социального взаимодействия органы исполнительной власти берут на себя обязательства по представительству интересов при рассмотрении трудовых споров, наконец, именно суды, как органы государства, ставят точку при рассмотрении споров.

Эффективному взаимодействию сторон способствуют отработанность механизмов и процедур социального диалога. В Республике Молдова, как известно, утвердилась трехсторонняя система социального партнерства: союзов работодателей (патроната), профсоюзов (представителей наемных работников) и государства. Развитие нормальных отношений участников социального партнерства закрепляется соответствующими организационно-правовыми актами: Законами об общественных объединениях (1996 г.), о профсоюзах (2000 г.), о патронатах (2000 г.), новым Трудовым кодексом (2003 г.) и другими установлениями[3].

Как свидетельствует международная практика кроме перечисленных объективных условий для нормального функционирования института трипартизма необходимы и соответствующие субъекты – государство, формирующееся гражданское общество, а не только работодатели и работополучатели. Прежде всего партнеры социального взаимодействия должны осознать общность целей и потребность в социальном партнерстве. Кроме того требуются также сильная воля участников социального партнерства к достижению этих целей, наличие в обществе традиций гражданского участия, традиций партнерских отношений следовать нормам, зафиксированным в документах, устанавливающих этот тип отношений. Существенными факторами

субъективного плана являются наличие в обществе системы эффективных санкций за нарушение норм социального партнерства, а также чувства ответственности за принятые на себя обязательства, оговоренные условиями документа (договора), их устанавливающего[4].

Отечественные исследователи с определенной долей условности выделяют несколько этапов становления и развития социального партнерства: так называемый контурный период (1990 – 1993 гг.), к которому относятся первые шаги по определению акторов, направлений и законодательных основ трехстороннего сотрудничества. Второй этап (1994 – 1997 гг.) ознаменовался расширением демократических основ партнерства посредством формирования на национальном уровне Республиканской комиссии по коллективным переговорам, четким определением участников социального диалога, дальнейшим освоением международного опыта, закрепленного в ратифицированных парламентом страны важнейших Конвенциях Международной Организации Труда. Главным направлением следующего этапа (1998 – 2000 гг.) становится совершенствование механизма трехстороннего сотрудничества. Именно в этот период правительством инициируется разработка и утверждения Концепции развития социального диалога, в русле которой разрабатываются важные правовые акты – упомянутые выше законы о профсоюзах, о патронатах и др.[5].

Анализ функционирования механизма трехстороннего взаимодействия за последнее пятилетие свидетельствует о том, что сложившаяся система социального партнерства не только не предполагает замкнутость ее структуры, но, напротив, «предусматривает возможность участия в диалоге других заинтересованных организаций, расширяя, таким образом, представительство гражданского общества, а, значит, многообразие интересов и решений»[6]. В целом можно констатировать, что развивающееся взаимодействие на рынке труда Молдовы уже привело к определенным позитивным результатам: повысился уровень минимальной заработной платы, продолжается рост доходов населения, реализуется совместно разработанная программа борьбы с бедностью, совершенствуется система занятости, оказывается помощь слабо защищенным слоям населения и т.д.

С принятием нового Трудового кодекса на основе соответствующего закона Республиканская комиссия по коллективным переговорам с 2004 года переименована в Национальную комиссию по коллективным переговорам, вместо Коллективного трудового договора (национальный уровень) принимаются Национальные конвенции по различным направлениям, в которых отражаются пути решения конкретных вопросов социальной политики.

Именно выявление и разработка актуальных проблем и ведение переговоров в рамках Национальных конвенций становится основой деятельности социальных партнеров в трехстороннем диалоге. Для этой цели создаются трехсторонние рабочие группы, регулярно проводятся коллективные заседания. В последние годы значительно расширился круг обсуждаемых вопросов, касающихся оплаты труда, обеспечения гарантий в сфере занятости, профессиональной подготовки, рабочего времени, улучшение условий труда и т.д. Результатом партнерской разработки явились принятые Национальные конвенции: «Оплата труда работников, работающих на основе индивидуальных трудовых контрактов» и «Рабочее время и отдых». В частности, первая

конвенция, легализованная решением правительства, подтвердила ежемесячное тарифное повышение оплаты труда для первой категории от 5,9 до 29,4 процента в зависимости от отрасли, вдвое увеличенную компенсацию для лиц работающих в неблагоприятных условиях, а также доплату за стаж работы от 3 – 20 лет в размере от 5 до 4 процентов в зависимости от достигнутых отраслевых соглашений[7].

В практику деятельности Национальной комиссии по коллективным переговорам вошло ежегодное подведение анализа исполнения положений Коллективного трудового договора «национальный уровень» и соответствующего Дополнительного соглашения к последнему. Продолжается практика рассмотрения проектов социально-экономических законов, в том числе государственного бюджета, индексации денежных доходов, бюджета государственного социального страхования, анализируются ход экономических реформ, ценовая политика на товары и услуги, а также острые проблемы современного рынка труда[8].

Активную деятельность в решении острых социальных проблем демонстрируют все участники трехстороннего партнерства. Серьезные вопросы решаются в рамках двухсторонних соглашений (правительство - профсоюзы). Используются механизмы как формального, так и неформального согласования и достижения целей.

В целом, как видно, за последние десятилетия в Молдове сделано немало для становления и нормального функционирования института трипартизма. Укрепление доверия между работодателями и наемными работниками и непосредственном участии в этом процессе государства и профсоюзов. Тем не менее нельзя не признать, что зачастую эффективность социального партнерства, к сожалению, снижается фактами формализма, корпоративности и заидеологизированности. К тому же следует учитывать, что социальное партнерство отнюдь не ограничивается областью социально-трудовых отношений. Цитируемое выше определение сути социального партнерства, данное экспертами Международной Организации Труда, трактует это понятие гораздо шире. Добавим, что накоплен богатый международный опыт социального партнерства, свидетельствующий о многообразии его форм (по крайней мер, различаются три – четыре его модификации)[9].

Представляется, что в условиях бедности большинства населения, неуклонно увеличивающиеся дифференциации доходов между самыми богатыми и самыми бедными, низкого уровня заработной платы пенсий и пособий, лишь частично покрывающих действительные затраты самых необходимых жизненных потребностей человека, значительный объем теневой экономики и ряда других проблем, всерьез говорить о тотальном социальном партнерстве не приходится. Сегодня следует признать, что данная проблема еще слабо разработана / исследуется отечественными обществоведами, а без объединения усилий социологов, философов, психологов, политологов, экономистов и юристов, без активного желания и воли участников трехстороннего взаимодействия, а также учета ментальности соотечественников решить ее будет очень трудно, особенно без наличия «сильного государства».

В настоящее время ясно одно: институт социального партнерства как достижение западной цивилизации, может быть в полной мере реализовано и на

отечественной почве и станет одним из важных социальных институтов, выполняющим стабилизирующую роль в социуме как регулятора социального взаимодействия государства и гражданского общества. Несмотря на мучительную ломку морально-нравственных ценностей, потребность в социальных связях у людей остается.

Примечания:

1. Семигин Г.Ю. Социальное партнерство в современном мире. – Москва: Мысль, 1996, с. 16.
2. См.: Модель И.М, Модель Б.С. Социальное партнерство в России // Социологические исследования, 2000, № 9, с. 43.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2000, nr. 130-132; nr. 141-143; 2003, nr. 159- 162.
4. Модель И.М, Модель Б.С. Указ. соч., с. 45.
5. Теоса В. Республика Молдова: Практические социальные политики в контексте глобализации труда. – Chişinău: CEP USM, 2006, с. 195, 196.
6. Там же, с. 196. 7. Там же, с. 198.
7. Теоса В. Указ. соч., с. 199, 200.
8. Модель И.М, Модель Б.С. Указ. соч., с. 43.

CAPACITATEA ADMINISTRATIVĂ ÎN CONTEXTUL DESCENTRALIZĂRII ȘI AUTONOMIEI LOCALE

Recenzent: Maria Orlov, doctor în drept, conferențiar universitar

This work stresses an essential component of Public Administration Reform from the Republic of Moldova: the study of essence, content and peculiarities of the administrative capacity of the administrative-territorial units. The problems of administrative capacity are studied from the perspective of administrative decentralization and local autonomy.

Progresul societății umane depinde de mai mulți factori, unul din cei mai importanți fiind sistemul de administrație publică care îi asigură funcționalitatea. De competitivitatea sistemului de administrație, de gradul lui de eficiență depinde evoluția tuturor proceselor transformatoare din societate, dat fiind faptul că administrația reprezintă acea instituție publică care pune în aplicare mecanismele de modernizare a societății. Ca sistem de organizare socială, administrația publică funcționează atât la nivel național, cât și la nivel de unități administrativ-teritoriale, interacționînd cu alte forme de organizare ce constituie mediul social. Ea poartă amprenta tipului de societate, mediului geografic, orientării economice, tradițiilor cultural istorice.

Eficiența administrației publice, la rîndul ei, depinde de rînd cu altele și de capacitatea administrativă a unităților administrativ-teritoriale. În conformitate cu prevederile *Legii privind descentralizarea administrativă* nr. 435-XVI din 28 decembrie 2006, „o unitate administrativ-teritorială este considerată viabilă din punct de vedere administrativ dacă ea dispune de resurse materiale, instituționale și financiare necesare pentru gestionarea și realizarea eficientă a competențelor ce le revin”[1].

Scopul prezentului studiu este de a examina esența, conținutul și proprietățile capacității administrative în contextul descentralizării și autonomiei locale din perspectiva reformării administrației publice din Republica Moldova și ajustării ei la valorile europene.

Evoluția sistemelor de administrație: o tendință vădită spre descentralizare

Pe parcursul istoriei, în procesul de evoluție a vieții sociale se acumulează o anumită experiență de organizare și funcționare a administrației publice. În acest proces se observă atât acumularea unor caracteristici comune, precum și a unor caracteristici diferite a administrației publice din anumite țări luate în parte ori a unor grupe de țări. Cu timpul aceste caracteristici se cristalizează în niște sisteme distincte de administrație publică. Asupra formării unuia sau altui sistem de administrație au influențat un ansamblu de factori, cum ar fi cel geografic, social, politic, juridic etc.

Sub influența acestor factori în procesul de evoluție a administrației publice tot mai mult s-au conturat niște sisteme distincte de administrație. Din multitudinea de sisteme cele mai însemnate sunt: sistemul *continental (francez)*, caracteristic pentru Franța, Italia, Belgia, Olanda, România; sistemul *anglo-saxon (britanic)*, caracteristic pentru Marea Britanie, SUA, Canada, Australia; sistemul *mixt (german)*, caracteristic pentru Germania, Austria, Japonia. Fiecare din aceste sisteme de administrație își are originea sa, legitățile cale de evoluție și dezvoltare, particularitățile sale de organizare și funcționare. Fără a detalia asemănările și deosebirile dintre ele, vom menționa că în rezultatul evoluției lor istorice, pentru toate aceste sisteme de administrație, fie și în grade diferite, este caracteristică organizarea și funcționarea administrației publice în baza

principiilor descentralizării și autonomiei locale cu sau fără existența tutelei administrative din partea autorităților centrale. Important este că, în aspect global, în administrația publică în ultimele decenii se evidențiază o tendință vădită spre descentralizare[2].

Aceasta este ceva firesc. Secolul XX, unul din cele mai supraîncărcate secole în evenimente, fenomene și procese globale, și-a adus aportul său și la globalizarea proceselor din administrația publică. Făcînd abstracție de detalii, vom menționa că anume pe parcursul acestui secol, îndeosebi în a doua jumătate, istoria a verificat durabilitatea sistemelor de administrație existente la timpul respectiv care, avîndu-și originea în sisteme politice diferite - democratic ori totalitar - purtau amprenta acestor sisteme, manifestîndu-se atît structural, cît și funcțional într-o formă centralizată ori descentralizată.

Din punct de vedere istoric este demonstrat că sistemele centralizate pot aduce unele rezultate pozitive doar în anumite condiții istorice și într-un interval de timp limitat. Anume din această cauză la timpul lor s-au destrămat cele mai mari și mai puternice imperii din lume. Această soartă a avut-o și imperiul sovietic cu extinderile lui în întreg fostul lagăr socialist, care a reprezentat un sistem aparte, specific de administrație, pentru care era caracteristic centralizarea excesivă, monopolizarea puterii de către organele centrale de stat, diminuarea rolului organelor administrației locale, substituirea activității organelor administrației de toate nivelurile de către organele de partid, promovarea unei ideologii unice de sorginte totalitară.

Sistemul centralizat de administrație nu a putut supraviețui și a pierdut competiția în aspect global la sfîrșitul sec. al XX - lea, cedînd locul sistemelor descentralizate bazate pe democrație, pluralism și diversitate care, după natura lor, sunt mai durabile. Ele se bazează pe principii democratice și presupun dreptul comunităților locale de toate nivelurile de a se administra ele însele, pornind de la dreptul natural al acestora de a-și organiza viața socială, reieșind din interesele oamenilor care formează aceste comunități.

Comunitatea locală nu este o noțiune ce reflectă o existență mecanică a obiectului, ea posedă un bogat conținut derivat din funcțiile noi care îi sunt proprii în condițiile organizării democratice a vieții sociale, din drepturile și obligațiunile pe care le are, precum și din capacitatea și posibilitatea de a participa la exercitarea puterii. Cu cît este mai intensă viața publică la nivelul comunităților teritoriale, cu atît devine mai puțin posibilă impunerea față de comunitățile teritoriale a voinței organelor centrale ale puterii de a activa după scheme unice, fără a ține seamă de particularitățile și interesele acestor comunități teritoriale. Însă pentru aceasta este nevoie ca comunitățile locale să aibă nu numai organe proprii ale puterii, dar să posede și capacitatea administrativă de a exercita puterea locală.

Analiza evoluției reformei administrației publice în Republica Moldova în condițiile statului independent ne dovedește că una din cauzele care au influențat asupra ritmului ei scăzut de desfășurare a fost nesoluționarea la timp a problemei asigurării unităților administrativ-teritoriale cu capacitate administrativă reală, care le-ar permite să satisfacă pe deplin interesele locale ale cetățenilor. Adoptarea la 28 decembrie 2006 a *Legii privind descentralizarea administrativă* este o încercare de a ameliora situația în acest domeniu. Descentralizarea administrativă este concepută ca “un proces continuu, progresiv, care evoluează odată cu extinderea capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale, în vederea gestionării eficiente a serviciilor publice aflate în responsabilitatea acestora”[3].

După cum vedem, se întrevede o interdependență directă dintre procesul de descentralizare continuă a administrației publice și extinderea capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale. Capacitatea administrativă, conform prevederilor legale, este recunoscută ca fiind adecvată statutului legal al unei autorități publice locale atunci când cheltuielile administrative ale acesteia nu depășesc 30 la sută din suma totală a veniturilor proprii. Cheltuielile administrative și veniturile proprii, pentru fiecare tip de unitate administrativ-teritorială, urmează să fie calculate în conformitate cu prevederile *Legii privind finanțele publice locale* nr. 397-XV din 16 octombrie 2003[4].

Prin urmare, dezvoltarea descentralizării administrative și consolidarea capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale creează condiții mai favorabile pentru implementarea autonomiei locale.

Autonomia locală - produs al descentralizării și component al capacității administrative

Autonomia locală ca fenomen administrativ își are originea în procesele de afirmare a relațiilor democratice și liberale manifestate în perioada luptei cu absolutismul. Afirmarea legalității și a democrației în statele europene au făcut posibilă, îndeosebi după cel de-al Doilea Război Mondial, să se conceapă în mod distinct și fenomenul autonomiei locale.

Țările europene au găsit de cuviință să legifereze autonomia locală într-un document comun - *Carta Europeană: exercițiul autonom al puterii locale*, adoptată de Consiliul Europei la 15 octombrie 1985[5]. Implementarea la nivel național în majoritatea țărilor europene a prevederilor acestui document a și făcut posibilă omogenizarea sistemelor de administrație în baza principiului descentralizării și autonomiei locale. Aceste principii au fost preluate și de țările care au format lagărul socialist, după prăbușirea căruia au ales calea democratică de dezvoltare. Printre ele se numără și Republica Moldova[6].

Esența autonomiei locale constă în stabilirea unui statut distinct al comunităților locale din unitățile administrativ-teritoriale și al autorităților administrative ale acestora în raport cu administrația de stat, fie centrală, fie desconcentrată în teritoriu.

Autonomia locală se manifestă în mai multe forme, și anume: *autonomia decizională* – dreptul autorităților publice locale de a adopta liber decizii, în condițiile legii, fără intervenții din partea altor autorități publice, în scopul realizării intereselor sale; *autonomia organizațională* - dreptul autorităților publice locale de a aproba, în condițiile legii, statutul, structurile administrative interne, modalitățile de funcționare ale acestora, statele și organigrama lor, precum și de a institui persoane juridice de drept public de interes local; *autonomia financiară și bugetară* - dreptul autorităților publice locale de a dispune de resurse financiare proprii suficiente și de a le utiliza liber, în condițiile legii, prin adoptarea propriilor bugete locale[7].

Dreptul stabilirii acestui statut distinct al comunităților locale și al autorităților administrative ale acestora au la bază *primatul colectivităților locale față de stat*, care își găsește expresie în faptul că comunitățile locale istorice sunt mai vechi decât statul, ce a apărut la o anumită treaptă de dezvoltare a societății ca rezultat al unificării acestor comunități. Aceste comunități au existat un timp îndelungat în lipsa statului, având forme specifice de conviețuire socială bazate pe reguli cutumiare locale, care au servit mult timp ca suport juridic al organizării vieții comunitare la nivel local. Din aceasta reiese dreptul comunităților locale la un anumit grad de independență și autonomie chiar și în

condițiile existenței statului, care își asumă obligativitatea de a contribui la satisfacerea interesului general la nivelul comunității naționale.

Așadar, *conținutul autonomiei locale* constă în exercitarea descentralizată a atribuțiilor de către autoritățile administrației publice locale în scopul satisfacerii intereselor comunităților locale.

Prin autonomie locală, în conformitate cu Carta Europeană, exercițiul autonom al puterii locale se subînțelege „*dreptul și capacitatea efective ale colectivităților locale de a rezolva și de a gera în cadrul legii, sub propria lor răspundere și în favoarea populațiilor, o parte importantă din treburile publice*”. Aceasta presupune satisfacerea intereselor comunităților locale fără amestecul organelor administrației centrale în condițiile organizării descentralizate a administrației publice.

Din definiția expusă mai sus deducem câteva componente ale autonomiei locale asupra caracteristicii cărora intenționăm să ne oprim succint în continuare.

În primul rând, autonomia locală, după cum reiese din definiție, prevede că colectivitățile locale posedă *dreptul de a rezolva și de a gera* treburile publice. Aceasta provine din calitatea comunităților locale, ca entități anterioare statului, care locuiesc în unitățile administrativ-teritoriale primare. Acest drept este exercitat de consilii sau adunări compuse din membri aleși prin vot liber, secret, direct și universal, care pot dispune de organe executive responsabile în fața lor.

În al doilea rând, autonomia locală prevede nu numai dreptul, dar și *capacitatea de a rezolva și de a gera* treburile publice. Aceasta presupune existența resurselor proprii suficiente colectivităților locale pentru exercitarea competențelor cu care sunt abilitate. Resursele financiare ale colectivităților locale trebuie să fie proporționale cu competențele prevăzute de legislație. Colectivitățile locale trebuie să aibă, în același timp, acces, conform legii, la piața națională de capitaluri.

În al treilea rând, atât dreptul, precum și capacitatea colectivităților locale de a rezolva și a gera treburile publice urmează să fie realizate *în cadrul legii*. Aceasta înseamnă că autonomia locală nu poate fi acceptată ca un regim de o totală independență, ca o izolare a organelor administrației publice locale de organele centrale ale administrației publice. Ea este concepută ca o putere de decizie liberă, ca o facultate prevăzută strict de legislație și desfășurată în cadrul legislației, de a decide într-o anumită sferă de atribuții locale.

În al patrulea rând, activitățile de soluționare și de gestionare a treburilor locale trebuie să se desfășoare *sub propria răspundere a colectivităților locale și în favoarea lor*. Aceasta înseamnă că autonomia locală nu constituie numai o totalitate de drepturi, dar și de responsabilități pentru ceea ce întreprind autoritățile administrației publice locale, activând în regim de autonomie locală. Exercițiul responsabilităților publice trebuie să revină de preferință acelor autorități care sunt cele mai apropiate de cetățeni, adică din unitățile administrativ-teritoriale primare.

În al cincilea rând, autonomia locală prevede rezolvarea și gestionarea la nivelul unităților administrativ-teritoriale *a unei părți importante din treburile locale*. Aceasta înseamnă că nu toate treburile, dar numai o parte a lor, apreciate ca fiind importante, care reflectă pe deplin interesele locale. O altă parte a treburilor publice de interes național pot fi în gestiunea autorităților centrale ori regionale.

În caz de împuternicire de către o autoritate centrală sau regională, colectivitățile locale trebuie să dispună, în limita posibilităților, de libertatea de a adapta acțiunea lor la condițiile locale. Colectivitățile locale trebuie, de asemenea, să fie consultate, pe cât e

posibil, în timp util și într-o manieră apropiată, în cursul procesului de planificare și de adoptare a deciziilor pentru toate chestiunile care le privesc direct activitatea lor.

Deci, autonomia locală ca produs al descentralizării și component al capacității administrative este un fenomen complex și destul de complicat, avînd substrat de voință politică, capacitate financiară, valență dimensională, suport juridic, manifestări de responsabilitate.

Organizarea descentralizată a administrației publice sub forma autonomiei locale în condițiile unei capacități administrative reale necesită anumite garanții care i-ar asigura o dezvoltare firească reieșind din evoluția vieții sociale. Aceasta presupune respectarea anumitor principii, cum ar fi: al continuității, al consecutivității și al imparțialității. Astfel de garanții pot fi asigurate doar prin fundamentarea constituțională și legală a autonomiei locale. Iată de ce Carta Europeană a autonomiei locale acordă o mare importanță acestui lucru, stipulînd în articolul 2 că „*principiul de autonomie locală trebuie să fie recunoscut în legislația internă și, pe cît posibil, în Constituție*”[8].

Aceasta înseamnă că autonomia locală capătă o protecție constituțională și legală. Majoritatea țărilor semnatare ale Cartei Europene a autonomiei locale au fixate prevederi constituționale privind autonomia locală. Aceste prevederi constituționale își găsesc apoi continuare în diferite legi, care concretizează diferite aspecte ale autonomiei locale și facilitează toate schimbările din administrația publică. Ele se referă la aspectele structural-organice și funcționale ale administrației publice, la relațiile din cadrul administrației, precum și raporturile dintre administrația publică și celelalte elemente ale sistemului politic al societății.

Astfel, articolul 109 al Constituției Republicii Moldova prevede că administrația publică locală se bazează pe următoarele principii: al autonomiei locale; al descentralizării serviciilor publice; al eligibilității autorităților publice locale; al consultării cetățenilor în problemele locale de interes deosebit[9]. Aceste principii sunt prevăzute și în Legea privind administrația publică locală[10], precum și în alte acte normative. Fiind fundamentate constituțional și legal, principiile nominalizate indică la caracterul democratic, conținutul novator și orientarea proeuropeană a administrației publice din Republica Moldova aflată în proces de reformare.

Capacitatea administrativă din perspectiva integrării europene

Reformarea administrației publice din Republica Moldova nu poate fi concepută în afara descentralizării administrative și autonomiei locale, procese cu manifestare globală și europeană, la care trebuie să fie coraportate și schimbările din administrația publică a țării noastre.

Vom menționa că în condițiile statului independent, administrația publică din Republica Moldova a fost supusă unor transformări radicale prin implementarea unor principii democratice de administrare, prin redimensionarea rolului statului în activitatea administrativă, prin stabilirea unor relații noi între administrația publică centrală și cea locală, prin constituirea parteneriatului cooperant între organele administrației publice și societatea civilă, prin unele schimbări de mentalitate privind locul și rolul administrației publice în societate și altele.

Schimbările ar fi fost mult mai pronunțate dacă cele efectuate se desfășurau cu mai multă consecutivitate și continuitate, nepărtinitor și fără controverse nejustificate, care au adus prejudicii procesului de reformare a administrației publice, au tergiversat și mai continuă să tergiverseze procesul de ajustare a administrației publice la standardele europene.

O pîrghie care ar depăși situația creată ar putea servi consolidarea reală a *capacității administrative* a unităților administrativ-teritoriale. Aceasta rezultă și din Planul de Acțiuni Uniunea Europeană - Republica Moldova, care în compartimentul “*Dialogul politic și reformele*” prevede “*continuarea reformei administrative și consolidarea autoadministrării locale în conformitate cu standardele europene, în special cele ce se conțin în Carta Europeană a autoguvernării locale și acordarea unei atenții speciale expertizei și recomandărilor Congresului Autorităților Locale și Regionale din Europa, inclusiv în ceea ce privește managementul bugetelor locale de către administrațiile locale și atribuirea competențelor bugetare (resurse care să corespundă responsabilităților)*”[11].

După cum vedem, Uniunea Europeană recunoaște că în Republica Moldova se desfășoară reforma administrației publice, în același timp, se accentuează necesitatea continuării reformei administrative. Privită din această perspectivă, reforma administrației publice în Republica Moldova se concepe ca o acțiune care în continuare trebuie să asigure consolidarea *capacității administrative* a unităților administrativ-teritoriale și prin aceasta să eficientizeze în ansamblu activitatea administrativă, ajustînd-o la rigorile europene.

În acest sens, activitatea asupra realizării prevederilor Planului de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova a contribuit, de rînd cu altele, la lărgirea cadrului legislativ privind derularea reformei administrației publice. Astfel, cu participarea reprezentanților societății civile au fost pregătite și adoptate mai multe acte legislative privind funcționarea administrației publice locale, problemele descentralizării administrative, dezvoltării regionale, realizarea prevederilor cărora va influența benefic desfășurarea în continuare a reformei. Avem în vedere pachetul de legi adoptate la 28 decembrie 2006, și anume: Legea privind administrația publică locală nr. 436-XVI[12], Legea privind descentralizarea administrativă nr. 435-XVI[13], Legea privind dezvoltarea regională în Republica Moldova nr. 438-XVI[14], modificările în Legea nr. 397-XV din 16 octombrie 2003 privind finanțele publice locale[15].

Ele prevăd distribuirea mai clară a competențelor dintre diferite niveluri ale administrației publice, inclusiv dintre nivelurile unu și doi ale administrației publice locale, promovarea bunelor relații interbugetare între centru și unitățile administrativ-teritoriale, modalitățile de efectuare a controlului administrativ al autorităților administrației publice locale. În totalitatea lor ele vizează sistemul de relații dintre administrația publică centrală și cea locală, crearea condițiilor mai favorabile de exercitare a autonomiei locale în condițiile descentralizării și consolidării capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale.

Astfel, sunt stabilite niște rigori mai stricte, care corespund standardelor europene, privind constituirea unităților administrativ-teritoriale și dotarea lor cu ansamblul de competențe proprii. Unul din criteriile de bază la acest capitol constă în faptul că unitatea administrativ-teritorială care urmează să se constituie trebuie să dispună de capacitate administrativă, adică să aibă resurse materiale, instituționale și financiare necesare pentru gestionarea și realizarea eficientă a competențelor ce îi revin. De rînd cu aceasta numărul populației unității administrativ-teritoriale trebuie să fie mai mare decît numărul minim necesar stipulat în *Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova*[16].

Cu referință la *resursele materiale*, vom menționa că, conform prevederilor legale[17], autoritățile publice locale posedă un patrimoniu propriu și distinct, care include bunuri mobile și imobile. Patrimoniul unităților administrativ-teritoriale se

delimitează și se separă clar de patrimoniul statului. Delimitarea presupune evidența patrimoniului unităților administrativ-teritoriale, competența decizională exclusivă a autorităților publice locale privind administrarea patrimoniului respectiv și modul de repartizare a veniturilor obținute din gestionarea acestuia.

Legislația prevede și criteriile principale care stau la baza delimitării patrimoniului unităților administrativ-teritoriale de cel al statului, cum ar fi: criteriul interesului de nivel local, raional sau național; valoarea economică și importanța patrimoniului pentru dezvoltarea satului (comunei), orașului (municipiului), raionului sau țării; utilizarea patrimoniului pentru amplasarea sistemelor energetice, de transport și a altor sisteme de stat, a obiectelor de telecomunicații și a serviciilor meteo; valoarea științifică, social-istorică, culturală și naturală a patrimoniului.

Autoritățile administrației publice centrale și locale urmează să continue ajustarea proprietății unităților administrativ-teritoriale la prevederile legale actuale. Aceasta presupune o intensă muncă organizatorică și de analiză economică, precum și activități de pregătire a cadrelor de funcționari capabili să conceapă adecvat statutul proprietății unităților administrativ-teritoriale ca parte componentă a capacității administrative a acestora și să acționeze în acest spirit.

Un alt element important al capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale îl constituie *resursele financiare*. În condițiile descentralizării financiare, autoritățile publice locale se bucură de autonomie financiară, adoptă bugetul lor propriu care este independent și separat de bugetul de stat. Unitățile administrativ-teritoriale dispun în mod efectiv de resurse financiare proprii, pe care le utilizează liber în realizarea competențelor lor. Este important de menționat că autoritățile publice locale dispun de venituri fiscale proprii, stabilite de Legea privind finanțele publice locale, care constituie baza fiscală a unității administrativ-teritoriale. Ele pot dispune și de alte venituri proprii conform legislației în vigoare.

De rînd cu aceasta, în vederea sporirii capacității financiare, autorităților administrației publice locale li se acordă transferuri cu destinație generală. Lichidarea dezechilibrelor posibile dintre capacitatea financiară și necesitățile de cheltuieli ale unor autorități publice locale se face prin aplicarea unui mecanism de repartizare financiară echilibrată stabilit prin *Legea privind finanțele publice locale*. De asemenea, este prevăzut accesul fără restricții al autorităților publice locale la informațiile privind determinarea și distribuirea resurselor prevăzute de legislație.

Întrucît unele competențe care țin de autoritățile publice centrale pot fi delegate, după necesitate, autorităților publice locale de nivelurile întîi și al doilea, respectîndu-se criteriile de eficacitate și de raționalitate economică, legislația prevede și mecanismul corelării dintre transferul de competențe și transferul de resurse. Astfel, Guvernul, ministerele, precum și alte autorități administrative centrale, în baza unor standarde de cost și calitate, identifică resursele necesare realizării competențelor transferate de ele, precum și sursele bugetare din care vor fi finanțate aceste competențe. Resursele identificate sunt transferate autorităților administrației publice locale. Delegarea de competențe este efectivă doar din momentul în care a avut loc transferul resurselor financiare și materiale necesare și suficiente. Mai mult ca atît, este interzisă prin lege orice delegare de competențe fără alocarea de surse financiare necesare pentru a se acoperi costul realizării competențelor respective.

După cum observăm, cadrul legislativ actual fortifică *de jure* capacitatea administrativă a unităților administrativ-teritoriale și la capitolul descentralizării

financiare. Problemele care mai există în acest domeniu constau în implementarea foarte lentă și deseori eronată a prevederilor legale în activitatea administrativă practică. Se cer perfecționate mecanismele relațiilor interbugetare prin excluderea unor trepte și verigi care dau acestor relații un caracter tergiversat. La consolidarea capacității financiare a unităților administrativ-teritoriale ar contribui și optimizarea, conform rigorilor europene, a organizării teritoriului țării prin formarea unor unități administrativ-teritoriale cu un potențial economic și, respectiv, financiar mai puternic.

Capacitatea administrativă a unităților administrativ-teritoriale depinde și de *cadrul instituțional* al administrației publice locale. Transformările în acest domeniu în cadrul reformei administrației publice au făcut posibilă adaptarea structurală și funcțională a cadrului instituțional, în temei, la rigorile europene. Procesul de constituire pe cale eligibilă și pluralistă a autorităților reprezentative și deliberative, în persoana consiliilor locale și raionale, precum și celor executive în persoana primarilor și președinților raioanelor semnifică caracterul cu adevărat democratic al formării puterii locale și rolul nou pe care îl dețin aceste autorități în sistemul administrației publice.

Astfel, consiliile locale și cele raionale, primarii și președinții de raioane funcționează ca autorități administrative autonome, soluționând treburile publice din sate (comune), orașe (municipii) și raioane în condițiile legii. Raporturile dintre autoritățile publice centrale și locale au la bază principiile autonomiei, legalității, transparenței și colaborării în rezolvarea problemelor comune. Între autoritățile centrale și cele locale, între autoritățile publice de nivelul întâi și cele de nivelul al doilea nu există raporturi de subordonare, cu excepția cazurilor prevăzute de lege. Orice control administrativ exercitat asupra activității desfășurate de către autoritățile publice locale nu trebuie să urmărească alt scop decât asigurarea respectării legalității și a principiilor constituționale, iar controlul de oportunitate poate viza doar realizarea competențelor care le-au fost delegate, în condițiile legii. La acestea se poate de adăugat că autoritățile administrației publice centrale pot consulta asociațiile reprezentative ale autorităților administrației publice locale în problemele ce țin de administrația publică locală.

În aspect instituțional e semnificativ că în luna mai 2006 a fost instituit Ministerul Administrației Publice Locale, abilitat cu atribuții concrete în acest domeniu. Astfel, conform Regulamentului, Ministerul Administrației Publice Locale monitorizează aplicarea prevederilor cuprinse în programele de consolidare și fortificare a administrației publice locale, elaborate în conformitate cu Programul de activitate a Guvernului, contribuie la exercitarea controlului privind legalitatea actelor emise de autoritățile administrației publice locale, monitorizează modul în care sunt respectate principiile autonomiei locale și ale descentralizării în activitatea autorităților administrației publice locale, elaborează și promovează politicile statului în domeniul dezvoltării durabile a unităților administrativ-teritoriale și altele[18].

Ministerul respectiv a preluat și funcțiile oficiilor teritoriale ale Aparatului Guvernului, care au fost reorganizate prin Hotărârea Guvernului nr. 1059 din 14 septembrie 2006 în direcții teritoriale control administrativ ale Ministerului Administrației Publice Locale[19]. Modul de organizare și funcționare a direcțiilor teritoriale control administrativ ale Ministerului Administrației Publice Locale, structura lor și efectivul limită de personal sînt reglementate prin Hotărârea Guvernului nr. 1060 din 14 septembrie 2006[20].

O analiză mai detaliată a atribuțiilor acestui minister ne dovedește că ele nu sunt întocmai adecvate unei astfel de autorități centrale de specialitate. Considerăm că funcțiile și atribuțiile acestui minister, structura lui, precum și efectivul de personal se cer

a fi revăzute și precizate, reieșind din sarcinile complexe ale activității administrative a statului și a comunităților locale la etapa actuală. Accent trebuie de pus pe funcții și atribuții distincte pentru un minister care are menirea să elaboreze politica de stat în domeniul administrației publice și să asigure realizarea ei practică în condițiile descentralizării și autonomiei locale, avînd ca obiectiv consolidarea capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale și sporirea, prin aceasta, a eficienței activității administrative și ajustării ei la rigorile europene.

Concomitent se cere reducerea funcțiilor și atribuțiilor cu caracter de intermediere care prevalează în prezent și care se suprapun cu funcțiile și atribuțiile altor autorități ale administrației publice centrale de specialitate. Aceasta poate da naștere la multe confuzii în activitatea practică și dăuna realizării scopului urmărit la crearea ministerului respectiv.

Prin urmare, consolidarea capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale reprezintă un proces multidimensional, cuprinzînd asigurarea lor cu resurse materiale, financiare, instituționale necesare pentru gestionarea și realizarea eficientă a competențelor ce le revin. Prin esența, conținutul și proprietățile sale, capacitatea administrativă constituie viabilitatea unităților administrativ-teritoriale de a soluționa de sine stătător problemele comunităților locale în condițiile descentralizării administrative și autonomiei locale.

Situația actuală din Republica Moldova ne vorbește despre faptul că în procesul de reformare a administrației publice au intervenit multe schimbări care facilitează ajustarea ei treptată la modelul democratic de organizare și funcționare. În același timp, tempourile cu care derulează aceste procese nu ne pot satisface. Aspirațiile proeuropene ale Republicii Moldova impun noi sarcini de amplificare a reformei administrației publice, în general, și în domeniul consolidării capacității administrative a unităților administrativ-teritoriale, în particular.

Aceasta presupune nu numai completarea cadrului legislativ al reformei cu noi acte normative, cu toate că aceasta este foarte important, dar desfășurarea de rînd cu aceasta a unei activități organizatorice intense privind implementarea prevederilor acestora în practica administrativă. În acest sens, un rol deosebit revine factorilor de decizie și capacității acestora de a manifesta voință politică, resurselor umane care activează în domeniul administrației publice și îndeosebi funcționarilor publici, pentru care conținutul principal al activității lor trebuie să devină ajustarea administrației publice din Republica Moldova la standardele europene.

Note:

1. Legea privind descentralizarea administrativă nr. 435-XVI din 28 decembrie 2006, art.11(1) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 29-31/91 din 2 martie 2007.
2. Sîmboteanu A. Coraportul dintre reformarea administrației publice în Republica Moldova și procesele de globalizare a descentralizării administrative // Materiale ale conferinței științifico-practice. – Chișinău: AAP, 21 mai 2002.
3. Legea privind descentralizarea administrativă nr. 435-XVI din 28 decembrie 2006, art.9(1) // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 29-31/91 din 2 martie 2007.
4. Legea privind finanțele publice locale nr. 397-XV din 16 octombrie 2003 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 248-253 / 996 din 19 decembrie 2003.
5. Carta Europeană: Exercițiul autonom al puterii locale // Versiunea română, germană și ungară. - Strasbourg, 2003.- 30 p.

6. Republica Moldova a semnat Carta autonomiei locale la 02 mai 1996, a ratificat-o conform procedurii la 2 octombrie 1997, iar la 2 februarie 1998, după expirarea unei perioade de trei luni de la data depunerii instrumentului de ratificare, ea a intrat în vigoare pentru țara noastră.
7. Legea privind descentralizarea administrativă nr. 435-XVI din 28 decembrie 2006, art.1 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 29-31 / 91 din 2 martie 2007.
8. Carta Europeană: Exercițiul autonom al puterii locale // Versiunea română, germană și ungară. - Strasbourg, 2003, art. 2.
9. Constituția Republicii Moldova. - Chișinău, 1994, cu modificările și completările ulterioare.
10. Legea privind administrația publică locală nr. 436-XVI din 28 decembrie 2006, art.3 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 32-35 / 116 din 9 martie 2007.
11. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 356 din 22 aprilie 2005 cu privire la aprobarea Planului de Acțiuni Uniunea Europeană – Republica Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2005, nr. 65-66.
12. Legea privind administrația publică locală nr. 436-XVI din 28 decembrie 2006 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 32-35 / 116 din 9 martie 2007.
13. Legea privind descentralizarea administrativă nr. 435-XVI din 28 decembrie 2006 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 29-31/91 din 2 martie 2007.
14. Legea privind dezvoltarea regională a Republicii Moldova nr. 438 din 28 decembrie 2006 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 021 din 16 februarie 2007.
15. Legea pentru modificarea unor acte legislative nr. 437-XVI din 28 decembrie 2006 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 10-13 / 27 din 26 ianuarie 2007.
16. Legea privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova nr.764-XV din 27 decembrie 2001 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 16 din 29 ianuarie 2002.
17. Legea privind descentralizarea administrativă nr. 435-XVI din 28 decembrie 2006, art.13 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.29-31 / 91 din 2 martie 2007.
18. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea structurii, efectivului - limită și a Regulamentului Ministerului Administrației Publice Locale, nr. 728 din 27 iunie 2006 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr. 102-105.
19. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la reorganizarea oficiilor teritoriale ale Aparatului Guvernului, nr. 1059 din 14 septembrie 2006 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr. 150-152.
20. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la direcțiile teritoriale, control administrativ ale Ministerului Administrației Publice Locale, nr. 1060 din 14 septembrie 2006 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr. 150-152.

ELABORAREA CONCEPTELOR DE ORDINE MONDIALĂ ȘI SISTEM INTERNAȚIONAL

Recenzent: Alexandru Burian, doctor habilitat în drept, profesor universitar

Being simultaneously a process and an estate, the world order resumes to some arrangements within the international system determined by its structure and characteristics of the international environment. It is a process as it manifests itself through historical succession in time of some common values and interests. It comprises the assemble of actors which by their actions and interactions form a structure. International systems reflect and create some types of the world order, the changes being usually brought by the wars: peloponesiac, of barbans against the Roman Empire, The Thirty Years War and undoubtedly the II W.W.

Anarhia mediului internațional, care, de altfel, nici odată n-a fost absolută, nu este un impediment în catalogarea relațiilor internaționale ca fiind nu numai de conflict, ci și cooperare, ele nu mai reprezintă în sine o „stare naturală” sau o „stare de război”, ci conțin un anumit minimum de unitate și organizare, fapt care indică asupra existenței unui nivel mai ridicat sau mai redus de ordine pe arena mondială. Referindu-se la ordinea din viața socială, H.Bull o numește „un model ce conduce la un rezultat deosebit, un aranjament... care promovează anumite scopuri sau valori”[1], iar St.Hoffmann, bazându-se pe ideea analistului englez, propune o altă abordare a ordinii sociale, aceasta constând din normele, principiile și procesele care asigură satisfacerea necesităților fundamentale ale grupurilor sociale”[2].

În acest context este de subliniat că s-au conturat două abordări ale conceptului de ordine, chiar dacă diferențele sunt puțin sesizabile: H.Bull tratează ordinea în politica mondială ca pe o stare de lucruri, fiind preocupat de confirmarea caracteristicilor tradiției grotiene în relațiile internaționale și intensificarea elementelor de „societate internațională” în fiecare sistem internațional, pe când în accepția lui St.Hoffmann, ordinea mondială este mai degrabă o valoare și un obiectiv, dar cu puține șanse de realizare din cauza trăsăturilor distinctive ale mediului internațional. Nu împărtășim concepțiile lui H.Bull cu privire la societatea internațională edificată pe „interese și valori comune provenite dintr-o cultură sau civilizație comună”, deoarece considerăm fondată ideea lui J.-J.Rousseau, că nu există o societate generală a omenirii, Exemplele istorice propuse în calitate de argumente reprezentând mai degrabă tendințe de instaurare a unui sau altui imperiu asupra unui spațiu ce cuprind elemente omogene ale unei civilizații, iar lumea contemporană, în pofida aprofundării dimensiunii cultural-sociale a globalizării, se mai caracterizează, potrivit lui A.Torkunov, prin pluralism cultural, nemaivorbind de concluziile lui S.Huntington despre „ciocnirea civilizațiilor”. Societatea internațională, conform lui H.Bull, reprezintă o tentativă a statelor de a reglementa conflictele și coopera fără un guvern care să le conducă. G.Guzzini aseamănă sistemul internațional descris de H.Bull cu o societate singulară în genul său, „comparabilă mai degrabă cu unele societăți primitive explorate de antropologi”[3].

Altă poziție este exprimată de M.Wight și M.Walzer, care consideră că societatea internațională este compusă din state suverane, dar cu diferența că primul o numește „totalitate eterogenă... fondată pe dreptul internațional”[4], iar „paradigma legalistă” a celuilalt stabilește că aceasta dispune de un set de legi care plasează mai presus de orice drepturile de integritate teritorială și suveranitate politică[5]. V.Pușcaș nu este atât de

explicit, dar mai aproape de realitate, fiind de părere că societatea internațională se rezumă la o „structură a actorilor internaționali rezultată din relații și interese comune”[5]. Or T.Nardin atenționează pe bună dreptate că societatea statelor și dreptul internațional nu trebuie să fie înțelese ca o asociere orientată spre un scop, societatea internațională reprezentând „o asociere practică îndreptată spre realizarea valorilor de demnitate, pace, securitate și coexistență, care pot fi atinse numai prin participarea în cadrul unui organism comun în măsură să stabilească practici autorizate”[7]. Exprimând rezerve mari față de potențialul edificator al dreptului internațional, T.Nardin propune concepția „intereselor comune ale statelor” la baza societății internaționale. Considerăm că aceste valori general umane cu statut unificator încă nu sunt general acceptate, respectate și promovate, rămânând un ideal, alături de alte elaborări ale școlii engleze, ca de altfel și ideea lui St.Hoffmann despre comunitatea fondată pe cooperare necondiționată: societatea internațională este în această ordine de idei o valoare dificil de a fi realizată.

În același timp precizăm că vom aborda conceptul de ordine în politica mondială în sensul de stare de lucruri, incluzând și reflectând diferite tipuri și nivele de relații dintre actorii internaționali și transnaționali în totalitatea lor.

De fapt, definițiile lui H.Bull, și într-o măsură mai mică ale lui St.Hoffmann, care, de altfel, a apreciat investigațiile analistului englez, sunt considerate de referință, chiar dacă nici unul dintre ei, dar nici alți cercetători n-au realizat o analiză explicită a relației dintre ordinea în viața socială și ordinea în politica mondială. Majoritatea elaborărilor au la bază aceste idei, fiind dezvoltate și diversificate, iar fundamentarea celor de conținut nou se referă cu precădere la ordinea mondială postrăzboi rece. Astfel, D.Biro și S.Secrieru susțin că „ordinea înseamnă organizarea și ... interacțiunea unor elemente conform unui model”[8], P.Țigankov consideră că „ordinea socială presupune reglementarea vieții sociumului în baza anumitor norme și valori comune”[9], iar P. de Senarclens exprimă părerea că ordinea internațională este asigurată de o cultură diplomatică și juridică comună din cauza că „pentru a-și realiza ambițiile, statele nu recurg întotdeauna la agresiune, ci acceptă negocierile și se supun procedurilor de reglementare a litigiilor, caută mijloace reciproc acceptabile de valorificare a obiectivelor comune și își asumă obligațiuni ce decurg din cutumă, tratate și recomandări ale forurilor internaționale”[10].

Considerăm că relația dintre ordinea în viața socială și ordinea în politica mondială, în ultimul caz luându-se în calcul limitele spațial-temporale, este exprimată prin obiectivele comune ale oamenilor organizați în societate și ale statelor de supraviețuire și securitate, bunăstare și dezvoltare, prin activitatea societății transnaționale în sens de „relații care se formează peste hotarele statelor între indivizi și grupuri”[11] și altor actori nestatali, prin procesele de globalizare și integrare, prin interdependența dintre politica internă și politica externă etc.

Este de subliniat că noțiunea „ordinea în politica mondială” se exprimă prin două sintagme: H.Bull, urmat de St.Hoffmann ș.a., fac distincție între „ordinea internațională”, asociată cu ordinea interstatală, și „ordinea mondială”, aceasta este de conținut mai larg, o include pe prima și se referă la „omenire ca întreg”[12]. Alți cercetători sunt mai puțin preocupați de rigorile academice și utilizează aleator termenii sau „ordinea internațională” (P. de Senarclens ș.a.), sau „ordine mondială” (T.Knutsen, J.Ruggie ș.a.), dar în ambele cazuri subînțelegându-se „ordinea interstatală”. Spre exemplu, D.Biro și S.Secrieru susțin că ordinea mondială presupune existența unui tipar relativ stabil de organizare a relațiilor interstatale pe arena internațională”[13], stabilitatea fiind fondată

pe reguli de comportament internațional elaborate și impuse de către cei mai importanți actori ai sistemului internațional.

Evident este că în sens strict sintagma „ordine internațională” pare să nu mai corespundă realităților complexe ale relațiilor internaționale postrăzboi rece, din cauza că sunt prezenți, nu în calitate de simpli figuranți, alți actori decât statele. În acest context, cu mult mai aproape de realitățile internaționale se află ideile lui D.Biro și S.Secrieru, în a căror opinie „ordinea mondială presupune existența unor modele de interacțiune politică, militară, economică și socială dintre state și /sau actori nonstatali la nivel global”[14]. Bineînțeles, ca „ordinea mondială” în varianta lui H.Bull, fiind prezentată ca o construcție de tipul unei federații mondiale, nu formează agenda zilei, deoarece chiar și autorul ei constată că societatea internațională se află în declin[15], deși, incontestabil, la nivel global sunt acceptate, în pofida slăbiciunii și vulnerabilității lor, unele norme comune și sunt recunoscute anumite necesități comune ale omenirii. St.Hoffmann consideră, pe bună dreptate, că ordinea mondială presupune anumite aranjamente benevole și eficiente de cooperare a statelor „pentru a asigura satisfacerea minimă a necesităților oamenilor”, însă din cauza caracterului anarhic al mediului interstatal un asemenea tip special de ordine internațională, care în genere este componentă și condiție de existență a ordinii mondiale, se dovedește a fi dificil de realizat, cu atât mai mult impunerea (statelor) unor constrângeri în vederea valorificării acestui scop major.

Înțelegem prin „ordinea mondială” totalitatea modelelor de interacțiune și interdependență economică și socială, politică și militară, cultural-civilizațională și informațională dintre actorii relațiilor internaționale și transnaționale în cadrul sistemului internațional global.

Prin noțiunea „politica mondială” avem în vedere nu interacțiunea statelor pe arena internațională (A.Bovin) sau procesele de sporire a rolului actorilor netradiționali în formarea mediului internațional, dar fără ca statul să-și piardă poziția de subiect principal al comunicărilor internaționale (P.Țîgankov), ci activitatea tuturor actorilor relațiilor internaționale și transnaționale pe arena mondială. L.Jensen și L.Miller consideră că politica mondială se focusează spre situația globală contemporană, dat fiind că nu numai statele-națiune, dar și alți actori sunt capabili să influențeze asupra comunicării pe arena mondială, pe când politica internațională se referă la realitățile interstatuale[16].

În acest context se impun câteva precizări:

1. sintagma „actori ai relațiilor internaționale și transnaționale” este utilizată în special pentru a respecta unele rigori academice și a evidenția diferența dintre cele două tipuri de relații internaționale anunțate de J.Rosenau sau cele două realități ale mediului internațional descrise de St.Hoffmann;

2. ordinea mondială postrăzboi rece se formează într-un mediu descentralizat, deoarece lărgirea numărului de participanți ai procesului colectiv de adoptare a deciziilor la nivel internațional subminează structura ierarhică tradițională de gestiune, chiar dacă, nu este mai puțin adevărat, că statele și organizațiile internaționale guvernamentale păstrează statutul de cei mai importanți actori, fiind urmate de corporațiile transnaționale și organizațiile internaționale nonguvernamentale.

Se cuvine de subliniat că St.Hoffmann este unul dintre puținii cercetători care a elaborat o metodologie complexă de investigație a ordinii interstatuale, abordată tipologic în aspect istoric în baza mai multor criterii de departajare. Ținem să precizăm că urmărind analiza critică a ideilor analistului american, le vom confirma sau infirma cu

alte supoziții. El deosebește următoarele tipuri de structuri, modele și dimensiuni ale ordinii mondiale:

1. Natura mediului internațional, a determinat trei tipuri de structuri (prin structură se subînțelege totalitatea impunerilor și limitărilor care decurg din sistem pentru elementele lui) provenite din volumul de anarhie:

a. imperiul unui popor impus altor popoare, se caracterizează printr-un grad redus de anarhie și foarte puține valori comune din cauza că structura rezultată este verticală, deoarece se urmărește reproducerea relațiilor administrative ierarhice care „au existat în cadrul entității imperiale inițiale”;

b. formațiunile statale de nuanță feudală, înglobează o totalitate de relații ierarhice și asimetrice dintre puteri publice și private nedelimitate strict teritorial și se deosebesc printr-un volum mai ridicat de anarhie, dar care „este atenuată de absența conceptului de proprietate absolută și suveranitate exclusivă, precum și de importanța obiceiurilor și normelor religioase comune”;

c. statele suverane, revendică, în termenii lui M.Weber, monopolul violenței în interior și „dreptul exclusiv de a lua decizii în numele supușilor săi” în exterior, formându-se un mediu bazat pe diferențiere teritorială strictă și caracterizat printr-un grad sporit de anarhie.

2. Starea ordinii (în sensul de gradul de turbulență), se exprimă în două modele:

a. „păcii precare”, se formează în rezultatul, conform lui J.Johnson, apariției statului teritorial modern al suveranității absolute și secularizării legii naturale, creându-se un mediu în care „există forțe capabile să asigure un minimum de ordine” prin, potrivit lui J.Locke, respectarea normelor dreptului internațional sau, în opinia lui A.Smith, promovarea economiei liberale și limitarea posibilităților statului, ori în cazul lui D.Hume, prin echilibrarea puterilor;

b. „stării de război” (St.Hoffmann este obstinat, cel puțin în perioada inițială a activității sale, de analiza relațiilor internaționale în termenii „stării de război”), se rezumă la definirea relațiilor internaționale ca fiind „război sau pregătirea către război”, acesta fiind, potrivit lui J.-J.Rousseau, inerent structurii ordinii interstatale datorită coruperii naturii umane inocente de către societate sau din cauza firii umane, conform lui Th.Hobbes, imposibilității omului aflat în stare de natură de a acționa conform conștiinței sale morale, în opinia lui I.Kant, divizării lumii în state, în accepția lui G.Hegel ș.a.

3. Asigurarea ordinii internaționale, vizează caracterul relațiilor interstatale și ariile acoperite de ele, găsindu-și exprimare în trei dimensiuni ale sistemului internațional:

a. orizontală, cuprinde relațiile dintre principalii actori, aceștia dispun de un potențial suficient de mare pentru a determina configurația sistemului internațional (abordat în termenii polarității). În sistemul multipolar funcționează mecanismul echilibrului de forțe, înțeles de mulți analiști, inclusiv St.Hoffmann, în sensul definit de E. de Vattel, adică o stare de lucruri în care nici o putere nu se află în situația de a predomina absolut asupra celorlalți actori, altfel zis, marile puteri se coalizează regulat în alianțe provizorii pentru a limita pretențiile unilaterale, fapt care presupune, conform lui H.Kissinger, că n-ar trebui să existe discrepanțe foarte mari între potențialele actorilor majori. Buna funcționare a echilibrului se asigură prin alianțe de durată scurtă și medie, utilizându-se de asemenea amenințarea cu război sau războiul cu obiective limitate prin recurgerea colectivă la forță, compensarea teritorială sau internaționalizarea teritoriului revendicat. Dacă K.Waltz exprimă opinia că noțiunea de echilibrator este mai mult o generalizare istorică... dedusă din poziția și comportamentul Marii Britanii în secolele al

XVIII-lea și al XIX-lea”[17], H.Kissinger de asemenea face referință la strategia britanică din perioada vizată, dar susține că este produs al principiilor raționaliste iluministe și nu prezintă o formă firească a relațiilor internaționale, întâlnindu-se în istorie foarte rar: imperiul a fost forma de guvernământ predominantă la majoritatea covârșitoare a omenirii, el însuși urmărind să fie sistem internațional și n-a avut nevoie de echilibru de forțe. În Europa echilibrul a apărut în urma falimentului visului medieval al imperiului universal, iar sistemul „numai a limitat amploarea conflictelor și posibilităților unor state de a domina asupra altor, fără a înlătura crizele și războaiele, obiectul fiind stabilitatea și moderația”[18]. H.Bull face distincție între balanța simplă, formată din două puteri aflate în mod necesar în condiții de egalitate sau paritate (adăugăm calificativul „relativă”) și una complexă, constând din trei și mai multe puteri, iar egalitatea sau paritatea nu sunt indispensabile datorită posibilităților de coalizare; balanța generală, care cuprinde întregul sistem internațional și una locală, existentă într-o regiune sau subregiune; balanța care „există obiectiv și una care există subiectiv”, fiind diferență între „a crede” și „a spune” că nici un actor nu este preponderent în sistem[19]. H.Morgenthau susține că balanța puterii este „un instrument universal al politicii externe, utilizat în toate timpurile de toate națiunile care doresc să-și conserveze existența”[20], acest concept poate fi înțeles ca politică îndreptată spre o anumită stare de lucruri sau o stare efectivă de lucruri, distribuție aproximativ egală a puterii sau orice distribuție a puterii, adică în sens cvadruplu. Totodată, balanța puterii nu reprezintă în sine un mecanism universal capabil să limiteze conflictele și să mențină pacea prin constrângerile sale, ea presupune „consens între națiunile aflate în concurență care trebuie să se abțină și să accepte sistemul (balanței puterii – n.n.) ca un cadru comun... , altfel se dovedește a fi incapabilă să-și îndeplinească funcția de a asigura stabilitatea internațională și independența națională”[21]. S Burchill dezvoltă ultima idee expusă de H.Morgenthau, concretizând că în ajunul Primului război mondial „în loc să ofere opțiunea flexibilă a realinierii într-o alianță împotriva agresiunii, marile puteri operând în conformitate cu această logică s-au văzut închise în două blocuri antagoniste”[22].

Sistemul bipolar apărut după Cel de al Doilea Război Mondial, subliniază St.Hoffmann, este extrem de eterogen, dar în același timp a dat dovadă de un grad înalt de flexibilitate și moderație, fiind într-o anumită măsură asemănător tipului clasic al echilibrului, cu excepția că nu este multipolar. În plus, balanța puterilor nucleare, potrivit lui R.Aron, nu face subiect al coaliției, iar în opinia lui J.-B. Duroselle nu se mai înregistrează continuitatea de alianțe împotriva hegemoniei, fiindcă sateliții gravitează în jurul fiecărei dintre cele două supraputeri „blocate” de armamentul nuclear în condițiile „echilibrului terorii”. Pacea este asigurată de revoluția nucleară, definită de B.Badie ca fiind „capacitatea statului care posedă „arma absolută” de a distruge inamicul înainte de a-i înfrânge armatele”, iar ordinea este menținută de strategia descurajării nucleare, adică „amenințarea cu contraatacul insuportabil, dar sigur în caz de agresiune”, cu numeroasele ei variante precum „descurajarea stabilă” descrisă de Th.Schelling și G.Snyder sau „descurajarea existențială” elaborată de M.Bundy ș.a., chiar dacă au fost propuse mai multe strategii ale posibilităților de a repurta victorie într-un război nuclear, de tipul celei lui A.Wohlstetter: din punct de vedere tehnic forțele strategice ale adevărului pot fi nimicite înainte de a le aplica și în asemenea condiții partea care a atacat este în stare să reducă lovitura de răspuns până la nivel suportabil, fiind în măsură să-i dicteze voința sa[23]. K.Waltz din contra, subliniază pe bună dreptate că statele care dispun de arme

nucleare „ar putea să aibă motivații mai puternice să evite războiul, decât statele înarmate convențional”[24].

b. verticală, se referă la relațiile ierarhice dintre statele puternice și cele slab dezvoltate, ordinea fiind asigurată în cadrul sistemului multipolar de echilibrul de forțe, aplicat însă numai în Europa, iar în raporturile cu alte teritorii, cu unele excepții, s-au format imperii coloniale. În cazul bipolarității din jumătatea a doua a secolului XX ierarhia se modifică mai ales datorită neutralizării reciproce relative a supraputerilor și fricii fiecărei dintre ele că intervenția brutală într-o țară terță ar putea provoca contraintervenția celeilalte părți, șantajării supraputerilor de către unii dintre sateliți cu trecerea în tabăra opusă în caz dacă nu primește asistența cerută și consolidării statelor mici și mijlocii prin asociere, predominării în țările occidentale a sentimentului postimperial de vinovăție și opoziției opiniei publice față de utilizarea forței împotriva celui slab, precum și cultivării în spațiul socialist a ideilor păcii și prieteniei între popoare etc.

c. funcțională, indică asupra activităților economice ale actorilor statali și nestatali, schimburile comerciale au avut în calitate de suport ideologic mai întâi ideile liberalismului, fiind urmate ulterior de concepțiile neomercanteliste și imperialiste. În accepția liberalilor, ordinea este asigurată, potrivit lui N.Angell, de interdependența economică a statelor, care face războiul irațional[25], sau de comerțul liber, conform lui J.Hobson, relațiile dintre state fiind „legate printr-o reciprocitate de interese”[26], pe când unii conservatori, precum B.Disraeli sau S.Rhodes, acreditează ideile că securizarea comerțului și piețelor, canalizarea energiilor și conflictelor sociale ale cetățenilor din metropole către alte teritorii sunt necesare pentru a păstra ordinea în statele mai dezvoltate. În opinia lui H.Morgenthau, imperialismul este o manifestare a echilibrului de putere și un proces prin intermediul căruia statele încearcă să realizeze o schimbare favorabilă a status-quo-ului, pe când extinderea lui este considerată, conform lui V.Lenin, lupta pentru reîmpărțirea lumii, potrivit lui J.Hobson, necesitate de a investi surplusul în străinătate, iar J.Schumpeter nu identifică un anumit scop. Însă nu este mai puțin adevărat, în acord cu R.Aron, că speranțele pacificării lumii prin progres economic n-au fost realizate înainte de anul 1945.

În cadrul lumii bipolare ordinea instaurată, potrivit protagoniștilor teoriei dependenței A.Frank, J.Galtung ș.a., este mai degrabă un imperialism economic modernizat, din cauza că țările subdezvoltate continuă să fie exploatare de țările industriale avansate, rămânând cu predilecție exportatoare de materie primă și fiind create numai industriile de care sunt interesate corporațiile transnaționale. P.Prebisch a fost printre primii care în anii '50 ai secolului XX a fundamentat teoria dependenței, insistând că creșterea economică din țările bogate nu provoacă decât probleme suplimentare pentru statele sărace. În accepția lui J.Galtung, „interacțiunea verticală” formează „sursa majoră a inegalității din lume”, potrivit lui T.Dos Santos, dependența este relația cauzală dintre economii, din care rezultă o dezvoltare inegală, fiind produs „al diviziunii internaționale a muncii, iar A.Franc exprimă opinia că „este dezvoltată subdezvoltarea”[27]. Prin urmare, diferențele de dezvoltare sunt determinate de relațiile inechitabile dintre state.

R.Keohane și J.Nye, din contra, consideră că ordinea internațională este asigurată de compatibilitatea pe termen lung a intereselor economice, dat fiind că există o fragmentare funcțională și o specializare în cadrul sistemului internațional „interdependența variabilelor economice îl face pe fiecare actor să fie interesat de susținerea dezvoltării celorlalți”. St.Krasner susține că „interdependența economică este subordonată echilibrului de putere economică și politică dintre state”[28], nivelul de

deschidere a economiei mondiale depinzând de distribuția puterii între state. În același context se include ideea „regimurilor internaționale” elaborată de R.Keohane, St.Krasner ș.a. adepți ai interdependenței, acestea fiind principii și reguli care reglementează interacțiunea statelor și a altor actori pe un spectru larg de probleme și conferă un anumit grad de „governare” sistemului internațional”[29], urmărind nu transferul, ci unirea suveranităților în vederea facilitării și dirijării negocierilor. K.Walt exprimă o opinie diametral opusă susținând că interdependența presupune proximitate de contact și din această cauză este vulnerabilă[30].

Fiind predispus să gândească mai degrabă „împotriva”, după cum s-a autocaracterizat sugestiv, St.Hoffman, ca de altfel și A.Frank, dă dovadă de pesimism intelectual și insistă că „ordinea interstatală întotdeauna a fost... ordinea puterii”[31], fapt care în ultimă instanță i-a determinat precaritatea ei.

Prin urmare, ordinea mondială se asociază cu „un tipar” de interacțiuni din cadrul sistemelor internaționale, modalitățile de structurare a relațiilor dintre actorii internaționali și procesele care se produc determinându-le trăsăturile definitorii și particularitățile. În opinia lui T.Knutsen, dinamica competițiilor și rivalităților atribuie ordinii mondiale „un caracter fluid și schimbător”, fiindcă „în sistem capabilitățile sunt distribuite în mod inegal”.

Este util de precizat că noțiunea de sistem sau, în termenii lui St.Hoffmann, „ideea sistemelor” a fost pe larg explorată în plan teoretico-metodologic, istoric și tipologic, însă în marea majoritate a cazurilor nu este definită și investigată relația dintre ordinea mondială și sistemele internaționale. Telegrafic punctăm numai că D.Easton este unul dintre cercetătorii care a supus analizei fundamentale sistemul politic, Ph.Braillard a investigat conexiunea dintre sistemele sociale și sistemele internaționale, G.Modelski, R.Rosecrance ș.a. au studiat istoria sistemelor internaționale, K.Waltz și M.Kaplan au elaborat conceptul de structură, iar schimbările de sistem sunt elucidate de R.Aron, R.Gilpin ș.a. În acest context se impune de specificat deosebirea ideatică dintre „abordarea sistemică a relațiilor internaționale” și „structura sistemelor internaționale raportată la dimensiunile ordinii mondiale”.

Luând ca fond de referință diversitatea trăsăturilor sistemelor internaționale, J.Huntzinger deosebește cinci abordări în investigarea lor, pe care le vom exemplifica, ele se află în interconexiune și sunt utilizate în dependență de obiectivele academice urmărite:

1.tradițional-istorică: prin sistemele internaționale se subînțeleg cu predilecție relațiile diplomatice dintre state, mai ales dintre marile puteri, raportate la o regiune într-o perioadă de timp. M.Wight consideră că politica mondială este compusă, în principal, din relațiile dintre puteri[32] (chiar dacă Iu.Motoc susține că el refuză programatic descrierile mecaniciste și reduționiste);

2. istorico-sociologică: se urmărește definirea unor legități generale în evoluția relațiilor internaționale în baza cercetării experienței istorice pentru a determina unele criterii ce se repetă, adică, potrivit lui R.Aron, desfășurarea diferitelor serii istorice, „cursul relațiilor internaționale rămânând în cel mai înalt grad istoric în toate înțelesurile termenului”. În acest sens, exigența academică a analistului francez este ca teoria să nu depășească istoria, ci s-o completeze;

3. euristică: prin analiza circumstanțelor și condițiilor de existență și transformare a sistemelor internaționale sunt elaborate modele teoretice, chemate să contribuie la înțelegerea mai bună a realităților internaționale, dat fiind că fiecare tip, conform lui

M.Kaplan, include cinci variabile, dintre care primele trei sunt de bază: regulile de bază, regulile de transformare, regulile de clasificare a actorilor, regulile de clasificare a potențialului actorilor și regulile informației. Se impune de precizat că analistul american utilizează pe larg metoda modelării relațiilor internaționale, construind situații ideale abstracte care să corespundă fenomenelor și proceselor reale pentru a explica și prezice comportamentul internațional;

4. mixtă sau complexă, elaborată prin sinteza tratărilor istorico-sociologice și euristice: urmărind evoluția istorică a relațiilor internaționale, R.Rosecrance definește nouă tipuri de sisteme internaționale identificând factorii care asigură stabilitatea (accesibilitatea elitelor la resurse ș.a.) sau le provoacă destabilizarea lor (instabilitatea internă ș.a.); E.Luard de asemenea descrie șapte tipuri de sisteme analizând influența unor variabile sau instrumentării conceptuale (ideologia, elitele, motivarea, stratificarea, structura, normele, rolurile ș.a.) asupra funcționării și transformării lor în spațiu și timp; J.Frankel cercetează particularitățile structurii, dar fără ca să definească tipuri distincte de sisteme, motivând prin precaritatea metodelor de investigație și complexitatea obiectului studiat. B.Korany consideră că această abordare se distinge printr-un grad înalt de concretețe din cauza că se bazează pe date empirice solide și realizările științelor sociale;

5. empirică: relațiile internaționale, susțin Ph.Brailard și M.-R.Djalili, se desfășoară atât la nivel global, cât și regional, divizarea în subsisteme producându-se datorită apartenenței geografice comune, iar comportamentul actorilor internaționali este determinat de anumite legități care includ raportul interregional de forțe, realitățile socioculturale, organizațiile internaționale regionale și alți factori.

Prin urmare, caracterul sistemic al relațiilor internaționale este unul istoric, mai mulți cercetători considerând că apariția primelor state a condus expres spre stabilirea unor contacte între ele. Astfel, E.Luard identifică sistemul de state din China antică din secolul al VIII-lea î.H. și din Grecia antică din secolele VI-IV î.H., iar H.Bull le completează cu cel din India antică și cu sistemul internațional format de regatele elenistice în perioada dintre dezintegrarea imperiului macedonean și cucerirea romană. A.Manîkin susține însă, pe bună dreptate, că nu orice contacte dintre state se soldează expres cu formarea unui sistem durabil al relațiilor internaționale, fiind de acord cu mulți alți cercetători că debutul lui datează cu mijlocul secolului al XVII-lea. Se cuvine de specificat că E.Pozdniakov precizează că sarcina abordării sistemice constă nu în analiza politicii externe a statelor în parte, ci în depistarea mecanismelor de funcționare și dezvoltare ale sistemului în ansamblu[33].

Cât despre aplicarea conceptului de sistem în cercetarea relațiilor internaționale, M.Wight exprimă opinia că S.Pufendorf a fost, după toate probabilitățile, primul care l-a folosit, asociindu-l cu grupuri de state suverane „legate între ele pentru a forma un singur corp în cadrul sistemului european de state suverane ca întreg”, iar H.Bull, care a preluat această supoziție, susține că în perioada napoleoniană un rol important în elaborarea termenului „sistem de state” revine lui A.H.L.Heeren, fiind subînțeles ca „uniunea mai multor state învecinate ce se aseamănă prin maniere, religie și grad de dezvoltare socială și sunt strâns legate printr-o reciprocitate de interese”. Conform lui H.Bull, sistemul internațional „se formează când două sau mai multe state au un contact reciproc suficient și un impact suficient unul asupra deciziilor celuilalt pentru a le face să se comporte, cel puțin într-o oarecare măsură, ca părți ale unui întreg”[34]. Potrivit lui A.Aron, acesta presupune „interacțiuni dintre comunități politice independente capabile să mențină relații mutuale permanente și să se implice într-un război general”[35], iar A.Manîkin vine cu o definiție mai amplă, conceptul sugerând, în opinia lui, relații stabile și

interdependente de durată dintre state și grupurile state fondate pe un complex de valori durabile și în cadrul cărora sunt prezente elemente de reglementare juridică ale aspectelor de bază ale activității internaționale[36].

Așadar, fiind în același timp un proces și o stare, ordinea mondială se rezumă la anumite aranjamente din cadrul sistemului internațional, care sunt determinate de structura lui și de trăsăturile mediului internațional: este un proces din cauza că se manifestă prin succedarea în perioadele istorice a diferitor configurații ale relațiilor internaționale și o stare, deoarece se exprimă în forma unor interese și valori comune, cuprinzând totalitatea actorilor care prin acțiunile și interacțiunile lor le formează structura. Sistemele internaționale reflectă și totodată condiționează unele sau alte tipuri de ordine mondială, iar schimbările s-au produs, ca regulă, prin războaie: peloponesiac, barbarii împotriva Imperiului Roman, de 30 de ani, nemaivorbind de a doua conflagrație mondială. Sfârșitul lumii bipolare însă, mai ales în condițiile că n-a fost prezis teoretic modul în care s-a încheiat războiul rece, a pus sub semnul întrebării mai multe idei considerate axiomatice, precum schimbarea de sisteme are loc prin război și a provocat discuții cu privire la tipul de sistem internațional și de ordine mondială în proces de edificare.

Note:

1. Bull, Hedley. Societatea anarhică. Un Studiu asupra ordinii în politica mondială. – Chișinău, Ed. Știința, 1998. p. 2.
2. Hoffmann, Stanley. Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale. – Chișinău, Ed. Știința, 1999. p. 75.
3. Guzzini, Stefano. Realism și relații internaționale. – Iași, Ed. Institutul European, 2000. p. 268.
4. Wight, Martin. Politica de putere. – Chișinău, Ed. ARC, 1998. p. 34, 114-115.
5. Griffiths, Martin. Relații Internațional: școli, curente, gânditori. – București, Ed. ZIUA, 2003. p. 268.
6. Pușcaș, Vasile. Relații Internaționale/transnaționale. – Cluj. Ed. Sincran, 2005. p. 15.
7. Griffiths, Martin. Op. cit. p. 249-250.
8. Manual de relații internaționale/coord.: Miroiu Andrei și Ungureanu, Radu-Sebastian. – Iași, Ed. Polirom, 2006. p. 312.
9. Цыганков, П. А. Международные отношения. – Москва. Изд. Новая школа, 1996. p. 270.
10. Senarclens de, Pierre. La politique internationale. – Paris, Armond Collin Editeur, 1992. p. 105.
11. Hoffmann, Stanley. Op. cit. p. 75.
12. Bull, Hedley. Op. cit. p. 18.
13. Manual de relații internaționale. Op. cit. p. 312.
14. Ibidem. P. 313.
15. Bull, Hedley. Op. cit. p. 299.
16. Jensen, Lloyd, Miller, Lynn. Global Challenge. – Orlando, Harcourt Brace College Publishers, 1997. p. 5.
17. Waltz, Kenneth. Teoria politicii internaționale. – Iași, Ed. Polirom, 2006. p. 224.

18. Киссинджер, Генри. Дипломатия. Москва. Науч.-Изд. Центр «Ладомир», 1997. p. 12-13.
19. Bull, Hedley. Op. cit. p. 93-95.
20. Morgenthau, Hans. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. Ed. A VI-a. New-Zork, Alfred A. Knopf Inc., 1985. p. 28.
21. Pușcaș, Vasile. Op. cit. p. 63, 65.
22. Manual de relații internaționale. Op. cit. p. 92.
23. Киссинджер, Генри. Op. cit. p. 649.
24. Waltz, Kenneth. Op. cit. p. 237.
25. Griffiths, Martin. Op. cit. p. 99.
26. Ibidem. p. 146.
27. Ibidem. p. 212.
28. Ibidem. p. 66.
29. Ibidem. p. 67.
30. Wight, Martin. Op. cit. p. 17, 192.
31. Hoffmann, Stanley. Op. cit. p. 91.
32. Wight, Martin. Op. cit. 31.
33. Поздняков, Э. А. Системный подход и международные отношения. – Москва. Изд. Наука, 1976. p. 18.
34. Bull, Hedley. Op. cit. p. 8.
35. Aron, Razmond. Paix et guerre entre les nations. – Paris, 1966. p. 94.
36. Манькин, А. Системность в международных отношениях: содержание, причины формирования и этапы развития. În culegegea: Введение в теорию международных отношений. - Москва. Изд. Московского Университета, 2001. p. 12.

SCHIMBĂRILE DE REGIM ÎN EUROPA POSTCOMUNISTĂ

Recenzent: Vicor Juc, doctor în filosofie

This article focuses on the similarities and differences in the politics of post communist countries, in their regional and European context. It begins by identifying the general characteristics of these post communist countries in communist period as well as their distinctive feature, particularly in the 1980s. These features help us to understand the name of the „revolution” of 1989 and the effective starting points of the new post communist systems.

Semnificațiile tranziției postcomuniste

Revoluțiile anului 1989 și căderea regimurilor comuniste din Europa Centrala și de Est constituie evenimente dramatice din istoria umanității. Ele s-au desfășurat sub multiple aspecte și forme de schimbare politică. Sistemul comunist a distrus sistematic societățile est-europene. A demantelat instituțiile democrației și economia de piață, a distrus rețelele sociale, țesătura de relații, emoții și creativitate umane. A creat o multitudine singuratecă, fără nici o speranță și fără nici o posibilitate de rezistență.[1] Regimul comunist a distrus părți din vechea cultură politică (cea liberala îndeosebi), dar a dezvoltat tenace alte culturi politice antebelice, printre ele fiind totalitarismul, autoritarismul, izolaționismul, naționalismul, suspiciunea față de străini, antioccidentalismul.[2]

Abordările teoretice ale problemei totalitarismului constau în adunarea unor elemente sau variabile socotite drept cele mai semnificative pentru regimul comunist. În mod inevitabil nu au fost invocate mereu aceleași variabile; dar ceea ce au ele în comun este faptul că analiza se concentrează aproape exclusiv asupra statului totalitar. Astfel, descrierea clasică dată de Carl Friedrich menționează următoarele cinci trăsături:

- ideologie oficială ce furnizează interpretări cuprinzătoare ale diverselor aspecte ale vieții;
- un singur partid de masă alcătuit dintr-o minoritate devotată (până la zece la sută din populație), dar în același timp un partid puternic centralizat și ierarhizat;
- un monopol – asigurat tehnologic – asupra mijloacelor de violență;
- un monopol, de asemenea condiționat tehnologic, asupra mijloacelor de comunicare;
- un sistem de control polițienesc terorist îndreptat împotriva anumitor categorii sociale.[3]

În comunismul târziu sistemul avea deja limitele propagandei, astfel încât a fost abandonată concepția optimistă despre crearea Omului Nou, fiind înlocuită cu o concepție manipulativă.[4] Individul nu trebuia să manifeste un conformism ideologic, ci unul pur și simplu comportamental. Regimul era deja conștient de faptul că supunerea comportamentală nu este numai un indiciu al acceptării tacite a sistemului, ci, mai mult, un indiciu al internalizării unei cunoașteri practice existențiale ce înzestrează sistemul cu capacitatea de a se reproduce pe sine. Această perioadă de totalitarism matur a fost numită de către Vaclav Havel „posttotalitarism”. Prin folosirea acestui prefix el nu caută să spună că sistemul nu mai este totalitar, ci încearcă să accentueze faptul că el reprezintă ceva nou, fundamental diferit de totalitarism în sensul său obișnuit.[5] Posttotalitarismul exprimă atașamentul și implicarea personală a indivizilor în sistem; acceptând să trăiască

așa cum trăiesc, „prin chiar acest fapt, indivizii confirmă sistemul, împlinesc sistemul, alcătuiesc sistemul, sunt sistemul”. [6] Devenind instrumentele unei totalități reciproce, ei își asumă de a totaliza societatea, exercitându-l în practica lor cotidiană și asigurându-i reproducerea. Societatea devine astfel agentul propriei sale autototalizări: „În definitiv, sistemul posttotalitar nu este manifestarea unei anumite direcții politice, urmate de un anumit guvernământ. El este ceva radical diferit: o violare complexă, profundă și pe termen lung a societății, sau mai degrabă autoviolarea societății”. [7]

Prezența totalitarismului într-o societate postcomunistă lasă în urma sa o „societate mutilată, deformată... o degradare generală” și „o populație degenerată”, „o epuizare biologică, o oboseală a resurselor umane”. [8]

Incluse de obicei în termenul cu conotații moral-psihologice „intoleranță”, fenomenele larg răspândite precum naționalismul, rasismul, antisemitismul, xenofobia, înclinația spre autoritarism și chiar spre fundamentalism religios sunt toate caracterizate de un numitor comun: respingerea și excluderea diferitelor tipuri de alteritate, a condiției de minoritate – fie ea politică, etnică, rasială, religioasă sau culturală. În această privință, asemenea fenomene exprimă o înclinație spre umanism, comportament gregar, omogenitate a manifestărilor. Ele reprezintă reacția autototalității sociale, atunci când este confruntată cu provocarea diferențierii multidimensionale a societății, diferențiere petrecută după căderea regimurilor comuniste. [9] Acest proces de diferențiere a stimulat procesul opus, de diversificare a mijloacelor ce întrețin autototalitatea socială; societățile postcomuniste și-au dezvoltat noi forme de control și represiune socială. Deseori finanțate de către stat, sau cel puțin încurajate, ori doar tolerate în unele cazuri, acest etos represiv generalizat se poate condensa brusc în mișcări sociale sprijinite de către stat și îndreptate împotriva diferitor grupuri minoritare. Acesta este cazul forțelor de represiune civile ce au apărut în România imediat după revoluția din Decembrie 1989. Urmărind să suprimă diferențele, ele reprezintă o paradigmă, un caz extrem al logicii autototalității sociale, ce urma să apară curând în forme mult mai sălbatice în Croația, Bosnia-Herzegovina, Serbia și Transnistria.

În perioada imediat următoare a revoluțiilor din 1989, autoritarismul era privit ca un stadiu intermediar al tranziției către o societate democratică. În această privință, autoritarismul era considerat ca un sistem pozitiv al de-totalizării societății postcomuniste. Pe baza unei asemenea supoziții au fost construite modele ale de-totalizării. [10]

Prin urmare, autoritarismul, decurge dintr-un proces de stabilizare a relației dintre societate și putere politică, exprimând o tendință spre consolidarea acestei relații. Ca fenomen global, el trebuie înțeles ca o capacitate a societății autototalitare de a genera forme de putere care, la rândul lor, ar putea organiza autototalitatea socială. Rezultatul acestui cerc vicios este generarea spontană a diverselor forme de conducere politică autoritaristă.

În această privință, schimbările revoluționare din țările eliberate de totalitarism a anului 1989 pot fi socotite punctul final al unui proces de reajustare a balanței dintre o societate care a dezvoltat forme mature de conservare a totalității sale și un regim politic care a rămas în urmă. Abandonarea deliberată a puterii în urma negocierilor cu opoziția (Ungaria) sau ca rezultat al presiunii populare (Polonia sau Cehoslovacia), regruparea rapidă a elitei comuniste de rangul doi în noi partide politice (România), persistența vechii elite comuniste în structurile noilor partide politice, monopolizarea principalelor resurse economice și mijloace financiare, convertirea resurselor integrative ale economiei în capital privat; persistența unei vechi birocrății în fruntea noilor instituții sau a vechilor

instituții restructurate – toate acestea sunt fenomene ce ilustrează rearanjamente și ajustări ale formei puterii politice, ca urmare a schimbărilor determinate la nivelul structurilor sociale.[11] Astfel, autoritarismul ar părea să fie numai expresia unui echilibru stabil între societatea postcomunistă autototalitară și o formă de putere politică ce a suferit o reajustare la nivel de sistem.

După autoritarism vine capacitatea societăților postcomuniste, înrădăcinată și ea în aceeași mentalitate a majorității, de a izola formele alternative, de a le include în definiții ce exclud și de a exercita presiuni de omogenizare asupra lor: ele exprimă, așa cum spunea Vladimir Tismăneanu, nevoia generală a unui „liant social”, a unui consens liniștitor și a unei unități de acțiune.[12]

În această privință, forme de excludere precum naționalismul, xenofobia, rasismul și șovinismul definesc capacitatea societății postcomuniste de a reacționa uniform, tinzând să respingă alteritatea și să mențină o anumită omogenitate socială. La sfârșitul anului 1991, cel puțin trei din cinci est-europeni respingeau principala minoritate din țara lor; 40 % din populație recunoaște deschis o opinie nefavorabilă despre minorități; cele mai detestabile sunt țigani – 91% în Cehoslovacia, și evreii – 34% în Polonia; cei mai antisemiți sunt polonezii; ei dețin de asemenea recordul xenofobiei, cu trei persoane din patru care susțin că „ei nu au prea multe în comun cu alte etnii sau rase”.[13]

Dar cel mai frapant fenomen petrecut în Europa postcomunistă este acela al marginalizării și chiar al condamnării vechilor mișcări civice și a disidenților care s-au luptat pentru „societatea deschisă” sub regimul comunist. Acest fenomen are trei aspecte:[14]

1. Condamnarea publică a foștilor disidenți și marginalizarea lor politică. Această denigrare este reflectată în afirmațiile oficiale și în pozițiile adoptate de noua elită politică;

2. Pe de altă parte, în natura vechilor mișcări civice a intervenit o fragmentare și o schimbare; ele au fost înlocuite de partide politice care fie că au cedat tentațiilor demagogiei populiste, fie s-au dispersat în grupuri naționaliste agresive;

3. Dezvoltarea unui curent politic ce cheamă la o „a doua revoluție” îndreptată împotriva tuturor devierilor de la definițiile naționaliste ale binelui public. Acest curent pune accentul pe nevoia unei conduceri puternice, capabile să pună capăt „haosului democratic” și să supprime vocile independente.

Mai mult decât manifestări aleatorii, aceste fenomene par să exprime curente fundamentale ce creează serioase dificultăți încrederii acordate prea devreme construirii societăților civice în Europa postcomunistă.[15]

În loc de a fi deconstruită, societatea totală a produs metode mai diversificate de suprimare a diferențierii. De fapt, a avut loc o singură diferențiere – cea a mijloacelor de menținere a autototalității. Într-un fel, putem spune că segmentele funcției totalizante s-au specializat pentru a oferi reacții eficiente la adresa celor mai problematice grupuri alternative: mai întâi minoritățile naționale, apoi grupurile de disidență politică, la care pot fi adăugate diferite categorii culturale, etnice sau culturale.

Examate în bloc, în articulația lor logică, asemenea fenomene dezvăluie potențialul sistematic de de-diferențiere a societății postcomuniste, precum și polarizarea acesteia între două segmente structurale: pe de o parte, o majoritate fără o formă precisă, dominată de o elită politică și economică superficială, iar, pe de altă parte, în mozaic de grupuri minoritare expuse presiunilor de limitare sau de eliminare.

Experiența totalitarismului poate fi de folos pentru o clarificare și o mai bună înțelegere a fenomenelor politice ce au loc în democrațiile contemporane: fundamentele de masă ale sistemului democratic și relația dintre mase și elitele politice în sistemele reprezentative; impactul ideologiei și al educației politice în constituirea comportamentului social; articularea procedurilor de normalizare și construirea reprezentărilor despre societate pe baza unui model al identității; poziția disidenței și alterității în interiorul metabolismului vieții democratice.[16]

Căderea regimurilor comuniste

Multă vreme subminate, instituțiile pluralismului și îndeosebi ale pluralismului politic și-au legitimat existența în Europa Centrală și de Est. Ceea ce s-a întâmplat în Uniunea Sovietică, Ungaria, Yugoslavia, Polonia, Cehoslovacia și RDG nu mai era o reforma a comunismului, cum se zicea, ci o adevărată prăbușire a lui. Ceea ce se întâmpla în 1989 demonstra că descompunerea economică atinsese un prag la care comunismul nu mai avea de ales decât între dispariție și represiunea masivă și sângeroasă (soluția chineză din iunie 1989).[17]

Regimurile comuniste din țările Europei Centrale și de Est se bazau pe valori diferite de cele occidentale. Începând cu 1989, are loc o întoarcere la valorile europene, fapt de importanță istorică. Ineficacitatea comunismului se datora în parte și faptului că regimul totalitar i-a refuzat omului orice inițiativă și a interzis orice proiect personal.

Comunismul a acționat ca un imens val de frig, ca o forță uriașă de congelare, de imobilizare, de regresie. Ieșind din hibernație, societățile postcomuniste regăsesc intacte toate problemele pe care societățile normale, inclusiv societățile lor, le abordează și caută să le rezolve în cincizeci, o sută și chiar două sute de ani: regimul reprezentativ, multipartidismul, votul universal și scrutinul secret, dreptul majorității de a conduce și a minorității de a se afla în opoziție, pluralismul sindical, economia de piață, proprietatea particulară, libertatea presei, separația puterilor și în special independența justiției, raporturile dintre stat și biserică, împăcarea progresului tehnic cu solicitările tot mai mari de locuri de muncă, ordinea și libertatea și multe alte probleme pe care comunismul și „revoluția” le-au ținut pe loc atâta amar de vreme.[18]

Un alt punct comun al acestor schimbări l-a constituit faptul că în ele intelectualitatea a jucat un rol extrem de important, având o contribuție esențială în căderea regimurilor comuniste. Cum afirmă S. N. Eisenstadt: „Figuri intelectuale proeminente ca Vaclav Havel, sau mai puțini cunoscuți preoți catolici polonezi și prelații protestanți din Germania de Est, au fost extrem de „vizibili” în desfășurarea acestor procese, până într-atât încât s-a putut afirma că prăbușirea regimurilor comuniste a fost opera intelectualilor”.[19]

Accelerarea căderii comunismului (după J. F. Revel)[20] se datora joncțiunii între trei serii cauzale: sincopa sistemului central; intransigența țărilor democratice între 1980 și 1985, refuzul lor de a mai face concesii țărilor comuniste, facilitându-le fie și provizoriu supraviețuirea; dorința unor lideri comuniști de a reforma sistemul, dorința dublată de iluzia lor că-l vor putea înnoi fără să-l dărâme.

Politologul american Zbigniew Brzezinski[21] în cartea sa *The Grand Failure: The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century* consideră că criza generală a comunismului s-a manifestat în următoarele: abandonarea succesivă de către noi și noi țări a modelului sovietic; slăbirea pozițiilor țărilor comuniste în competiția economică cu democrațiile avansate bazate pe libera inițiativă; dezintegrarea blocului sovietic; agravarea contradicțiilor comunismului datorită dezvoltării socialismului monopolist de

stat și creării militarismului; intensificarea instabilității interne și decăderea economiei comuniste, incapacitatea crescândă a economiei comuniste de a folosi plenar forțele de producție - rate joase de creștere de producție, crize periodice, eșecul neîntrerupt de a utiliza capacitățile de producție, șomajul cronic (ascuns); intensificarea fără precedent a reacției politice pe toate fronturile; stabilirea într-un număr de țări comuniste a unor tiranii personale; criza profundă a ideologiei și politicii comuniste.

Crearea precondițiilor de apariție a primelor partide politice

Căderea partidelor comuniste în Europa Centrală și de Est a creat în viața politică a respectivelor țări un vacuum. În încercările lor de a se menține la putere, liderii partidelor comuniste au simțit nevoia să-și schimbe blazonul, prezentându-se la alegeri sub alte etichete: Partidul Socialist Muncitoresc din Ungaria s-a transformat în Partidul Socialist, Partidul Comunist din Bulgaria la fel și-a schimbat denumirea, Partidul Muncitoresc Unit Polonez devine Social Democrația Republicii Polone etc.

Frontul Salvării Naționale din România (F.S.N.), în frunte cu Ion Iliescu, s-a înființat și a ajuns la putere în urma unei revolte de masă, nedepartajându-se de ex-comuniști, deținători de funcții înalte în timpul regimului Ceaușescu, dar căzând, într-un fel sau altul, în disgrația tiranului pentru gândirea și atitudinea lor mai independentă. Mai mulți membri noncomuniști ai F.S.N. au refuzat colaborarea cu aceștia și au abandonat noul partid.[22] În opinia lui J. F. Revel,[23] Partidul Comunist Roman s-a putut debarasa de vechii săi tirani pentru a aduce la putere alți lideri, schimbându-și denumirea descurcându-se ușor în câștigarea alegerilor, prin alegerea, la 20 mai 1990 a Președintelui României d-lui Ion Iliescu printr-un incredibil 85 la sută din voturi. După căderea regimului totalitar, acest partid deținea puterea (împreună cu câteva partide marionetă), a controlat puterile legislativă, executivă și chiar și cea judecătorească. Constituția, legislația poartă pecetea acestui partid, care își impune întotdeauna voința și punctul de vedere.[24] Cazuri oarecum similare le întâlnim și în alte țări din Europa Centrală și de Est.

Avântul partidelor socialiste postcomuniste se explică, înainte de toate, prin greutățile pe care trebuie să le confrunte populația în perioada de tranziție. H. Timmermann indică următoarele cauze ale renașterii din cenușă a partidelor foste comuniste:[25]

- Schimbările economice s-au dovedit a fi mai grele și durează mai mult decât se aștepta. Ele au adus și greutăți pentru majoritatea populației, deposedate chiar și de unele modeste avantaje, pe care le oferea vechiul sistem. Dificultățile construirii democrației și a economiei de piață, creșterea numărului șomerilor și a celor care le e frică să piardă locul de muncă, scăderea salariului real insuflă în majoritatea populației o stare de nemulțumire și neîncredere. În această situație majoritatea populației mizează pe acele partide care pledează pentru ritmuri mai mici ale restructurării economiei, și promit a ține cont de dorința oamenilor de a avea protecția socială necesară.

- Din punct de vedere organizatoric și al influenței asupra diferitelor pături sociale, partidele socialiste postcomuniste au un avantaj vizibil în comparație cu alte partide. Ele dispun de o rețea ramificată a structurilor organizaționale și de un aparat birocratic cu experiență.

- Din punctul de vedere al organizării și bazei sociale, partidele socialiste postcomuniste din Europa Centrală și de Est pot fi caracterizate ca „partide normale” din punctul de vedere al tipologiilor aplicate în Occident.

Prin urmare, prezența extremei stângi și a extremei drepte în viața politică din Europa Centrală și de Est arată că sistemele de partide din aceste societăți nu sunt încă îndeajuns stabilizate. Sistemele de partide din țările Europei Centrale și de Est au o precaritate de fond, sesizabilă prin instabilitatea lor, prin modificări de structură care se produc de la un an la altul.[26] Ele nu pot asigura, prin ele însele, garanțiile democrației, așa cum se întâmplă în societățile occidentale, deși o parte din aceste garanții funcționează. Multipartidismul rămâne indispensabil pentru evoluția democratică a acestor societăți, dar structurarea sa are un grad de insuficiență care îi face din capul locului mai puțin eficace. Sistemul de partide dintr-o societate recent eliberată de un totalitarism de lungă durată este un organism încă fragil, care se poate frânge cu relativă ușurință dacă e supus unor încercări antidemocratice. El nu are și nu poate avea, deocamdată, imunitatea unui sistem de tip occidental și, în consecință, nu poate lupta la fel de eficient cu „virusii” ce l-ar putea ataca. Iată de ce garanțiile democratice trebuie să vină deopotrivă de la sistem și de la partidele care îl compun, calitatea acestora din urmă fiind deosebit de importantă. Prezența, cantitativ redusă, pe eșichierul politic al unei societăți postcomuniste a unor partide ultranaționaliste și/sau de altă extracție totalitară (hibridul național-comunist) poate afecta profund homeostazia sistemului de partide, întârziind cristalizarea sa.

Prin urmare, sistemul de partide dintr-o societate postcomunistă nu poate avea aceeași autonomie, aceeași capacitate de autoreglare ca într-o societate cu o continuitate multipartită considerabilă. În fostele țări comuniste[27] nici puterea politică, nici corpul și nici chiar societatea civilă sau indivizii nu sunt pregătite încă pentru o veritabilă democrație. Gândirea (mentalitatea) și comportamentul lor nu sunt încă democratice (de exemplu, felul cum sunt percepuți și tratați „oponenții”). Nu există o conștiință clară a drepturilor, prerogativelor și capacităților fiecăreia din aceste entități. Astfel, puterea politică mai degrabă este interesată în păstrarea și consolidarea pozițiilor proprii, decât de schimbări democratice de avangură și „orientarea societății” spre o veritabilă viață democratică. Toate acestea se explică și prin moștenirea lăsată de regimurile comuniste, care au reușit să modeleze printr-o socializare politică agresivă un tip de individ cu o mentalitate alterată de această îndoctrinare, un comportament colectiv al supunerii și acceptării necondiționate a politicii guvernărilor. În esență gândirea „autoritaristă” a multor oameni a rămas aceeași, s-a schimbat doar forma de justificare.

Cultura politică a societății postcomuniste este strâns legată de tactica și strategia partidelor politice. Ele sunt nevoite să apeleze în programele lor la aceste valori care sunt apropiate societății. Divizarea societății în diferite segmente sociale dă posibilitate unor partide politice să caute sprijin apelând la anumite categorii sociale. De exemplu, observăm că partidele liberale acordă o atenție deosebită în doctrina lor economică proprietății private, partidele social-democrate și socialiste se atașează în jurul rezolvării problemei raporturilor sociale pentru a scăpa de cruzimea legilor economice și, în sfârșit, partidele populiste și naționaliste doresc înainte de toate să plaseze accentul asupra efectelor negative ale tranziției și ale orientării spre Occident.

Însă în afară de greutățile psihologice, pe care le vor înfrunta societățile postcomuniste, ele vor trece, (după părerea lui S. N. Eisenstadt)[28] prin nenumărate capcane economice, puternice turbulente sociale și dizlocări ce însoțesc tranziția de la o economie comunistă centralizată la una de piață liberă, slăbiciunea tradițiilor democratice și constituționale, permanentă amenințare pe care o prezintă mișcările etnic-naționaliste și fundamentaliste. În afară de aceasta, procesul de tranziție poate conduce la subminarea unor regimuri constituțional-democratice. Tranzițiile economice și sociale pot cu ușurință

schimba distribuția puterii în interiorul diferitelor sectoare ale societății, erodând multe centre autonome de putere și creând un vid de putere. Mai mult decât atât, politici precum cele legate de instituționalizarea statului bunăstării generale, ale căror obiectiv inițial a fost de a slăbi centrele de putere semimonopoliste, pot conduce la o creștere a puterii politice și administrative a statului într-o asemenea măsură încât să erodeze centrele autonome de putere.[29]

Însă prin promovarea unor reforme liberal-democrate, menite să transforme sistemul din statele postcomuniste într-un sistem democratic, parlamentar, constituțional, cu o reală separare a puterilor în stat, va apare posibilitatea ca procesul de tranziție să se desfășoare într-un mod mai puțin dureros. Aceste reforme trebuie privite ca inițierea unor pași spre instituțiile procedurale ale democrației, între care de cea mai mare importanță pentru o tranziție sunt libertatea cuvântului și a presei, libertatea de asociere a diverselor grupuri de interese și formarea partidelor politice.

Note:

1. Elemer Hankiss, [Paradigme europene: Est și Vest – 1945-1994], în Sfera Politicii, Nr. 29-30, iulie-august 1995, p. 20 (European Paradigms: Est-West 1945-1994).
2. Stelian Tănase, [Trei culturi], în Sfera Politicii, Nr. 28, iunie 1995, p. 2.
3. Carl J. Friedrich, [The Unique Character of Totalitarian Society], in Carl J. Friedrich (ed.), Totalitarianism, Harvard University Press, Cambridge Mass., 1954, pp. 47-60.
4. R. C. Tucker, [The Soviet Political Mind. Stalinism and Post-Stalin Change], George Allen and Unwin Ltd.- London, 1972, pp. 143-172.
5. Vaclav Havel, [The Power of the Powerless], in J. Keane (ed.), The Power of the Powerless, p. 27.
6. Vaclav Havel, Op. cit. p. 31.
7. Ibidem, p. 68.
8. Vladimir Bukovsky, [Totalitarianism in Crisis: Is There a Smooth Transition to Democracy?], in Paul, Ellen Frankel (ed.), Totalitarianism at the Crossroads, Social Philosophy and Policy Center, Transaction Books, New Brunswick and London, 1990, pp. 16, 26-27.
9. Mircea Boari, [Originile sociale ale ordinii totalitare], în Polis, N 2/1997, p. 43.
10. „totalitarismul comunist”; „autoritarismul comunist”; „autoritarismul postcomunist”; „pluralismul postcomunist”; Zbigniew Brzezinski, The Grand Failure, Scribner's, New York, 1989, p. 255.
11. Wlodzimir Wesolowski, [Transition from Authoritarianism to Democracy], in Social Research, vol. 57, Nr. 2, Summer 1990, pp.435-461.
12. Vladimir Tismăneanu, [Threats to Fledgling Democracies in Post-Communist Societies], în Sfera Politicii, Nr. 8, iulie-august 1993, p.32.
13. R. C. Toth, S. Meisler, [Breviaire de la haine de l'Atlantique à l'Oural], în Courier International, Nr. 48, October, 1991.
14. Vladimir Tismăneanu, [Reinventing Politics. Eastern Europe from Stalin to Havel], The Free Press, New York, 1993.
15. Z. Rau, [Four Stages of One Path Out of Socialism], in Ellen Paul, Frankel (ed.), Op. cit., pp. 143-170.
16. Vaclav Havel, Op. cit., p. 89.
17. Jean-Francois Revel, [Revirimentul democrației], Ed. Humanitas, 1995, p. 12.
18. S. N. Eisenstadt, [Prăbușirea regimurilor comuniste și vicisitudinile modernității], în Polis, Nr. 4, 1994, p. 49.
19. J. F. Revel, Op. cit., p. 129.

20. Zbigniew Brzezinski, [Marele eşec: Naşterea şi moartea comunismului în sec. XX], Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 228.
21. Rod Hague, Martin Harrop and Shaun Breslin, [Political Science: A Comparative Introduction], New York, 1994, p. 247.
22. J. F. Revel, Op. cit., p.121.
23. Vasile Boari, [Democraţie şi tranziţie. Paradoxurile democratizării în fostele ţări comuniste], în Polis, Nr. 3, 1994, p. 93.
24. H. Timmermann, [Successors of Communist Parties in Eastern Europe, //Мировая экономика и международные отношения, Moscova, Nr. 6, 1996, p. 70.
25. George Voicu, [În căutarea democraţiei: de la partide la sisteme de partide], în Polis, Nr. 3, 1993, p. 143.
26. Georges Mink, [Les Partis Politiques de l'Europe centrale postcomuniste: etat des lieux et essai de typologie], in l'Europe centrale et orientale, Edition 1993, sous la direction d'Edith Lhomel et de Thomas Schreiber, pp. 20-23.
27. Vasile Boari, op. cit., p. 93.
28. S. N. Eisenstadt, Op. cit., p. 58.
29. Ibidem, p. 59.

Andrei Timuș

ȘTIINȚA ÎN SLUJBA SOCIETĂȚII

The article is assigned to the analysis of sociological research results made within the Academy of Sciences of Moldova. The sample gathered 639 scientists from different branches of the science. The outlook of scientists concerning the course of science reform, the establishment of directions of its development, the appreciation of the degree of science organization proved to be relevant. The suggestions and recommendations brought in result from the analysis of investigation materials.

Cercetările științifice contemporane, ca regulă, sunt orientate la utilizarea rațională a resurselor naturale, economice, precum și a potențialului uman, reanimarea ramurilor economice tradiționale, cât și a tradițiilor trainice ale populației, stimulării activității personalului științific, creării posibilităților pentru creșterea producției, veniturilor și ameliorării nivelului de trai și calității vieții populației. În acest scop, din inițiativa conducerii țării și a Președintelui țării Vladimir Voronin a fost elaborat, pentru prima dată, Codul științei și inovării care a fost aprobat de Parlamentul Republicii. În acest document sunt formulate și determinate principiile și stimulările juridice, financiare și organizaționale întru sporirea nivelului dezvoltării cercetărilor fundamentale și aplicative, stimularea inovării și tehnologiilor avansate.

În conformitate cu Codul științei și inovării, sunt formulate noile principii ale folosirii mijloacelor financiare pentru dezvoltarea cercetărilor științifice în direcțiile prioritare care asigură creșterea producției și potențialului economic al țării. Academia de Științe a devenit unicul institut social care coordonează activitatea științifică și de învățământ în țară, este forul științific cel mai înalt și consultantul public științific al conducerii țării.

x x x

Recent, în cadrul Academiei de Științe sociologii au efectuat o cercetare sociologică privind afirmarea științei și inovării ca bază a dezvoltării social-economice a țării. Scopurile cercetării au fost direcționate: spre relevarea opiniilor savanților privind mersul reformei științei; întemeierea direcției dezvoltării ei, având în vedere cerințele actuale față de știință și de savanți; clasificarea, determinarea atitudinilor față de aceste cerințe; relevarea aprecierilor rezultatelor investigațiilor, stării organizării, programelor și formelor de finanțare; generalizarea propunerilor, recomandărilor privind eficientizarea reformelor științei.

Eșantionul cercetării a fost elaborat prin metoda de cote, prin alegerea proporțională în concordanță cu păturile instituționale studiate, constituind 639 respondenți din domeniile științei, care cuprind:

- științele umanistice și arte – 12,7% din eșantion;
- științele agricole – 14,7%;
- științele medicale – 12,8%;
- științele fizice și inginerești – 12,8%;
- științele biologice, chimice și ecologice – 19,1%;
- științele economice și matematice – 9,4%;
- instituțiile superioare de învățământ – 18,8%.

Cercetarea sociologică este reprezentativă în concordanță cu variabilele principale independente ale investigației.

1. *Evaluarea reformării științei, direcțiile principale și mersul ei*

Tabelul 1. Aprecierile direcției reformării științei în Republica Moldova în funcție de secțiile științei în care activează respondenții (în % de la numărul celor chestionați)

	direcția este bună	nu pot da răspuns	direcția este greșită	nu sunt răspunsuri
Științe umanistice și arte	44,4	37,0	14,8	3,8
Științe medicale	46,3	34,1	17,1	2,5
Științe fizice și ingineresti	53,7	25,6	14,6	6,1
Științe agricole	52,9	20,7	25,3	1,1
Științe biologice, chimice și ecologice	68,0	16,4	15,6	0
Științe economice și matematice	60,0	30,0	8,3	1,7
Instituții superioare de învățământ	46,7	31,7	20,8	0,8
doctori în științe	47,7	32,2	18,2	1,9
doctori habilitați în științe	65,5	16,2	15,3	3,0
fără titlu	48,1	32,5	18,2	1,3
membri Asamblei AȘM	77,9	14,3	5,2	2,6

Materialele cercetării sociologice mărturisesc că 54% apreciază direcția reformării științei ca fiind bună, extrem de necesară și optimală, 17% consideră că direcția reformării științei este greșită, 26,7% din participanții cercetării nu s-au determinat, nu pot da un răspuns la întrebarea anchetei sociologice. E de menționat că pozitiv apreciază direcția reformării științei savanții, care muncesc în domeniul științei 16 ani și mai mult, adică au o experiență mai mare în acest domeniu.

Evaluările direcției reformării științei se deosebesc, în mare măsură, în funcție de trei dimensiuni:

- de titlu, gradul științific al respondentului,
- în funcție de statut – este sau nu membru al Asamblei A.Ș.M.,
- în funcție de secția științifică în care activează savanții (vezi tabelul 1).

Datele investigației denotă că cele mai înalte aprecieri ale direcției reformării științei sunt cele ale membrilor Asamblei Academiei (fiecare al doilea dintre care este participant la cercetare), aproape 78 la sută apreciază pozitiv reformarea științei, peste 65% din componența doctorilor habilitați sunt pentru direcția reformelor. Dintre secțiile științifice ale Academiei mai mulți aprobă reformarea științei, savanții din Secția științelor biologice, chimice și ecologice – 68%, sau două treimi din cei chestionați, 60% din numărul savanților Secției științelor economice și matematice. Aprecieri mai modeste avem din partea Secției științelor umanistice și arte (44,4%), medicale (46,3%) și a instituțiilor superioare de învățământ (46,7%).

Este necesar de menționat că 68% din numărul respondenților (două treimi din eșantion) activează în domeniul științei 16 și mai mulți ani.

La întrebarea: ce ar trebui de întreprins pentru îmbunătățirea mersului reformelor răspunsurile s-au repartizat astfel:

- de a asigura o finanțare satisfăcătoare, adecvată cerințelor investigațiilor eficiente - cca 82%;
- de a studia posibilitățile de aplicare cât mai operativ în practică a rezultatelor cercetărilor științifice – cca 28%;
- de a determina direcțiile prioritare de cercetare - inovare – 24%;
- de a crea în cadrul Academiei subdiviziuni care ar fi preocupate de aplicarea rezultatelor cercetărilor științifice – 20%;
- de a remunera munca colaboratorilor științifici proporțional aportului personal al fiecăruia;

- de a crea condiții stimulante pentru atragerea tinerilor în știință;
- atragerea cadrelor cu experiență și inițiativă;
- de a respinge formalismul, birocratismul, nepotismul și cumătrismul din știință;
- de a crea centre și baze experimentale;
- de a centraliza procurarea și distribuirea utilajului și aparatelor de analiză;
- de a uni unele instituții academice cu universități;
- de a asigura dirijarea folosirii finanțelor de către managerul de proiecte;
- de a publica regulat reviste academice, de a edita materiale despre rezultatele cercetărilor efectuate;
- de a facilita crearea tehnoparcurilor etc.

În legătură cu elaborarea și aprobarea Codului științei și inovării, creării stimulărilor, mecanismelor pentru dezvoltarea, autoorganizarea și reproducerea activității științifice și inovării au crescut cerințele față de știință și față de savanți. Din rezultatele investigației sociologice rezultă că atitudinea savanților față de muncă se modifică spre bine, fiecare al doilea participant la cercetare (sau 50%) a indicat această opinie, și totuși, aproape 37 la sută consideră că atitudinea savanților este stimulată slab, se schimbă lent sau rămâne aceeași.

În ceea ce privește activitatea științifică a instituțiilor în care activează cercetătorii anchetati, aproape două treimi (sau 65%) o apreciază ca satisfăcătoare, 30 la sută consideră activitatea instituțiilor critică, puțin satisfăcătoare, 3% - nesatisfăcătoare.

2. Evaluarea activității instituțiilor și cercetătorilor științifici

Tabelul 2. Aprecierea atitudinilor activității savanților, instituțiilor de științe și cauzele principale ale acestora (în %)*

	atitudinea se modifică spre bine	a rămas aceeași atitudine	activitatea instituțiilor satisfăcătoare	puțin satisfăcătoare sau de loc nesatisfăcătoare	Cauzele principale			
					lipsa finanțării satisfăcătoare	lipsa instalațiilor, utilajului și reactivelor	lipsa surselor alternative de finanțare	lipsa de inițiativă a instanții lor de conducere
Secțiile științifice:								
Științe umanistice și arte	43,2	40,7	69,1	27,1	42,0	14,8	18,5	8,6
Științe agricole	39,1	43,7	47,1	51,7	52,9	30,9	5,7	10,3
Științe medicale	50,0	34,1	59,8	40,2	39,0	32,9	18,3	6,1
Științe fizice și ingineresti	53,7	31,7	68,3	30,5	41,5	35,4	15,9	1,2
Științe biologice, chimice, ecologice	58,2	32,0	66,4	31,2	32,8	39,3	11,5	7,4
Științe economice și matematici	53,3	40,0	81,7	18,3	30,0	26,7	10,0	1,7
Instituțiile superioare de învățământ	45,8	39,2	67,5	32,5	41,7	27,5	8,3	7,5
Membrii Asambleei AȘM	62,3	28,6	66,2	28,6	44,2	26,0	10,4	3,9
Doctori în științe	49,6	35,8	64,7	35,0	38,3	29,2	13,5	7,4
Doctori habilitați în științe	50,8	36,0	65,5	31,0	44,2	31,0	11,2	4,6
colaboratori fără titlu	46,8	42,9	66,2	33,8	36,4	26,0	9,1	7,8

* Ceilalți respondenți (până la o sută de procente) nu s-au determinat.

Cauzele principale ale activității puțin sau deloc nesatisfăcătoare, după părerea a 40 la sută de respondenți, constă în lipsa finanțării cât de cât satisfăcătoare a investigațiilor, 30% consideră lipsa instalațiilor, utilajului, reactivelor necesare, 13% - lipsa surselor alternative (suplimentare) de finanțare, după opinia a 7% - lipsa de inițiativă a instanțelor de conducere, 10% nu s-au determinat.

În funcție de atitudinea secțiilor științifice, savanților cu titluri, grade științifice, membrilor Asamblei Academiei nivelul evaluărilor se schimbă în mod diferit (vezi tabelul 2).

Prezintă interes autoaprecierea activității științifice a colaboratorilor în domeniul științei. După cum atestă materialele investigației, 64,7% apreciază activitatea sa fiind satisfăcătoare, aproape 33% o consideră puțin satisfăcătoare, inclusiv 3% din ei o apreciază ca nesatisfăcătoare.

În privința condițiilor de muncă – 42% consideră că condițiile sunt satisfăcătoare, 44,5% apreciază condițiile de muncă puțin satisfăcătoare, iar 12% - ca fiind nesatisfăcătoare.

Cauzele principale ale condițiilor de muncă nesatisfăcătoare: 46% - consideră lipsa finanțării la timp sau în genere a cercetărilor de teren sau laborator, 28% socot lipsa formelor permanente de creștere a calificării specialiștilor (conferințe științifico-practice, deplasări științifice, stagieri în centrele științifice de prestigiu).

Autoaprecierea activității savanților este mai înaltă în secțiile științifice economice, matematice (80%), umanistice și arte (75,3%), biologice, chimice și ecologice (70%), cele mai scăzute, mai modeste autoaprecieri ale activității științifice au indicat savanții de la instituțiile superioare de învățământ (54,2%) și științe medicale (54,9%). Aprecierile condițiilor de muncă mai satisfăcătoare și-au dat savanții de la secția de științe economice și matematici (63%), iar cele mai puțin satisfăcătoare condiții de muncă au subliniat savanții de la secțiile de științe agricole (69%), biologice, chimice și ecologice (64%).

În dependență de titlurile, gradele și statuturile științifice, autoaprecierea activității științifice a evaluat ca fiind satisfăcătoare membrii Asamblei Academiei - 68,8%, doctorii habilitați în științe – 73,6%, doctorii în științe – 62,8% și colaboratorii, doctoranzii fără titlu științific – 51,9%.

Din materialele investigației reiese că peste 47% din savanți participă la concursurile proiectelor, programelor pentru obținerea finanțării, 42% au indicat că participă la asemenea concursuri rareori, iar 15% în genere nu participă. Mai activ participă la concursuri savanții de la secțiile științifice agricole (54%) și științe fizice și ingineresti (52,4%), mai puțini participă cei de la secțiile științifice medicale (26,8%) și de la instituțiile superioare de învățământ (25,8%).

În opinia a 67% de savanți (două treimi din eșantion), cea mai optimală durată de timp a realizării proiectelor instituționale este de 3-5 ani, iar 23% consideră cel mai optimal timp de realizare a proiectelor până la 3 ani.

În ultimii doi ani 44 la sută consideră că s-au îmbunătățit organizarea și eficiența cercetărilor științifice, 38% socot că schimbarea calitativă aproape că nu se observă. Fiecare al patrulea participant al cercetării consideră că s-a îmbunătățit managementul în domeniul științei, fiecare al cincilea socotește că s-a îmbunătățit atitudinea cadrelor față de obligațiunile cercetătorilor, s-au perfecționat într-o anumită măsură metodele de stimulare materială.

Dacă, să presupunem, s-ar îmbunătăți finanțarea cercetărilor științifice și stimularea adecvată a activității științifice, 79%, sau trei pătrimi ai celor anchetați,

consideră că s-ar putea dobândi o eficiență și rezultate științifice mai înalte. Această opinie o împărtășesc peste 80 la sută din savanții secțiilor științifice umanistice și arte, agricole, medicale și peste 88% de savanți de la instituțiile superioare de învățământ, peste 80% din numărul doctorilor habilitați, peste 84 la sută din numărul membrilor Asamblei Academiei – participanți la actuala cercetare sociologică.

Prezintă interes în ce măsură rezultatele investigațiilor corespund cerințelor socio-economice ale republicii (vezi tabelul 3).

Tabelul. Repartizarea opiniilor privind corespunderea rezultatelor investigațiilor, cerințelor socioeconomice ale republicii (în %)

	Direcțiile strategice, rezultatele cercetărilor		
	corespund integral	corespund parțial	nu corespund, nu s-au determinat
Secțiile științifice:			
Științe umanistice și arte	28,4	67,9	3,7
Științe agricole	41,4	54,0	4,6
Științe medicale	30,5	63,4	6,1
Științe fizice și inginerești	24,4	68,9	6,7
Științe biologice, chimice, ecologice	44,3	52,5	3,3
Științe economice și matematice	30,0	65,0	5,0
Instituțiile superioare de învățământ	10,8	83,4	5,8
Membrii Asamblei AȘM	33,8	64,9	1,3
Doctori în științe	29,5	64,6	5,9
Doctori habilitați în științe	33,5	62,4	4,1
Colaboratori fără titlu, doctoranzi	24,7	70,1	5,2
În mediu pe masiv	62,5	31,2	6,3

Așadar, peste 60 la sută din savanți menționează că direcțiile strategice, rezultatele cercetărilor corespund parțial cerințelor sociale și economice ale țării. Aproape o treime din savanții chestionați consideră că rezultatele cercetărilor corespund integral. Peste 40 la sută din cei anchetati din secțiile științelor agricole, biologice, chimice și ecologice consideră că acestor cerințe direcțiile strategice, rezultatele cercetărilor corespund integral.

Materialele investigației sociologice denotă că cele mai reușite forme de finanțare a cercetărilor științifice sunt considerate programele de stat, precum și proiectele independente (granturi). O astfel de opinie o împărtășesc peste 75 la sută din respondenți, 74% consideră mai reușite formele de finanțare programele instituționale, peste 15% nu s-au determinat. Circa 52% consideră reușite formele de finanțare programele de inovare și transfer tehnologic, peste 48% consideră cofinanțarea ca formă reușită, deși peste 31 la sută nu s-au determinat în aprecierea formelor de finanțare a cercetărilor științifice în privința ultimelor două forme (vezi tabelul 4).

Tabelul. Opinia colaboratorilor științifici privind formele de finanțare a cercetărilor științifice, în %

	reușite	cele mai reușite	nereușite	nu s-au determinat
Programe instituționale	48,9	22,4	4,4	24,3
Programe de stat, proiecte independente (granturi)	43,0	32,8	3,4	21,8
Programe de inovare și transfer tehnologic	33,4	18,5	8,5	39,6
Cofinanțare	35,5	13,2	11,4	39,9

Conferințele, simpozioanele științifice în mare măsură contribuie la discutarea și aprobarea rezultatelor cercetărilor științifice, la relevarea căilor, modelelor de studiere a factorilor social-economici care pot facilita la ameliorarea situației apărute. Din materialele cercetării rezultă că peste 61 la sută din respondenții chestionați permanent participă la organizarea și desfășurarea conferințelor, simpozioanelor științifice, la discutarea rezultatelor cercetărilor, experienței de cercetare, elaborare și introducere în practică a recomandărilor. La organizarea conferințelor și simpozioanelor permanent participă savanții de la secțiile științelor umanistice și arte (74%), medicale (72%), mai rar participă la asemenea foruri științifice savanții de la instituțiile superioare de învățământ (46,7%) și de la secția de științe biologice, chimice și ecologice (41,8%).

Care sunt condițiile principale ale organizării și sporirii eficienței rezultatelor științifice?

După opinia a circa 78% de savanți anume finanțarea adecvată a cercetărilor științifice este condiția hotărâtoare a asigurării rezultatelor științifice scontate. Celelalte opinii se repartizează astfel: 56 la sută consideră necesar sporirea nivelului de trai al oamenilor în domeniul științei. Peste 47% sunt de părerea că unul din factorii decisivi este accesul la utilajul necesar, reactive, computere performante etc., 38 la sută – consolidarea colectivelor științifice, a mediului de creație, 35% - perfecționarea sistemului de informare tehnico-științific, 28% consideră principala condiție a sporirii eficienței științifice prezența comenzilor concrete ale guvernului, parlamentului, ministerelor, organelor administrării publice locale, care vor să folosească rațional potențialul material și uman al țării pentru sporirea producției, creării locurilor de muncă și accelerării creșterii nivelului de trai al populației, deoarece munca și știința sunt forțele principale reale în stare să asigure rezultate multășteptate. 27% socot important necesitatea ajutorului concret la cunoașterea limbilor moderne, 24% consideră necesitatea ameliorării activității de editare a rezultatelor obținute, efectuarea mai regulată a schimbului de experiență și perfecționare peste hotarele țării. Aceste opinii și propuneri sunt susținute în mare măsură de către membrii Asamblei Academiei, de doctorii habilitați și doctorii în științe a țării.

Materialele cercetărilor sociologice mărturisesc că peste 66 la sută din savanți au afirmat, că dispun de rezultate științifice de valoare, care pot fi implementate în practică, inclusiv: din componența membrilor Asamblei Academiei - 78% dispun de asemenea rezultate, din numărul doctorilor habilitați – 80%.

De mai multe rezultate obținute se bucură savanții din secția științelor agricole – 89,7% și din secția științelor biologice, chimice și ecologice – 76,2%.

Conform opiniei respondenților care au participat la cercetarea actuală privind reformarea științei, numai 13 la sută consideră că este corect actualul sistem de apreciere a rezultatelor cercetărilor științifice, 62% socot că acest sistem doar parțial e corect, 25 la sută sau fiecare al patrulea au dat o apreciere negativă sau nu s-au determinat, nu sunt informați. Din membrii Asamblei – 20% consideră că actualul sistem de apreciere a rezultatelor cercetărilor este corect, iar 65 la sută - că acest sistem este corect doar parțial, 14% nu se pot aprecia sau dau răspunsuri negative. Din secțiile științelor umanistice, agricole și medicale doar 15% socot corect actualul sistem de apreciere a rezultatelor cercetărilor științifice, secția de științe fizice și inginerești și instituțiile superioare de învățământ doar 6 la sută consideră corect acest sistem. Fiecare al patrulea nu este informat sau nu s-au determinat. Deci, actualul sistem de apreciere a rezultatelor cercetărilor științifice trebuie să fie examinat și perfecționat .

Procesele de reformare a științei au intensificat necesitatea creării climatului inovațional, concentrarea activității la stimularea dezvoltării tradițiilor noi al creșterii potențialului uman – izvor nesecat al cheazășiei obținerii efectelor pozitive în toate ramurile economiei naționale, culturii și științei.

Anume Codul științei și inovării, prin toate cele 166 de articole, contribuie întru totul la formarea climatului social activ și dinamic în comunitatea savanților, la crearea atmosferei prestigiului cunoștințelor științifice, învățământului, educației și inovării, transformând toate aceste surse profesionale într-un capital uman intelectual, aflat într-o permanență dezvoltare, care cere standarde înalte ale calificării profesionale, un nivel înalt de elaborări științifice rezultative pentru economia națională și progres social.

În conformitate cu Codul științei și inovării, Academia de Științe, prin împuternicirea Guvernului, înfăptuiește finanțarea din buget a cercetărilor științifice în bază de concurs, care se realizează în concordanță cu contractul de parteneriat încheiat pentru un termen de patru ani între Academia de Științe și Guvernul Moldovei. În așa fel s-au format relații de responsabilitate dintre știință și stat.

Materialele prezentei cercetări sociologice atestă că peste 81 la sută din membrii Asambleei Academiei de Științe și 73% de doctori habilitați în știință recunosc și împărtășesc pe deplin realitatea că Academia de Științe a devenit legitim cel mai responsabil și mai înalt for în domeniul științei – în fața statului, societății, în fața poporului.

Știința este nu doar cunoștință dar și conștiință, adică pricepere de a folosi cunoștințele în practica socială, pentru binele oamenilor. Încă Aristotel afirma că cel ce merge înainte în cunoștințe, dar rămâne în moralitate, acela mai mult și mișcă înapoi decât înainte spre progres. Deci trăsătura caracteristică a științei în timpurile noastre, a progresului intensiv cere o încordare mintală, o activitate puternică și folosire în practică a rezultatelor cercetărilor și inovării.

3. Starea de informare și de pregătire a cadrelor de specialiști

La întrebarea: în ce măsură activitatea în pregătirea cadrelor pentru economia națională și sfera socială satisface cerințele republicii, 57 la sută consideră necesitatea elaborării unui program național bine argumentat de a ține cont de interesele economiei naționale și sferei sociale a țării. Doar 21% socot că se ține cont în pregătirea cadrelor, de cerințele economiei naționale. Cu regret, astăzi numeroase cadre de juriști și economiști sunt pregătiți sub orice nivel, în rezultat ei nu pot fi angajați în câmpul muncii. După opinia fiecărui al cincilea respondent actualmente nu se ține cont de cerințele pregătirii cadrelor de profesii în mase - a muncitorilor calificați din industrie, agricultură, construcție, gospodărie comunală, de prestare a serviciilor sociale etc.

Din materialele cercetării rezultă că nivelul de informare a colaboratorilor științifici este inefficient. De exemplu, doar o treime din savanți sunt informați în privința organizării concursurilor de proiecte din sfera științei și inovării finanțate de la bugetul de stat; 51 la sută au menționat că sunt informați parțial; 14% - nu cunosc situația și condițiile concursurilor. Codul cu privire la știință și inovare în întregime îl cunosc doar 33%, parțial îl cunosc cca 40 la sută, care au declarat că cunosc numai capitolele care îi interesează, fiecare al patrulea este puțin cunoscut cu această lege decisivă pentru știință.

La întrebarea privind aprecierea activității Academiei de Științe în domeniul economic, social, politico-juridic, cultural – fiecare al patrulea se consideră satisfăcut de această activitate, 23% sunt nesatisfăcuți, peste 50 la sută din cei anchetați au menționat

că le este greu să răspundă, să aprecieze activitatea Academiei în aceste direcții, din care rezultă că majoritatea savanților nu sunt informați.

În ceea ce privește domeniul pregătirii cadrelor tinere de savanți - peste două treimi, adică 70% apreciază activitatea instituțiilor ca fiind satisfăcătoare. Aproape de aceeași părere sunt și membrii Asambleei Academiei. Savanții Secției științelor agricole au apreciat negativ activitatea instituțiile în pregătirea cadrelor tinere – 49,4%. Această activitate au menționat-o pozitiv savanții secției științelor economice și matematică – 86,7%, medicale – 75,6%, instituțiile de învățământ superior – 79,2%.

În privința informării despre activitatea Asambleei Academiei de Științe – 20 la sută de respondenți au afirmat că sunt pe deplin informați, fiecare al doilea este parțial informat, 30% nu sunt informați. Aproximativ același nivel de informare se menționează și despre activitatea Consiliului Suprem pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică al Academiei de Științe a Moldovei.

Pe parcursul cercetării sociologice s-a manifestat încercarea de a releva în ce măsură savanții sunt mulțumiți de activitatea conducătorilor științei la anumite nivele.

Tabelul 5. Repartizarea răspunsurilor la întrebarea în ce măsură sunt mulțumiți de activitatea conducătorilor instituțiilor în care lucrează, în %

Funcția deținută	sunt mulțumiți	nici mulțumiți, nici nemulțumiți	nu prea sau deloc mulțumiți	nu se pot determina, sau lipsește răspunsul
Președintele Academiei de Științe	45	16	7	32
Prim vicepreședinte al A.Ș.M.	35	16	8	41
Secretarul științific general al A.Ș.M.	37	17	3	43
Vicepreședintele Secției în care activează	37	15	6	42
Academicianul coordonator al Secției în care activează savanții	43	16	6	35
Directorul institutului Dvs.	58	10	7	25
Șeful laboratorului (secției, sectorului)	48	9	5	38
Rectorul instituției superioare de învățământ în care activează	32	4	3	61
Prorectorul pentru știință	27	7	4	62
Decanul facultății	27	7	2	64
Șeful de catedră	31	4	2	63

Din tabel vedem că legăturile dintre cele două sectoare ale științei cercetare - inovare și învățământ deocamdată sunt în dezvoltare permanentă. Savanții care sunt nemijlocit ocupați în câmpul de activitate a învățământului superior sunt mai puțin informați despre cercetările din sectoare, laboratoare, iar colaboratorii științifici - mai puțin informați despre activitatea învățământului superior. Deci, se cere de a perfecționa, de a îmbunătăți informarea privind activitatea științifică reciprocă a acestor sectoare. Așadar, din prezenta investigație sociologică rezultă necesitatea intensificării cercetărilor științifice privind asigurarea eficienței dezvoltării economice, sporirii produsului intern brut și veniturilor în toate ramurile economiei naționale și în baza acestora asigurarea creșterii nivelului de trai și calității vieții, a bunăstării populației. Anume știința trebuie să devină una din pârgھیile hotărâtoare în obținerea acestor rezultate.

SĂRBĂTORILE CA VALORI SOCIALE

Recenzent: Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

The peculiarities and the function of the holidays are analysed. The data of the poll illustrates the popularity of the most important holidays. Furthermore the problem of the celebrating the winter holiday according to the New Julian Calendar.

Sărbătorile sunt fenomene sociale în cadrul cărora se comemorează sau se sărbătoresc unele evenimente importante, organizându-se adesea diferite manifestări, solemnități, demonstrații etc., iar în timpul celebrării datinilor mari, de regulă, se întrerupe activitatea obișnuită. În esență ele reflectă viața indivizilor sociali, a grupurilor și categoriilor de populație, a comunităților de oameni. Sărbătorile și modul lor de celebrare pot fi numite valori social-culturale, care influențează dezvoltarea umană și prosperitatea societății. Ele sintetizează tot ce este valoros în cultura națională și universală, reafirmând identitatea lor.

Ca fenomene sociale, sărbătorilor le este caracteristic un șir întreg de particularități specifice. Așa, conform ritualului de celebrare, participanții la solemnitate obțin o anumită satisfacție sufletească. Ei împreună percep importanța și sensul evenimentului care este celebrat. Sărbătoarea este o formă de comunicare socială; în procesul festivităților oamenii împreună împart reușitele și nereușitele, bucuriile și suferințele. La cei prezenți la manifestări această stare contribuie la formarea unor orientări unice, la afirmarea principiilor coeziunii și solidarității între indivizi, la consolidarea relațiilor familiale și de rudenie. Nucleul ideinic al sărbătorii îl constituie ideologia și concepția dominantă din societate. De regulă, acestea aparțin unor clase, grupuri mari de populație, partide politice.

Fiind o formă rațională de utilizare a timpului liber, ele contribuie la intensificarea comunicărilor între oameni, deficitul cărora se simte în zilele noastre. Participarea la celebrări permite indivizilor sociali, în special tineretului, să lege relații cu alte persoane, chiar și cu comunități întregi de oameni, interesant și util să petreacă timpul. Însă sărbătorile nu trebuie privite numai ca forme de divertisment, deoarece o astfel de interpretare reduce conținutul acestora, scade potențialul lor valoric.

Rolul sărbătorilor în utilizarea rațională a timpului liber și în dezvoltarea umană este evident. Aici mai mult ca în alte sfere ale activității umane apar posibilități de realizare a intereselor personale și sociale, favorizând procesul de educație, deoarece persoana poate mai din plin să-și manifeste inițiativa: la organizarea și petrecerea sărbătorilor, confecționarea atributelor pentru înfrumusețarea localului pentru petreceri, elaborarea programului pentru celebrare, la interpretarea cântecelor, dansurilor, recitarea poeziilor etc.

Rolul sărbătorilor în viața societății și a omului sunt condiționate de funcțiile lor specifice. Aici se are în vedere organizarea odihnei, a menajului, a consumului etc. Însă cea mai importantă funcție a sărbătorilor rămâne cea educațională. Prin intermediul sărbătorilor se înfăptuiește familiarizarea cetățenilor cu tradițiile și obiceiurile noi și cele moștenite de la părinți, cu realizările culturii populare și naționale. Poezia, cântecul, dansul, reprezentările colectivelor artistice profesionale și de amatori etc. contribuie la satisfacerea necesităților participanților la sărbători, în odihnă și comunicare.

Practica dezvoltării sociale la modul cel mai convingător demonstrează că sărbătorile îi familiarizează pe oameni cu valorile și realizările naționale ale poporului din diverse domenii ale vieții. Acestea au fost și rămân pentru totdeauna o sursă importantă de influență asupra membrilor societății și universului spiritual al lor. Deseori sărbătorile sunt numite oglinzi ale epocii. După stilul cum decurge celebrarea sărbătorilor se pot face concluzii despre starea economică, socială, politică, culturală a comunităților de oameni, a societății în întregime. Sărbătorile ne vorbesc despre ideile, interesele, necesitățile, aspirațiile diferitor grupuri și categorii de populație, despre modul lor de viață.

În fosta societate socialistă preponderent și în mod oficial se celebrau sărbătorile laice. O atenție deosebită se atrăgea datinilor care contribuiau la afirmarea societății comuniste: ziua mării revoluții socialiste din octombrie (7 noiembrie), ziua de naștere și ziua stingerii din viață a lui V.I. Lenin, ziua armatei sovietice (23 februarie), ziua constituției (5 decembrie) etc. De sărbătorile religioase (Sfintele Paște, Crăciunul, Sărbătorile Domnești; Hramul Bisericii din localități etc.) autoritățile locale și centrale nu numai că nu organizau manifestări festive, dar depuneau destule eforturi ca aceste datini să nu fie celebrate sau să fie sărbătorite pe o arie cât mai restrânsă, creând în așa fel condiții prielnice pentru victoria ateismului asupra religiei.

Obținerea independenței de către Republica Moldova a însemnat un moment crucial în desfășurarea și celebrarea sărbătorilor. Festivitățile care marcau formarea și consolidarea statului sovietic, a societății comuniste au fost anulate. Sărbătorilor religioase li s-a dat o a doua viață, s-au creat condiții pentru dezvoltarea lor. Au apărut sărbători noi cu caracter patriotic, conținutul cărora este legat de sărbătorirea edificării Statului Național: Ziua Independenței (27 august), Ziua Armatei Naționale (3 septembrie), Ziua poliției (18 decembrie). Valorile naționale cuprinse în conținutul noilor sărbători îndeplinesc funcția de povățuitor, care cultivă în conștiința cetățenilor țării noastre încrederea în viitor, educă sentimente patriotice de mare demnitate.

Apreciind rolul Festivalului teatrelor naționale “Limba noastră-i o comoară”, petrecut în preajma zilei “Limba Noastră” (2005), organizatorii Biroului Relații Interetnice din Republica Moldova în colaborare cu un șir de instituții etnoculturale au menționat “... obiectivele festivalului sunt promovarea limbii, tradițiilor, obiceiurilor naționale, contribuirea la formarea Constituției naționale și la înțelegerea faptului că reprezentanții diferitor naționalități constituie poporul unic al Republicii Moldova”[1].

Conform calculelor noastre preliminare, populația Republicii Moldova beneficiază de 79 sărbători religioase însemnate[2] marcate cu culoare roșie în calendarul creștin ortodox și 160 sărbători laice[3] (tradiționale – 3, naționale – 11, zile internaționale (continentale) – 100, zile comemorative – 6, zile profesionale - 40). Din acest număr de sărbători numai 10 sunt nelucrătoare. Însă perioadele de odihnă în legătură cu celebritățile sărbătorilor sunt mai îndelungate. Așa, de exemplu, la 8 martie 2007, ziua internațională a Femeii, autoritățile au oferit prin Hotărâre de Guvern 4 zile de odihnă, iar la 1 Mai – 3 zile. Cu regret, statistica arată că în zilele de sărbători cetățenii consumă de șase ori mai mult băuturi alcoolice decât în zilele obișnuite, aceasta contribuind la creșterea numărului persoanelor bolnave de alcoolism.

În procesul de pregătire și desfășurare a sărbătorilor sunt antrenate mai multe activități umane. În timpul menajului, de exemplu, se prepară bucatele destinate sărbătorilor, se efectuează confortul din încăperi (locul sărbătorii), se organizează consumul bunurilor pregătite etc. Celebrarea datinilor, de regulă, are loc în timpul liber.

Rezultatele cercetărilor sociologice și etnografice indică că, conținutul activităților care constituie sărbătorile reflectă nivelul de dezvoltare al omului, bogăția lui spirituală. Utilizarea cu măsură a timpului de sărbători aduce indivizilor destul folos. Citind o operă artistică de valoare, mergând la oraș, unde omul ea cunoștință de repertoriul teatrelor, de expoziții, de artă persoana își lărgeste orizontul intelectual, își cultivă simțul frumosului și a bunului gust. Însă sărbătorile prost organizate și rău petrecute pot duce la urmări nedorite, chiar și atunci când inconștient se îndepărtează de activități cu conținut folositor și poate nimeri într-un mediu pasiv de reconfortare sau să se pomenească în inactivitate și trândăvie. Sărbătorile petrecute frumos sunt un semn de bună educație și de o ținută apreciabilă. Completul de ocupații, care formează sistemul de reconfortare a individului la sărbători, oglindește corelația elementelor funcționale ale timpului liber al oamenilor - activități care contribuie la dezvoltarea umană, cele cu un rol recreator și cele care supun omul deprecierei și degradării.

Analiza fondului de timp liber anual al populației sătești dovedește că sărbătorile ocupă în structura lui un loc aparte. Măsurile sociale îndreptate spre îmbunătățirea folosirii orelor de răgaz sunt legate, în primul rând, de aceste zile, deoarece celebrarea sărbătorilor aduc cele mai multe probleme organizatorilor odihnei populației. Rezolvarea acestor probleme trebuie începută la vârstă fragedă, în copilărie, educând un comportament model și a unei atitudini grijulii față de utilizarea timpului liber, iar sărbătorile trebuie să fie privite ca valori sociale.

Sărbătorile la țară (unele din ele fiind petrecute mai multe zile), spre deosebire de zilele de lucru sau cele nelucrătoare, reprezintă un spațiu prielnic în cadrul căruia omul, după bunul său plac, poate cu un anumit scop să desfășoare diferite activități. La sărbători sătenii mai des ca în zilele obișnuite primesc oaspeți, se întâlnesc cu rudele apropiate, prietenii, stau la sfat, ascultă (vizionează) radioul, TV, merg la biserică, se duc la baluri etc. Activitățile de reconfortare ocupă cea mai mare parte a timpului liber al sătenilor rezervat sărbătorilor (85-90%). O parte neînsemnată din locuitori (6-7%) sunt preocupați de lectura cărților, ziarelor) practică jocuri sportive, activități de amatori (fotografiază, cântă la instrumente muzicale etc.)

Iscușința individului de a-și organiza în mod chibzuit timpul liber de sărbători, care este compus din părți mari de timp, servește drept indicator al culturii de utilizare a orelor de răgaz, stimulează formarea unei atitudini serioase față de folosirea timpului în zilele ce urmează. În șirul activităților de reconfortare, sărbătoarea este o verigă care încheie ciclul ocupațiilor de distracții și odihnă., iar imediat după sărbători încep activitățile legale de muncă.

Cercetările sociologice, psihologice, etnologice etc. demonstrează că sătenii manifestă un interes deosebit față de sărbători. Satul nu dispune de mijloace și posibilități variate de organizare a timpului liber ca orașul. În viața oamenilor din localitățile rurale un loc deosebit ocupă contactele între persoane legate pe relații de vecinătate, rudenie și prietenie, iar sărbătorile contribuie la formarea și cimentarea acestor relații.

La etapa actuală sistemul sărbătorilor sătești s-a format deja. Însă aceasta nu înseamnă că au dispărut necesitățile de a le studia și aprecia modul lor de desfășurare. Sărbătorile la țară sunt acceptate de toată populația, indiferent de vârstă, profesie, pregătire școlară etc. Aceasta confirmă și rezultatele cercetărilor "Munca și odihna populației rurale" realizată de autor în anii 2003 - 2004. În cadrul cercetării au fost chestionați 760 locuitori din toate zonele economico-geografice ale Republicii Moldova. Analiza rezultatelor cercetării arată că sărbătorile religioase sunt foarte preferate de către săteni. 96,5% din

respondenți au indicat în chestionarele lor că celebrează învierea Domnului Iisus Hristos, respectă toate obiceiurile tradiționale legate de Sfintele Paști. O altă sărbătoare care e pe placul întregii populații (95,1%) este Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos (Crăciunul). Duminica Mare este îndrăgită de 92,1% respondenți, iar Boboteaza de 84,1%.

La sat sunt populare și celelalte Sărbători Domnești: Intrarea Domnului în Ierusalim (Floriile), Buna Vestire, Înălțarea Domnului etc., care sunt sărbătorite de 77,4%. Sătenii acordă o atenție cuvenită și marchează zilele marilor Sfinți (Sfântul Vasile, Sfântul Gheorghe, Sfinții Constantin și Elena etc.). 76,8% din populația chestionată a indicat că celebrează aceste zile.

O sărbătoare îndrăgită de săteni este Hramul Bisericii din localitate. Dintre persoanele chestionate 90,4% au menționat că festivitățile și solemnitățile hramului le aduce deosebite satisfacții. Această sărbătoare mai des este marcată în satele din Nordul țării (95,4%) și în cele din Centru (94,6%) și mai rar la Sud (70,2%).

O parte din populație sărbătorește și alte datini - patriotice, zilele de naștere a membrilor familiei, ziua sfântului căruia îi poartă numele etc. Din numărul celor chestionați, 30,9% marchează Ziua Independenței; 19,3% - ziua Armatei Naționale; 40,7% 31 august – Limba Noastră. Mai activ sărbătorec aceste datini acele persoane care într-un mod sau altul au participat la evenimentele ce au adus la proclamarea independenței țării noastre. Printre aceștia se numără militari activi, militarii în rezervă etc.

De o popularitate deosebită se bucură în rândul sătenilor Anul Nou. Conform datelor sondajului, 90,4% sărbătorec începutul anului la 1 ianuarie, iar 84,2% fac lucrul acesta și la 14 ianuarie. Rezultă că mulți locuitori ai satelor marchează începutul anului de două ori. În realitate, la 1 ianuarie celebrează începutul anului numai populația unui șir de sate din r. Briceni, Edineț, Râșcani, situate în apropierea râului Prut. În celelalte sate întâlnesc înnoirea anului după stilul nou. Toate obiceiurile noastre naționale cu reprezentări frumoase, teatrale se organizează la 14 ianuarie (1 ianuarie stil vechi).

În localitățile unde Anul Nou se sărbătorește la 1 ianuarie, la pregătirea manifestațiilor de sărbătoare reprezentările populare teatrale (novace, căluț, capra etc.) în afară de actori populari sunt antrenate și unele instituții sociale (primăria, școala, instituțiile de cultură etc.).

Sărbătorirea este legată cu diferite deplasări ale populației de a revedea rudele, pe cei dragi etc. (oraș – sat; sat – sat; sat - oraș). Deoarece sărbătorile nu sunt zile de odihnă, ele contribuie la majorarea numărului de lipsuri motivate și nemotivate de la serviciu. Consumul sporit de băuturi alcoolice și oboseala duc la reducerea productivității muncii lucrătorilor, aduc cheltuieli adăugătoare bugetului familiei (cadouri, procurarea билетelor). De aceea e necesar de a organiza trecerea tuturor localităților sătești la celebrarea sărbătorilor de iarnă după stilul nou, atunci când aceste datini sunt marcate de toată lumea civilizată.

În scopul cercetării opiniei locuitorilor din zonele rurale, chestionarul cercetării a cuprins întrebarea: “Cum credeți Dvs., n-ar fi bine să se organizeze comemorarea de către întreaga populație a sărbătorilor de iarnă după stilul nou, conform Calendarului Iulian îndreptat?”. Răspunsurile respondenților s-a repartizat în felul următor:

- Da, ar fi binevenită o astfel de trecere	-	36,3%
- Nu, trebuie să rămână pe vechi	-	36,1%
- Nu s-au determinat	-	22,0%
- N-au dat răspuns la întrebare	-	5,6%

După cum se observă, răspunsurile participanților la sondaj se repartizează proporțional: numărul doritorilor de a realiza o astfel de trecere și a celor de orientare conservativă este același. Însă 22,0% n-au putut să-și definească poziția față de această

întrebare. Mai mulți adversari s-au dovedit a fi printre respondenți în vârstă de peste 60 ani și cei ce au un grad mai jos de pregătire școlară. Doritorii de a face pasul acesta sunt în rândurile intelectualității, tineretului, lucrătorilor sferei sociale. Aceste grupuri de populație sunt social mai active, au un sistem mai dezvoltat de necesități spirituale.

De menționăm că sondajul a fost realizat vara, când petrecerea sărbătorilor n-a influențat sau a exercitat o înrăurire neînsemnată asupra opiniei populației despre datini. Și dacă mai mult de o treime din populația supusă chestionării a indicat necesitatea trecerii la sărbătorile datinilor de iarnă după stilul nou, ne vorbește de faptul că populația rurală a conștientizat necesitatea acestei tranziții, de sărbătorit atunci când toată țara sărbătorește, când copiii sunt liberi de la școală, ca și ei să poată mai din plin să se includă în procentul celebratorilor.

Un exemplu de trecere a satelor moldovenești de la sărbătorile datinilor de iarnă după calendarul de iarnă vechi la cel nou poate servi satul Brânzeni din raionul Edineț. Aici trecerea sărbătorilor de iarnă de la calendarul vechi la cel nou s-a înfăptuit în a doua jumătate a anilor '50 ai sec. XX. Populația satului năzuia la o astfel de trecere. Conducerea și intelectualitatea satului au efectuat un anumit lucru de familiarizare printre locuitori. La adunarea generală a satului s-a decis ca sărbătorile de iarnă să fie celebrate pe stilul nou, așa cum se procedează în satele vecine de pe malul Prutului: Crăciunul - la 25-26 decembrie, Anul Nou - la 1 ianuarie, iar Boboteaza și Sfântul Ion Botezatorul - la 7-8 ianuarie. Astăzi numai persoanele în vârstă își amintesc că la Brânzeni sărbătorile au fost marcate după stilul vechi.

Schimbarea orientărilor a locuitorilor satelor Moldovei spre celebrarea sărbătorilor de iarnă și a celor legate de nașterea și învierea Domnului Iisus Hristos conform stilului nou este o problemă extrem de actuală. Se cere de a realiza o cercetare științifică care ar permite stabilirea cu exactitate necesitatea și doleanțele populației rurale referitor la trecerea și celebrarea sărbătorilor de iarnă după stilul nou. Rezultatele cercetării e necesar să fie incluse în baza unui program de tranziții a sărbătorilor de la calendarul vechi la cel nou. Un rol deosebit în această trecere îl va juca Biserica Ortodoxă, alte confesiuni religioase. Mai întâi de toate v-a fi necesar ca administrarea publică locală și centrală, instituțiile sociale, ONG-urile, intelectualitatea satului activ să se încadreze în organizarea obiceiurilor și tradițiilor legate de sărbători, în multe cazuri este necesar de a revitaliza și a dezvolta tradițiile și obiceiurile care s-au pierdut.

Fiind forme îndrăgite de odihnă și divertisment, sărbătorile sunt legate nemijlocit de activitatea oamenilor, de modul și stilul lor de viață. Ele reflectă atât multiplele relații constituite între indivizi, necesitățile și interesele lor, cât și viața cotidiană a cetățenilor, raportul dintre persoană și alți oameni, om și societate, om și natură. Aici merge vorba nu de orișice legătură, dar de cele mai esențiale, care sunt importante atât pentru om, cât și pentru comunitate și societate. Pe lângă acesta, societatea elaborează metode și forme speciale de dezvoltare, consolidare și transmitere altor generații a sărbătorilor, care reflectă realitatea zilnică a oamenilor și calitatea vieții lor. În aceasta constă specificul sistemului de sărbători ca valori sociale importante.

Note:

1. Vineria și recunoștința pentru cuvântul matern. // Moldova Suverană, 2 septembrie 2005.
2. Calendarul Creștin Ortodox. 2005.
3. Calendar Național 2000-2003, Chișinău, 2003.

CALITATEA VIEȚII: ELUCIDAREA CONCEPTULUI

Recenzent: Gheorghe Călcâi, doctor în filosofie

In the article is broached the quality of the life based on spiritual principles. The theme is important but almostly unknown. At the present there is no an adequate definition for the quality of the life. The cause is the attitude for spirituality. As long as spirituality is ignored, the quality of the life can't be measured, investigated and ensured; the same thing happens with the human development, durable development, community development etc.

Noțiunea „calitatea vieții” privește viața însăși – scopul și rostul ei, mentalitatea, atitudinile, relațiile interpersonale, nivelul de trai etc., de aceea ea constituie un obiect de studiu complex, controversat și deosebit de important. În prezent, calitatea vieții suportă schimbări profunde, dar, spre regret, implicațiile acestora nu sunt conștientizate îndeajuns; nu se cunoaște pe deplin care din schimbările actuale ale vieții sunt și care nu sunt spre binele omului și societății; de aceea obiectul de studiu nominalizat este incontestabil actual.

Calitatea vieții n-a fost lipsită de atenție din partea științei; timp destul de îndelungat ea a fost (și rămâne) abordată de numeroși cercetători științifici din diferite colțuri ale lumii. Însă în pofida eforturilor depuse, rezultatele investigațiilor lasă mult de dorit. Acestea ar putea fi calificate mai degrabă drept opinii subiective ale cercetătorilor (deseori contradictorii și incompatibile) decât rezultate de investigații științifice. Spre exemplu, unii cercetători consideră calitatea vieții aidoma modului de viață, stilurilor de viață, nivelului de trai etc., alții dimpotrivă, consideră noțiunile date diferite și chiar opuse. Iar în rezultat, contrar așteptărilor, conceperea generală a calității vieții nu se limpezește, ci devine tot mai stufoasă și neclară.

Poate unul din motivele situației date este legat de vastitatea și multidimensionalitatea greu de generalizat a calității vieții; însă nu acesta este cauza reală a insuccesului. De regulă, cercetătorii științifici tind să vadă în calitatea vieții o entitate integră, ceva mai mult decât nivelul de trai. S-a vorbit mult, încercări de a defini calitatea vieții au fost destule; au fost făcute cele mai diverse și incomprehensibile sofisticări de cuvinte. Dar până în prezent n-a fost propusă o definiție adecvată a termenului care ar face față exigențelor științifice. Se pare că evaluările pur economice și materiale ale nivelului de trai, incapabile să cuprindă întreg spectrul de aspecte ale vieții, au condiționat apariția noțiunii de calitate a vieții. Atunci, eventual, privitor la calitatea vieții, accentele ar trebui transferate de pe factori și procese cantitative ale vieții pe factori și procese calitative.

Pentru prima dată termenul de calitate a vieții a apărut în cartea lui Dj. Galbraght „Societatea prosperității” și a început să fie utilizat pe larg în propaganda americană. Deși modul de viață american se considera de cea mai înaltă calitate și pretindea posibilitatea soluționării problemelor sociale contemporane, totuși conceptul dat nu avea un conținut științific clar[1]. „Prin calitatea vieții se subînțelegeau toate bunurile care pot fi oferite consumatorului de „societatea industrială dezvoltată”, de „societatea managerilor”, în care...domină...știința și organizația”[2].

Mai târziu, teoriile „postindustriale” au fost supuse criticii și calitatea vieții s-a transformat dintr-un termen propagandistic într-o cerere insistentă de a opri goana după venituri și de a acorda mai multă atenție caracterului condițiilor de viață.[3] Această

reorientare a descoperit noi probleme sociale, fără însă a conduce la o înțelegere clară a calității vieții.

I. Petrușina, spre exemplu, menționează că în cadrul cercetărilor sociologice din SUA de acum 20-30 de ani bunăstarea națională se identifica cu nivelul de consum. „Se considera că deoarece America este mai bogată decât alte țări, ea este mai fericită, mai satisfăcută și în genere mai prosperă decât toate”[4].

Acceptarea bogăției drept criteriu de identificare și estimare a calității vieții sugera speranțe americanilor, că îndeplinirea materială le va putea ridica societatea până la înălțimile armoniei sociale. Însă în anii '70 ai sec. XX intensificarea antagonismelor sociale, creșterea șomajului, discriminării sociale și rasiale, criminalității, alienării psihologice au demonstrat cu claritate netemeinicia acestor speranțe. În consecință, calitatea vieții a început să se identifice nu atât cu nivelul material al societății, cât cu perceperea subiectivă a bunăstării individuale[5].

Astfel, bunăstarea materială nu poate constitui o bază temeinică pentru conceperea calității vieții, un factor al dezvoltării armonioase și al soluționării problemelor societății. Vedem acest lucru din experiența celei mai bogate țări, cum sunt Statele Unite ale Americii. Cât privește „perceperea subiectivă a bunăstării materiale”, sau trecerea la „calitatea subiectivă a vieții”, aceasta nu a condus decât la accentuarea și mai pronunțată a factorilor îndeplinerii materiale. Ea nu a înregistrat (și nu înregistrează) o creștere esențială a gradului de satisfacere a populației de nivelul de trai; cerințele cu privire la bunăstarea individuală întotdeauna cresc mai repede decât posibilitatea de îndeplineri a lor. Și chiar dacă ar fi atinse trepte de bunăstare superioare, totuși oamenii nu ar fi pe deplin mulțumiți de starea lor materială, iar nemulțumirea este în putere să producă dezacord și dezbinare până și pe „înălțimile armoniei sociale”.

Pentru a evita reducerea calității vieții la factori și componenți cantitativi (la nivelul de trai, condițiile de muncă etc.), sociologii contemporani formulează cu privire la noțiunea dată definiții complexe, uneori confuze, incluzând în ele cele mai diverse laturi și elemente cu putință ale vieții. Spre exemplu, sociologul român I. Rebedeu consideră că „calitatea vieții” exprimă un sincretism al factorilor și elementelor care țin atât de individ, cât și de mediul socionatural, o viziune integratoare a cărei statornicie impune cercetătorilor din sfera socioumanului exigențele interdisciplinarității. Complexul de elemente aparținente la „calitatea vieții” nu se identifică și nu se reduce la nivelul de trai, deși acesta constituie un indicator esențial, prin care cantitatea antrenează și ilustrează o dialectică a calității ființării umane concrete. Putem discerne în această noțiune o anume orchestrare a sensurilor, o complexă interpătrundere a reperelor și criteriilor care se etajează prin câteva paliere semantice: 1) Nivelul bio-psihologic...; 2) Nivelul ecologic...; 3) Nivelul de trai economic...; 4) Nivelul cadrului construit...; 5) Nivelul relațiilor sociale...; 6) Nivelul cultural...; 7) Nivelul moral...; 8) Nivelul familial...; 9) Nivelul participării la soluționarea problemelor colectivității...”[6].

Se constată astfel „în cuprinsul conceptului de calitate a vieții o dispunere și o ordonare a unor factori multipli și diverși, de la sănătatea și integritatea fizică a individului la ființarea lui în universul valorilor morale, de la ceea ce consumă pentru asigurarea supraviețuirii biologice la ceea ce consumă, sau, mai exact, ceea ce asimilează din valorile culturale pentru împlinirea și modelarea spiritului său, de la dimensiunea vieții interioare la corelația cu cadrul societal și natural al existenței lui”[7].

Încercarea dată de a contura calitatea vieții constituie o viziune mai largă și mai profundă, cu o antrenare mai amplă a factorilor și componenților vieții și cu o relevare a

coordonatelor generale ale acesteia. Se încearcă o extindere de la nivelul de trai către biopsihologicul uman, către nivelul moral, mediul sociocultural și alte laturi ale vieții. Rămâne însă neclar care este esența calității vieții, cum această vastă totalitate de factori, care se interpătrund, ne apropie de o înțelegere adecvată a calității vieții. De aceea definiția dată, dar și alte definiții de acest fel nu atât clarifică lucrurile, cât ridică noi semne de întrebare.

Poate în parte „cantitatea antrenează...o dialectică a calității ființării umane concrete”. Dar dacă așa stau lucrurile, și având în vedere că „nivelul de trai...constituie un indicator esențial al calității vieții”, atunci de ce creșterea producției globale nu asigură o calitate sporită a vieții, ci duce mai degrabă la perpetuarea sărăciei, la epuizarea resurselor naturale, la distrugerea „nivelului ecologic”, la diminuarea „nivelului moral” etc.?

Or, dacă ar exista un set specific de factori care asigură calitatea vieții, atunci care este acesta și ce reprezintă calitatea vieții formată de el? Or, dacă acumulările cantitative deseori implică schimbări calitative, tendința dată nu constituie un principiu universal (consecințele sporirilor cantitative pot fi și negative). Calitatea vieții nu poate fi redusă la bunuri materiale, la cantitate sau la condițiile de trai. Ea nu poate fi extrasă din totalitatea de elemente ale vieții fără a avea la bază un principiu generalizator.

Alți cercetători leagă calitatea vieții de mulțimi nenumărate de factori, cum ar fi: nivelul de îndestulare materială, conținutul muncii, condițiile de muncă și nivelul de trai, petrecerea timpului liber, calitatea hrănilor, îmbrăcămintei, spațiului locativ, viața de familie, mediul înconjurător, funcționarea instituțiilor sociale, satisfacerea necesităților de comunicare, cunoaștere, creație, ocupațiile de agrement etc. Aici calitatea vieții se dizolvă în numeroși factori și aspecte ale vieții, impactul integral al cărora nu este perceptibil, nemaivorbind de aceea că nu știm nici care ar trebui să fie acesta.

La ora actuală există o gamă largă de definiții și opinii despre calitatea vieții; însă nu se cunoaște cu claritate ce reprezintă aceasta. Motivul poate fi specificul termenului, care include, pe de o parte, calificativul „calitate”, iar pe de altă parte, noțiunea de „viață” în toată complexitatea ei. Un alt motiv poate fi legat de atitudinea față de spiritualitate. Aceasta, după părerea noastră, este cauza de ce până în prezent nu știm ce este calitatea vieții, care sunt factorii și mecanismul formării ei, cum poate fi transpusă în practică și poate fi atinsă în genere.

Vom aborda mai jos calitatea vieții în contextul spiritualității deficitare, având în vedere esența și vastitatea acestuia. Va fi luat în calcul faptul că viața nu poate fi de calitate, oricât de îndestulată ar fi ea din punct de vedere material, dacă este golită de sens și nu are un scop suprem; dar și de efectul ei constructiv sau distructiv asupra societății. Viața nu poate fi de calitate dacă tinde să distrugă societatea; nu putem vorbi despre o viață de calitate referitor la o societate în declin economic continuu sau în scădere din punct de vedere moral (aspectele date indică către o legătură strânsă dintre calitatea vieții de spiritualitate).

Plasarea spiritualității la baza abordării calității vieții nu ar trebui deloc să ne alarmeze. Interesele omului se ridică mai pe sus de asigurarea existenței lui. Caracteristica de vârf a ființării umane sunt relațiile interpersonale (comunicarea). Acestea stau la baza calității vieții și la baza societății. Relațiile interpersonale alcătuiesc relațiile sociale, iar relațiile sociale conturează calitatea societății. Știm, calitatea vieții corelează cu calitatea societății, că și calitatea vieții, și calitatea societății depind de calitatea relațiilor, iar calitatea relațiilor depinde de spiritualitate. Dezvoltarea calității vieții se face prin ameliorarea relațiilor, iar ameliorarea relațiilor – prin creșterea

spirituală. Omul, ca ființă socială, poate fi influențat de societate, însă influența dată asupra calității vieții este precumpănitor distructivă. Nu schimbarea în bine a societății (și impactul acesteia asupra personalității umane) cauzează dezvoltarea calității vieții, ci creșterea spirituală condiționează ameliorarea calității vieții și sporirea calității societății.

Calitatea vieții depinde mai mult de mentalitate (de idei, dorințe, valori, orientări etc. care se exteriorizează), decât, bunăoară, de nivelul de trai. Dar mentalitatea însăși (orientată spre bine sau spre rău) depinde de spiritualitate. În funcție de gradul de spiritualitate, efectul cunoștințelor asupra societății poate fi diferit. Astăzi cunoștințele cresc rapid (spre deosebire de calitatea materialului uman), însă odată cu aceasta răul sporește și mai mult, iar calitatea vieții descrește.

Spiritualitatea poate transforma radical personalitatea umană, poate schimba în bine relațiile dintre oameni, iar relațiile înnoite schimbă calitatea vieții și calitatea societății. De aceea totul depinde de alegerea omului între spiritualitate și nonspiritualitate. Când atenția este orientarea preponderent către spiritualitate, atunci sporesc și calitatea materialului uman, și calitatea vieții, și calitatea societății. Iar când accentul se plasează pe interesele materiale, când bunăstarea primează în raport cu spiritualitatea, atunci ea devine scopul vieții, ea trece în opusul spiritualității, împiedică creșterea spirituală și atingerea calității vieții și prosperității.

Calitatea vieții societății începe astfel cu calitatea vieții la nivel de persoană și se obține prin transformarea spirituală. Spiritualitatea, acceptată integral la nivel de persoană și la nivel de societate, face relațiile interpersonale (și societatea) desăvârșite. Deficiența de spiritualitate, dimpotrivă, vulnabilizează relațiile și dăunează calității vieții. Influențele interpersonale se contrariază: persoanele spirituale exercită influențe edificatoare asupra societății nonspirituale, iar societatea precumpănitor nonspirituală poate exercita influențe degradante asupra persoanelor spirituale.

Astfel, spiritualitatea influențează calitatea vieții, o modelează, își lasă amprenta asupra ei, fapt datorită căruia ea poate fi identificată și estimată. Estimarea calității vieții în baza spiritualității este simplă. În funcție de alegerile făcute la nivel de persoană deosebim două clase de oameni: spirituali și nonspirituali. Există și tipuri corespunzătoare de calitate a vieții: la nivel de persoană aceasta poate fi apreciată cu calificativele dihotomice „calitativă”, „noncalitativă”, iar la nivel de societate sau de grupuri de persoane cu opțiuni spirituale diferite nivelul de calitate al vieții poate fi mai mic sau mai mare în funcție de raportul dintre persoanele spirituale și nonspirituale, care poate fi estimat în unități de măsură numerice (cote).

Forma dată de estimare a calității vieții este decisivă, deoarece se axează pe aspectul de calitate. Însă ea nu reprezintă decât o apreciere generală - o evaluare de principiu. În cadrul calității vieții lucrurile materiale și spirituale se îmbină armonios. Calitatea vieții nu constituie o chestiune pur spirituală, ruptă de realitate, ci implică întreg spectrul de activități zilnice - viața însăși, îmbrăcată în haina concretivității ei. Pentru a cunoaște mai bine calitatea vieții în toate manifestările ei, trebuie să abordăm întreaga totalitate de elemente, condiții și factori care în ansamblu alcătuiesc calitatea vieții în desfășurare. De aceea putem deosebi două niveluri ale calității vieții - calitatea vieții generală (la nivel de principiu) și calitatea vieții în desfășurare (descoperită în activitățile de fiecare zi).

Nivelurile date de calitate a vieții (în funcție de spiritualitate și în funcție de fapte) tind să coincidă. De aceea, calitatea vieții poate avea o dublă estimare - la nivel de spiritualitate (mentalitate) și la nivel de fapte. Calitatea vieții în desfășurare este mai

complexă și mai greu de evaluat decât calitatea vieții generală. Dificilă este și formularea unei definiții adecvate a acesteia. Prin faptul că calitatea vieții în desfășurare include o vastă totalitate de elemente, factori și aspecte ale vieții, ea se apropie nemijlocit de termenul „modul de trai”.

Gh. Trandafir, spre exemplu, definește modul de trai „drept reflectarea manierei în care oamenii își organizează viața cotidiană, își satisfac variatele nevoi materiale și spirituale concretizate în modul de a locui, a se hrăni, a se îmbrăca, a se comporta în societate și a-și organiza viața, gradul în care un anumit mod de producție, o anumită formațiune social-economică poate satisface complexitatea cerințelor și exigențelor umane, legate de dezvoltarea personalității și a libertăților individuale și spirituale”[8].

Dacă definiția dată ar fi liberă de anumite nuanțări ideologice și ar recunoaște în spatele modului de trai spiritualitatea, atunci cuprinsul ei ar deveni mai clar, iar deosebirea ei de calitatea vieții în desfășurare ar fi ne semnificativă. Singura deosebire ar fi că calitatea vieții în desfășurare plasează accentul pe aspectul de calitate (care implică estimare), iar modul de trai - pe forme stabile și aspecte concrete ale vieții.

S-ar părea că, aplicând o definiție de acest fel pentru calitatea vieții în desfășurare, am propune o definiție ce implică numeroase laturi, elemente și aspecte ale vieții. S-ar părea că definiția calității vieții în desfășurare ar fi la fel de vastă, precum viața însăși (asemenea definiției lui I. Rebedeu). Dar chiar așa stând lucrurile, acceptând spiritualitatea ca punct de pornire, definirea calității vieții în desfășurare în cazul dat nu se complică, ci se limpezește. Acum am putea vedea în fiecare gând, în fiecare faptă, în fiecare act de comportare și în fiecare trăsătură de caracter ce este și ce nu este spiritual, ce este și ce nu este calitate. Am putea face o analiză și un calcul al gradului de spiritualitate, a calității vieții în desfășurare, am putea înțelege clar de ce viața este atât de precară, cum calitatea vieții ar putea fi ameliorată, cum ar putea fi asigurată dezvoltarea umană durabilă, ce perspective în această privință ne așteaptă pe viitor etc.

Având spiritualitatea la baza studiului, putem afla mai multe lucruri despre calitatea vieții, despre factorii și mecanismul formării ei. Însă atingerea acesteia la nivel de societate rămâne problematică. Orice schimbare în acest sens depinde de spiritualitate. Problema calității vieții este în principiu problema spiritualității. Spiritualitatea schimbă viața, ea schimbă și calitatea vieții. Întrebarea e că spiritualitatea însăși constituie o problemă. Practica indică către așa dificultăți ale calității vieții cauzate de deficiența de spiritualitate ca egoismul, distribuirea improprie a priorităților, către faptul că în activitățile sale omul se ghidează nu de rațiune, ci de dorințele, planurile și poftele sale.

Pe parcursul zilei omul se află permanent în situații de alegere între dorințe și spiritualitate – între lucrurile rele și plăcute și lucrurile bune și mai puțin plăcute. Care din acestea îi captivează mai mult atenția - pofta firii sau valorile spirituale, acelea îi determină faptele și calitatea vieții. Spiritualitatea (și calitatea vieții) este dificil de atins nu de aceea că este rea, ci pentru că este nefirească. Omul trebuie să depună un efort susținut de înfrânare (cu suportul spiritualității) a firii sale egoiste. Spre regret, în cele mai dese cazuri, el cedează în fața dorințelor sale, respingând astfel spiritualitatea. Uneori spiritualitatea poate fi „acceptată”, dar și atunci deseori ea se realizează sub o formă care nu schimbă viața. La fel stau lucrurile și cu calitatea vieții – aceasta este căutată, de regulă, în afara spiritualității și în afara transformării vieții.

Chiar dacă spiritualitatea este accesibilă pentru oricare persoană, datorită alegerilor majorității populației, la nivel de societate ea este ireală. Deci, la acest nivel și calitatea vieții este ireală. Atingerea calității vieții necesită o schimbare a atitudinilor oamenilor, înainte de toate, față de spiritualitate în raport cu prosperitatea. Starea

lucrurilor în această privință necesită a fi schimbată pe invers. Spiritualitatea (și calitatea vieții) reprezintă alternativa orientării către bunăstare. Orientarea către prosperitate (preponderent de natură egoistă) și către spiritualitate sunt orientări de viață opuse. Sunt opuse cum sunt opuse binele și răul, sufletul și trupul, ideea și materia.

Având în vedere calitatea vieții și calitatea vieții în desfășurare, nu ar trebui trecut cu vederea nici nivelul de trai – factor care reflectă condițiile materiale de viață și posibilitățile de realizare a potențialului uman. Factorul dat nu este decisiv, însă este constant lucrativ. Spiritualitatea, prin ameliorarea calităților morale și profesionale ale lucrătorilor, influențează activitatea de producție și nivelul de trai. Nivelul de trai, de asemenea, poate influența spiritualitatea. Însă spiritualitatea primează în raport cu prosperitatea. Nu prosperitatea determină calitatea vieții, ci spiritualitatea; ea înnobilează și sporește capacitățile de muncă și de creație ale omului, le direcționează către o întrebuintare constructivă, raționalizează consumul de bunuri etc.

Opinia larg răspândită precum că realizarea planurilor și intereselor materiale personale ale oamenilor ar fi în deplină armonie cu calitatea vieții, că pe cât nivelul de trai este mai înalt, pe atât mai avansată este și calitatea vieții, nu este relevantă. Calitatea vieții nu înseamnă nici multă avere, nici sărăcie; nici condiții performante de viață, nici condiții precare de viață; nici împlinirea planurilor și dorințelor personale, nici neîmplinirea lor. Calitatea vieții este manifestarea dragostei dezinteresate, este împlinirea Legii morale în viața de fiecare zi. Reducerea calității vieții la bunăstare conduce la orientări de viață greșite, responsabile în anumită măsură de aprofundarea crizei moral-spirituale cu toate consecințele care urmează. Atenția sporită, care necurmat se acordă bunăstării materiale, împiedică evoluarea comunității umane către spiritualitate, calitatea vieții și prosperitate.

Nivelul de trai nu poate fi acceptat nici ca criteriu de identificare și estimare a calității vieții; în calitatea dată el ar putea fi acceptat doar cu luarea în calcul a spiritualității deficitare. Când Dj. Galbraht a lansat termenul de calitate a vieții, acesta se asocia cu „modul de viață american...de cea mai înaltă calitate” și se identifica cu „toate bunurile materiale...” Definierea dată, în funcție de nivelul de trai, întotdeauna a fost supusă criticii. Astăzi a devenit clar că orientarea prioritară către bunăstare dăunează calității vieții. Însă, spre regret, prima prioritate de viață a oamenilor continuă să rămână prosperitatea. Calitatea vieții, înțeleasă ca bunăstare și creștere a nivelului de trai, se bucură de popularitate. Pe parcursul ultimelor trei decenii calității vieții i se acordă atenție sporită în cadrul Uniunii Europene. Aici a fost lansat un program de cercetare și monitorizare a calității vieții, în cadrul căruia se organizează dezbateri și se publică rapoarte pe teme legate de condițiile de viață și de muncă, relații industriale, sănătatea muncii, protecția mediului înconjurător etc.[9].

Datorită tendințelor firești ale omului, astăzi spiritualitatea și calitatea vieții sunt o floare rară, greu de depistat și de investigat. Abordarea calității vieții în baza nivelului de trai și a condițiilor de viață, fără a lua în calcul spiritualitatea, fără a stabili ce înseamnă calitatea vieții și fără a trasa căile de atingere a ei, întotdeauna a fost ineficace. Iar faptul că o definiție clară pentru calitatea vieții lipsește, impune în rândurile populației ideea că ea nu există. Aceasta îndreaptă și mai mult atenția către prosperitate ca component determinant al calității vieții și exercită influențe nefavorabile asupra societății și asupra calității vieții. Același lucru se întâmplă și cu dezvoltarea umană. Sursa care asigură sporirea calității vieții și dezvoltarea umană este aceeași – spiritualitatea. Diferența constă în distribuirea accentelor - în primul caz acesta se plasează pe calitate, în al doilea – pe

dezvoltare; spiritualitatea asigură funcționarea armonioasă a societății și progresul social în toate aspectele lui.

Așadar, spiritualitatea constituie factorul determinant al calității vieții. Ea influențează întreg spectrul de factori și procese sociale, predetermină calitatea vieții la nivel de principiu și la nivel de aspecte concrete ale vieții. Dacă oamenii ar accepta spiritualitatea, ei ar atinge calitatea vieții chiar dacă nu ar cunoaște ce reprezintă ea. Spiritualitatea tinde să producă cea mai mare schimbare a vieții și a societății, să înregistreze cea mai radicală revoluție socială cunoscută vreodată - să schimbe principiile de bază ale existenței umane și să stabilească o societate nouă și durabilă a dragostei, unității și prosperității. Scopul dat nu poate fi atins decât prin înnoirea minții și dorințelor, prin schimbarea atitudinilor, valorilor și orientărilor oamenilor. Faptul că în acest sens nu se înregistrează progrese ține de dorința majorității populației de a menține cu îndârjire principiile de viață existente.

Bibliografie:

1. См. Бестужев-Лада И.В., Батыгин Г.С., Гримаева Н.П.. Категория „качество жизни” в современной западной социологии. В сб. Современные концепции уровня, качества и образа жизни. - М., 1978, p. 143.
2. Ibidem, p. 143.
3. Ibidem, p. 43.
4. Петрушина И.Ю. „Субъективные” индикаторы качества жизни в социологии США: обзор современных интерпретаций //Социологические исследования, № 1, 1998.
5. Ibidem, p. 111-112.
6. I.Rebedeu. Semnificații teoretice și implicații metodologice ale conceptului de calitate a vieții. - În vol.: Stiluri de viață. Dinamica lor în societatea contemporană. București, 1989, pag. 10-11.
7. Ibidem, p. 11.
8. Trandafir Gh. Sociologia modului de trai. - București, 1969, p. 6.
9. Guslicova N., N. Cernetchi. Experiența europeană de cercetare a calității vieții //Economie și Sociologie, Nr. 3, 2006, p. 156.

Владимир Блажко

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ЕВРОРЕГИОНЕ «ВЕРХНИЙ ПРУТ»: ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Recenzent: Andrei Timuş, membru corespondent AŞM

Based on the intergovernmental border relationship analysis between Moldova, Ukraine and Romania in the Euro-region “Prutul de Sus”, in the article it’s described one of the integration path of the Republic of Moldova in EU.

Расширение Европейского Союза на Восток изменило политический и экономический ландшафт континента. В зону нового Пограничья с ЕС вошли страны постсоветского пространства: Беларусь, Украина и Молдова. Само Пограничье приобрело особые характеристики и функциональное значение. Теперь это не просто территория прилегающая к границе, соединенная и связанная с ней, некая линия разделения национальных территорий. Оно стало пространством, в котором реализация как внутренней политики (центр-периферия - зарубеж), этническая самоидентификация (полиэтничность), так и внешней - культурно полицентрическая среда (моно- и мультикультура), международное сотрудничество приобретают свою оригинальность и самобытность.

Под влиянием стран-членов ЕС пограничная зона на первых порах превращается в «территорию защиты» своих государств, а со временем полем развития и совершенствования новых политических и экономических отношений. Это обусловлено тем, что, с одной стороны, Европейский Союз стремится иметь на границах своих государств пояс мира, стабильности и добрососедства. Пограничная территория должна стать ареалом активного сотрудничества стран, на основе разблокирования исторически сложившихся конфликтных узлов, транспарентного и хорошо контролируемого перемещения товаров, услуг, людей, финансов и т.д.

Несмотря на то, что в странах Евросоюза еще не мало проблем связанных с преодолением разрыва в темпах экономического и социального развития, снижением уровня безработицы, преступности и коррупции, неконтролируемой миграцией квалифицированной рабочей силы и т.п., в общем там накоплен значительный опыт межгосударственного и межрегионального сотрудничества. Его эффективность и успешность во взаимоотношениях демонстрируют такие государства как Германия, Швейцария, Финляндия и др. Вся Европа дружит и сотрудничает не только по границам, но и создает отдельные региональные объединения «по интересам».

С другой стороны границы ЕС - страны постсоветского пространства, стремящиеся к евроинтеграции. Практически все они переживают сложный период реформ, который характеризуется особенностями государственного строительства, национальной и культурной самоидентификацией, поиском путей внутренней консолидации общества, определением главного направления прогресса страны и своего места в общеевропейском доме. Словом, выход из «коммунистического прошлого» в этих государствах идет кризисно, сложно и еще далек от завершения.

Возьмем, например, нашу страну – Республику Молдова. Географически она расположена чуть ли не в центре Европы, а экономически числится на ее

периферии. По уровню социально-экономического развития среди 28 стран постсоветского пространства, мы занимаем последние места. Экономика страны, к сожалению, пока не может выйти из поля влияния восточного рынка сбыта товаров, использования энергоресурсов и т.д. И хотя в последние годы Молдова достигла определенной стабилизации и даже роста внутреннего-валового продукта (ВВП), темпы развития страны пока не внушают уверенности в окончательном преодолении кризиса, возникшего на рубеже 90-х годов.

Нельзя не отметить, конечно же, и деструктивное влияние на ситуацию в стране «замороженного» приднестровского конфликта. Напряженность отношений с неконтролируемой территорией непризнанной Приднестровской Молдавской республикой в любой момент грозит дать свои «рецидивы». И это не может не настораживать страны Западной Европы. Ведь, как известно из истории, все глобальные войны начинались с региональных конфликтов.

Сложные процессы формирования властных структур, консолидации общества, определения приоритетов в международной политике происходят и в Украине. Причем часто непродуктивное столкновение интересов этой страны в международном сотрудничестве приводит к нерациональному использованию имеющихся материальных ресурсов, напряженности в отношениях со странами - соседями (строительство канала Дунай – Черное море - «Быстрое», делимитация границы в Азовском море и т.д.).

Наиболее успешно экономические и социальные реформы проходят в Румынии. И хотя в этой стране немало еще проблем внутренней консолидации общества, контроля над миграцией рабочей силы и т.д., в общем наши соседи значительно опередили в своем развитии страны СНГ и поднялись до стандартов стран Евросоюза.

В сложившейся ситуации межгосударственных отношений особую актуальность приобретает процесс евроинтеграции пограничных постсоветских стран. Какими путями, формами и методами будут страны-кандидаты интегрироваться в общеевропейское пространство? На наш взгляд фундаментом такого строительства евродома должны стать межгосударственные отношения в рамках еврорегионов.

Для начала уточним: в каком смысле мы будем использовать термин «регион», так как в политических науках он имеет слишком расширенное толкование. Итак, регион (англ. region от лат. region) – «область, район, часть страны, отличающаяся от других областей совокупностью естественных и (или) исторически сложившихся относительно устойчивых экономико-географических и иных особенностей, нередко сочетающихся с особенностями национального состава населения». Или регион - это «группа близлежащих стран, представляющая собой отдельный экономико-географический или близкий по национальному составу и культуре, или однородный по общественно политическому строю район мира» (1, 431).

Основными целями в деятельности ЕС в региональной политике определены:

- содействие развитию и корректировке структуры отстающих регионов;
- поддержка экономических и социальных преобразований (конверсии) районов, столкнувшихся с проблемами структурного характера;
- содействие адаптации и модернизации политики и систем в области образования, профессиональной подготовки, занятости (2, 127).

В Европе насчитывается свыше 120 еврорегионов и процесс их создания еще продолжается. Межрегиональное приграничное сотрудничество имеет уже более чем полувековой опыт. Он закрепил, проверенные временем, формы экономического сотрудничества, согласованной взаимовыгодной политики, основанной на относительно идентичной законодательной базе. Всестороннюю помощь в налаживании эффективного сотрудничества оказывает созданный в 1994 году Европейский Конгресс местных и региональных властей (КМРВЕ). Европейский фонд экономического и регионального развития (FEDER), Комитет по региональной политике (CPR) и другие организации. Межгосударственное сотрудничество в рамках еврорегионов поддерживается и различными двусторонними соглашениями местных властей. Опыт стран Западной Европы показывает, что пограничное сотрудничество становится хорошей школой совместного проживания народов, в рамках которой успешно решаются вопросы экономического выравнивания уровня регионов, урегулирование территориальных и этнических проблем, апробации совместных законодательных инициатив, и в целом – все это способствует более успешно интегрироваться странам-кандидатам в европейское политическое и экономическое пространство, вступить в ЕС.

Учитывая все это, Молдова, Украина и Румыния также создали два еврорегиона «Нижний Дунай» и «Верхний Прут». Как записано в Соглашении о создании Еврорегиона «Верхний Прут» (ноябрь, 2000 г., г. Единец) целью такого объединения стало развитие непосредственных контактов и взаимовыгодного сотрудничества между административно-территориальными единицами Украины, Румынии и Молдовы, путем наполнения конкретным содержанием положений их нормативно-правовой базы. Более конкретно ставились задачи экономического, национально-культурного, социально-психологического сотрудничества, с привлечением иностранных инвестиций, частных инвесторов и региональных средств местных властей. В новый еврорегион вошли: два уезда Румынии (Сучава, Ботошань) шесть молдавских районов (Бричень, Глодень, Единец, Фэлешть, Рышкань, Окница) и Черновицкая область Украины.

Отметим сразу, что сегодня строго нормированных критериев эффективности работы Еврорегионов нет. Эксперты обычно выделяют экономические результаты, или количество переходов границ, или совместное сотрудничество в сфере культуры и туризма, или отсутствие этнических конфликтов и т.п. Обобщив все подходы, можно сделать вывод: еврорегион должен стать естественной необходимостью межгосударственного сотрудничества. Если в экономике, например, еврорегионы стимулируют рост промышленности, товарообмена, тогда мы можем говорить об эффективном сотрудничестве, если нет – то речь идет об экономическом взаимодействии. В определенной степени такой подход применим и к другим сферам деятельности. Ведь никакая граница не должна разрывать исторически сложившиеся связи этнические, культурные, экологические, экономические и т.д.

Исследовать всю сеть практики пограничных отношений в небольшой статье не представляется возможным. Поэтому мы остановимся на самой важной, на наш взгляд, составляющей взаимоотношений стран в еврорегионе – экономическом сотрудничестве. Главные цели и задачи в межгосударственных отношениях на уровне регионов Республика Молдова закрепила в Постановлении Правительства РМ «Об утверждении концепции приграничного сотрудничества Республики

Молдова на 2004-2006 гг.», в Постановлении о развитии Еврорегиона «Верхний Прут», в договорах о сотрудничестве и добрососедстве между странами-участницами.

В качестве основных экономических целей образования еврорегиона поставлены:

- снижение социально-экономических диспропорций между членами еврорегиона;
- создание общего информационного пространства об экономическом потенциале и предпринимательской среде в приграничных регионах;
- создание совместных структур для содействия экономическому сотрудничеству и взаимному признанию процедур сертификации товаров;
- использование приграничного статуса для оздоровления и развития региональных экономик;
- имиджевое представление регионов (фестивали, выставки, культурные ярмарки, спортивное соревнование). Для реализации поставленных задач в еврорегионе предполагается хорошо исследовать его социально-экономическую структуру, осуществить перестройку экономики в направлении роста ее конкурентоспособности, создать инфраструктурную сеть трансграничного сотрудничества, в которой были бы определены локомотивные отрасли, сформирован благоприятный инвестиционный климат и т.п.

На сегодняшний день глубокого и всестороннего анализа деятельности еврорегиона «Верхний Прут» пока нет. Чаще всего публикуются данные о реализации отдельных проектов по обустройству пунктов пропуска на границе, обеспечению экологической безопасности бассейнов рек Дунай, Прут, Сирет, отдельных социальных проектов имиджевого характера (встречи, фестивали, выставки). Вместе с тем, международные эксперты отмечают, что развитие этого региона находится в «младенческом возрасте». Причин такого положения можно назвать несколько. Во-первых, «экономический вес» и масштабы территорий включенных в еврорегион слишком не пропорциональны. С молдавской стороны выступают районы – «легковесы». Большинство предприятий малого бизнеса, например, составляют небольшие крестьянские хозяйства и индивидуальные предприятия. Процент их в экономике районов весьма мал: в Бричанском районе – 13%, Окницком – 2,6%, Глодянском – 3,3% и т.д. (3,4).

Во-вторых, в еврорегион «Верхний Прут» вошли далеко не самые развитые окраинные территории трех стран, имеющие к тому же похожие типы промышленного производства. Это легко подтверждается анализом импорта – экспорта товаров между странами. Основу товарообмена составляет: (в среднем) съедобные плоды и орехи, (30,3%) древесина и изделия из нее, (20%) изделия из черных металлов, (13%) фармацевтическая продукция, (10%) удобрения, (25%) электрические машины и оборудование (10%) и т.д. Как видим, различается только процентное соотношение, товарооборота больше пищевой и в два-три раза меньше – промышленной продукции (4,7-10).

В третьих, еврорегион создавался властным решением «сверху - вниз», без предварительной синергетической проработки целей и задач, т.е. базовая проблематика трансграничного сотрудничества не была основательно определена. В виде «поправки» ситуации к сотрудничеству в регионе были приглашены баварский округ Швабия (ФРГ) и Сучавский уезд (Румыния), Земля Каринния (Австрия). (Протокол о сотрудничестве между Черновицкой областью, май 1997

г.). По мнению стран-участников это должно было оживить рынок, разнообразить формы сотрудничества. Но как известно, чем больше структура, тем сложнее она управляется. Что реально и подтверждается практикой в данном случае: интенсивность трехстороннего сотрудничества увеличивается чрезвычайно медленно.

В четвертых, в принятых документах о пограничном сотрудничестве очень часто обозначены слишком общие направления, вроде «развитие экономических связей», «повышение уровня жизни населения», «сотрудничество в сферах образования, культуры, туризма» и т.п.

Развитие полномасштабных приграничных отношений в еврорегионе «Верхний Прут» является важным условием и практикой в процессе Евроинтеграции стран – Украине и Молдове предстоит нелегкий путь реформ стран – Пограничья. Сегодня в рамках еврорегиона реализуются, как мы отмечали, лишь отдельные небольшие проекты, поддерживаемые финансово международными организациями. Среди основных причин, которые не дают возможности наладить плодотворное пограничное сотрудничество, на наш взгляд, следует отметить:

1. Отсутствие единого (идентичного) правового поля для реализации регионального сотрудничества. Жесткая система вертикального централизованного управления опирается на национальное законодательство, которое является основополагающим и для деятельности власти регионов. Принцип субсидиарности (делегирующие полномочий – снизу вверх) не работает. Центральные органы власти весьма неохотно передают полномочия на локальный уровень, не способствуют усилению финансовой самостоятельности местной власти. Если в Румынии и Молдове предприняты определенные шаги в этом направлении, сформированы государственные органы и законодательство для разделения властных полномочий, усиления региональных структур, то на Украине этот процесс находится в стадии формирования. Отсюда понятно, что участники еврорегиона имеют разный уровень компетенции, ответственности и заинтересованности, не проявляют особой инициативы в отношениях.

2. Еврорегион «Верхний Прут» сформирован без глубокого анализа и учета реальных экономических связей между странами. Теперь для успешного сотрудничества, на наш взгляд, необходимы многолетние планы развития, которые бы определили базовую проблематику в отношениях, общие направления развития, финансовое обеспечение реализации целей.

Развитие экономик в странах постсоветского пространства унаследовало концентрацию финансовых ресурсов в крупных городах, а муниципалитеты страдают острым дефицитом денежных средств, бюджеты собираемых налоговых и прочих поступлений едва хватает на текущее потребление.

В очень незначительной мере участвует в финансировании местных проектов и частный бизнес. Предприниматели не видят стратегических задач и своих выгод в региональном развитии, отсутствуют и какие-либо льготные условия для развития бизнеса. Все это требует представления органам управления еврорегиональными особыми полномочий по урегулированию экономики, постоянного согласования позиций сторон в рамках своих законодательств, активного участия органов местной власти в реорганизации финансового и

товарного оборота, в создании единого правового поля приграничной сети социальных практик.

Сегодня в качестве основных целей региональной политики можно назвать:

- сохранение целостности и единства государства;
- достижение и поддержка баланса государственных и региональных интересов;
- сокращение региональных различий по уровню жизни населения, безработицы и доходов на душу населения;
- стимулирование экономической активности в отсталых, неосвоенных, депрессивных регионах;
- ограничение хозяйственной деятельности в регионах, перенасыщенных производством, в регионах с неблагоприятной экологической обстановкой (З, 423);
- улучшение экологического состояния в регионах.

Межгосударственное сотрудничество в рамках еврорегионов должно способствовать комплексному развитию территорий, которое должно служить всестороннему развитию человеческого потенциала (улучшение демографической ситуации, повышение занятости населения, развитие социальной инфраструктуры, свободному перемещению людей, товаров, финансов и т.п.).

Еврорегионы могут стать полем реформирования трансграничного сотрудничества, именно здесь можно решать вопросы комплексного развития территорий, преодоления взаимных исторических предубеждений пограничного населения, сокращения разницы в экономическом развитии и т.д. И тогда пограничное межгосударственное сотрудничество станет частью общенациональной политики государств и - будет эффективным путем вхождения стран в общеевропейский дом.

Библиография:

1. Словарь иностранных слов. - М., Русский язык, 1979, с. 431.
2. Цитата по: В.С.Фатеев. Региональная политика: теория и практика. - Минск, 2004, с.127.
3. Регион развития – Север. // www.habitatmoldova.org/monitor/465fb567, с.2.
4. Соловей Роман. Возможные пути активизации торгово-экономических отношений на региональном и трансграничном уровнях в треугольнике Молдова-Румыния-Украина. // Аналитика // <http://old-europexxi.Kiev.Na/russian/program/Moldova/002-html>. с. 7-10.
5. Цитата по кн.: В.С.Фатеев. Региональная политика: теория и практика. - Минск, 2004, с.423.

MODUL DE TRAI ȘI OBIECTIVELE POPULAȚIEI REFERITOR LA PROPRIA SĂNĂTATE*

Recenzent: Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

The article embraces the living conditions that negatively influences the human health, the population objectives referring to their own health and the most stringent problems the health care system is dealing with. The undertaken sociological investigation offers the possibility to obtain a prospect of the social processes that take place in this area and to develop a series of practical recommendations referring to optimization of the health system organization.

Cercetările sociologice realizate în anul 2006 pe un eșantion de 1600 de persoane, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, având ca scop studierea comportamentului populației față de propria sănătate în condițiile declanșării reformării sistemului de ocrotire a sănătății, am încercat să clarificăm care este atitudinea locuitorilor republicii față de inovațiile în domeniu, care feluri de servicii aleg din sfera ocrotirii sănătății, cum reacționează la reflectarea reformei de către organele de informare în masă. Am examinat de asemenea obiectivele sociale în domeniul ocrotirii sănătății prin prisma diferitelor grupuri social-demografice de populație. Actuala cercetare s-a făcut comparativ cu datele cercetărilor efectuate în anul 2001 și 2003, fapt care ne-a dat posibilitatea de a scoate la iveală schimbările ce s-au produs în orientarea socială din sfera ocrotirii sănătății precum și schimbarea atitudinii față de desfășurarea reformei.

O parte importantă dintre cei chestionați caracterizează modul lor de viață drept unul nesănătos. Numai 21% dintre ei îl văd ca pe un mod de viață sănătos. Alți 37% - mai mult sau mai puțin sănătos, 29% - nu prea sănătos și 11% - total nesănătos. Este clar, că oamenii care duc o viață sănătoasă au o posibilitate mai mare de a participa activ la muncă și la viața socială.

Persoanele cu un nivel mai ridicat de instruire au, în genere, un mod de viață mai sănătos. Printre persoanele cu studii medii incomplete sau cu un nivel de instruire și mai jos 53,3% consideră modul de viață pe care-l duc sănătos sau mai mult ori mai puțin sănătos. Printre cei cu studii medii generale și medii de specialitate acest procentaj este mai mare (respectiv -54,9% și 57,7%), iar în rândul respondenților cu studii superioare este cel mai înalt - 66,1%. Această repartiție a răspunsurilor este influențată și de înțelegerea, de către persoanele mai instruite, a importanței modului sănătos de viață, precum și de nivelul de viață mai ridicat al acestei categorii de populație, ceea ce îi dă posibilitatea de a se alimenta mai bine și de a avea condiții locative mai bune.

Cel mai esențial factor care determină modul de viață al respondenților este, fără îndoială, nivelul veniturilor. (Vezi Tab 1)

* Articolul se publică în regia autorului

Respondenții cu un nivel mai înalt al vieții duc un mod de viață mai sănătos. Printre aceștia aproape că nu există persoane care nu ar ști ce trebuie considerat mod de viață sănătos.

Tab. 1. Influența factorilor materiali asupra gradului de răspândire a modului sănătos de viață

	Consideră că modul lor de viață este	Persoane cu venituri mari (în %)	Persoane cu venituri medii (în %)	Persoane cu venituri joase (în %)	Persoane cu venituri foarte joase (în %)
1	Sănătos	38,5	24,4	22,6	17,8
2	Mai mult sau mai puțin sănătos	30,8	40,8	36,6	32,8
3	Nu prea sănătos	15,4	23,9	32,1	27,7
4	Cu totul nesănătos	15,4	10,4	6,4	19,0
5	Nu s-au decis, deoarece nu știu ce înseamnă un mod de viață sănătos	0	0,5	2,3	2,8
	Total	100	100	100	100

Dintre condițiile de trai care influențează negativ sănătatea oamenilor (vezi Tab. 2), ca și la sondajele precedente din 2001 și 2003, cel mai des respondenții au invocat sărăcia, lipsa banilor. Majoritatea covârșitoare a populației republicii (65,3%) este convinsă că sărăcia le împiedică să ducă un mod de viață sănătos.

În sondajul nostru este foarte important că pe locul doi respondenții au ales situația ecologică nesatisfăcătoare din țară (62,1%) spre deosebire de investigațiile precedente când o plasau pe locul 6 cu 57%. Aceasta ne vorbește despre faptul că populația în rezultatul informației parvenite de la instituțiile medicale, din mass - media a conștientizat influența negativă asupra sănătății pe care o exercită situația ecologică dăunătoare din localitățile lor, apa și aerul poluat.

Ca și mai înainte, este foarte mare procentajul celor care au menționat că sănătatea lor este primejduită de alimentarea proastă - mâncarea insuficientă sau de proastă calitate (58,1%). Sănătatea unui procent foarte important al populației este expusă influenței nocive a stresurilor nervoase, emoțiilor negative constante (56,5% din respondenți). Prezintă interes faptul că persoanele neangajate în câmpul muncii invocă mai des stresurile ca un factor nociv pentru viața lor decât persoanele care lucrează (61,2% și, respectiv, 55,4%). 51,4% din cei intervievați au invocat condițiile locative proaste: frigul, în timpul iernii, umezeala în timpul verii. Urmează, după gradul răspândirii, munca prea de tot grea (38,8%). Condițiile nocive de muncă au fost invocate cu mult mai rar (14,5%). În majoritatea cazurilor, respondenții nu consideră munca lor nocivă, însă multor li se pare prea de tot grea.

Astfel încât, dacă e să judecăm după datele autoaprecierilor făcute de respondenți, sănătatea majorității locuitorilor republicii este expusă acțiunii unui șir de factori negativi externi. Cu mult mai mic și totuși esențial este procentajul respondenților care recunosc că ei înșiși acționează negativ asupra sănătății proprii: 21,1% fumează, 9,7% fac abuz de alcool, 19 persoane din cele 1600 chestionate au declarat că întrebuințează stupefiante. Evident, un sondaj sociologic nu poate da o informație sigură în privința întrebuințării substanțelor narcotice: în realitate, numărul celor tentați de ele este mai mare.

Fumatul și abuzul de băuturi spirtoase, după cum arată practica, se înregistrează mai des în rândul bărbaților decât printre femei. Astfel, în cercetarea sociologică efectuată de noi, față de femei, bărbații au indicat de 4 ori mai des că fumează și de 7 ori mai des că fac abuz de băuturi alcoolice. În comparație cu datele sondajelor desfășurate în 2001 și 2003 a crescut simțitor numărul persoanelor, care conștientizează prejudiciul adus sănătății lor de astfel de vicii ca fumatul și abuzul de băuturi spirtoase.

Tab. 2. Factorii ce acționează negativ asupra sănătății (conform aprecierilor date de înseși persoanele chestionate)

Numărul de ordine, după importanța factorilor	Factorii	Cota-parte a persoanelor ce au menționat acest factor (%)
1	Sărăcia, lipsa de mijloace financiare	65,3
2	Situația ecologică dăunătoare în localitatea noastră, apa și aerul poluat	62,1
3	Alimentarea proastă : insuficientă sau necalitativă	58,1
4	Tulburări permanente, stresuri nervoase	56,5
5	Condiții de trai nefavorabile, frigul pe timp de iarnă; umezeala etc.	51,4
6	Munca excesiv de grea	38,0
7	Fumatul	21,1
8	Serviciul (lucrul) în condiții dăunătoare	14,5
9	Abuzul de băuturi spirtoase	9,7
10	Consumul de droguri	1,2

Un indice deosebit de important al calității vieții populației îl constituie starea sănătății acesteia.

Respondenților li s-a propus să-și autoaprecieze starea sănătății. Au fost obținute următoarele răspunsuri:

- sunt practic sănătoși – 45,3%; (în 2003 - 42%)
- au avut boli/îmbolnăviri serioase, dar au reușit să le trateze -21,4%; (în 2003 - 26%)
- nu se simt prea bine, au boli cronice – 28,3%; (în 2003 - 27%)
- au maladii serioase, sunt invalizi – 4,9%. (în 2003 - 5%)

Din aceste date reiese că circa 1/3 din populația republicii au în permanență probleme de sănătate, acești oameni se simt rău. Potrivit autoestimărilor obținute în urma sondajului, mai puțin de jumătate din cei chestionați (45,3%) sunt sănătoși. Datele obținute de noi constituie un argument solid că starea sănătății populației este descurajantă.

Cercetările sociologice vizând starea sănătății, efectuate în țările dezvoltate, ne demonstrează că procentul cetățenilor care se consideră practic sănătoși constituie majoritatea covârșitoare. Astfel, conform unei cercetări sociologice efectuate recent în Olanda, 81% din persoanele chestionate se consideră practic sănătoase.*

Cercetările au demonstrat din nou că bărbații, în medie, își apreciază starea sănătății ca fiind mai bună, decât femeile. Astfel, 46,9% din bărbați se consideră practic sănătoși, pe când dintre femei consideră așa doar 43,8%. (Pentru comparație, în aceeași Olandă, raportul între bărbații sănătoși și femeile sănătoase este de 84% și, respectiv, 78%).

* Prut Basin Water Management Project Moldova. Anex 4 - Health and Public Annuaress. 2000, p. 29.

Deci, bărbații sunt mai mulțumiți de propria sănătate, și acest fenomen s-a făcut simțit de nenumărate ori în procesul cercetărilor noastre. Trebuie menționat că asupra aprecierii mai înalte a sănătății bărbaților a influențat, de asemenea, și atitudinea puțin superficială a acestora față de sănătate în comparație cu femeile.

Se face observată din nou o tendință mai veche: starea sănătății este influențată substanțial de factorul material: printre persoanele chestionate, cu un nivel ridicat de venituri, sunt practic sănătoși 69,2%, printre cei care au venituri nu rele – 51,5%, iar dintre cei cu venituri joase – 47,9%, și foarte joase – 37,9%. Mai multe cercetări sociologice efectuate de noi au demonstrat că persoanele cu venituri joase, în condițiile republicii noastre, sunt nevoiți să se lipsească de strictul absolut necesar: alimentarea pe săturate, îmbrăcămintea calduroasă, mulți nu au posibilitatea de a-și încălzi locuințele.

Sondajul a demonstrat că persoanele cu venituri foarte mici - conform aprecierii respondenților - constituie astăzi în republică 31,6% din populație. Altfel zis, fiecare al treilea respondent se consideră foarte sărac. E de menționat că acest procent practic nu s-a schimbat de la sondajul sociologic precedent, realizat în 2003 (32%).

Majoritatea respondenților consideră că posedă cunoștințe suficiente privind profilaxia maladiilor, despre felul cum trebuie să-și îngrijească sănătatea. Astfel, 29,8% au menționat că au destule cunoștințe în acest domeniu (în 2003 posedau destule cunoștințe doar 20%), iar 44,1% știu despre aceasta „mai mult sau mai puțin”. Alte 18,5% știu puține despre aceasta, iar 5% aproape că nu știu sau nu știu nimic despre felul cum să-și îngrijească sănătatea. Ceilalți (2,5%), nu au putut răspunde la această întrebare. Cel mai bine sunt informați despre profilaxia bolilor, cum și era de așteptat persoanele cu studii superioare (46,2%), cei cu venituri înalte (46,2%) și cei care lucrează la întreprinderile de stat. 36,9% dintre aceștia au în domeniul dat „cunoștințe suficiente”, iar 41,2% sunt „mai mult sau mai puțin” informați în această problemă.

Deși cea mai mare parte a populației se consideră informată în problemele profilaxiei bolilor, majoritatea covârșitoare a respondenților - 86,6% - optează pentru intensificarea propagandei, printre locuitorii republicii, a modului de viață sănătos. Este evident că mulți locuitori s-au obișnuit cu munca de luminare sanitară, care se efectua în anii de regim sovietic, din care motiv doresc să fie informați în continuare în domeniul ocrotirii sănătății.

Persoanele cele mai bine instruite au indicat de 2-3 ori mai des că posedă cunoștințe suficiente de profilaxie a bolilor, decât oamenii cu studii mai modeste. De asemenea, persoanele cu studii superioare optează mai energic pentru propagarea modului de viață sănătos - pentru intensificarea acesteia s-au exprimat 90,1% din respondenți.

Și aici exercită o influență puternică factorul material. Astfel, 46,2% din persoanele cu venituri cele mai mari au declarat că posedă cunoștințe suficiente despre felul cum trebuie să-și îngrijească sănătatea. Dintre persoanele cu venituri bune cred așa 30,3%, dintre cele cu venituri nu prea grozave și foarte mici – 29%.

Cercetarea sociologică ne-a permis să determinăm gradul de informare a populației asupra profilaxiei maladiei SIDA. (vezi Tab. 3),

Dintre persoanele intervievate 63,1% știu cum să evite infectarea de maladia SIDA, alte 21% știu câte ceva, dar nu sunt siguri că cunoștințele lor în acest domeniu sunt exhaustive. 15,8% din respondenți nu știu nimic despre aceasta. Gradul de informare a populației în această chestiune a crescut în comparație cu sondajul anterior : procentul

celor care știu cum să evite infectarea de SIDA a crescut de la 58% în anul 2003 la 63,1% în anul 2006.

Despre profilaxia maladiei SIDA sunt mai bine informați orașenii, persoanele cu nivel de studii și de venituri mai înalte.

Tab. 3. Gradul de informare despre căile de prevenire a maladiei SIDA, în funcție de o serie de factori

Tipul localității	Știu cum să evite infectarea de SIDA (în %, la fiecare grup)
Oraș	77,7
Sat	53,7
Studii	
Medii incomplete și mai puțin	50,4
Medii generale	59,4
Medii de specialitate	62,9
Studii superioare	
Grupuri, conform nivelului veniturilor	
Nivel înalt al venitului	84,6
Venituri bune	70,6
Venituri modeste	62,0
Venituri foarte joase	53,4

Observăm că cu cât este mai jos nivelul veniturilor, cu atât mai scăzut este nivelul de informare a respondenților în problema profilaxiei maladiei SIDA.

Procentul persoanelor care nu știu cum să se ferească de infectare de virusul SIDA este mai mare în localitățile rurale. Astfel, 19,1% din respondenții de la sate au declarat că nu știu despre aceasta, pe când la oraș acest indice este de numai 10,6%.

Majoritatea covârșitoare a celor chestionați sunt de opinia că ei nu se expun riscului infectării de SIDA prin intermediul sexului – 85%; 7 la sută admit că se pot infecta astfel, iar ceilalți nu știu nimic în acest sens. Dintre tinerii până la 30 de ani 7,6% din respondenți au indicat asupra riscului îmbolnăvirii de SIDA pe cale sexuală. Putem deduce că posibilitatea de infectare de SIDA prin intermediul sexului este la noi încă destul de mare. Majoritatea respondenților (75,7%) sunt convinși că nu pot să se îmbolnăvească de SIDA pe alte căi, de la purtătorii acestui virus. Și doar fiecare al zecelea (10,3%) consideră că este posibilă o astfel de contaminare. Fiecare al șaptea persoană nu știe dacă se poate îmbolnăvi de SIDA în viața cotidiană, în urma contactului cu persoanele infectate. Lipsa de informare în acest domeniu poate genera reacții neadecvate ale locuitorilor în cazurile când s-ar depista asemenea contaminări în anumite cercuri ale populației.

Mai mult de o jumătate din persoanele chestionate (57%) nu se tem că se vor molipsi de SIDA în instituțiile ocrotirii sănătății, în urma efectuării procedurilor. Cei care se tem de asemenea infectare constituie 11%, ceilalți nu știu dacă se expun unui asemenea risc. Totuși, nivelul de îngrijorare a populației este destul de înalt la acest capitol, respectiv, este scăzută și încrederea față de instituțiile medicale.

Răspândirea tuberculozei este destul de însemnată în republică. 9% din respondenți au declarat că printre cei apropiați, prieteni, vecini sânt persoane bolnave de tuberculoză.

Cercetarea sociologică ne-a permis să determinăm dacă la noi în țară au fost implementate strategii eficiente, care în viitor ar putea să combată bolile infecțioase (în special TB și HIV/SIDA). Majoritatea persoanelor participante la sondaj (61,1%) consideră că pe parcursul reformării Sistemului de Sănătate la noi în țară sunt implementate strategii, ce ar putea combate TB și HIV/SIDA; aproximativ fiecare a patra persoană interviuată (27,5%) a dat un răspuns negativ, iar 11,4% din respondenți au menționat că nu și-au format o părere clară în acest sens.

Gradul de satisfacție a populației pentru serviciile medicale acordate în ultimii 3 ani nu este prea mare. Ne-o demonstrează și repartizarea răspunsurilor căpătate: 5,6% sunt satisfăcuți de calitatea acestor servicii, 34,1% sunt în linii generale satisfăcuți, 37,3% mai curând nu sunt satisfăcuți, 16,4% nu sunt deloc satisfăcuți, ceilalți (6,6%) - nu știu, deoarece nu au apelat la serviciile medicului. Structura răspunsurilor, practic, nu s-a schimbat în comparație cu cercetările sociologice anterioare, adică a rămas la același nivel, neschimbat, și gradul de satisfacere pentru serviciile medicale acordate. Aceasta se explică prin faptul că în domeniul ocrotirii sănătății, în ultimii 2 ani, marea majoritate a resurselor a fost direcționată spre procurarea echipamentului, reparația clădirilor și mai puțin spre motivarea și aptitudinile personalului medical, drept urmare condițiile de aflare a pacientului nu s-au schimbat.

Cercetarea noastră a studiat nivelul de adresare a populației după ajutor medical. Au fost obținute următoarele răspunsuri. Un sfert din respondenți (24,9%) nu au apelat la serviciile medicului nici o dată în ultimii doi ani; 13,2% s-au adresat o singură dată; 20,5% au apelat de 2 ori; 9,7% - de 3 ori; 31,5% - mai mult de 3 ori. Putem trage concluzia că procentajul celor care nu s-au adresat nici o dată după ajutor medical s-au au făcut-o nemotivat de rar este foarte mare.

Apelul la serviciile medicale a rămas practic la același nivel ca și în timpul sondajului efectuat în anul 2003. Procentajul persoanelor care nu s-au adresat nici o dată după ajutor medical în ultimii doi ani este cel mai mare în localitățile rurale – 29,2%. La oraș, acest indice este de 18,1%. Posibilitățile de primire a serviciilor medicale, ca și mai înainte, diferă substanțial la sate față de cele de la oraș. Sunt diferite și motivațiile respondenților pentru a se adresa după ajutor medical.

Regularitatea adresării după ajutor medical depinde de nivelul de studii al respondenților. (vezi Tab. 4)

Tab. 4 Regularitatea adresării după ajutor medical în funcție de nivelul de studii al persoanelor chestionate (în %)

Cât de des au apelat la ajutor medical în ultimii doi ani	Grupurile de respondenți, în funcție de nivelul studiilor			
	Medii incomplete și mai jos	Medii generale	Medii de specialitate	Studii superioare
Nu s-au adresat nici o dată	24,8	25,2	24,2	25,2
1 - 3 ori	50	44,7	38,2	43,0
Mai des de 3 ori	25,2	30,1	37,6	31,8
Total	100	100	100	100

În ultimii 2 ani persoanele (respondenții) cu nivelul cel mai înalt de studii s-au adresat adeseori după ajutor medical iar cei cu studii mai inferioare - de regulă până la 3 ori. Printre persoanele cele mai sărace este mare procentul de bolnavi care au nevoie de tratament medical.

Cel mai des se adresează după ajutor medical locuitorii Chișinăului: 34,9% dintre ei s-au adresat în ultimii 2 ani mai mult de 3 ori și numai 23% nu s-au adresat nici o singură dată.

După cum s-a arătat deja, femeile își apreciază starea sănătății ca fiind mai rea decât bărbații. Tocmai din acest motiv ele se și adresează mai des după asistență medicală. Astfel, în ultimii 2 ani, circa 1/3 din bărbați (31,9%) nu s-au adresat nici o dată la medic. În cazul femeilor, acest indice e de 24%. Apelează mai des la medic (mai mult de 3 ori) 29,1% bărbați și 33,5% femei. Este clar că gradul de adresare după ajutorul medicului este influențat nu numai de starea sănătății, dar și de simțul răspunderii pentru starea sănătății. Această ultimă calitate, evident, este mai caracteristică pentru femei decât pentru bărbați. 32% din bărbați, îmbolnăvindu-se, nu se adresează la medic; dintre femei procedează astfel doar 24%.

Analizând răspunsurile participanților la sondaj, deducem că 27,8% din respondenți nu se adresează la medic în caz de îmbolnăvire. Dacă totuși apelează la medic, apoi o fac atunci când starea sănătății nu le mai permite să lucreze (40,6%). Numai aproape o treime din respondenți (31,5%) se adresează la medic o dată cu apariția primelor simptome ale maladiei. Astfel, putem concluziona următoarele: stereotipul cel mai răspândit de comportare în caz de îmbolnăvire este adresarea târzie după ajutorul medicului.

Cauzele care îi determină pe oameni să nu se adreseze la timp după ajutorul medicului sunt următoarele. Fiecare al cincilea respondent (19,8%), din lipsă de resurse financiare preferă să se trateze cu mijloace casnice, acesta fiind cel mai răspândit motiv de a nu se adresa la medic. Pe locul doi, ca răspândire, e factorul material ca motiv de a nu apela la serviciul medicilor: 11,7% din respondenți au menționat că nu se adresează la medic pentru că instituțiile asistenței medicale sunt cu plată. Tot atâția respondenți au menționat că nu fac apel la medicină deoarece medicamentele și procedurile sunt prea scumpe și oricum nu le pot procura, respectiv, plăți; 10,6 % nu se adresează medicului de familie în speranța că „totul va trece și așa”.

Există o categorie nu prea mare de populație (3,9%) care este convinsă că este inutil să se adreseze medicului, că medicina nu e în stare să ajute bolnavilor. Alte 3,4% preferă să se trateze la reprezentanții medicinei tradiționale, la vracii și tămăduitorii populari.

Refuzul de a se adresa medicului este motivat în mod diferit de către femei și bărbați. Astfel, bărbații bolnavi cel mai des nu merg la medic considerând că „va trece totul și așa”, femeile - din cauza lipsei de bani.

În ansamblu, respondenții care lucrează fac mai des apel la serviciile instituțiilor medicale decât cei care nu lucrează. Așa procedează 24% din cei care muncesc și numai 9% din respondenții care nu lucrează.

Mai bine de jumătate din respondenți – 56,9% - în ultimii cinci ani nu au chemat Salvarea, nici pentru sine, nici pentru cei apropiați. Comparativ cu datele sondajului sociologic precedent, oamenii acum recurg mai rar la serviciile Salvării - în anul 2001 cei care nu au chemat Urgența constituiau 48% iar în anul 2003 – 55%. Numărul celor care au avut nevoie de serviciile Urgenței, dar nu au reușit s-o cheme, este de 6,3%. Motivele pentru care nu a venit Salvarea sunt cele mai diferite: a fost chemată, dar nu a venit; nu au avut de unde s-o cheme; nu au avut bani pentru benzină; în unele localități rurale mașinile Urgenței pot fi chemate numai de către medicii de familie (sector). Acest

procentaj este, în linii mari, același comparativ cu datele sondajelor sociologice anterioare (7%).

Ca și la celălalt sondaj, opiniile s-au împărțit în două „tabere”: cei care consideră că Urgența vine repede și cei care găsesc că ea vine greu, cu întârziere.

6,8% consideră că Salvarea, de regulă, nu vine. Cu alte cuvinte, părerile despre activitatea serviciului Salvării au rămas aceleași, dar numărul celor care au recurs la serviciile Urgenței a devenit puțin mai mic.

Aproape fiecare a șaptea persoană (13,3%) s-a plâns că medicii de la Salvare nu au medicamentele și instrumentele (accesoriile) necesare. Totuși, procentul persoanelor nemulțumite de acest factor s-a micșorat radical comparativ cu datele sondajului precedent, când acesta alcătua în 2001 - 39% și în 2003 - 32%. Aproape fiecare al cincilea (20,9%) consideră că medicii de la salvare sunt adesea incompetenți.

11,6% din respondenți au arătat că medicii Salvării au medicamentele și instrumentele necesare, dar cer plată suplimentară pentru aceasta. 38,8% procente au indicat că medicii nu iau bani pentru medicamente, nici pentru utilizarea instrumentelor. 28,2% din respondenți au declarat că Salvarea acordă servicii rapid și calitativ.

Dacă respondenților nu le-a plăcut ceva în activitatea Salvării (apelul nu a fost onorat, mașina a venit prea târziu, nu a fost acordat ajutorul medical necesar etc.), apoi de cele mai multe ori (35,5%) ei nu-și manifestă nemulțumirea. Încă o treime (33,1%) din respondenți își permit să facă observație medicilor. Aproape fiecare al cincilea respondent (18,7%), în asemenea situații, se plânge conducerii Salvării. Alte stereotipuri de comportament se înregistrează cu mult mai rar: 5,4% se adresează juristului pentru a-și apăra drepturile, 2,1% scriu la ziar despre nedreptatea suferită, 1,9% caută pe cei pătimiți (ca și dâșii) pentru a se organiza în apărarea propriilor drepturi. Beneficiarii de servicii medicale, ca și beneficiarii de alte servicii din țara noastră, încă nu s-au obișnuit să-și apere drepturile.

Ca și în cercetarea sociologică precedentă, mai bine de jumătate din intervievați (52,2%) au menționat că nu au avut ocazia de a face cadouri (atenții) medicilor sau asistentelor medicale. 37,9% respondenți au declarat că li s-a întâmplat să dea cadouri, dar a fost rar, iar fiecare al zecelea respondent (9,9%) a făcut în repetate rânduri cadouri personalului medical. Mai mult de o treime dintre respondenți (38%) au dat cadouri din sentimente de recunoștință. Totuși, este mare și procentajul celor care au menționat că datorită cadourilor făcute s-a îmbunătățit atitudinea personalului medical, a crescut calitatea tratamentului – 50,7%. Pentru o parte însemnată din respondenți sau mai precis pentru fiecare al doilea interviuat cadourile făcute constituie o modalitate de plată pentru serviciile medicale acordate.

Fac cadouri personalului medical, de cele mai multe ori, oamenii mai instruiți: dintre persoanele cu studii medii incomplete au făcut cadouri medicilor 8,1%, dintre cei cu studii medii de specialitate – 10,8%, cu studii superioare – 16,9%. Evident, și persoanele mai înstărite fac mai des cadouri medicilor. Dintre cei mai înstăriți, cu venituri mari și bunicele au dat medicilor cadouri 34,2%, 14,3% - dintre cei cu venituri modeste și foarte modeste. În ultimul grup de respondenți este mare procentul celor cu sănătatea șubredă. În pofida situației materiale grele, fiecare a șaptea persoană din acest grup a făcut în repetate rânduri cadouri personalului medical.

Rezultatele cercetărilor sociologice au demonstrat că remunerarea neoficială a medicilor și a personalului medical este foarte răspândită: mai bine de jumătate din respondenți i-au remunerat neoficial pe medici și pe membrii personalului medical. 10,5% au făcut aceasta în majoritatea cazurilor când s-au adresat la medic, 20,4% - uneori,

iar 26,1% - arareori. În comparație cu sondajele realizate anterior în 2001 și 2003 se observă o diminuare ușoară a cazurilor când pacienții sunt impuși să plătească neoficial medicilor sau personalului medical.

Majoritatea covârșitoare a celor chestionați (73,2%) nu au medic „propriu”, la care s-ar trata neoficial, contra plată. Asemenea medic au 15,5% din respondenți, 9,6% l-au avut cândva. Dintre persoanele cu studii superioare își au medicul personal 20,2%, dintre cele studii medii de specialitate – 18,1%, cele cu studii medii generale – 15,1% iar cele cu studii incomplete și mai puțin - doar 6,6%.

În opinia a circa o treime din cei chestionați (30,3%), ar fi mai bine dacă banii pe care-i plătesc neoficial medicilor i-ar da pe căi legale. Însă un număr foarte impunător de respondenți (65,1%) consideră că aceasta nu e o modalitate bună, pentru că în asemenea caz, pe lângă plata oficială oricum vor trebui să mai plătească suplimentar, pentru a avea siguranța că vor beneficia de un tratament medical de înaltă calitate. Ceilalți (4,6%) nu au putut da un răspuns la această întrebare. Comparativ cu rezultatele sondajului precedent, actualul sondaj înregistrează o creștere substanțială de 22% a cotei respondenților ce preferă să achite taxe neoficiale medicilor. Intervievații susțin că în instituțiile medicale există de - facto două rânduri: unul pentru pacienții cu polițe iar altul pentru pacienții, care se tratează contra bani, ultimii având un avantaj considerabil în comparație cu primii.

Atitudinea față de personalul medical mediu (inclusiv față de surorile medicale) este, în ansamblu, una pozitivă. 20,6% din respondenți sunt pe deplin satisfăcuți de activitatea acestuia, alte 45,5% sunt satisfăcute mai mult sau mai puțin. Aproximativ fiecare al patrulea (23,8%) interviuat nu este satisfăcut într-o măsură sau alta de munca personalului medical mediu.

Comparativ cu sondajele precedente, numărul celor care sunt satisfăcuți de munca personalului medical mediu a crescut cu 5%. Astfel putem deduce că în decurs de trei ani s-a produs totuși o schimbare calitativă în prestarea serviciilor medicale.

Bibliografie:

1. Ocrotirea sănătății în Republica Moldova Departamentul Statistică și Sociologie al Republicii Moldova Chișinău. : Statistica, 2004 (Tipografia „CRIO” SA).
2. Prut Basin Water Management Project Moldova. Anex 4 – Health and Public Annuaress 2000
3. Bocșan, I.S. (sub red.): Asistența primară a stării de sănătate, Cluj-Napoca, 1996.
4. Lupu, Iustin - Zanc, Ioan: Sociologie medicală. Teorie și aplicații, Iași: Editura Polirom, 1999.
5. Marinescu, Constantin - Duda, Rene: Dimensiuni și valențe sociologice ale medicinei, Iași: Editura Junimea, 1988.
6. Popescu, Grigore: Sociologia medicinei, București: Editura Academiei, 1976.

PROBLEME SOCIALE ALE EDUCĂRII PERSONALITĂȚII ÎN CADRUL PROCESULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT

Recenzent: Gheorghe Călcâi, doctor în filosofie

The article stresses that the educational system reform could be successful implemented only in conditions when all the participant elements to this process will enforce their obligations, taking into account that the investments into the educational area are the most valuable assets.

Timpul cere de la noi inițiativă, hotărâri certe. Totodată experiența ne învață să fim precauți. Frecvențele crize și revoluții ecologice, economice, energetice, informaționale etc. ne confirmă că deciziile greșite pot avea un caracter catastrofal, cu urmări ireversibile.

Schimbările actuale din societate, comparativ cu anii 70-80 ai sec. XX, când cel puțin exista o stabilitate economică, necesită și schimbări în sistemul de învățământ. Este clar că absolvenții de astăzi vor trăi într-o societate diversă de cea a părinților. Iată de ce e necesar ca metodele și procedeele de instruire să fie diferite. Activitatea instructiv-educativă urmează să fie apreciată nu doar după volumul cunoștințelor transmise tinerei generații (deși aceasta rămâne a fi important), ci și după nivelul de pregătire adecvată pentru o viață independentă, după posibilitatea de a acționa și a lua decizii în condiții diferite de cele ale părinților săi la vârsta respectivă.

Educația calitativă și accesibilă este un element indispensabil pentru a avansa dezvoltarea umană și creșterea economică ale unei națiuni prin îmbunătățirea capacităților de inovare și adaptare a capitalului uman și prin majorarea productivității muncii. Investind în educație, o economie bazată pe resurse naturale și pe forța de muncă ieftină se transformă într-o economie competitivă bazată pe valoare adăugată înaltă creată de o forță de muncă educată[1].

În Republica Moldova situația la acest capitol devine tot mai deplorabilă - scade rata școlarizării. În anul 2000 rata netă de cuprindere în învățământul primar a scăzut de la 93,5% la 87,8%, în anul 2005, în principal din contul scăderii înmatriculării în mediul rural, de la 92,5% la 86,7%. Scăderea substanțială poate fi cauzată de următorii factori: incapacitatea unor familii de a suporta financiar educația primară, nefrecventarea școlii de către copiii lăsați fără supraveghere părintească, abandonarea școlilor de către copiii care pleacă cu părinții peste hotare, deseori nu doar pentru reîntregirea familiei, cum este cazul celor care pleacă în Italia sau Grecia, spre exemplu, dar și pentru munci sezoniere în Rusia, copiii nefinisând nici gimnaziul.

Faptul că rata școlarizării este mai scăzută în mediul rural este confirmat și de decalaje semnificative (în mediul urban și cel rural) în structura cheltuielilor de consum. Cheltuielile pentru învățământ în mediul rural urmăresc o tendință de descreștere, constituind în anul 2005 doar 0,4% din totalul cheltuielilor de consum. Situația este și mai drastică în familiile cu mulți copii - în anul 2005 cheltuielile pentru consum au fost în descreștere cu 5,8%. În aceste familii majoritatea cheltuielilor se fac pentru consumul alimentar - 60,5% din totalul cheltuielilor de consum.

Statistica arată că riscul sărăciei scade vertiginos odată cu creșterea nivelului de educație. În anul 2005, o familie condusă de o persoană cu studii superioare se confruntă cu un risc al sărăciei de șapte ori mai mic decât una condusă de o persoană fără studii sau analfabetă (conform datelor Ministerului Economiei și Comerțului pentru anul 2005).

Astfel se formează un cerc vicios: sărăcia este mai cu seamă acolo unde nivelul de instruire este jos, iar nivelul de instruire nu poate fi ridicat din cauza sărăciei.

Dacă această tendință va continua, în Republica Moldova există riscul să crească generații de analfabeți și aceasta în condițiile revoluțiilor informaționale, când pe piață este cotate tot mai mult și mai mult munca intelectuală. Situația este cu mult mai deplorabilă decât s-ar părea la prima vedere, căci în anul 1993 gradul de alfabetizare era de 97%, deci în nici cincisprezece ani situația s-a schimbat catastrofal.

În timp ce rata școlarizării scade, numărul studenților crește. În anul 2000 numărul de studenți în universități la 10000 de locuitori era de 217, în anii următori cifra este într-o continuă creștere, în anul 2005 erau 351 studenți la 10000 de locuitori. Aceasta în condițiile când numărul instituțiilor superioare de învățământ a scăzut de la 40 în anul de studii 2003-2004 la 35 în 2005-2006. Conform datelor Biroului Național de Statistică, numărul studenților în acești ani a crescut de la 104029 la 126132.

În ultimii opt ani numărul total al studenților a crescut cu 79%, inclusiv în instituțiile private de 1,5 ori. Comercializarea marcantă a educației superioare prestate de instituțiile publice limitează drastic accesul tinerilor din familiile cu venituri limitate, chiar dacă reușesc să facă studii liceale, care formal sunt asigurate de stat. Formal, deoarece părinții sunt nevoiți să achite diferite taxe în fondul școlii, pentru manuale etc. atunci când ajunge timpul să-și dea copiii la o instituție superioară de învățământ, din cauze financiare această sarcină devine peste puterile lor.

Cele mai solicitate specialități de către abiturienți sunt cele de jurist și economist. Este evident că economia țării nu necesită un număr atât de mare de specialiști în aceste domenii. De aceea autoritățile ar trebui să ia măsuri de rigoare în acest context. Deși în anul curent a fost micșorat numărul de locuri pentru studenții înscriși pe bază de contract, cei care au solicitat specialitățile menționate continuă să fie destul de numeroși. Mult prea mulți pentru economia Republicii Moldova, o țară atât de mică.

În anul de studii 2006-2007, de către autor a fost realizat un sondaj în rândul studenților anului întâi de la cinci instituții de învățământ superior. Fiind întrebați de ce au decis să-și continue studiile la o instituție de învățământ superior, majoritatea a invocat drept motiv nedorința de a începe activitatea de muncă imediat după absolvirea liceului, „până una alta mai trec vreo 3-4 ani și ne vom determina în ce domeniu vom activa”. Iar la întrebarea *φ6 s* care a fost factorul determinant în alegerea instituției și facultății, predomină răspunsurile *<v fb*, „este cea mai solicitată în prezent, adică cea mai la modă” și „este cea mai accesibilă din punct de vedere financiar.” O treime din cei chestionați au invocat insistența părinților și suportarea tuturor cheltuielilor financiare de către ei pentru întreaga perioadă de studii. Doar fiecare al zecelea respondent a menționat că și-a ales specialitatea pentru că-i place. Și ar dori să activeze anume în domeniul ales.

Și aici ne întoarcem iarăși la elevii claselor superioare din gimnaziu și liceu, căci anume atunci se formează aptitudinile profesionale ca o necesitate de activitate. De regulă, înclinațiile încep să fie cultivate în familie din fragedă copilărie și acest fapt joacă un rol important în dezvoltarea de mai departe a personalității. Până la începutul anilor '90 a secolului trecut în programul școlar era obligatorie disciplina de orientare profesională, studiată în clasele absolvente, apoi ea a fost exclusă din programele școlare, fiind considerată, probabil, ineficientă. Oricum, anume în cadrul orelor de orientare profesională elevii luau cunoștință de specificul celor mai răspândite profesii în societate. Mai mult decât atât, obțineau și un volum de priceperi și deprinderi pentru o profesie sau

alta. În felul acesta era cultivată dragostea pentru profesia de muncitor necesară pentru economia țării noastre.

Pînă la sfîrșitul anilor 90 a funcționat Centrul de orientare profesională cu specialiști respectivi care erau responsabili de anumite școli în care urmau să desfășoare lucrul de orientare profesională. În cadrul întîlnirii cu reprezentanții de la Centrul respectiv elevii obțineau cunoștințe elementare atît despre specificul unei sau altei profesii, cît și despre propriile capacități și aptitudini. Menționăm că doar elementare, deoarece șarja psihologilor de la Centru era mult prea mare pentru a dispune de timp să ofere consultații fiecărui elev sau măcar clasă în parte.

În prezent, însă, acest gol nu este umplut de nimeni și nimic. Televiziunea ar putea umplea într-o oarecare măsură acest vacuum, dar și aici lipsesc cu desăvîrșire emisiunile cu caracter instructiv-educativ. Deci, reforma sistemului de învățămînt ar putea fi implementată cu succes doar în cazul în care toate verigile participante la acest proces își vor îndeplini obligațiunile, ținînd cont că investițiile din domeniul învățămîntului sunt cele mai de preț.

Note:

1. World Bank a. 2005, raport.

PROBAȚIUNEA – PROCES ASISTENȚIAL AL INDIVIDULUI INFRACTOR: ASPECTE TEORETICE

Recenzent: Andrei Timuș, membru corespondent al A.Ș.M.

In this article the author discusses about the theoretical aspects of probation. The definition of the term of probation is given alongside with the development stages of probation activities. The author also focuses upon the core peculiarities of traditional probation activities and the cases in which the supervising activity finds its applicability. The characteristics of the correctional case treatment are stated as well in the present article.

Termenul *probațiune* provine din latinescul *probatio*, desemnând o perioadă de demonstrație sau o încercare și iertare. Probațiunea definește un ansamblu de măsuri de supraveghere și asistență a unei persoane care a săvârșit o infracțiune și care este de acord ca prin hotărârea instanței să fie supusă supravegherii agenților de probațiune pe o perioadă cuprinsă între 6 luni și 3 ani, spre a se verifica dacă în acest interval de timp va avea o bună comportare. Probațiunea este posibilitatea acordată infractorilor condamnați de a executa pedeapsa în comunitate, sub supraveghere. Condamnații care au demonstrat dorința de schimbare de-a lungul perioadei stabilite, prin îndeplinirea condițiilor impuse pentru probațiunea lor sunt iertați și eliberați de alte implicații ale sistemului de justiție penală.

În definirea acestui termen întâmpinăm și unele dificultăți. O dificultate rezidă în faptul că probațiunea este un concept relativ, deoarece este explicat în funcție de principiile filosofiei dreptului penal al fiecărui stat și de rolul pe care sistemul penal îl are în țara respectivă, de semnificația dată pedepsei, de percepția acesteia la nivel social, precum și de locul pe care individul îl are în societate. O a doua dificultate rezidă în incoerența interpretării noțiunii de probațiune de către însuși practicienii care o aplică. Ca de fiecare dată, există o diferență între teorie și practică. Problema esențială rezultă din finalitatea acesteia, care apare determinată pentru definirea teoretică a procesului, finalitate care, în linii generale, se rezumă astfel: un nivel de viață decent pe care delinquentul și-l oferă sie însuși și protecția societății. Deci, probațiunea apare ca o sancțiune și, cu toate acestea, în noua abordare a penalizării infractorilor, este vorba de un proces asistențial al individului infractor în vederea reintegrării lui sociale.

Probațiunea a apărut ca o rezultată firească a evoluției societății omenești în domeniul sancționării celor care încalcă regulile de comportament unanim acceptate. Practic, probațiunea a reprezentat punctul de trecere la un stadiu superior în domeniul sancționării, nu prin înlăturarea vechiului sistem bazat exclusiv pe principiul izolării infractorului față de comunitate, ci prin constituirea unui sistem alternativ bazat pe principiul menținerii și sancționării infractorului în comunitate, concomitent cu ajutorul acordat acestuia pentru adaptarea și buna integrare socială.

Dintr-o altă perspectivă, se poate afirma că probațiunea a reprezentat elementul de legătură dintre pedepsele neprivative de libertate (amenda) și cele privative (închisoarea). Astfel, dacă o societate, într-o anumită perioadă de dezvoltare, cu o anumită apreciere asupra condițiilor fundamentale ale vieții sociale și cu o anumită ierarhie a valorilor sociale a stabilit modul de sancționare a faptelor care aduc atingere ordinii sociale, nu de puține ori realitatea a demonstrat că este foarte greu de atins perfecțiunea în stabilirea unei corelații între atingerea adusă valorilor sociale în sancțiunea ce trebuie aplicată.

Probațiunea a asigurat posibilitatea sancționării acelor infractori pentru care amenda reprezintă prea puțin, iar închisoarea prea mult, în raport cu fapta comisă.

Dificultatea în stabilirea originii probațiunii rezidă și în faptul că aceasta este grefată pe o serie de alte instituții, cum ar fi sancțiunile neprivative de libertate, ale căror origini sunt greu de stabilit. Teoretic, se poate afirma că probațiunea a apărut în momentul în care s-a realizat o îmbinare între sancțiunile neprivative de libertate, supravegherea infractorilor și activitatea de consiliere și asistență acordată acestora.

În literatura de specialitate există o multitudine de interpretări și opinii în ceea ce privește caracterul activităților de probațiune. Mărul discordiei l-a constituit problema dacă infrațiunea reprezintă o pedeapsă sau un control asistențial, plecându-se de la premisa că pedeapsa reprezintă cauzarea unei suferințe, în timp ce controlul asistențial – acordarea de ajutor și sprijin pentru influențarea comportamentelor oamenilor, fără a cauza suferință. Astfel, în acest domeniu științific, avem trei atitudini cu privire la asemenea situație conflictuală. În prima apreciere, susținută de personalul de probațiune care nu a lucrat niciodată ca asistenți sociali, se consideră că activitățile de probațiune fac parte din sfera juridicului. Este admis faptul că în desfășurarea activităților sunt utilizate și metode din activitatea de asistență socială, însă acestea au un caracter subsidiar, datorită faptului că această probațiune se încadrează în domeniul justiției penale, ceea ce face ca activitatea să aibă un caracter juridic. În consecință, personalul de probațiune poate utiliza metode de asistență socială, dar valorile de bază ale activității lor sunt diferite de cele ale asistenței sociale.

O a doua poziție pune accentul pe caracterul de asistență socială a probațiunii, afirmând retragerea definitivă a acesteia din sistemul justiției penale și izolarea în cel al asistenței sociale. Astfel, probațiunea va putea deveni un serviciu social specializat pentru delincvenți, în timp ce alte aspecte ale muncii de probațiune să fie îndeplinite de alte agenții.

Cea de-a treia este evident calea de mijloc. Probațiunea va fi menținută în sistemul justiției penale, îndeplinind, totodată, și unele funcții ale asistenței sociale pe baza unei delimitări clare a sarcinilor și a rolurilor. Fără îndoială, datorită faptului că nu soluționează problema în mod definitiv, aceasta ar reprezenta o soluție de compromis, cu avantaje și dezavantaje în menținerea echilibrului *penal-social*.

Principalele activități ale probațiunii tradiționale constau în: supravegherea respectării de către infractor a măsurilor și a obligațiilor stabilite de instanțe în sarcina acestuia, asistența și consilierea infractorului în vederea reabilitării și reintegrării sociale, întocmirea referatelor de evaluare, prezentință pentru instanțele de judecată.

Activitatea de supraveghere își găsește aplicabilitatea în cazurile în care instanța de judecată pronunță o sentință cu supunere la probațiune, cum ar fi: suspendarea executării pedepsei sub supraveghere, eliberarea provizorie sub control judiciar, libertatea supravegheată, suspendarea pronunțării sentinței, munca în folosul comunității etc.

Prin sentința de supunere la probațiune condamnatului i se impun unele condiții obligatorii, acestea constituind obiectul activităților de supraveghere al serviciilor de probațiune. Condițiile pot varia de la maxima generalitate (prezentarea la întâlnirile cu personalul de probațiune, anunțarea schimbării domiciliului, precum și a oricărei deplasări ce depășește o anumită durată, comunicarea și justificarea schimbării locului de muncă etc.) până la condiții speciale, în funcție de specificul psihosocial al delincventului (participarea la grupuri de terapie sau de instruire, supunerea la unele măsuri de control, tratament sau îngrijire medicală, să nu frecventeze anumite locuri etc.). Termenul de

supraveghere nu trebuie interpretat *stricto sensu*, deoarece supravegherea reprezintă un complex de activități care se află într-o strânsă interdependență.

Activitatea de supraveghere propriu-zisă este precedată de o activitate cunoscută în literatura de specialitate sub denumirea de *activitate de luare în sarcină a infractorului supus la probațiune*, care presupune realizarea într-un termen cât mai scurt, de regulă 5-10 zile, a unei prime întrevederi a infractorului și lucrătorului de probațiune cu supravegherea sa, al cărei scop principal este de a informa și explica infractorului atât verbal, cât și în scris, în limba pe care o înțelege, condițiile impuse de instanța de judecată în sarcina lui, consecințele unui comportament inacceptabil, inclusiv posibilitatea revocării libertății supravegheate și executarea pedepsei în penitenciar. De asemenea, este adusă la cunoștința infractorului dreptul acestuia de a face plângere cu privire la modul de efectuare a supravegherii, precum și posibilitatea încheierii probațiunii înainte de termenul stabilit de instanța de judecată, dacă se consideră că au fost făcute progrese serioase în direcția reintegrării sociale a acestuia.

Tot o activitate premergătoare supravegherii propriu-zise o constituie întocmirea *Planului individual de supraveghere* în care sunt stabilite, pe lângă elementele generale (condițiile impuse, durata supravegherii etc.), și elementele speciale, precum: nevoile reale ale infractorului, natura și frecvența întâlnirilor, colaborarea cu alte persoane sau instituții etc. Planul de supraveghere trebuie să aibă un caracter flexibil, permițând o actualizare la diferite intervale de timp pentru adaptarea acestuia la succesele sau eșecurile înregistrate de infractor.

Supravegherea se realizează printr-o serie de activități, pornind de la observarea până la contactul direct cu infractorul, care se poate realiza atât prin prezentarea infractorului la sediul serviciului de probațiune sau în alte locuri stabilite, cât și prin efectuarea controalelor inopinate la domiciliu, la locul de muncă sau chiar în locurile și în condițiile stabilite de instanță. Frecvența întâlnirilor și a controalelor este mult mai mare în perioada de început a executării măsurii, dar ulterior, în funcție de comportamentul infractorului, scade în intensitate.

Prin *asistență și consiliere* se realizează cea de a doua funcție a pedepsei, și anume cea de reeducare în vederea reintegrării sociale a infractorilor și prin aceasta a întăririi gradului de siguranță socială și prevenirea săvârșirii de noi infracțiuni. Cu secole în urmă, aproape nimeni nu privea corecția ca pe un proces de reabilitare a celor care au încălcat legea. Abordările mai noi ale comportamentului infracțional au subliniat caracterul introducerii unor reforme umaniste: trecerea de la ideologia punitivă la ideologia reabilitării. Activitatea de asistență și consiliere are un caracter deosebit de complex, ea presupunând o activitate de analiză și evaluare a problemelor și a trebuințelor delincventului, precum și a riscului pe care-l reprezintă pentru societate. În ultima perioadă se constată o diversificare a metodelor de lucru vizavi de delincvent. De asemenea, în prezent sunt aplicate așa tehnici, cum ar fi: formele de acțiune care pun accent pe o abordare mult mai comunitară (munca de grup) ce permite desfășurarea activității asupra unui ansamblu de cazuri, de aceeași factură. Dar, totodată, au fost inițiate și alte modalități de acțiune specifice, în funcție de tipul de delincvent: munca desfășurată pe baze contractuale, programe specializate în domeniul abuzurilor de alcool sau droguri etc.

Serviciile de probațiune pot desfășura activități de asistență și consiliere și cu privire la infractorii aflați în stare de deținere, în penitenciare. În cadrul penitenciarelor serviciile de probațiune furnizează un suport deținuților care, în mare majoritate, se simt

uitați de lume. Activitatea de asistență și consiliere se realizează prin elaborarea și aplicarea unor programe de educație civică, etică și morală, igienico-sanitară, precum și programe de terapie psihosocială. De asemenea, în vederea introducerii la comisia de liberare condițională, se întocmește un referat de evaluare pentru cei care au participat la programe de asistență, referate ce conțin informații de natură a arăta gradul de modificare a comportamentului, posibilitățile reale de reintegrare în societate și riscul pe care aceștia îl prezintă pentru societate.

Paralel cu aceasta, activitatea de asistență și consiliere desfășurată de către serviciile de probațiune în penitenciare mai are un alt obiectiv, și anume pregătirea deținuților pentru libertate în scopul micșorării șocului trecerii de la mediul închis la mediul liber, precum și asigurarea reinsertiei sociale după o perioadă de transformări intervenite atât la nivelul individului, cât și al societății.

Referatele de evaluare prezentintă *oferă instanțelor de judecată informații de natură a putea aprecia mai bine nu numai gradul de pericol social al infractorului, în raport cu fapta săvârșită, ci și pericolul pe care acesta îl reprezintă pentru societate, în general. Oferind informații care permit aprecierea poziției infractorului față de fapta săvârșită și a poziției acestuia în societate se realizează într-o mai mare măsură scopul justiției penale – de sancționare atât a faptei, cât și a persoanei care a săvârșit-o.*

Informațiile furnizate de referatele prezentintă ajută instanțele de judecată în luarea unor decizii juste nu cu privire la stabilirea vinovăției sau a nevinovăției infractorului, ci când este vorba de a decide dacă o anumită persoană care a comis o infracțiune și a cărei vinovăție a fost stabilită merită o a doua șansă și poate fi menținută în libertate.

Conținutul și caracterul referatului de evaluare prezentintă diferă de la stat la stat, însă, în general, acestea conțin informații referitoare la delincvent sau la modul său de viață, familie, societate, date privind fapta comisă și o evaluare a gravității acesteia, date referitoare la riscul de recidivă. De asemenea, în referatele de evaluare prezentintă sunt indicate, de regulă, și sursele de informații utilizate. Trebuie de precizat că inițiativa întocmirii referatelor de evaluare prezentintă aparține întotdeauna instanțelor de judecată și că referatele au un caracter consultativ, în sensul că instanțele de judecată nu sunt obligate să țină cont de informațiile furnizate.

Întocmirea referatelor de prezentintă presupune desfășurarea unui complex de activități și procese generatoare de o serie de probleme a căror rezolvare asigură caracterul de eficiență a documentului:

1. O primă problemă se referă la asigurarea unei corelații perfecte între timp și calitate. Perioada de timp în care personalul de probațiune trebuie să identifice toate sursele de informații, să efectueze o serie de cercetări pe lângă autorități, școală, familie, instituții medicale etc. pentru culegerea informațiilor, să le evalueze și să le prezinte instanței este foarte scurtă.

2. Deosebit de importantă în întocmirea raportului de prezentintă este activitatea ce constă în stabilirea gradului de relevanță a informației obținute, adică a selectării și prezentării acelor informații importante, reprezentative, pe baza cărora instanța să poată să-și formeze o imagine completă asupra realității.

3. Este necesară asigurarea unui caracter de maximă obiectivitate în selectarea și prezentarea informațiilor. În acest caz, subiectivismul trebuie redus și menținut în limite acceptabile.

4. Următoarea problemă este cea referitoare la includerea în raportul de prezentintă a propunerilor privind cea mai adecvată sentință. Astfel, s-ar putea aprecia că prin includerea unei asemenea recomandări s-ar încălca principiul nevinovăției, deoarece

ar indica, într-un mod indirect, vinovăția și implicit sentința înainte ca instanța de judecată să se fi pronunțat în acest sens. Argumentele pro și contra cuprinderii unor asemenea recomandări în rapoartele de prezentință sunt multiple și au constituit subiectul unor dezbateri publice și a numeroaselor lucrări de specialitate.

Este adevărat că nu toți delincvenții și-au însușit un comportament infracțional, iar infracțiunea comisă ar fi putut să fie doar rezultatul situației de moment. Totuși, cea mai mare parte din infractori au un comportament infracțional și de aceea trebuie priviți ca niște oameni care au nevoie de un tratament ca să-și schimbe această conduită infracțională. Astfel, se poate spune că lucrăm cu un client corecțional, aceasta fiind o persoană care a fost pedepsită pentru faptele ei, dar care are nevoie de un tratament comportamental care să-i ajute în procesul de resocializare și reabilitare. Și dacă resocializarea se referă mai mult la schimbările interioare ale clientului corecțional, reabilitarea se axează pe interacțiunea acestuia cu mediul înconjurător.

Ideea de bază a cazului corecțional recomandă să se acționeze pentru schimbarea infractorilor astfel, încât ei să nu mai recidiveze. Comunitatea în care trăiește va avea de-a face cu un fost infractor, dar și un posibil recidivist. Din această cauză, conceptul de *tratament* este o dimensiune-cheie în procesul de schimbare. Tratamentul are patru componente:

1. **Investigația** este o acumulare de imagini și informații despre client și mediul lui: relațiile lui cu alții, personalitatea lui, modul în care privește mediul din care face parte, plăcerile și antipatiile, dorințele și aspirațiile, ambițiile și planurile lui.

2. **Diagnosticul** se referă la tot ceea ce s-a obținut de la client și a fost organizat într-o formă care să permită stabilirea unor obiective tratabile de viitor.

3. **Prescripțiile** sunt măsuri efective care trebuie luate pentru îndeplinirea scopurilor stabilite.

4. **Monitorizarea** este procesul prin care comportamentul unei persoane este evaluat prin prisma eforturilor făcute de aceasta, pentru a funcționa acceptabil în comunitate și pe baza căruia se decide încheierea sau nu a tratamentului.

Scopurile cazului corecțional sunt asemănătoare celor psihoterapeutice, și anume:

- **Schimbarea comportamentului** este o parte esențială a procesului corecțional, fiind centrată pe noi achiziții afective, sociale, culturale, profesionale, care îl conduc pe client la un nou mod de abordare a vieții sale;

- **Controlul interior.** Clientul trebuie să învețe cum să-și controleze sentimentele, pulsionile care îl determină să comită infracțiuni. Astfel, el va învăța cum să răspundă mâniei, frustrării și ostilității. Un bun control interior duce și la un bun control exterior al mediului;

- **Gândirea pozitivă** ajută clientul să coopereze cu evenimentele neplăcute ale vieții. El trebuie să-și controleze și să direcționeze pozitiv emoțiile, să stabilească și să mențină relațiile bune cu ceilalți și să-și poată folosi resursele intelectuale în rezolvarea de probleme și în luarea deciziilor;

- **Luarea deciziilor.** Dacă o persoană nu știe cum să ia deciziile corecte, atunci ea nu va ajunge niciodată să-și rezolve problemele și să fie fericită. Cea mai mare parte a infractorilor au comis infracțiuni pentru că nu știau ce să facă în momentul respectiv, ce decizie să ia. Astfel, ei au luat o decizie greșită și au ajuns în penitenciar. Asistentul social nu trebuie să ia decizii în locul clientului și nici să dea soluții pentru problemele clientului. El îl obligă pe client să judece și să aleagă soluțiile din alternativele pe care le are.

- **Realizarea de sine.** Este recomandat ca în procesul corecțional realizarea de sine să fie considerată momentul prin care infractorul și-a găsit sensul vieții. Termenul este foarte vag, dar nivelul atins trebuie să-l satisfacă îndeajuns de mult încât să nu mai păcătuiască din nou.

Utilizarea cazului corecțional constă în efortul cooperativ care se face în cadrul procesului corecțional. Aceasta înseamnă că reducerea recidivismului este efortul combinat al comunității, poliției, personalului penitenciarilor lor ca și cel al infractorului însuși. Trebuie să se aibă în vedere prezența unor limitări care pot să apară în acest proces:

- Unii infractori nu se schimbă, unele cazuri sunt fără speranță;
- Schimbarea nu poate și nu trebuie să vină prin utilizarea forței;
- Este normal ca schimbării să i se opună rezistență;
- Cuvântul-cheie este *relația*. Prin relație clientul probațiunii poate fi motivat pentru schimbare;
- Fiecare individ este un univers în parte. Trebuie să i se lase clientului o mare parte din dreptul de a face ceea ce crede el că este mai bine pentru el. Bineînțeles, toate acestea vor avea loc într-un cadru prestabilit de lege, asistent social, lucrător corecțional etc.

În literatura de specialitate sunt menționate următoarele principii ale cazului corecțional:

I. **Acceptarea**, în esență, înseamnă să-l tratezi pe celălalt ca pe un egal și să îți seama de opiniile, gândurile lui, indiferent de cultura, rasa sau religia din care face parte. Acceptarea nu implică o legătură afectivă puternică, intimitatea asistentului social putând fi plasată în linia a doua.

II. **Individualizarea** cere lucrătorului corecțional să trateze fiecare client ca pe un individ care este distinct de alții. Individul este o combinație psihologică, biologică, culturală și socială unică. O tratare individualizată reduce riscul recidivei prin aceea că se iau în considerare toate elementele cazului, care fac posibilă o imagine de ansamblu mai bună decât am include infractorul în niște tipare generale. Individualizarea cere ca asistentul social să cunoască foarte bine nevoile clientului și să încerce să le asigure serviciile de care are nevoie.

III. **Participarea.** Procesul corecțional se desfășoară în două direcții:

Asistent social —————> Client
Client —————> Asistent social

Atunci când nu se înregistrează feedback-ul necesar, relația cu clientul este unidirecțională, orientată către client, autoritară și închisă. Relația trebuie să fie deschisă, pentru a permite clientului participarea la luarea deciziei și să fie o parte activă a relației corecționale. Scopul asistentului social este de a-l pune pe infractor în situația de a se încrede în posibilitățile lui de a rezolva dificultățile prin care trece.

IV. **Învățarea** este esențială pentru schimbare și se referă la educarea *eului*, la dezvoltarea abilităților, creșterea cunoștințelor de sine. Clientul învață să se autoanalizeze, să se cunoască mai bine, să reziste la influențele exterioare și interioare care-l fac să comită infracțiunea. Prin învățare pot fi puse în practică atitudinile și comportamentele validate social.

V. **Principii etice:**

- Clientul trebuie judecat în totalitatea sa, și nu în părți;

- Cazul trebuie direcționat atât spre planurile de viitor, cât și spre comportamentul prezent al infractorului;
- Caracteristicile individuale diferențiază indivizii;
- Clientul trebuie tratat cu respect și trebuie să se țină seama de integritatea lui ca ființă umană;
- Clientului trebuie să i se acorde dreptul la autodeterminare, el nu poate fi forțat să facă ceva care este împotriva personalității sale;
- Relațiile dintre client și lucrătorul corecțional trebuie să fie ca și cele dintre doi colegi de muncă;
- Serviciile cazului corecțional trebuie să rămână în sfera efortului intelectual.

La baza cazului și a consilierii corecționale se identifică încercarea de a se schimba comportamentul clienților. Acest proces este văzut în moduri diferite, de unde și varietatea abordărilor domeniului corecțional. Fiecare lucrător de probațiune poate examina diferențele și similitudinile existente între aceste modele, iar după aceea își poate structura un model propriu.

Este necesar a cerceta minuțios realitatea în care activăm, pentru a iniția un program național de reintegrare socială și de supraveghere, căci succesul primei încercări va determina autoritatea măsurilor pentru o perioadă îndelungată. Din altă perspectivă, asistența socială dispune de resortul complementar al serviciilor de probațiune, dezvoltându-se în țară ca rețea și ca domeniu de pregătire profesională a cadrelor competente de ajutorare individului aflat temporar în dificultate, pentru găsirea în sine și în exterior a potențialului de adaptare a unui mod decent de trai.

Bibliografie:

1. Abraham P., Nicolăescu V., Ștefăniță B.I. *Introducere în probațiune*. – București, 2001.
2. Antoniu G. *Vinovăție penală*. – București, 1995.
3. Brezenu O., Fleșner M. Integrarea post-penală a minorilor infractori, între iluzie și realitate // *Revista de Criminologie*. -1999.-Nr.1.
4. Durnescu I. Scurtă prezentare a instituției probațiunii // *Revista de Știință Penitenciară*. -1997. –Nr. 3-4.
5. Graham W. Giles. Rolul reintegrării sociale în pedepsirea infractorilor. O cheie pentru mileniul III ? // *Revista de Știință Penitenciară*. -1999. – Nr. 1(21).

IMPACTUL TRANSFORMĂRILOR SOCIO-ECONOMICE ASUPRA STĂRII SĂNĂTĂȚII POPULAȚIEI ȚĂRII

Recenzent: Andrei Timuș, membru corespondent AȘM

The transition to a market economy has resulted in rapid and dislocating economic and social changes, which have been accompanied by a dramatic and sudden decline in the health status of the population. The paper argues that health outcomes depend on a dialectical interplay amongst socio-economic factors, psychosocial factors and place, which together determine the resources which social groups are able to utilize in their response to the transition.

Sănătatea constituie unul din elementele principale ale securității umane și un indice integrat al dezvoltării sociale a țării. Starea sănătății populației reprezintă o reflectare a bunăstării social-economice și morale, un factor decisiv de influență asupra potențialului economic, cultural și al forței de muncă a societății. Este indiscutabil că prin influența directă asupra capacităților de muncă, sănătatea amplifică sau limitează opțiunile oamenilor de a valorifica oportunitățile și de a realiza rolurile sociale.

Sănătatea a devenit un bun deosebit de prețios și s-a plasat într-un loc de frunte pe scara valorilor sociale, care definesc nivelul de trai și calitatea vieții. Sănătatea populației a devenit un bun nu numai pentru bunăstarea individului, ci și a colectivităților umane, iar apărarea și promovarea sănătății a depășit interesul individual și s-a transformat într-o problemă primordială pentru orice societate.

Nu există o definiție unică, ci o pluralitate de definiții, pluralitate care ține de cunoștințele acumulate, de dinamica și specificul valorilor culturale și pentru că sănătatea are un caracter procesual, evolutiv. Cel mai frecvent utilizată este definiția dată de Organizația Mondială a Sănătății (OMS), care specifică că starea de sănătate a oamenilor este echivalentă cu starea de bine generală a individului, ca bine fizic, psihic și social, respectiv “o condiție de bunăstare fizică mintală și socială completă care nu constă numai în absența bolii sau a infirmității[1].

În sociologie și medicina modernă, conceptul de boală s-a extins „la orice dereglare organică sau psihică, reală sau imaginară, care perturbă senzația de bunăstare a unei persoane, amenințându-i existența”[2].

În această ordine de idei, sănătatea este percepută ca fiind condiționată nu doar de factorii biologici (ereditate, caracteristice demografice ale populației etc.), dar și de factorii ambientali (mediul socioeconomic, politic etc.) și nu în ultimul rând factorii comportamentali, atitudini, obiceiuri.

Această convergență de preocupări a extins aria de cercetări în domeniul sănătății populației, orientându-se spre modelul social, care scoate în evidență cauzele ambientale care influențează sănătatea, în special interacțiunea dinamică dintre indivizi și mediul lor, cât și comportamentul individual ca răspuns la acest mediu, incluzând în spectrul de studiu relația și raporturile sociale complexe ce se stabilesc la nivel social general[3].

Parametrii sociali ai stării de sănătate permit înțelegerea condiționării stărilor de sănătate-boală în funcție de variabilele sociale și culturale care se manifestă în sistemul social. La rândul său, sub aspect social se au în vedere condițiile de bunăstare socială, materială și spirituală a membrilor colectivităților umane și reprezintă starea organismului în care capacitățile indivizilor, necesare îndeplinirii sarcinilor și rolurilor

sociale, se află la un nivel adecvat, optim. Astfel, funcționarea societății depinde în mod exclusiv de modul în care membrii ei își îndeplinesc rolurile, astfel că sănătatea individului trebuie privită în ambianță cu mediul de muncă, de viață, de conviețuire, cu mediul economic, social și spiritual în care trăiește omul[4].

Acești parametri variază în limitele unor sisteme social-politice diferite, ale sistemelor economice existente și ale unor niveluri de bunăstare socială, ca efect al optimizării ansamblului vieții sociale, cunoaște specificități în fiecare țară și pe grupuri de țări, în funcție de caracteristicile și deosebirile care există între acestea în privința dezvoltării economice, sociale și culturale.

Este de menționat faptul că analiza factorilor sociali care influențează starea sănătății populației și relația interdependentă dintre buna funcționare a societății și sistemul ocrotirii sănătății are rădăcini destul de adânci în istoria sociologiei contemporane. Făcînd o retrospectivă istorică, constatăm că marii sociologi Weber și Durkheim au studiat relația dintre incidența bolilor și stabilitatea socială. Incidența bolilor reflectă starea societății la moment[5]. La rândul său, schema „clasică” a sociologului american T. Parsons, care, punând problema ordinii sociale în termenii establishment-ului, a integrării conformiste în cadrul societății, califică boala ca o formă de comportament deviant, iar sănătatea ca un comportament normal. El afirma că doar un individ sănătos poate în măsură deplină să participe în viața societății și de eficiența lor depinde producția economică, în final contribuind la dezvoltarea societății[6].

Astfel, analiza socială a stării sănătății populației este orientată spre depășirea abordării epidemiologice și identificarea, determinarea tuturor factorilor de risc pentru a prezenta explicații sociale care scot în evidență relația complexă a situației economice, structurilor sociale, relațiilor și rețelelor sociale, comportamentelor individuale și factorilor psihosociale în contextul schimbărilor structurale.

Criza socioeconomică din republică din ultimul deceniu a avut un impact negativ asupra stării sănătății populației cu efecte de lungă durată care, la rândul său, au plasat o presiune sporită asupra sistemului de ocrotire a sănătății. Astfel, evaluările actuale pe baza datelor statisticilor oficiale relevă înrăutățirea stării de sănătate a populației Republicii Moldova pe parcursul anilor de tranziție, fapt demonstrat atât de indicatorii generali (rata mortalității, speranța la viață etc.), cât și de unii indicatori specifici (boli cronice, traume etc.).

Potrivit datelor Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova, rata mortalității populației a crescut de la 10,5 pînă la 12,2 decedați la 1000 locuitori în 1995. În următorii ani rata mortalității a înregistrat fluctuații – s-a micșorat pînă la 11 decedați la 1000 locuitori în 2000, dar a crescut ulterior pînă la 12,4 în 2005 și s-a micșorat pînă la 12 în anul 2006[7].

Creșterea semnificativă a mortalității la începutul anilor '90 a determinat micșorarea duratei medii a vieții, care reprezintă exponentul calității sănătății populației. Cel mai scăzut nivel al acestui indicator s-a înregistrat în 1995, fiind de 65,8 ani, inclusiv: la bărbați – 61,8, la femei – 69,7 ani (an cu valoarea minimă a indicatorului în ultimii 20 de ani). Mulți experți susțin că în anul 1995 Republica Moldova a fost în preajma unei crize în domeniul ocrotirii sănătății. Începînd cu 1996, acest indicator este în creștere și în 2006 a constituit 68,4 ani, la bărbați – 64,6, la femei – 72,2 ani (înregistrînd valoarea maximă din aceeași perioadă). Aceasta se datorează micșorării mortalității infantile și mortalității în vîrsta aptă de muncă din ultimii ani. În pofida înregistrării oarecărei

ameliorări, speranța de viață la naștere în Republica Moldova rămâne a fi una din cele mai scăzute în Europa, cu circa 10 ani mai mică decât în țările dezvoltate[8].

Este de menționat faptul că se înregistrează diferențe între speranța de viață la naștere pentru femei și bărbați, cât și între diferite medii de reședință. Astfel, speranța de viață la naștere pentru femei este mai mare decât la bărbați cu 7,6 ani. Acest decalaj se datorează nivelului mai înalt al mortalității premature a bărbaților. Datorită nivelului diferențiat al mortalității, durata medie de viață a populației din mediul urban a fost superioară celei din mediul rural, respectiv cu 3,2 ani la bărbați și cu 3,0 ani la femei[8].

Cele mai frecvente cauze ale morții sunt bolile neinfecțioase, care reprezintă principala cauză a morbidității, dizabilității și deceselor premature în Moldova. Potrivit datelor Biroului Național de Statistică, structura mortalității pe cauze de deces în anul 2006 relevă că cele mai multe decese (55,8%) au drept cauză bolile aparatului circulator, urmate de tumori (12,8%), bolile aparatului digestiv (10,2%), accidentele, intoxicațiile și traumatismele (8,7%), bolile aparatului respirator (6,1%). Mortalitatea este înaltă printre populația de vîrstă aptă de muncă, în special printre bărbați. Acești indicatori reflectă nivelul jos al sănătății populației Republicii Moldova[9].

Provoacă îngrijorare și calitatea sănătății populației: maladiile, care au devenit cronice, și creșterea invalidității generale și infantile, creșterea numărului de patologii congenitale, de sindroame dezadaptive și alți indicatori ce caracterizează dinamica negativă a dezvoltării populației. Procesele sus-menționate s-au amplificat în ultimul deceniu și au generat situația în care principalii indicatori, ce caracterizează starea sănătății populației în Moldova, sunt mult inferiori indicatorilor respectivi din Europa.

O situație precară se constată și în sectorul ocrotirii sănătății copiilor. Constrângerile financiare dure au condus la o deteriorare substanțială a stării sănătății lor. Subnutriția a devenit un fenomen obișnuit care afectează marea majoritate a populației, îndeosebi persoanele tinere.

Totodată, este de menționat faptul că indicatorii mortalității infantile și mortalității copiilor până la cinci ani s-au îmbunătățit începând cu 2001, după o perioadă de stagnare în anii 1990. Această tendință poate fi explicată prin ameliorarea accesului și calității serviciilor de bază de asistență medicală pentru mame și copii. Accesul la informație și servicii de planificare a familiei, precum și contraceptivele gratuite pentru grupurile de risc au fost instituționalizate și oferite prin intermediul unei rețele de 45 de cabinete de planificare familială, situate în mare parte în centre regionale[10].

În planul evaluărilor subiective datele obținute din sondajele sociologice privind starea sănătății populației confirmă evaluările în baza datelor statistice. Astfel, rezultatele sondajelor de opinie realizate de Serviciul Independent de Sociologie și Informații "OPINIA" pe eșantioane național-reprezentative, cuprinse între 1200 – 2000 persoane, atestă faptul că mai puțin de o treime din persoanele intervievate își apreciază starea lor de sănătate cu calificativul "bună / foarte bună", mai mult ca atât, în perioada analizată ponderea acestora a scăzut de la 23% în 1996 pînă la 18% în 2004. Și viceversa, ponderea populației care și-au estimat starea de sănătate ca fiind "proastă / foarte proastă" a crescut de la 36% în 1996 la 39% în 2004. Mai puțin de 50% din subiecții sondajelor și-au apreciat starea de sănătate ca fiind "medie", valoarea acestui item variind între 41-43%. La analiza corelației dintre autoaprecierea sănătății și nivelul de trai se constată următoarea situație: cu cât subiecții chestionați se autoidentifică mai inferior pe scara ierarhică a sărăciei, cu atât sunt mai nemulțumiți de propria lor stare de sănătate.

În analiza evoluției stării populației trebuie luați în considerație toți factorii de interdependență, dat fiind faptul că efectul cumulativ al sănătății publice își găsește

reflectare în indicele dezvoltării umane și are consecințe atât economice, cât și sociale. Unul din factorii principali care a dus la deteriorarea stării sănătății populației este, fără îndoială, starea prelungită de criză economică prin care a trecut republica noastră în ultimul deceniu.

Astfel, analizele generale ale Organizației Mondiale a Sănătății arată că speranța de viață la naștere, mortalitatea standardizată, prin toate cauzele, dar, în special, mortalitatea prin boli cardio-vasculare și incidența tuberculozei au o corelație ridicată cu situația economică generală.

La rîndul său, un șir de evaluări ale societăților cu economie în tranziție confirmă faptul că problemele economice, care inevitabil au dus la răspândirea inegalităților socioeconomice, creșterea ratei șomajului, cât și deteriorarea serviciilor medicale au condiționat înrăutățirea stării sănătății populației în aceste țări. Astfel, rezultatele unui amplu studiu realizat în anul 1998 în 22 țări cu economii în tranziție arată că starea de sănătate a populației corelează cu evoluția ratei Produsului Intern Brut pe cap de locuitor, rata criminalității și rata șomajului[11].

Valoarea Produsului Intern Brut pe locuitor (care contează cel mai mult în analizele comparative referitoare la standardul economic al populației) a cunoscut fluctuații de creștere și descreștere pe parcursul tranziției. PIB-ul pe cap de locuitor a crescut de la 348 dolari în 1993 pînă la 527 dolari în 1997, an în care apar primele semne de redresare a crizei și recuperare economică. Însă în perioada crizei din 1998-1999, provocată de criza financiară din Rusia, PIB-ul a cunoscut o descreștere dramatică - de la 464,8 dolari pînă la 321,3 dolari. După aproape o decadă de declin economic, revigorarea economiei începe din 2000, înregistrîndu-se o creștere a nivelului PIB. Astfel, Produsul Intern Brut pe cap de locuitor în 2006 a constituit 936 dolari[12]. În pofida faptului că în ultimii ani s-au prefigurat o serie de progrese palpabile în stabilizarea macroeconomică și financiară a țării folosind dimensiunea PIB pe cap de locuitor, Republica Moldova rămîne a fi cea mai săracă țară din larga vecinătate europeană[14].

Este evident, probleme majore de ordin economic cu care s-a confruntat republica noastră au avut un impact deosebit de grav asupra nivelului de trai al populației, condiționînd pauperizarea masivă a populației. În pofida unor diferențe în metoda de calculare a pragului sărăciei, tendințele și principalele rezultate obținute sunt compatibile atît în ceea ce privește identificarea grupurilor principale în sărăcie, cât și a celor care se confruntă cu relativ cel mai mare risc de a deveni săraci: incidența, profunzimea și severitatea sărăciei sunt strîns legate de dinamica economică. Sărăcia a crescut brusc în anii 1998-1999 ca urmare a crizei financiar-economice și s-a redus treptat începînd cu 2001 odată cu revigorarea economiei[15]. Totuși, progresele înregistrate în ultimii ani n-a însemnat reducerea completă a nivelului sărăciei.

Astfel, conform raportului SCERS, în anul 2005, 26,5% din populația Republicii avea un venit sub minima de subzistență și circa 15% din locuitori se aflau la nivelul sărăciei extreme[15].

Există dovezi clare că povara din ce în ce mai mare a maladiilor în Moldova este cauzată de sărăcie, iar majorarea ratelor mortalității poate fi corelată cu două obstacole economice majore din ultimul deceniu. La rîndul său, înrăutățirea nivelului de trai și calității vieții populației constituie unul din factorii cei mai importanți care a condus la înrăutățirea stării sănătății populației republicii. Nivelul de trai și calitatea vieții este o expresie a volumului de bunuri și servicii care stau la dispoziția indivizilor și familiilor, în vederea satisfacerii trebuințelor de viață ale acestora, nivelul de trai condiționează

starea de sănătate a populației și este dependent, la rândul său, de gradul de dezvoltare economică a țării, de măsura participării la procesul de muncă a persoanelor apte, de mărirea veniturilor create în societate și de gradul de accesibilitate al persoanelor și familiilor la aceste venituri. Nivelul de trai condiționează starea de sănătate a populației, direct și indirect, cel puțin sub următoarele aspecte: a. *prin nivelul și structura consumului* de bunuri alimentare, consumul de îmbrăcăminte, de bunuri de uz îndelungat, consumul de medicamente și materiale sanitare, consumul de bunuri și servicii de igienă personală și familială etc.;

b. *prin condițiile de locuit și serviciile comunale*, concretizate în gradul de asigurare a populației cu locuințele decente, caracteristicile și gradul de confort al locuințelor, accesibilitatea locuințelor și sistemele de apă, canal, electricitate, gaze, amenajări stradale ș.a.;

c. *prin condițiile de la locul de muncă*, intensitatea muncii, monotonia/variabilitatea muncii, durata zilei și săptămânii de lucru, durata timpului liber și modul de utilizare a acestuia, condițiile de odihnă, recreere și sport.

Sărăcia a însemnat, pentru unele categorii ale populației, o alimentație insuficientă sau dezechilibrată, condiții mizere de locuit, lipsa condițiilor elementare de igienă. Nedisponând de mijloacele financiare pentru a acoperi costul tratamentului, marea majoritate a populației abandonează serviciile costisitoare ale instituțiilor medicale specializate și se autotratează în condiții casnice.

Starea de sănătate a unei populații este afectată negativ de lipsa de acces sau acces redus la serviciile de îngrijire a sănătății, la medicație și programele de educație și prevenție sanitară, dar și de lipsa de acces sau accesul redus la condițiile de viață necesare menținerii unei stări de sănătate (acces la o sursă de apă potabilă, la alimentație sănătoasă, echilibrată, la o locuință dotată cu facilități sanitare, salubră, încălzită pe timpul iernii).

Accesul la serviciile de sănătate rămîne printre principalele probleme, decalaje esențiale existînd atît între săraci și nesăraci, cît și între diferite medii de reședință. Circa 25% din populația dezavantajată social, în vîrstă aptă de muncă, preponderent din localitățile rurale, nu au acces suficient la serviciile de sănătate din cauza dificultăților financiare, lipsei infrastructurii de transport etc. Această categorie a populației nu este încadrată în sistemul asigurărilor obligatorii de asistență medicală[15].

În conformitate cu datele Cercetărilor Bugetelor Gospodăriilor Casnice, doar 44,1% din populația țării are acces deplin la serviciile medicale, 40% - acces limitat, 15,1% - nu are acces. Există o inegalitate considerabilă în privința accesului diferitor categorii sociale la serviciile sistemului de ocrotire a sănătății. Gospodăriile casnice sărace cheltuiesc pentru sănătate doar 2,1% din venitul disponibil, familiile extrem de sărace - 1,8%. Gospodăriile casnice cu un nivel de trai decent cheltuiesc în aceste scopuri 4,4% din bugetul lor. În termeni bănești, cheltuielile gospodăriilor casnice sărace la o persoană pentru sănătate sunt de 5 ori mai mici decît ale celor nesărace. Acces financiar la serviciile medicale au doar 27% din cetățenii săraci. Locuitorii din mediul rural, persoanele în etate și familiile numeroase au un acces mai redus la serviciile medicale decît în medie pe țară[15].

La rândul său, starea sănătății populației a avut de suferit din cauza stresurilor, declinului capitalului social, pierderea încrederii în forțele proprii, în ziua de mâine, lipsa posibilităților de autoafirmare, pierderea speranței, lipsa sentimentului de control asupra vieții proprii și fatalism[16].

Sztompka[17] afirmă că drept consecință a schimbărilor rapide, multilaterale, neașteptate și radicale/fundamentale societățile postsovietice au trecut printr-o traumă culturală. Sunt societăți în care a avut loc o cădere a încrederii sociale și o pierdere a sensului acțiunii. Insecuritatea și incertitudinea au devenit o experiență obișnuită a vieții zilnice pentru mulți cetățeni. Dezorganizarea structurii sociale a rezultat într-o cădere a modelelor normative care definesc așteptările actorilor, în modelele de relații sociale între actori și în percepțiile încorporate, obiceiuri și abilități după care oamenii produc și reproduc structuri instituționale. Schimbarea structurală nu înseamnă că doar șansele oamenilor s-au transformat (pentru mulți spre rău), ci și înțelegerea lor despre cum să-și facă alegerile în viață și abilitățile lor de a le face. Modelele culturale comune nu mai sunt potrivite pentru ghidarea comportamentelor în contextele socioeconomice și culturale schimbate.

În special se identifică reacțiile / răspunsurile psihosociale la inegalități și lipsa coeziunii și suportului social – cu referință la condițiile socioambientale ale activităților zilnice, percepții și emoții în viața de zi cu zi. Astfel, condițiile socioeconomice dificile au creat o situație de cerere / deficit de recompensă, în special pentru bărbații de vârstă medie, care au pierdut rolurile lor sociale principale. Ei n-au fost în stare să dezvolte strategii psihosociale de adaptare, femeile și-au menținut rolurile lor domestice, pe care sunt în stare să le realizeze.

Un alt factor important care a determinat starea sănătății populației este stilul de viață al indivizilor. Este de menționat faptul că stilul de viață depinde de comportamentele care, la rândul lor, sunt condiționate de factori sociali, deci stilul de viață este rezultatul factorilor sociali și al comportamentelor.

Astfel, cele mai remarcabile boli neinfecțioase, precum patologii cardiovasculare, cancerul, maladiile cronice ale tractului digestiv și diabetul, se află în relație cu factori de risc comuni care pot fi preveniți și care depind de modul de viață al fiecărei persoane: consumul de tutun și alcool, alimentare nesănătoasă, inactivitate fizică și stres. Fumatul este răspândit pe larg cu o prevalență mai mare a consumului de tutun printre bărbați decât printre femei. Mai mult de 8% din populație se confruntă cu probleme de sănătate cauzate de consumul excesiv de alcool, bărbații fiind în mod tradițional dezavantajați. Numărul anual al consumatorilor de droguri înregistrați oficial s-a majorat cu peste 30% în fiecare an după 1996, cu rate mai înalte printre bărbați și tineri[18].

Se poate conchide că starea de sănătate a indivizilor și colectivităților, care este influențată de factori biologici, demografici, sanitari și ecologici, se află sub influența deterministă predominantă a nivelului de dezvoltare socioeconomică a colectivităților umane; ea este elementul cel mai reprezentativ al nivelului de trai, pentru că redă, într-o formă sintetică, măsura în care ansamblul componentelor existenței colectivităților umane acționează în direcția promovării caracteristicilor pozitive (biologice, mintale și sociale) ale indivizilor, precum și pentru diminuarea, menținerea în limite tolerabile sau eliminarea influențelor negative ale mediului natural și social asupra stării oamenilor. Un anumit stadiu (nivel) al stării de sănătate a indivizilor și colectivității umane din care aceștia fac parte constituie, la rândul său, o premisă pentru evoluția pozitivă, pe o nouă treaptă, a vieții economico-sociale.

Menținerea și fortificarea sănătății este o sarcină socială primordială a statului, ce poate fi soluționată numai prin eforturile comune ale autorităților publice, organelor și

instituțiilor medicale, prin sporirea responsabilității fiecărei părți și cointeresarea reală a fiecărui cetățean în păstrarea propriei sănătăți și a sănătății publice[15].

Bibliografie:

1. Raportul Organizației Mondiale a Sănătății.
2. Popescu Gr.Grigore, Rădulescu M. Sorin, p.171.
3. Pamela Abbott and Matthias Beck. The post-soviet health crisis: a sociological explanation. Centre for Risk and Governance, Glasgow Caledonian University.
4. Field M., G., Stabilitate et changement dans le systeme medical de la societate contemporaine, în „Medicine et Hygiene”. - Geneva 1963, p.893.
5. Linda J. Jones. Social context of health work. - London. 1994, p. 32.
6. Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu. Dicționar de sociologie. - București 1998, p. 558.
7. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Notă informativă. Situația demografică în Republica Moldova pentru anul 2006.
8. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Notă informativă. Durata medie a vieții în Republica Moldova pentru anul 2006.
9. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Notă informativă. Mortalitatea Generală după principalele cauze de deces în anul 2006.
10. Evaluare Comună de Țară. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare. - Chișinău 2005, p. 16.
11. Health world views of post-soviet citizens, Abbott, P., Turnov, S. and Wallace, C., social Science and Medicine, Nr. 62, p. 228.
12. Guvernul Republicii Moldova. Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei, 2004.
13. Evaluare Comună de Țară. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare. - Chișinău 2005, p. 74.
14. Guvernul Republicii Moldova. Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei, 2004, pp. 27, 54, 115.
15. Cultural Trauma and Social quality in post-Soviet Moldova and Belarus, East European Politics and Society, 17, p. 25.
16. Sztompka, P., ‘Cultural Trauma: The other face of social change’, European Journal of Social Theory, Vol. 3 (2002), p. 441.
17. Evaluare Comună de Țară. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, p. 15.

CRITERII DE CLASIFICARE ȘI IERARHIZARE A VALORILOR LA TUDOR VIANU ȘI LUCIAN BLAGA: STUDIU COMPARATIV

Recenzent: Mihai Braga, doctor în filosofie

In presented work is analysed the meaning of the value in T.Vianu's and L.Blaga's literary productions. One of the most important problem of values is presented in the work. Also is analysed the ratio of *values* in human being and society. It is clearly parsed the all work frame of T.Vianu and L.Blaga for precise *value* structurization . And it is deeply determined what are the parameters for value determination and which were the principles and inspiration sources for T.Vianu and L.Blaga. Tudor Vianu, a remarkable thinker and aesthician, developed an axiological system based on the psychological dimension of the axiological subject whose sizable part of analysis is focused on the modern crisis of *values*, which he attributed to the inability of values to impose themselves on all individuals. Lucian Blaga's philosophical system, called "ekstatic intellectualism" is a highly original construction that develops a metaphysics of *value* with emphasis on intellectual *values*. These make possible a metaphorical revelation also in stylistical patterns of mysteries.

Conceptul de *valoare* reprezintă obiectul de studiu al teoriei valorilor. Valoarea are un caracter interdisciplinar și este dificil de a o defini, fiindcă diferă de la o știință la alta. Personalități ilustre din domeniul filosofiei și eticii au avut în centrul atenției studiul valorilor. Marii gânditori au raportat valorile la ființa umană, la societate și au prezentat rolul acestora în educație.

O problemă importantă a axiologiei o constituie structura valorilor. Valorile se clasifică conform reprezentărilor tradiționale pe domeniile vieții sociale. Deosebit în primul rând valori materiale și spirituale, valorile de producere-consum, valori sociale, politice, morale, cognitive, estetice, religioase. Totuși, în condițiile în care societatea devine „o piață imensă în care se vând iluzii”, este tot mai greu să vorbim despre problema ierarhiei valorilor.

Există mai multe criterii de clasificare a valorilor: valabilitatea, calitatea, subiectul valorii, motivele ce au determinat valorile, obiectul valorii, facultatea psihică din care izvorăsc valorile, sfera de aplicare a valorilor.

Criteriul valabilității valorilor a fost propus de către F.Somlo, Kruger, Meyer, Meinong. Conform acestui criteriu, distingem valori relative, absolute, subiective și obiective .

Un alt criteriu de clasificare a valorilor îl reprezintă calitatea acestora. Respectivul criteriu a fost propus de Kreibig, Cohn, Ehrenfels, care diferențiază valori pozitive, valori negative, valori proprii și valori efecte.

După subiectul lor, valorile pot fi autopatice când subiectul se centrează pe sine, valori heteropatice - valori scopuri pentru altă persoană, ergopatice - ceva nepersonal.

H.Schwartz a propus să deosebit valorile, în dependență de motivele ce-i stau la bază, respectiv a evidențiat valori accidentale-tranzitorii și valori ale persoanei proprii.

În dependență de obiect, valorile pot fi grupate în valori economice, etice, juridice, politice.

După facultatea psihică din care izvorăsc valorile distingem valori sensibile, sentimentale și cognitive, iar după sfera lor de aplicare pot fi valori individuale, sociale, cosmice, elementare și ideale.

Printre gânditorii români care au fost preocupați de studiul valorilor, de examinarea acestora în contextul definirii axiologice a culturii sunt Tudor Vianu și Lucian Blaga.

Problematika abordată în operele celor doi gânditori români, ca și demersurile și soluțiile propuse, constituie nu numai mărturia unei sincronizări la stadiu nou, european al creației teoretico-filosofice, ci și a unei participări efective la progresul cercetării domeniului axiologiei. Putem afirma că lucrările *Trilogia valorii* a lui L. Blaga și *Filosofia culturii și teoria valorilor* de T.Vianu se înscriu în literatura de referință a domeniului alături de lucrările lui Windelband, Rickert, M.Scheler, N.Hartmann, L.Lavelle ș.a. Ele oferă suficiente motive pentru transpunerea într-o limbă de circulație și, totodată, prilej de studiu comparat.

Vom analiza în continuare contribuția lui T.Vianu și a lui L.Blaga la întemeierea și afirmarea filosofiei moderne a valorilor, prin compararea sistemelor de clasificare și ierarhizare a valorilor.

Tudor Vianu ne propune un sistem al valorilor care se întemeiază pe o serie de principii cu ajutorul cărora putem face o grupare a valorilor. Fiecare valoare aparține unui ansamblu rațional de coordonate.

Prima coordonată asupra căreia se oprește filosoful este *suportul valorilor*. Acesta îl putem cunoaște sub diferite forme: real sau personal, material sau spiritual. Aceste distincții sunt foarte importante, deoarece valorile reale nu sunt întotdeauna materiale și nici valorile personale nu sunt întotdeauna spirituale. De exemplu: valorile vitale, ca sănătatea, puterea sau prosperitatea fizică sunt valori personale, dar nu sunt spirituale, ele aparțin sferei valorilor materiale, întrucât ele sunt ale persoanelor luate ca simple organisme biologice materiale.

Filosoful ne arată cum are loc conexiunea suportului cu valoarea, atât în teorie cât și în practică. „Valoarea se găsește într-un raport de aderență sau de libertate față de lucrurile personale, materiale sau spirituale, cărora le-o atribuim”[1]. Există valori ca cea estetică, care nu pot fi conexe decât cu un singur lucru, pe când valoarea teoretică poate fi conexată cu suporturi diferite. Astfel, putem menționa că în raport cu suportul lor, valorile estetice sunt aderente, iar valorile teoretice sunt libere. De aici apare concluzia lui T. Vianu „felul suportului sau modul conexiunii lui ca valoare” formează primul criteriu al sistematizării și caracterizării valorilor.

Din perspectivă ontologică, valorile sunt configurate de către filosof ca niște monade impenetrabile. T.Vianu înțelege valorile fiindând într-un complex proces de comunicare între ele, care structurează lumea axiologică. În această viziune, o valoare poate contribui la realizarea alteia; prima fiind o valoare-mijloc iar a doua - valoare-scop. De exemplu: valorile economice sunt mijloace pentru atingerea unor anumite scopuri, cum ar fi valorile politice, estetice. O valoare-mijloc poate comunica direct, nu numai cu o singură valoare scop, ci și cu unele valori care, în raport cu ea, pot fi valori-scopuri, iar în raport cu alte valori mai înalte pot fi valori-mijloace. Această situație o reflectă foarte bine valoarea politică. Ea poate fi scopul valorii economice, dar, în același timp, este mijlocul către alte valori-scopuri, cum ar fi valorile morale. De aici derivă o altă concluzie - *faptul că în înălțuirea lor anumite valori pot apărea fie ca mijloace-scopuri, fie ca scopuri, ceea ce ne obligă să distingem între valori-scopuri relative și absolute*. În acest sens, valoarea politică, care apare uneori scop, alteori ca mijloc, este scop relativ, pe când valorile teoretice, estetice, morale și religioase sunt scopuri absolute, întrucât conștiința nu le postulează niciodată ca mijloace pentru atingerea unor scopuri mai înalte.

T.Vianu diferențiază valorile în *integrabile*, *neintegrabile* și *integrative*. Primului caz îi corespund valorile economice; celui de al doilea –valorile estetice; și celui de al treilea caz îi revin valorile religioase. O valoare integrabilă poate deveni o valoare-mijloc, dar poate fi și o valoare-scop. Valoarea teoretică, deși este o valoare-scop, ea este în același timp și o valoare integrabilă, ceea ce dovedește progresul științelor, însușirea lor de a-și îmbogăți neîncetat cuprinsul. De aceea T.Vianu ne atrage atenția că trebuie să distingem în mod clar categoria mijloace-scopuri și categoria integrării. Această distincție este operabilă în sistemul său de valori, facilitând sistematizarea și ierarhia valorilor cu rigoare științifică.

Un alt criteriu, după care se articulează domeniul valorilor, este ecoul acestora în conștiință. Din acest punct de vedere, Tudor Vianu deosebește valori *perseverative* și *amplificative*. Primele sunt valori care generează perseverența subiectului deziderativ, următoarele au capacitatea de a amplifica, de a spori conținutul spiritual al conștiinței. Valorile economice, politice au un sens perseverativ; ele sunt dorite pentru rolul ce-l pot avea în conservarea ființei individului sau colectivității. La rândul lor, valorile teoretice sau estetice au un sens amplificativ. Ele aduc, celui care le dorește, o fortificare, o îmbogățire și exaltare a conștiinței. Ecoul valorilor în conștiință este, de fiecare dată, altul. Dacă sesizarea valorilor economice sau politice nu aduce un spor lăuntric cuiva, atingerea valorilor amplificative se însoțește cu o conștiință instrumentată în mod caracteristic, care, în funcție de felul valorii, ia forma unei *înălțări*, *îmbogățiri*, *intensificări*, *purificări* etc. Conștiința poate resimți un spor de putere lăuntrică prin cuprinderea valorilor economice sau politice. Faptul se explică prin aceea că conștiința cuprinde valorile amplificative, pe care valorile economice și politice le pot mijloci. Sesizând posibilitatea deformării valorilor printr-un act de cuprindere inadecvată a acestora în conștiință, filosoful ne arată că valorile economice cuprinse prin acte inadecvate, ca valori amplificative cunosc o hipertrofie, iar valorile teoretice, estetice, morale, religioase dimpotrivă -, cuprinse ca valori perseverente sunt sărăcite și cunosc o inadmisibilă atrofie. Hipertrofia sau atrofia valorilor sunt fapte cruciale ale experienței axiologice, ne spune T.Vianu, ele alcătuiesc ecoul în conștiință al unei cuprinderi inadecvate a valorilor în latura ecoului lor.

Propunând o serie de criterii pentru gruparea valorilor, Vianu demonstrează că fiecare valoare se înscrie într-un sistem rațional de coordonare, care indică limpede locul ce îl ocupă într-o ierarhie valorică. O valoare poate fi reală sau personală, materială sau spirituală, liberă sau aderentă față de suportul ei concret, perseverentă sau amplificativă prin sensul și ecoul ei în conștiința subiectului deziderat. În funcție de aceste criterii, filosoful caracterizează fiecare categorie de valori într-o succesiune echivalentă.

Abordând tema structurii valorilor, alături de marele filosof T.Vianu, căutăm răspunsul la problema axiologică fundamentală și anume *care este natura valorilor?* Pentru el, valorile nu aparțin unei raționalități absolute, deoarece sunt obiect al dorinței și cuprind în interioritatea lor elemente care depășesc sfera raționalității. Filosoful recunoaște că în interiorul sferei raționale a fiecărei valori se ascunde nucleul ei irațional. Înseamnă că în adâncurile valorilor se află elemente particulare ce pot fi reduse la factori generali. Nucleul valorilor este inclasificabil. Acest nucleu asigură unicitatea și ireductibilitatea fiecărei valori. Așa se explică de ce două tipuri de valori, aparent asemănătoare - valoarea morală și cea religioasă - sunt profund deosebite în esență.

Filosoful afirmă că există un fond de iraționalitate în valori. Astfel, este cu neputință ridicarea unei valori la rangul unei clase mai largi, care să le cuprindă pe

celelalte și la care se raportează pentru a fi definite. Fiecare valoare are o finalitate intrinsecă, încât valorile nu pot fi raportate la o categorie mai largă, ele sunt ireductibile.

Cu un simț al echilibrului, T.Vianu ocolește extremele în tratarea naturii axiologicului, deoarece valorile nu sunt și nici nu pot fi exclusiv raționale, nici integral iraționale, ele fiind într-o lume a inconștientului. În structura lor coexistă elemente raționale și iraționale, primele fiind preeminente și imprimând pecetea pe natura valorii, interiorul ei rămânând mereu ceva inexplicabil. Tocmai o asemenea interpretare îl ferește pe filosof de agnosticism, întrucât învelișul rațional al valorilor face posibilă cunoașterea sensurilor și a funcției acestora.

Întorcându-ne la problema ireductibilității valorilor, trebuie de menționat că T.Vianu surprinde aici două aspecte opuse. Primul este că valorile au o reductibilitate logică. Din punct de vedere logic, nu poate fi derivată o valoare din alta, fiindcă fiecare are o anumită specificitate și autonomie. Al doilea aspect pledează pentru o reductibilitate genetică și istorică a valorilor. Avem exemple suficiente în favoarea acestei idei. Dar aceasta nu înseamnă că reductibilitatea genetică suprimă ireductibilitatea logică. Dacă este posibilă derivarea genetică a unei valori din alta, nu există nici un motiv pentru subordonarea lor logică, deoarece sunt două procese complet diferite. Vedem că anume această cale ne conduce spre o înfundare. Însă găsim totuși o altă cale care ne conduce spre posibilitatea de a defini valorile prin însușirile lor caracteristice, sau altfel zis prin diferențele specifice, luând în considerare că ele sunt obiecte ale dorințelor, ale aspirațiilor sufletești. Astfel, T. Vianu precizează că:

- valoarea economică se înrădăcește în nevoia de întreținere a vieții,
- valoarea teoretică se dezvoltă din nevoia de a organiza experiența,
- valoarea etică răspunde iubirii ca năzuință sufletească,
- valoarea estetică încearcă a-și elibera puterea de fantezie și de sentiment,
- valoarea religioasă răspunde cerinței sufletului de a păstra un contact permanent cu Ființa universului.

Întruparea acestor valori dă naștere pe rând: utilului, bunului cultural care înseamnă realizarea valorii economice; adevărului, în care se întrupează valoarea teoretică; binelui, în care se concretizează valoarea etică; ordinii sociale, în care dobândește ființa valoarea politică; frumosului, în care ia formă valoarea estetică; sfințeniei, în care cuprindem valoarea religioasă. Actul subiectiv prin care cugetăm fiecare din aceste bunuri ca pe un obiect ce intră în sfera unei valori se însoțește cu un sentiment specific: sentimentul utilității pentru valoarea economică; sentimentul adevărului pentru valoarea teoretică; sentimentul binelui, al frumosului și al divinului pentru celelalte valori corespunzător. Aceste sentimente vibrează atât în sufletul „consumatorului de cultură”, cât și în sufletul creatorului de bunuri culturale, constituind temeiul ireductibilității și autonomiei valorilor.

În lucrarea *Trilogia valorilor* Lucian Blaga propune și analizează două tipuri de valori: *valorile de tip I și valorile de tip II*. Acestor două tipuri de valori le corespund cele două orizonturi ale omului: orizontul dezmărginit al lumii concrete și orizontul necunoscutului. Primul tip de valori satisface necesitățile fizice și elementare ale omului, fiind numite și hrana sa materială, pe când cel de al doilea tip de valori produce hrana spirituală a omului. *Valorile de tip I* sunt dominate de scopuri fundamentale-pragmatice, *valorile de tip II* sunt puse în mișcare și scoase în relief de scopuri eminentemente spirituale.

Baza ontologică a deosebirii dintre aceste două tipuri de valori o reprezintă trăsăturile distinctive dintre cele două orizonturi ale ființei umane. Pe planul ontologiei cunoașterii, deosebirea dintre cele două tipuri de valori se bazează pe criteriile

adevărului. Valoarea care constituie nucleul aparatului conceptual a lui L. Blaga este adevărul relativ, care mai poate fi numit și adevărul relativității omenești.

Delimitarea de valori iese în relief în plan estetic. „Deosebirea dintre valoarea „adevăr” în cadrul cunoașterii de tipul I și valoarea „adevăr” în cadrul cunoașterii de tip II este de același ordin ca deosebirea ce o facem în estetică între frumosul natural și frumosul artistic”[2]. Deci valoarea fundamentală pe care pune accentul L. Blaga este valoarea estetică care ține cont de sfera spirituală.

Dacă privim cu atenție la clasificarea valorilor la T. Vianu găsim că valorile teoretice, etice, estetice și religioase se pot încadra în valorile de tip II din cadrul clasificării lui L. Blaga. Totuși Blaga se oprește în exclusivitate asupra valorilor estetice, deoarece consideră această problemă primordială pentru filosofia lui.

Ne punem întrebarea: ce ne facem cu valorile economice ale lui T. Vianu? Aceste necesități le-am putea încadra în valorile de tipul I, ce țin de necesitățile fizice despre care ne vorbește L. Blaga?

Dacă privim cu atenție, valorile de tip I (materiale) pot trece în valori de tip II. Spre exemplu: crearea unei opere de artă pentru un artist este o necesitate spirituală pentru el, dar în momentul creării ei ea trece în ceva material care are o valoare economică. De aceea nu putem vorbi de o dispersare dintre valorile de tip I și valorile de tip II., fiindcă ele se completează reciproc una pe alta și doar subiectul cunoscător le poate clasifica și aceasta ține de valoarea pe care i-o dă obiectului dat.

Nu există nici un fel de îndoială că frumosul natural este splendoarea ordinii naturale, pe când frumosul artistic este frumosul modelat de om. Deosebirea dintre cele două tipuri de frumos o întâlnim în întreaga istorie a culturii - în Antichitate la Platon și Aristotel, iar în cultura modernă la Kant și Hegel. Mulți gânditori de prestigiu au hotărât că frumosul natural este superior frumosului artistic, deoarece îl precedă și îl condiționează – în limite determinate – întrucât arta, ca mod specific al reflectării realității obiective, este *mimesis*.

O distincție între frumosul natural și frumosul esteticii întâlnim la Tudor Vianu. Primul tip de frumos este un element dat, pe când cel de-al doilea tip este rezultatul cunoștinței, produs sau operă. „Diferențele între aceste două categorii de obiecte este atât de radicală, încât e cu neputință ca o procedură metodică să le atribuie aceleiași cercetări. Nici una din științele spiritului, istoria sau dreptul, logica sau morala, nu se ocupă de date naturale, chiar dacă ele ar fi capabile să fie valorificate, ci numai de produse ale activității omenești, cum sunt intuițiile și legile, știința și moravurile”[3].

Lucian Blaga a menționat și cinci clase de valori sau structuri estetice ale opereii de artă: *valori polare sau valori de sferă latitudinară; valori vicariante sau valori stilistice; valori terțiale sau valori ale sensibilității; valori flotante sau valori de eficiență istorică; valori accesorii*.

Valorile polare se caracterizează prin „termeni polari, și prezintă totdeauna un doza latitudinar al acestor termeni. O asemenea valoare se întemeiază totdeauna pe o anumită tensiune, ce există între două structuri de caracter opus” [4]. Elementele polare ale unei opere de artă se împletesc multiplu și variat, dar niciodată nu se afirmă un singur pol, deoarece fără polaritate opera își pierde calitatea estetică. Astfel, opera de artă poate fi constituită, de exemplu, din elemente semnificative și din elemente iraționale, dar accentul cade când pe unele, când pe altele. Uneori termenii polari se găsesc într-un anumit echilibru. Lucian Blaga ne spune că sub acest unghi de vedere se află arta clasică

antică care pune accentul pe echilibrul elementelor contrare ale operei, în timp ce arta bizantină accentuează misterul, unitatea, semnificația, canonicitatea.

Valorile vicariante sunt expresii conștiente pre-modelate de „categorii stilistice”. Pentru a le caracteriza L. Blaga relevă faptul că, la fel ca factorii care le modelează, valorile de acest gen sunt susceptibile de a fi substituite prin altele de același gen. „Constatăm în orice caz, în conștiința noastră, prezența unor „valori” care nu sunt în fond decât expresia conștientă a unor categorii abisale ale noastre; dar tot așa în conștiința noastră există valori care nu sunt decât expresia categoriilor abisale ale altor indivizi, valori constituite în conștiința noastră printr-o inducțiune emanată din opere de artă, care, la rândul lor, au suferit în prealabil o modelare pe temei de categorii abisale”[5].

Nu putem nega ideea că fără „categorii stilistice” nu se plăsmuiește nici o operă de artă și fără „valori vicariante” nu se constituie nici un gust. „Matricea” sau „câmpul stilistic” al unei culturi nu constituie niciodată în gol stilistic. Ideea lui Lucian Blaga este valabilă în măsura în care omul participă la creație prin calitatea sa de creator sau prin calitatea sa de receptor al creației.

Valorile terțiale aparțin exclusiv *sensibilității*. „În ordinea „naturală” valorile sensibilității apar *suverane*, adică neintegrate în valori de dozaj polar, sau valori stilistice”[6]. Astfel, proporția, armonia, expresia trăirilor, metafora, la fel ca alte particularități concrete din care ia ființă „trupul cuvântului”, pot constitui valori ale sensibilității, dar în timp ce în lumea naturală ele produc numai reacții atitudinale de „prețuire”, în lumea artei ele sunt „integrate” în celelalte valori. Ele sunt asimilate funcțional de valori de componentă polară și de valorile stilistice și se supun procesului de *revelare* și celui de *pre-modelare stilistică*. Caracterizarea valorilor terțiale este o critică îndreptată contra esteticii idealiste care privea „esteticul” ca apariție sensibilă a *Ideii* atât în ordinea naturală, cât și în ordinea artistică.

Valorile flotante sunt valorile în care se afirmă specificul artelor și al genurilor, în funcție de delimitarea, juxtapunerea sau interpătrunderea lor. În analiza acestei clase de valori, filosoful deosebește două planuri: planul teoretic și planul istoric.

Planul teoretic face posibilă diferențierea artelor în arte speciale (poezie, muzică, sculptură, pictură, arhitectură) și ramificarea fiecărei arte speciale în genurile ei. În acest plan, artele se deosebesc unele de altele, ca și genurile lor, prin câmpul luat în considerare spre revelare și prin mijloace sensibile, folosite în procesele revelatorii.

În plan istoric, în procesul de diferențiere a artelor, dar și a genurilor lor, sunt implicate și *categoriile stilistice*. De aceste categorii atârnă unele aspecte ale diferențierii.

Un al aspect al raporturilor dintre arte și genuri are ca obiect dominația unei arte, a unui gen sau a unor structuri proprii într-un anumit timp. Această teză poate fi sintetizată în următorii termeni: există timpuri în care artele și genurile se bucură aproximativ de aceeași înflorire. Între arte și genuri se stabilește un echilibru care face posibilă autonomia lor. Există timpuri în care artele și genurile se dezvoltă unele în dauna altora, dominația unora asupra altora fiind un fapt evident.

Valorile accesorii au rolul de a pune în relief „valorile esențiale”. Ele nu țin de esența operei de artă. Lipsa valorilor accesorii influențează negativ, deoarece valorile operei rămân, întrucâtva, nereliefate. „O înrâurire mai gravă asupra operei de artă are însă utilizarea unor valori accesorii nepotrivite cu arta”[7].

Lucian Blaga deosebește două subclase de asemenea valori. Prima o constituie elementele care izolează o operă de artă. Elementele izolate nu au însă numai rostul de a „izola” opera de artă, ci și rostul de a pune în relief valorile esențiale ale operei de artă. A doua subclasă de *valori accesorii* este legată de elementele care fac parte din cadrul

general în care este așezată o operă de artă. L. Blaga consideră că o „catedrală gotică”, de exemplu, produce impresii diferite, după cum este așezată în cadrul naturii, într-o cetate medievală sau într-un oraș modern.

Argumentarea celor cinci clase de valori sau structuri estetice ale operei de artă excelează prin originalitate. Ordinea lor este o ordine dialectică. „Ierarhia valorilor se constituie de sus în jos în ordinea amintită. De jos în sus, valorile se integrează în cele imediat superioare”[8].

Al. Boboc consideră că în această „ierarhie” se găsește o „concepție în esență dialectică despre opera de artă, concepție de mare semnificație pentru estetica operei”[9].

Omul, de-a lungul istoriei sale, s-a raportat în mod divers la diferitele tipuri de valori – economice, politice, filosofice etc., le-a conferit importanță și ranguri diferite după modul și măsura în care diferitele specii de valori contribuiau la satisfacerea unor necesități, trebuințe, aspirații ale omului din acel moment istoric. Ordonarea valorilor are loc în funcție de diverse criterii. Nevoia de ierarhizare este una de esență a sistemului. Problema ierarhizării și stabilirii criteriilor și astăzi rămâne o problemă controversată. Considerând că lumea valorilor nu este haotică, ci este un sistem deschis, T. Vianu postulează existența unei ierarhii a valorilor, pornind de la criteriul "gradualității valorilor". Ierarhizarea valorilor și la Vianu și la Blaga ține de estimății calitative, nu cantitative. Această ordonare se poate face între diferitele tipuri, nu și între diferitele valori ale aceluiași tip. Tendințele de ierarhizare evidențiază, pe de o parte, evoluția contradictorie a culturii ca sistem, pe de alta, oferă o imagine asupra valorizării sociale și individuale a diferitelor sfere ale culturii în diferite epoci istorice. Valorile supreme sunt cele care contribuie la realizarea demnității și perfecționarea condiției umane. În virtutea originalității și ireductibilității lor, valorile nu admit superiorități de rang, ci atrag atenția cel mai mult necesităților social-umane cărora le corespund. O valoare nu este nici mai mare, nici mai mică decât alte valori, ci cel mult se poate spune despre ea că răspunde într-o măsură mai mică sau mai mare trebuințelor comunității.

Note:

1. Vianu T. Introducere în teoria valorilor. – București, Ed. Nemira, 1998, p.91.
2. Blaga L. Trilogia culturii. – București: Editura pentru Literatură Universală, 1969, p.192.
3. Vianu T. Estetica. –București, Editura pentru literatură, 1968, p.10.
4. Blaga L. Trilogia valorilor III. Artă și valoare. - București: Humanitas, 1996, p.120.
5. Ibidem, p.128.
6. Ibidem, p.142.
7. Ibidem, p.162.
8. Ibidem, p.164.
9. Al. Boboc. Filosofia valorii la Lucian Blaga, în *Forum. Științe sociale*, II. - București, 1970, p.169.

ROLUL EDUCAȚIEI ȘI FORMĂRII PROFESIONALE ÎN DEZVOLTAREA CAPITALULUI UMAN

Recenzent: Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

The article „The role of education and professional forming in human capital development” redound the importance of education and professional forming in human capital development in Republic of Moldova and challenges which our country’s educational system is confronting with.

Capitalul uman, în concepția economiștilor Theodor W. Schultz și Gary Becker, promotorii teoriei capitalul uman (și laureați ai premiului Nobel pentru economie), este definit ca acea forță productivă a omului care este datorată pregătirii sale profesionale, sistemului educațional, al instrucției publice.

În ultimele decenii, analizele asupra capitalului uman au început să îl definească pe acesta ca și capital educațional, ca urmare a impactului teoriei capitalului uman. Blaug[9] arată că educația reprezintă în fapt esența capitalului uman, importanța ei fiind superioară componentelor asociate stării de sănătate.

Capitalul uman a intrat în atenția specialiștilor, în special a celor din domeniul economic, în momentul în care s-a constatat atât la nivel individual, cât și la nivel de țară că cele mai ridicate profituri se datorează investițiilor în cunoștințe, competențe, calificări și mai puțin celor în capital fizic (utilaje, construcții, mașini, echipamente etc.).

Dat fiind faptul că majoritatea cunoștințelor, competențelor, calificărilor se însușesc în școală, prin intermediul procesului instructiv-educativ, educației i-a fost recunoscut rolul determinant pe care-l are în acumularea și dezvoltarea capitalului uman și, în consecință, în dezvoltarea economică a unei țări. Educația trebuie să contribuie la dezvoltarea completă a fiecărei persoane (fizică și intelectuală, inteligență, sensibilitate, simț estetic și spiritualitate). Toți oamenii ar trebui să primească în copilărie și în tinerețe o educație care să le asigure independența, modul critic de gândire și de judecare, astfel încât să-și poată alege în viață cele mai bune moduri de acțiune, indiferent de circumstanțe. Pentru ca efectele educației asupra dezvoltării capitalului uman și celei economice să fie maxime trebuie respectate anumite condiții[4, p.2]:

- cantitatea și calitatea educației măsurate în număr de ani de studiu, procent din PIB alocat educației, rata de participare școlară, rezultate, performanțele școlare să fie ridicate, iar oferta educațională să corespundă cerințelor actuale și de perspectivă ale pieței forței de muncă;

- existența unui mediu socioeconomic și politic stabil și un ritm de creștere economică accelerat;

- diferențele dintre venituri la nivel individual, ocupația să corespundă nivelului de pregătire școlară și profesională a individului.

Sistemul de învățământ din Republica Moldova este institutul social de instruire și educație a copiilor și tinerilor, de adaptare profesională și socioculturală a acestora, de menținere și dezvoltare a potențialului spiritual al națiunii. Fiind centrat pe principiile democratizării și umanizării, umanitarizării și accesibilității, pe principiile instruirii formative, unității și diversității, învățământul are drept obiectiv pregătirea tinerilor generații care vor constitui una din premisele majore ale consolidării statului, potențialului său economic și cultural[3, p.38]. În Moldova, învățământul este gratuit la

toate nivelurile sale, iar accesul la educație este garantat prin lege tuturor persoanelor indiferent de sex, naționalitate, religie sau mediu sociofamiliar de proveniență.

Republica Moldova a moștenit de la URSS un nivel relativ înalt de alfabetizare a populației adulte. Gradul de alfabetizare în 1993 era de 97%, crescând la peste 99% până în 2005. Rata brută de cuprindere în toate nivelurile de învățământ este destul de mică în comparație cu standardele țărilor cu un înalt grad al dezvoltării umane. Nivelul maxim pe care l-a atins acest indicator după 1993 a fost de 73,4% (1998). Conform datelor statistice oficiale, indicele specific al educației ca componentă a IDU a scăzut de la 0,564 în 1993 la 0,503 în 1999, după care a crescut continuu până la 0,587 în 2005[2, p.72].

Sistemul educațional al Republicii Moldova se află în proces de modernizare structurală, pe cale de ajustare la standardele internaționale. Obiectivul general în domeniul educației constă în asigurarea accesului la servicii educaționale de calitate și a funcționării durabile a sistemului educațional, sporirea rolului acestuia în dezvoltarea resurselor umane și a economiei. Așadar, accentul în dezvoltarea sistemului educațional se pune pe acces și calitate. Unul dintre factorii care determină realizarea acestui obiectiv este volumul investițiilor în domeniu. În anii 1996 și 1997, pentru învățământ erau alocate circa o pătrime din cheltuielile bugetului consolidat sau aproximativ 10% din PIB. În urma crizei economice din 1998, rata cheltuielilor pentru învățământ s-a redus substanțial. Astfel, în 1999, pentru educație au fost alocate doar 16,4% din suma totală a cheltuielilor bugetare (4,7% din PIB). În 2002, ca urmare a relansării economice, cheltuielile publice pentru învățământ au crescut constituind 23,9% din cheltuielile bugetului consolidat (5,5% din PIB), pentru anul 2007 se prognozează a se aloca 7,8% din PIB. Totuși, comparativ cu începutul anilor '90 ai secolului trecut, în termeni reali, volumul finanțării publice a învățământului s-a redus considerabil[5], având efecte negative asupra calității și accesului la învățământ. Republica Moldova a intrat, ca și alte țări aflate în curs de dezvoltare, într-un cerc vicios: un nivel de dezvoltare scăzut are ca efect limitarea investițiilor în educație, deci în capital uman, și diminuează calitatea și productivitatea muncii, principalii factori ai creșterii economice. În ultimii ani se înregistrează o creștere economică de circa 6-7% anual, astfel cheltuielile destinate educației pot fi apreciate drept investiții, care se vor recupera după un anumit timp[1, p.26].

Ponderea cheltuielilor publice pentru învățământ, %¹

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
În PIB	8,9	10,3	9,9	7,0	4,7	4,5	4,9	5,5	5,4	6,8	7,3
În bugetul consolidat	24,2	28,3	24,7	21,2	16,4	16,8	21,4	23,9	24,3	19,3	19,4

La scară globală investițiile în învățământ în mediu oscilează la cota de 5% din PIB. Potrivit datelor Organizației Internaționale "Education International", pe teritoriul fostei URSS, în 2004 Rusia a cheltuit pentru învățământ 4,4% din PIB, Estonia - 7,5%, Lituania - 6,5%, Letonia - 5,9%, Kirghizia - 5,4%, Azerbaidjan - 4,2%, lider fiind Georgia - 9%. Lider mondial însă este Autonomia Palestiniană, care a orientat pentru susținerea instituțiilor universitare și școlilor sale 19,5% din PIB. Cele mai mici investiții în învățământ le face Japonia - numai 3,5% din PIB.

Un alt aspect al finanțării educației este cel legat de modul de distribuție a cheltuielilor pe niveluri de învățământ. Este cunoscut faptul că finanțarea totală a

¹ Sursa: Republica Moldova: Raport Național de Dezvoltare Umană 2006. Calitatea creșterii economice și impactul ei asupra dezvoltării umane. - Chișinău, 2006. p. 141.

învățământului primar și secundar este mult mai avantajoasă pentru societate decât pentru individ: un nivel ridicat de alfabetizare, creșterea gradului de participare socială și economică al populației, îmbunătățirea calității vieții de familie și a stării de sănătate etc. Din acest motiv în foarte multe țări învățământul primar și secundar este gratuit, durata obligatorie de școlarizare fiind foarte mare. Investițiile în învățământul superior au un grad mai ridicat de rentabilitate în plan individual decât la nivel de societate, în special prin creșterea veniturilor salariale în viitor, astfel că o mare parte a costurilor sunt suportate de către individ.

Finanțarea publică insuficientă, comercializarea serviciilor în domeniul învățământului și reducerea nivelului de trai al populației au condiționat diminuarea accesului populației sărace la serviciile educaționale. În aceste condiții, chiar dacă învățământul este gratuit la toate nivelurile, capacitatea sistemului de a cuprinde și menține în școală o perioadă cât mai mare de timp întreaga populație de vârstă școlară este diminuată. În 2005 doar 67,2% din copiii cu vârstă de 3-6 ani frecventau instituțiile preșcolare (în 2000 – rata netă de cuprindere a copiilor în învățământul preșcolar constituia 38,5%), ceea ce se răsfrânge negativ asupra calității pregătirii acestora pentru debutul școlar. Rata școlarizării în învățământul gimnazial s-a redus de la 87% în 2000 până la 84,5% în 2005, iar potrivit Obiectivelor de Dezvoltare ale Mileniului „Realizarea accesului universal la învățământul gimnazial” în anul 2010 rata încadrării nete în învățământul gimnazial trebuie să atingă 93.8%, iar în anul 2015 – 100%[1, p.26]. În acest scop se prevede constituirea unei rețele optime de instituții școlare care ar oferi fiecărui copil șanse egale la studii. Nivelul de finanțare a învățământului și modul de distribuție al resurselor financiare afectează rata de participare școlară în special la nivelul secundar și superior. Anual, după absolvirea învățământului obligatoriu de 9 clase, între 12 și 15 mii de tineri în vârstă de 15-16 ani părăsesc sistemul educațional fără nici o calificare profesională[1, p.28]. La nivelul învățământului secundar de treapta a doua (clasele X-XII) rata de cuprindere brută rămâne sub 50%. Aceasta reflectă colapsul învățământului secundar profesional (depășit și neatractiv pentru tinerii și părinții acestora), rata de cuprindere fiind de doar 15%[2, p.73].

Sectorul de învățământ și pregătire profesională este relativ scump. Acest lucru se explică, parțial, prin caracterul învățământului secundar profesional și de orientare profesională, care în țările OCED (Organizația Europeană de Cooperare și Dezvoltare) depășește de 1,5 și 2 ori nivelul învățământului secundar general, și, parțial, prin deficiențele sistemului. În Republica Moldova costurile educaționale pentru fiecare elev din cadrul sistemului învățământului secundar profesional sunt de 3-4 ori mai înalte decât costurile educaționale pentru fiecare elev din sistemul învățământului secundar general[3, p.54].

Un studiu al Băncii Mondiale constată că Moldova, în comparație cu standardele OCED, cheltuie prea mult pentru învățământul preșcolar, prea puțin pentru învățământul mediu general și prea mult pentru școlile medii polivalente și sistemul de învățământ universitar / colegiu[10, p.7].

Impactul acestor oscilații asupra nivelului general de instruire a populației este cu atât mai puternic cu cât în perioade de recesiune economică cererea de educație din partea populației precum și încrederea în instituțiile de învățământ sunt, de regulă, scăzute. În aceste condiții chiar dacă parcurgerea învățământului obligatoriu asigură achiziționarea cunoștințelor și competențelor de bază (scris, citit), intrarea pe piața forței de muncă a absolvenților de învățământ obligatoriu va limita posibilitatea recuperării investițiilor în bani și timp în educație atât la nivel individual, cât și la nivel societal.

Dacă la cei care nu finalizează decât învățământul obligatoriu adăugăm copiii de 7-14 ani care nu sunt cuprinși în nici o formă de pregătire școlară, posibilitatea acumulării și dezvoltării capitalului uman în Moldova se va diminua în viitor. Astfel, inegalitățile în distribuția cheltuielilor cu educația accentuează inegalitățile sociale în plan intern și afectează dezvoltarea economică a țării comparativ cu celelalte state din Europa.

Pentru mulți copii accesul fizic a devenit o problemă mult mai mare decât accesul financiar. Nu toți copii din mediul rural dispun la locul de trai de o instituție de învățământ. În circa 250 de sate nu pot fi create școli. În 60 localități sunt doar școli primare, în 500 de localități - numai gimnazii, fapt ce reduce esențial accesul la următorul nivel de instruire. Ca rezultat copii sunt nevoiți să parcurgă distanțe de până la 5-6 km pe jos pentru a ajunge la cea mai apropiată școală. Astfel, unul din factorii care provoacă scăderea nivelului școlarizării devine lipsa transportului școlar. Aceasta creează diferențe semnificative între localitățile rurale și urbane în acces la învățământul general. Potrivit cercetărilor bugetelor gospodăriilor casnice, rata copiilor cu studii medii din familiile rurale constituie 76%, iar cele urbane – 81% [1, p.27-28].

Există opinia potrivit căreia un învățământ de calitate este mult mai important în dezvoltarea economică a unei țări decât un număr mare de ani de școlarizare. Studiile realizate la nivelul țărilor OCDE și care au vizat relația dintre rezultatele obținute la testele internaționale (științe, matematică, lectură) și nivelul de dezvoltare economică al fiecărei țări participante au demonstrat că un nivel înalt al performanțelor educaționale se asociază cu un grad ridicat de dezvoltare economică.

De asemenea, s-a observat că în țările unde rezultatele la teste sunt ridicate și numărul de ani de școlarizare este mai mare. Această situație se datorează nu numai faptului că majoritatea țărilor au prelungit durata obligatorie de școlarizare, ci și pentru că elevii care beneficiază de un învățământ de calitate obțin un randament crescut în activitatea școlară și cea mai mare parte dintre ei optează pentru continuarea studiilor.

Atât cantitatea, cât și calitatea educației sunt factori determinanți ai acumulării de capital uman și ai creșterii economice, dar calitatea educației s-a dovedit că este mai importantă [7].

În cadrul proiectului „Tendințe Internaționale în Studiile Matematicii și Științei”, realizat în 2004 în 49 de țări ale lumii, au fost testate cunoștințele la matematică, obținute în anul de studii 2003 de către elevii claselor a patra și a opta. Rezultatele studiului denotă că totalurile Moldovei oscilează în jurul mediei mondiale, însă nivelul cunoștințelor este mult mai mic decât în țările europene [Preluat din 1, p.28].

Studiile comparative asupra calității educației realizate în țările aflate în tranziție și cele cu o economie dezvoltată evidențiază faptul că această problemă este una cu care se confruntă majoritatea țărilor Europei Centrale și de Est. Comparativ cu colegii lor din Canada, Franța, Israel, Marea Britanie, elevii din Ungaria, Slovenia și fostele state ale Uniunii Sovietice au demonstrat o mai bună cunoaștere a faptelor, dar o capacitate redusă a utilizării cunoștințelor în context nou, diferit [8].

Specialiștii sunt de părere că un sistem de învățământ care nu dezvoltă la elevi capacitatea de a valorifica cunoștințele în diverse situații concrete, creativitatea, spiritul inovator nu pot fi considerate sisteme de învățământ de calitate, eficiente. Absolvenții cărora le vor lipsi astfel de aptitudini sunt expuși riscului șomajului, excluderii sociale, sărăciei [4, p.6-7].

Unul dintre factorii care influențează direct calitatea învățământului general este nivelul de calificare a profesorilor și diminuarea potențialului uman, în special la nivelul învățământului obligatoriu și secundar general. Ponderea personalului didactic cu studii superioare în ultimii ani rămâne la nivel de 81%. De-a lungul anilor, practica internațională a demonstrat că un sistem de învățământ performant nu poate exista fără un personal didactic competent, bine pregătit și devotat muncii sale. Prin urmare, persoanele care își desfășoară activitatea în interiorul sistemului trebuie să aibă performanțe înalte sub raportul cunoașterii științifice și să fie un model de comportament pentru întreaga societate. În ultimii ani se atestă o îmbătrânire inadmisibilă a corpului profesoral didactic. Mai mult de jumătate din pedagogi au o vechime în muncă de peste 18 ani, deci a trecut vârsta cea mai flexibilă la performanțe. Conform situației la 1 octombrie 2005, 4500 de cadre didactice erau de vârstă pensionară (circa 10%), în timp ce numărul de tineri specialiști angajați la lucru în școli este ne semnificativ, sectorul fiind pentru ei neatractiv. Un impact negativ asupra calității educației o au și salariile modeste în sfera învățământului, care în 2006 a constituit 71,3% din salariul mediu pe republică (sau 1209,3 lei). Ca rezultat, domeniul învățământului nu este atractiv pentru tinerii specialiști, ceea ce duce la „îmbătrânirea” corpului didactic.

Investițiile în educație rămân ineficiente dacă nu sunt însoțite de o strategie de dezvoltare socio-economică adecvată. Devine astfel important îndeplinirea și a celorlalte două condiții: stabilitatea mediului socioeconomic și politic și un ritm de creștere economică accelerată și existența unei relații directe între venituri, ocupații și nivel de pregătire școlară și profesională.

Principalele caracteristici ale mediului economic european și într-o oarecare măsură și ale celui din Moldova sunt:

- inovația tehnologică – acumularea unui volum impresionant de cunoștințe în toate domeniile, creșterea concurenței pe piață impune adoptarea celor mai noi tehnologii;

- instabilitatea ocupațională – angajații sunt forțați să-și schimbe nu numai locul de muncă, ci și profesia. Această instabilitate este mult mai accelerată în condițiile trecerii de la o economie planificată la una de piață;

- reducerea fiscalității – pe termen lung, în condițiile în care concurența va crește presiunile agenților economici asupra guvernelor vor fi tot mai ridicate în scopul reducerii fiscalității. Aceasta înseamnă că statul va fi nevoit în viitor fie să se retragă tot mai mult din susținerea serviciilor publice între care și educația, fie să identifice alte surse de finanțare a acestora.

Modificarea contextului economic impune o revizuire fundamentală a ofertei educaționale.

Încă de la începutul anilor '90 oferta educațională în Republica Moldova s-a diversificat atât la nivelul învățământului secundar, cât mai ales la nivel superior. Mai mult, în primii ani ai tranziției acest tip de ofertă a răspuns nevoilor pieței forței de muncă: creșterea numărului de specialiști în științe economice, medicale, juridice, informatică etc.

Republica Moldova are nevoie de un sistem de educație profesională care să pregătească tinerii și adulții pentru a se integra într-o piață a muncii dinamică, ca cetățeni responsabili într-o societate democratică, deschisă.

În perioada sovietică, sistemul de formare profesională a fost conceput astfel încât să cultive atitudinile, abilitățile și valorile necesare funcționării într-o economie planificată și controlată de stat, adică se formau meseriași cu studii medii, medii speciale

și universitare. În ultimul timp, învățământul profesional a asimilat multiple conținuturi și practici educaționale noi, rezultate ale unor vaste cercetări în domeniul pedagogiei, eticii, psihologiei și economiei, care însă nu sunt integrate într-un sistem suficient de coerent, relevant, conceput potrivit realităților și perspectivelor pieței forței de muncă.

Experții din domeniul ocupării forței de muncă precizează faptul că în Republica Moldova se atestă un deficit de muncitori calificați în următoarele domenii: construcții, confecții, tâmplărie ș.a. Desigur, aceste calificări pot fi obținute prin absolvirea instituțiilor de formare profesională (școli profesionale și colegii). Dar statisticile demonstrează că numărul de elevi la nivelul secundar de formare profesională în perioada anilor 2000-2004 a fost relativ constant (în medie cca 22700 de elevi). Începând cu anul 2005, numărul elevilor din acest tip de instituții a crescut simțitor. Trebuie specificat faptul că în 2006 contrastul a fost amplificat din cauza intervenției directe a autorităților guvernamentale pentru susținerea acestui nivel de formare profesională și pentru direcționarea absolvenților de la nivelului învățământului secundar general către învățământul secundar profesional[6, p.8].

Învățământul profesional nu corespunde cerințelor actuale și de perspectivă ale pieței muncii. De aceea în câmpul muncii se plasează ceva mai mult de jumătate din cadrele pregătite de școlile profesionale și doar o treime din absolvenții colegiilor. Ținând cont că specialitățile „meseriașe” sunt solicitate pe piața muncii, iar pregătirea profesională e gratuită, ce e important pentru familiile sărace, se cere o echilibrare a ofertei profesionale cu cererea pieței muncii. Aceeași problemă există și în cazul colegiilor. Fiecare al șaselea student își face studiile în domeniul medicinei, fiecare al șaptelea – în domeniul economiei, fiecare al optulea – în domeniul dreptului. Însă pentru colegii în paralel există problema conectării și ajustării lor la învățământul universitar. Ele oferă specialități similare instituțiilor superioare, dar la trepte mai joase de calificare. Plus la aceasta, fiecare al doilea absolvent își prelungește studiile în instituțiile de învățământ superior. De aceea trebuie evitat paralelismul în studii atât pe contul precizării nomenclatorului de specialități, cât și al programelor de studii[1, p.28].

Inexistența unui sistem de monitorizare a relației dintre oferta educațională și cererea actuală și de perspectivă a pieței forței de muncă a condus la disfuncționalități majore: specializări înguste, neglijarea formării de specialiști în anumite domenii și supraaglomerarea altora, subocupare etc. În aceste condiții pe piața forței de muncă din Moldova se manifestă deja fenomene de subocupare sau de declasare profesională, de devalorizare a diplomelor și aceasta nu pentru că ar fi prea multe, ci pentru că nu sunt utilizate.

În toate statele cu o economie dezvoltată aceste fenomene sunt frecvente dar în timp ce acolo au un caracter temporar (au rolul de a facilita trecerea spre un loc de muncă corespunzător pregătirii sau numărul de absolvenți de studii superioare este ridicat) în țara noastră ele au un caracter permanent. Ritmul lent al creșterii economice, dificultatea de a crea noi locuri de muncă conduc la o cerere scăzută de forță de muncă, deci de capital uman.

Investițiile în educație, în formarea de capital uman atât în plan individual, cât și la nivelul societății se depreciază în cazul în care cunoștințele, competențele, calificările nu sunt utilizate regulat și corespunzător.

În ceea ce privește relația dintre nivelul de pregătire școlară și profesională și ocupație, potrivit diverselor studii, se constată că în Moldova există o relație directă, situația este foarte diferită în ceea ce privește relația dintre venituri și pregătire.

Activități care presupun nu numai un nivel scăzut sau limitat de pregătire școlară și profesională dar și un grad limitat de responsabilitate sunt de multe ori mai bine remunerate decât cele care necesită un nivel înalt de pregătire și responsabilitate. Pe termen lung menținerea unei astfel de situații va avea efecte negative: demotivarea populației de a mai investi în educație și creșterea emigrației în special în cazul tinerilor înalt calificați. Or, deteriorarea sau pierderea de capital uman s-au dovedit întotdeauna dificil de recuperat sau de înlocuit.

Calitatea unei societăți depinde în mare măsură de calitatea cetățenilor ei dobândită înainte de orice prin sistemul educațional. Investiția în educație și în formarea oamenilor este cea mai rentabilă investiție socială pentru dezvoltarea unei societăți pe termen lung. În Republica Moldova se impune trecerea de la sistemul tradițional-educativ la un nou sistem bazat pe principiul educației permanente, care reprezintă un ansamblu de activități organizate în vederea instruirii recurente sau compensatorii a adulților, asigurând accesul cetățenilor la realizările științei, culturii și domeniului profesional pe parcursul întregii vieți, astfel contribuind la dezvoltarea capitalului uman.

Bibliografie:

1. Catana O. *Reforme în sistemul educațional* //Tendințe în Economia Moldovei, septembrie 2005, p. 25-37.
2. *Educația ca element al dezvoltării umane* // Republica Moldova: Raport Național de Dezvoltare Umană 2006. *Calitatea creșterii economice și impactul ei asupra dezvoltării umane*. - Chișinău, 2006, p. 72-76
3. Gârneț G. *Starea curentă a învățământului general din Republica Moldova* // Institutul de Politici Publice. Reformarea sistemului educațional. Colectiv de autori. - Chișinău, Editura Arc, 2001, p. 37-71.
4. Neagu G. Impactul educației în dezvoltarea capitalului uman. www.iccv.ro
5. Știință și Educație. Prevederile din Planul de Acțiuni Uniunea Europeana – Republica Moldova (PAUEM:72-74). <http://www.europa.md/rom/sbmen/41>
6. Toderaș, N. *Studiu asupra formării și inserției profesionale în Republica Moldova: mentalități și instituții*. - IDIS “Viitorul” - 24 p.
7. Barro R. *Éducation et croissance économique*, www.OECD.org
8. *Beyond Economic Growth, Meeting the Challenges of Global Development*. www.worldbank.org
9. Blaug, M. *Economics of Education*, Vol 3. - London Pergamon Press, 1978.
10. Tibi C., Berrzman S., Peleah M. *Moldova's Education Sector: A Financing Strategy to Leverage System-wide Improvement*. - World Bank, Washington C.D., august 2001.

FENOMENUL RĂZBOIULUI ȘI CONȘTIINȚA SOCIALĂ

Recenzent: Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

War as phenomena is a complex socio-political process that involves many domains and affects them in a way that disturbs and changes the systemic structure of society. It has been forever as an „ars combinatoria” of politics and army violence. Social conscience changed in accordance with new types of wars that we categorized in dependence of atomic age. Informational wars are a new form of war that involves social conscience and influence believes and spirituality.

Folosirea forței armate pentru atingerea anumitor scopuri este un fenomen istoric. În toate timpurile aceasta era legată de război, de conflictele militare sau armate și de conținutul lor specific – lupta armată. De cele mai multe ori, la întrebuițarea forței armate recurg politicienii care au comis anumite greșeli și atunci când alte forme și alte mijloace pașnice nu dau rezultatul așteptat. Lupta armată ca formă de bază a războiului a cerut întotdeauna o înaltă organizare în utilizarea forței armate, fără de care e aproape imposibil de a atinge țelurile propuse. Pe parcursul secolului politica statelor ostile se construia și se realiza pe baza opoziției militare, care adesea se transforma în conflict militar sau armat, iar câteodată – chiar în război. Fapt care a condiționat nevoia de a poseda armata și armamentul. E natural în cursul istoriei a avut loc nu numai evoluția ordinii sociale, dar și cea a generațiilor de războaie. Formele și modurile de înarmare s-au schimbat de multe ori, precum și conținutul și importanța lor.

Războiul trebuie înțeles ca un fenomen complex sociopolitic, incluzând totalitatea tipurilor de luptă: politică, economică, armată, informațională ș.a. între state și sisteme sociale. Războiul a fost întotdeauna o „ars combinatoria” a politicii și a violenței armate, deci e firesc să afirmăm că, pentru fiecare dintre părțile beligerante, formula luptei armate a însemnat o sumă a doi vectori ai acțiunii, care se află nu numai în relații de reciprocitate, dar și de opoziție:

1. acțiunea împotriva inamicului cu mijloace proprii de atac (vectorul de ofensivă sau componenta de șoc);
2. apărarea armatelor și a obiectelor militare de acțiune a dușmanului (vectorul componentei de defensivă).

În scopul unei analize sistemice mai profunde a rolului armamentului în diversele generații de război vom prezenta, convențional, formula luptei armate în război ca interrelaționarea a patru componente, care au fost și rămân elementele ei indispensabile: înfrângerea armatelor și a obiectelor militare ale inamicului; apărarea armatelor și a obiectelor militare proprii; asigurarea, din toate punctele de vedere, a activității armatei; dirijarea puterilor și a mijloacelor în lupta armată. Toate aceste componente împreună constituie conținutul oricărei lupte armate și sunt strâns legate între ele. De asemenea, o condiție importantă a războiului este componenta informațională a luptei, care e prezentă alături de celelalte forme cunoscute ale luptei. E necesar să subliniem, componenta dată poate fi prezentă în lupta politică, ideologică, economică și în cea armată. Proporțiile luptei informaționale, în toate componentele și formele ei, cresc întruna și deja cer o organizare calitativ înaltă, în timpul pregătirii căreia apare necesitatea planificării și sistematizării.

Pentru a cunoaște dependența formelor și a mijloacelor ducerii războaielor, a conflictelor armate și militare de armament trebuie să pornim de la nivelul la care a ajuns știința, economia, tehnica și tehnologia, care influențează dezvoltarea armelor, cât și modul de folosire a lor și apărarea de acestea. La descoperirea raporturilor date contribuie și cunoașterea, conștientizarea relațiilor existente între război și politică, care au rămas aproape neschimbate în toate războaiele, în conflictele armate până la inventarea bombei atomice, independent de nivelul dezvoltării armamentului. Cele mai importante raporturi dintre război și politică ar fi: politica (rațiunea, după Clausewitz) generează războiul (instrument, după Clausewitz); politica este întotdeauna cauză directă, iar războiul – efect; politica produce scopurile războiului, dar războiul însuși constituie mijlocul de a atinge scopurile date. E lesne de observat că în raporturile enumerate mai sus nu se vorbește deloc de rolul armelor, deoarece se subînțelege, se contopește cu noțiunea de război. Cu toate că e clar că fără arme nu putem concepe războiul, totuși armele nu au un rol de sine stătător în atingerea țelurilor războiului denuclearizat. În războaiele din trecut și în cele de astăzi, în care se utilizează mijloace obișnuite de atac, trupele care mânuiesc un anume fel de arme sunt un instrument pentru comandanții de oști, care duc la atingerea scopurilor tactice, operative, strategice și politice. Comandantul care se ocupă de instruirea armatei trebuie să conștientizeze caracterul războiului. De cele mai dese ori, însă, armata este pregătită pentru un război din trecut, adică experiența războiului din trecut se prezintă ca un etalon atât în structura organizațională a armatei, cât și înarmarea ei și în formele și modurile ducerii războiului.

Apariția armelor nucleare schimbă radical războiul și distruge relația dintre politică și război: folosirea armelor nucleare cauzează desființarea ordinii sociale care le-a generat. În războiul nuclear forma luptei armate destramă conținutul ei. Războiul nuclear se prezintă ca violență armată absolută, nu numai față de părțile beligerante, dar și față de restul omenirii, neimplicate direct în război. Privit ca formă a violenței armate, orice război are o independență relativă, o logică internă a dezvoltării. Războiul are o influență negativă asupra tuturor sferelor vieții sociale a statelor care participă, producând schimbări esențiale în economia, viața spirituală, ecologia, situația demografică a statelor beligerante și chiar ale celor care nu sunt direct implicate. Influența dată se resimte atât în timpul războiului, cât și după război în calitate de consecințe.

Analiza sistemică a istoriei ne permite să împărțim toate războaiele de pe planetă care au avut loc până la perioada nucleară și perioada nucleară. Până la apariția bombei atomice, alternarea război-pace era firească și, într-o oarecare măsură, devenise o stare obișnuită. Războaiele, de fapt, nu încetau și aveau o dezvoltare aproape continuă, încât, din Antichitate și până în zilele noastre, putem numi cel puțin patru generații de până la perioada nucleară. Hotarele între generațiile de război coincid, în mare parte, cu salturile calitative în dezvoltarea economică a unor state, ceea ce duce la apariția a noi arme, implicit la schimbarea formelor și modurilor luptei armate. Cu toate acestea, experiența istorică a omenirii demonstrează că orice război, pregătirea pentru acesta și mai ales lichidarea consecințelor readuc statul care se luptă pe o treaptă mai joasă de dezvoltare. Istoria afirmă că în perioada care precedă războiul nuclear aproape toate războaiele erau instrumente politice, sau, mai bine zis, o continuare a politicii de mijloace violente. Mai bine de 50 de ani pe pământ există state care ar putea declanșa un război nuclear, care va fi ultimul război în evoluția dată și chiar în istoria planetei. Un astfel de război ar ieși din limitele politicii și ar duce la anihilarea politicii în general și la consecințe grave pentru întreg pământul. Din perspectiva istorică, războaiele generației întâi (războaiele Antichității) nu aveau un caracter politic pronunțat. Ele țin de perioadele sclavagistă și

feudală a dezvoltării societății cu evoluția insuficientă a producției, caracteristică lor. Lupta armată se realiza cu ajutorul infanteriei și cavaleriei, înzestrate cu arme albe, având scopul de a nimici dușmanul. Armata victorioasă lua în stăpânire totul ce avea preț, iar pe cei învinși, de obicei, fie îi ucideau, fie îi făceau sclavi. Într-o etapă anumită a istoriei, legată de productivitatea muncii, de apariția proprietății private, a claselor sociale, războiul și lupta armată au reunit în sine distrugerea și constrângerea inamicului înfrânt, începând să aibă caracter politic. Războaiele primei perioade, ignorând primitivismul înarmării, mijloacele de pregătire și de ducere a lor erau deja instrumente politice ale claselor dominante. Nimicirea unei ființe umane de către alta avea caracter de necesitate umană. Aproximativ două mii de ani omenirea a existat în concordanță cu ideea lui Heraclit că războiul este creator, este începutul tuturor lucrurilor, iar Aristotel considera că războiul este un mijloc firesc de achiziționare a proprietății.

Formele și modurile de ducere a războaielor de generația a doua au fost cauzate de rezultatul dezvoltării producției materiale, de apariția prafului de pușcă și de alte arme.

Armele ghintuite și artileria ghintuită, având o bătaie de pușcă mai precisă și o cadență de tragere rapidă, au fost folosite până acum și au adus la apariția generației a treia de război.

Înarmarea cu arme automate, cu tancuri și avioane de luptă, utilizarea noilor mijloace de transport de mare capacitate, a mijloacelor tehnice de comunicații, în ansamblu au influențat dezvoltarea războaielor de generația a patra care continuă și în prezent. Concepția tipului dat de războaie, baza cărora o constituie acțiunea trupelor terestre, există aproape 80 de ani.

O continuare firească a revoluției tehnico-științifice a ultimilor 40 – 50 de ani este apariția armelor nucleare și a rachetelor care au devenit baza războaielor de generația a cincea. Caracteristica perioadei date este scăderea interesului față de armamentul obișnuit și chiar față de armamentul de destinație strategică, deoarece pentru armamentul nuclear nu este nevoie de o precizie înaltă. E necesar să subliniem că în toate războaiele de până la perioada nucleară obiectul de atac era armata inamicului, doar după înfrângerea acesteia pe teritoriul statului dușman se putea distruge economia, apoi și politica statului. În perioada nucleară obiecte de atac pot deveni nu doar armatele inamicului, dar aproape tot teritoriul țărilor beligerante, cât și a țărilor neutre.

Concepția războaielor de generația a șasea se bazează nu pe rolul armatelor terestre, nu pe armele nucleare, ci pe armele obișnuite de înaltă precizie bazate pe principii fizice noi. Armamentul de înaltă precizie e un fel de arme obișnuite, care dau posibilitatea de atac chiar la distanțe foarte mari, indiferent de condițiile meteorologice și de opoziția activă a inamicului.

Astăzi intrăm într-o eră nouă a războiului bazată pe arme de înalte tehnologii, era eliberării omului și a forței vii în general de participarea în lupta armată.

Secolul al XX-a a fost arena de luptă a trei războaie mondiale, care au influențat întreaga planetă.

Primul Război Mondial (1914-1918) poate fi numit război al oamenilor înarmați. Războiul dat e ultimul de acest fel, caracterizat prin lupta între oameni, prin utilizarea cavaleriei, în timp ce tancurile și avioanele încă nu jucau un rol important.

Al Doilea Război Mondial (1939-1945) este un război al motoarelor. Importanță aveau tancurile, aviația și artileria. Armele superioare ca bomba atomică, racheta nu jucau un rol hotărâtor. Erau destul de eficiente mijloacele ideologice de influențare a inamicului, adică propaganda.

Al treilea război mondial e denumit adesea Război Rece (sau psihologic). Constă în opoziția între marile puteri mondiale – SUA și USSR, între două sisteme globale și între moduri deosebite de viață: capitalist și socialist. Opoziția dată a durat mai mult de patruzeci de ani (1946-1991), adică a doua jumătate a secolului XX. În accepția veche, războiul dat era un război rece, care numai în anumite regiuni se transforma în conflict armat (în Coreea, Vietnam, Cuba, Angola). Războiul era însoțit de cursa înarmărilor, în primul rând al armelor nucleare, a rachetelor și de acumulare a armamentului. Războaiele de acest fel sunt fără precedent și „într-o oarecare măsură”, necunoscute. Până în prezent ele nu au o istorie autentică. Pentru marea majoritate a oamenilor sensul evenimentelor a rămas de nepătruns. Esența acestui război ar fi noua armă – informațional-psihologică, adică anumite mijloace și metode de influențare a psihicului uman și a conștiinței sociale. Apar metode și mijloace tehnice de propagandă în masă, care permit manipularea conștiinței unor indivizi concreți și a noțiunilor întregi. Întrebuințarea lor duce la violarea proceselor social-economice și poate cauza chiar nimicirea unui stat. Populația acestuia rămâne demoralizată și inaptă să lupte.

Toate cele trei războaie mondiale au fost condiționate de sporirea contradicțiilor și de stabilirea dezechilibrului la nivel global. Trăsătura de bază a secolului XX este schimbarea bruscă și profundă în toate domeniile vieții, alternarea sistemelor social-economice în fața cărora, cu timpul, apăreau obstacole și restricții specifice. În acest context, cel care se conduce de concepțiile învechite, de metode și teorii inactuale, urmează calea autodistrugerii. Anume din această cauză, în timpul analizei informaționale a războiului, e strict necesară examinarea sistemelor social-economice, a părților lor pozitive și negative.

În a doua jumătate a sec. XX are loc o schimbare calitativă a sistemului capitalismului. Societatea postindustrială occidentală se orientează într-o direcție nouă: în prim plan iese informația, știința devine forță de producție, economia dobândește un caracter foarte complex. Esența economiei de tip nou constă în faptul că, pentru a avea un profit maxim, trebuie să fie introduse permanent noi și noi tehnologii. Astfel apare „societatea de consum”, în care se creează obiecte noi de consum și chiar nevoi. În această societate activează industria modei, a idolilor, a starurilor, care se perindă ca într-un caleidoscop.

Caracterul extrem de complex al economiei înseamnă, de fapt, un număr mare al relațiilor între întreprinderi, interacțiunea lor și interdependența, apare analogia cu dezvoltarea organismului viu. În societatea postindustrială, starea de eterogenitate a economiei din capitalismul clasic trece în structuri economice organizate. O mare influență o are aparatul de stat, care repartizează comanda dirijând politica reglării economice. Statul se sprijină pe corporații, ținând cont de interesele acestora.

Ființa umană se află permanent într-un câmp informațional. Creierul omului este expus continuu la influența mass-media, cu toate că această influență poate să nu fie legată de realitate. În războiul informațional psihologic se întrebuințează canalul de influență directă a conștiinței sociale, a psihicului uman. Scopul este de a obliga masele de a acționa într-un anumit mod, chiar împotriva propriilor interese, de a-i impune să lupte unul împotriva altuia. În războiul informațional o importanță deosebită o are experiența practică de influențare a conștiinței umane. În SUA se utilizează atât o cantitate mare de publicitate (mai mult de 1.5 mii de spoturi publicitare pe zi sunt destinate unui singur american), cât și particularitățile psihologice ale oamenilor. Tehnica și arta publicității este predată la toate nivelurile de învățământ: în școală, licee și universități.

Savanții care au fundamentat teoria conștiinței sociale sunt filosofii „idealiști” ruși V.S. Soloviov, S.N. Bulgakov, N. Berdeaev, precum și E. Durkheim în occident. Concluzia la care ei au ajuns este: conștiința socială nu reprezintă o bază și o suprastructură, ci o lume care se dezvoltă conform legilor proprii.

Societatea este o masă de oameni care se împarte în clase, asociații, grupuri, fiecare ocupând un loc anume în această stratificare. Cu toate că fiecărei subdiviziuni și individului concret îi este propriu un sistem de concepții și de viziuni, totuși există fenomenul conștiinței sociale care unește oamenii într-un tot unitar.

Opinia personală poate să nu coincidă cu cea a societății, dar ultima nu devine din această cauză mai puțin reală. O trăsătură specifică și esențială a opiniei publice este independența de faptul dacă e sau nu împărtășită de fiecare individ concret. Credința publică pare a fi ceva asemănător cu un obiect material. Realitatea opiniei publice se face resimțită nu pentru că eu sau tu o împărtășim, dimpotrivă, este independentă de voința noastră, ne impune realitatea proprie, obligându-ne să o luăm în considerație. E natural ca viața unui om care nu acceptă credințele societății se deosebește mult de cea a omului care le împărtășește. Conștiința socială (ca și cea individuală) trebuie să reflecte adecvat realitatea, să adapteze la metamorfozele acesteia. Conștiința prin esența sa există, de fapt, în afara realității și e un obiect independent care se schimbă în conformitate cu legile proprii. Încă Berdeaev a reliefat caracterul irațional al puterii care dirijează o revoluție. Într-o etapă anume conștiința socială poate avea un caracter irațional. Deosebim trei niveluri structurale ale conștiinței sociale: de sus, de bază și de profunzime. La nivel de sus se află opinia publică care are un caracter instabil și de scurtă durată. Nivelul de bază este, de fapt, echivalent cu tabloul lumii al fiecărui individ. De acest nivel putem vorbi ca de o paradigma. Termenul desemnează un sistem de concepții, de viziune asupra lumii caracteristice societății întregi. Paradigma are un grad sporit de stabilitate. Evoluția conștiinței sociale poate fi concepută ca un proces continuu de tranziție de la o paradigmă la alta. Nivelul de profunzime (sau de dedesubtul conștiinței sociale) poate fi comparat cu straturile conștiinței individuale, care s-au format în copilărie, lăsându-și amprenta pentru toată viața. Nivelul dat se manifestă în morală, idealuri, scopuri, valori, în concepțiile de bine și de rău, cât și în tradițiile spirituale ale națiunilor. El e destul de stabil și modificarea paradigmei nu-l schimbă, decât foarte puțin. Transformarea paradigmei, are loc în baza structurilor de profunzime existente, care, păstrând conținutul esențial, ea o formă nou.

Activitatea omului și a societății în întregime este determinată de doi factori: rațiunea și credința, care sunt strâns legate între ele ca părți ale conștiinței sociale. Vorbind de rațiunea umană, ar fi cazul să o comparăm cu procesul de căutare propriu animalelor. La ființa umană, datorită celui de al doilea sistem de semnalizare, apare limbajul articulat, cuvântul, care generalizează. Astfel ia naștere viziunea simbolică a lumii, spre deosebire de animale, folosind semnale chimice și fonice pentru a comunica, acestea din urmă având un sens concret. Omul nu numai caută, dar și fixează cunoștințele sale prin cuvânt. Deoarece fiecare cuvânt generalizează, anume în acest fel, se produce un veritabil act de creație a ceva nou. Ansamblul cunoștințelor fixate și acumulate – știința – a devenit fundamentul abordării raționale a lumii externe. Cu toate acestea, fiecărui om îi este accesibilă doar o parte din cunoaștere a lumii cel înconjoară, el e nevoit să creadă fără rezerve și fără dovezi un volum enorm de fapte și de date. Credința este caracteristică imanent conștiinței sociale. În primul rând, ea e legată cu mărginirea cunoașterii umane, cu toate că poate să se sprijine pe experiența cotidiană, pe bunul simț,

pe tradiții. Credința are un caracter „suprapersonal”, adică ea face legătura între om și societate. Cea mai mare parte a cunoștințelor sale omul le ia din societate.

Cuvântul „credință” ar reda și un alt aspect legat de structura care reflectă interesele personale și cele sociale. Aspectul dat presupune existența unor valori spirituale superioare omului: omul trăiește și acționează nu doar pentru sine, dar și pentru alții. Aspectul numit e prezent pe parcursul evoluției societății, luând forme diferite. Astfel, putem vorbi de credința în Dumnezeu, în idolatrizarea personalității etc.

Credința poate avea cele mai diverse forme. Ar exista relația între credință și sensul vieții, un eventual răspuns la întrebarea: pentru ce trebuie să trăiești în lumea aceasta a minciunii și a nedreptății? Într-adevăr omul are nevoie de un fel de completare, care pentru unii ar fi Dumnezeu, în aceasta ar consta religia lor. Omul nu este capabil să trăiască singur, el face parte din societate – e componenta acesteia (poate și a ceva mai mare). Faptul dat ar sta la baza conștiinței însăși. Cu alte cuvinte, credința ar fi o formă de oglindire a părții sociale a existenței umane. Rațiunea fizică nu este potrivită pentru țelul dat. Realitatea omului e chiar viața lui, e aceea ce se întâmplă cu el. Istoria ar fi atunci un fel de desfășurare a societății și a conștiinței sociale în timp. În momentul dat apare un nou tip de rațiune – rațiunea istorică.

Credința, religia reflectă nu viața personală, ci viața socială a oamenilor. Există o corelație între credință și mentalitatea unei țări cu înțelegerea specifică a ceea ce e bine și ce e rău. Anume în conformitate cu această corelație omul își reglementează, lăuntric, întregul comportament. În aceste sens, ar fi vorba de o opoziție categorică față de individualism, care postulează ideea că se permite totul ce nu este interzis, sau poți face orice ce vrei, numai să nu fii tras la răspundere. E firească înlocuirea societății atomiste a Romei Antice, împotmolită în individualism, în lăcomie, în amoral, în violență, prin ideologia creștină. Anume creștinismul a arătat calea de modificare spre umanism a conștiinței sociale.

Bibliografie:

1. Barnett Correlli. The Audit of War. The Illusion on Reality of Britain as a Great Nation. - Londres, Macmillan, 1986.
2. Beniuc V., Rusnac Gheorghe. Conceptele și noțiunile de bază ale diplomației. - Chișinău 1998.
3. Blair Bruce G., Global Zero Alert for Nuclear Forces. - Washington, Brookings, 1995.
4. Blair Bruce G. The Logic of Accidental Nuclear War. - Washington, Brookings, 1993.
5. Bracken Paul. The Command and Control of Nuclear Forces. - New Haven-Londres, Yale University Press, 1983.
6. Clausewitz Carl Von. Despre război. - București, Editura Militară, 1982.
7. Durand Gilbert. Structurile antropologice ale imaginarului. - București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
8. Durkheim Emile. Formele elementare ale vieții religioase. Cu o prefață de Gilles Ferreol. - Iași, Editura Polirom, 1995.
9. Fukuyama F. Sfârșitul istoriei și ultimul om. – București, Editura Paideia 1995.
10. Gallie W.B. Philosophers of Peace and War. - Cambridge, Cambridge University Press, 1978.
11. Leshan Lawrence. The psychology of war. - Chicago, The noble press, 1992.
12. Williams Andrew. - Chicago, Liberalism and War, 2006.
13. Тимофеева Л. Политическая конфликтология. – Москва, «РАГС», 1996.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICO-PRACTICĂ INTERNAȚIONALĂ CONSACRATĂ DEZVOLTĂRII UMANE

În ziua de 15 mai 2007 a avut loc Conferința științifico-practică internațională la care au fost puse în dezbatere problema dezvoltării umane și impactul proceselor de transformare asupra societății moldave. La această manifestare științifică au participat sociologi, economiști, filosofi, juriști, psihologi și medici din Moldova, Rusia, România, Ucraina. Cei 116 participanți au fost lucrați în patru secțiuni. La Conferință au fost prezentate 7 referate științifice și 109 comunicări științifice. Referatele și comunicările s-au axat pe principalele aspecte ale cercetării dezvoltării umane. Academicianul Alexandru Roșca a menționat că însăși sintagma „dezvoltare umană” reclamă orientarea dezvoltării spre om, spre îndeplinirea necesităților sale de viață și spre facilitarea afirmării sale plenare în domeniul de activitate pe care l-a ales. Aproape prin toate materialele propuse de vorbitori, trece ca un fir roșu ideea, că omul trebuie să devină scopul dezvoltării economice, sociale, politice și spirituale, iar statul să se transforme într-un stat social care va asigura nu numai drepturile politice, dar și bunăstarea cetățenilor în baza dezvoltării eficiente a economiei naționale, a sferei sociale, a utilizării raționale a potențialului uman. În acest context s-a insistat asupra necesității creării, atât la sate, cât și la orașe a noilor întreprinderi, noilor locuri de muncă, folosind din plin resursele locale de construcție, de prelucrare a materiei prime agricole, a serviciilor sociale, asigurând concomitent ocuparea deplină a resurselor de muncă, a capitalului uman.

O parte mare din participanții la Conferință și-au expus opiniile legătură cu rezolvarea problemelor economice și sincronizarea lor cu cele sociale, acestea reprezentând, după părerea lor, un factor important al asigurării bunăstării populației. În această ordine de idei membrul corespondent al AȘM Andrei Timuș, a subliniat că realizarea programelor naționale de dezvoltare a industriei, a complexului agroindustrial, a satului moldovenesc, de creștere a ritmului produsului intern brut, de gazificare și aprovizionare cu apă potabilă, de ameliorare a activității sferei sociale – toate acestea cer o organizare bună a muncii, o economie puternică pentru ca toți cetățenii să beneficieze de un venit îndeustulător și de un nivel de viață decent.

Un loc aparte în desfășurarea Conferinței a revenit problemelor perfecționării cadrului juridic, legislației Republicii Moldova, care are menirea să reglementeze dreptul la proprietate, și astfel să contribuie la rezolvarea problemelor economice și sociale în scopul creșterii economiei și ridicării nivelului de trai al populației. Statul de drept care se constituie la momentul actual în Republica Moldova, după părerea profesorului universitar Gheorghe Costachi este apărătorul proprietății private. El trebuie să instituie mecanismul de apărare a drepturilor omului, de respectare a supremației legii, de dezvoltare a societății civile, de perfecționare a sistemului administrării publice.

În contextul discuțiilor privitoare la rezolvarea proceselor negative în domeniul demografic în Republica Moldova cercetătorii C.Matei, A.Matei, S.Ciumac, O.Gagauz și alții au prezentat propuneri concrete care ar modifica comportamentul demografic al populației. Cercetările științifice au stabilit că una din cauzele înrăutățirii calității fenomenului demografic în țara noastră, de rând cu implicațiile de ordin economic este și calitatea joasă a deservirii medicale a populației. Asupra acestor probleme și-au

concentrat atenția academicianul Gh.Paladi, cercetătorii științifici U.Tabuică, V.Mocanu, alți participanți la conferință. V.Volovei a menționat că în Republica Moldova pentru prima dată s-a conturat o viziune nouă asupra principiilor de activitate în domeniul consolidării sănătății publice care includ asigurarea securității sociale, economice, ecologice, alimentare, promovarea unui stil sănătos de viață și accesul echitabil la servicii medicale de calitate. În alte comunicări s-au evidențiat principalele trăsături ale culturii politice și spirituale, modurile de manifestare a lor în țara noastră. Umanizarea sferei relațiilor politice reprezintă una din căile ieșirii Republicii Moldova din starea de criză care a pătruns adânc în viața politică, și ar permite ocolirea scenariilor dramatice de dezvoltare a evenimentelor politice. La Conferință, într-un șir de comunicări au fost abordate problemele îmbunătățirii calității învățământului și analizei factorilor care contribuie la formarea și dezvoltarea tinerei generații.

Conferința a elaborat mai multe concluzii, propuneri și recomandări, implementarea cărora va contribui la modificarea proceselor transformatoare și crearea unor condiții favorabile dezvoltării umane.

